

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ СУСПІЛЬНИХ НАУК
КАФЕДРА ПОЛІТОЛОГІЇ І ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

Петрінко Віктор

ПОЛІТИЧНА ГЕОГРАФІЯ ТА ГЕОПОЛІТИКА

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ ПОСІБНИК

Ужгород – 2024

УДК 32(075.8):911.3:327.39
П – 30

Петрінко В. Політична географія та геополітика: навчально-методичний посібник.
Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», 2024. 243 с.

У навчально-методичному посібнику подаються матеріали з геопросторового виміру політичної організації людства, що проявляється в таких споріднених науках як політична географія та геополітика. Зміст посібника становить детальний розпис тем навчального матеріалу, плани семінарських занять, теми рефератів і курсових робіт, рекомендовані джерела інформації. У посібнику наведена значна кількість додаткової літератури для поглибленого вивчення наукових аспектів та написання рефератів і курсових робіт із проблем політичної географії та геополітики, а також додатки.

Видання призначається для здобувачів вищої освіти бакалаврського рівня галузі знань – 05 Соціальні та поведінкові науки, спеціальності – 052 Політологія, освітньої програми «Політологія». Також посібник стане в нагоді студентам спеціальностей «Публічне управління та адміністрування», «Міжнародні відносини», «Географія» та усім, хто цікавиться політико-географічними та геополітичними проблемами політології і держави.

Рецензенти:

Микола Вегеш, професор, доктор історичних наук;

Микола Палінчак, професор, доктор політичних наук, декан факультету міжнародних економічних відносин Ужгородського національного університету.

Рекомендовано до друку:

Науково-методичною комісією факультету суспільних наук

ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

(протокол № 7 від 31 травня 2023 р.),

Вченою радою факультету суспільних наук

ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

(протокол № 10 від 06 червня 2023 р.),

© Віктор Петрінко, 2024

© Кафедра політології і державного управління УжНУ, 2024

ЗМІСТ

1. ПЕРЕДМОВА.....	4
2. Зміст навчального матеріалу (1-й семестр: Політична географія).....	8
3. Теми рефератів і курсових робіт з «Політичної географії»....	49
4. Тематичні плани семінарських занять з «Політичної географії».....	52
5. Рекомендовані джерела інформації з «Політичної географії».....	62
6. Зміст навчального матеріалу (2-й семестр: Геополітика).....	66
7. Теми рефератів і курсових робіт з «Геополітики».....	122
8. Тематичні плани семінарських занять з «Геополітики».....	123
9. Рекомендовані джерела інформації з «Геополітики».....	134
10. Додаткова література для написання рефератів і курсових робіт з «Геополітики».....	138
11. Засоби діагностики та критерії оцінювання результатів навчання.....	196
12. Додатки (таблиці, мапи, схема).....	200

ПЕРЕДМОВА

Навчальна дисципліна «Політична географія та геополітика» складається з двох незалежних одна від одної, однак споріднених і взаємодоповнюючих частин. Єднальним елементом цих двох наук (політичної географії, геополітики) є геопростір на якому відбуваються всі політичні процеси як окремих суспільств, так і людства загалом. Формування, розвиток і функціонування держав та їх об'єднань, як специфічного різновиду суспільно-територіальних структур, відбувається на географічному просторі (площині) та під впливом географічного середовища. Саме тому і по нині актуальними залишаються слова великого француза – Наполеона Бонапарта, – «політика всіх держав обумовлена їх географією».

Політична географія як міждисциплінарна наука, що сформувалася на стику суспільної географії та політології, передбачає об'єктивне й всебічне вивчення територіальної організації політичної сфери у державному, субрегіональному, регіональному та планетарному масштабах. Вона досліджує територіальне розташування і співвідношення політичних сил як у світі, так і всередині держав, вивчає зв'язок політико-географічних процесів із соціально-економічною структурою держав або груп держав. В об'єктив політичної географії попадає також вивчення питань територіального формування країн і держав, їх політичних кордонів, історичних областей і адміністративних одиниць, розглядає взаємозв'язок політико-географічного положення держав з їх економічним і соціальним розвитком, місцем у регіоні та світі.

Геополітика також є комплексною, багаторівневою, міждисциплінарною наукою та сферою діяльності, яка вивчає геопросторову організацію політичних систем різних ієрархічних рівнів, закономірності та рушійні сили розвитку політичних відносин держав і регіонів із врахуванням усіх видів земного простору, розташування країн, впливу на цю діяльність морських, повітряно-космічних, духовно-моральних, соціально-економічних, комунікаційних та інших факторів. ГЕОПОЛІТИКА – це наука та діяльність із вироблення політичних рішень, які спрямовані на розв'язання проблем з УПРАВЛІННЯ та КОНТРОЛЮ над ПРОСТОРОМ на якому зосереджуються народи, нації, держави, їх об'єднання та відбуваються всі політичні, економічні, соціальні та культурні процеси людства.

Відмінністю між політичною географією та геополітикою є те, що перша наука досліджує просторовий аспект політичних процесів як доконаний факт, а друга – практичний, діяльнісний або функціональний аспект із формування геопросторового майбутнього.

Метою вивчення навчальної дисципліни «**Політична географія та геополітика**» є надання студентам теоретичних знань щодо особливостей політичної карти світу, сутності держави в її просторово-географічному вимірі та специфіки формування теоретичної та практичної геополітики держав світу для підготовки висококваліфікованого спеціаліста з питань просторового виміру політичної науки та геополітики.

Відповідно до освітньої програми, вивчення дисципліни сприяє формуванню у здобувачів вищої освіти таких компетентностей:

1) загальних компетентностей:

- знання предметної області та розуміння професійної діяльності (ЗК-01);
- здатність бути критичним і самокритичним (ЗК-03);
- здатність реалізувати свої права й обов'язки як члена суспільства, усвідомлювати цінності громадянського (вільного демократичного) суспільства та необхідність його сталого розвитку, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина в Україні (ЗК-06);

- здатність працювати у міжнародному контексті (ЗК-08);
 - 2) спеціальних (фахових) компетентностей:
- здатність використовувати категоріяльно-понятійний та аналітично-дослідницький апарат сучасної політичної науки (СК-01);
- здатність застосовувати політологічне мислення для розв’язання теоретичних та практичних проблем у політичній сфері на основі опанування класичної та сучасної політичної думки (СК-02);
- здатність описувати, пояснювати й оцінювати політичні процеси та явища у різних історичних, соціальних, культурних та ідеологічних контекстах (СК-03);
- здатність застосовувати інструментарій нормативної та емпіричної політичної теорії, політичної методології, порівняльної та прикладної політології, міжнародних та глобальних студій у фаховій діяльності (СК-04);
- здатність аналізувати взаємодію політичних акторів та інститутів, владу та урядування, політичні системи та режими, політичну поведінку у різних контекстах їх функціонування (СК-05);
- здатність аналізувати публічну політику на місцевому, національному, європейському та глобальному рівні (СК-06);
- здатність презентувати результати теоретичних і прикладних досліджень для фахівців та нефхівців (СК-09);
- здатність аналізувати проблеми у сфері національної безпеки, здійснювати моніторинг соціально-політичної стабільності у прикордонних регіонах (СК-10);
- здатність розробляти механізми протистояння політичним ризикам, упереджувати виникнення конфліктних ситуацій у поліетнічному середовищі (СК-11).

Крім того, вивчення вказаної нормативної навчальної дисципліни дозволить здобувачу вищої освіти у подальшому орієнтуватися й аналізувати політичну карту світу та етапи її формування; виокремлювати специфіку (політичну, територіальну, економічну, етнічну, демографічну, соціальну, культурну) окремих регіонів світу та держав; давати оцінку адміністративно-територіальному устрою та кордонам держави; орієнтуватися в етно-демографічних, соціально-економічних і електоральних процесах у державі та світі; виокремлювати політико-географічні та геополітичні аспекти глобальних проблем людства; аналізувати особливості розвитку світового політичного процесу та геополітики держав, зокрема й України; використовувати отримані знання при вирішенні професійних завдань у політико-географічному та геополітичному напрямках; готувати інформаційні повідомлення, виступи, наукові статті на політико-географічну й геополітичну проблематику.

Відповідно до типової освітньої програми «**Політологія**», вивчення навчальної дисципліни повинно забезпечити досягнення здобувачами вищої освіти таких програмних результатів навчання (ПРН):

- розуміти предметну область, етичні та правові засади професійної діяльності;
- вміти критично мислити у сфері професійної діяльності;
- розуміти історію, закономірності та етапи розвитку предметної сфери політології, знати її цінності та досягнення;
- вміти використовувати базовий категоріяльно-понятійний та аналітично-дослідницький апарат сучасної політичної науки;
- вміти застосовувати політологічне мислення для розв’язання теоретичних та практичних проблем у політичній сфері на основі опанування класичної та сучасної політичної думки;
- вміти описувати, пояснювати й оцінювати політичні процеси та явища у різних історичних, соціальних, культурних та ідеологічних контекстах;
- вміти аналізувати взаємодію політичних акторів та інститутів, владу та урядування, політичні системи та режими, політичну поведінку у різних контекстах їх функціонування;

- вміти аналізувати публічну політику на місцевому, національному, європейському та глобальному рівні;
 - презентувати результати теоретичних і прикладних досліджень фахівцям і широкій аудиторії, засобам масової інформації, експертам з інших галузей знань;
 - вміти визначати національні пріоритети та інтереси України, з урахуванням безпекової складової в умовах викликів, ризиків і загроз, у тому числі зовнішніх.
- Очікувані результати навчання, які повинні бути досягнуті здобувачами освіти після опанування навчальної дисципліни **«Політична географія та геополітика»**:
- знати об'єкт, предмет вивчення дисципліни та методологію, яка використовується в політико-географічній і геополітичній науках для дослідження локальних, державних, регіональних і глобальних суспільно-політичних процесів;
 - застосовувати методологію дослідження для аналізу локальних, державних, регіональних і світових суспільно-політичних процесів, а також застосовувати отримані знання при вирішенні практичних завдань на семінарських заняттях і у подальшій професійній діяльності;
 - розуміти причини й етапи формування політичної карти світу, територій держав та їх геополітики в регіональному та глобальному вимірі;
 - знати орієнтуватися та вміти використовувати категоріяльно-понятійний та аналітично-дослідницький апарат при вирішенні питань із політико-географічної та геополітичної проблематики;
 - критично аналізувати й оцінювати політичні процеси та явища з політико-географічної та геополітичної тематики, що відбувалися в різних історичних періодах;
 - давати оцінку взаємодії політичних акторів та інститутів, влади й урядування, політичним системам і режимам у вирішенні просторово-територіальних і геополітичних проблем у державі;
 - формувати та впливати на публічну політику на місцевому, державному, європейському та світовому рівнях з політико-географічних і геополітичних позицій;
 - оприлюднювати результати теоретичних і прикладних політико-географічних і геополітичних досліджень широкому загалу суспільства;
 - впливати й визначати державні пріоритети та інтереси України в політико-територіальному та геополітичному плані відповідно до сучасних умов безпекового характеру.

При формуванні змістового матеріалу посібника «Політична географія та геополітика» були використані теоретичні здобутки вітчизняних і закордонних дослідників з різноманітних питань політичної географії та геополітики, а також авторські напрацювання з цих наук.

Навчально-методичний посібник «Політична географія та геополітика» призначається для здобувачів вищої освіти першого, бакалаврського, рівня галузі знань – 05 Соціальні та поведінкові науки, спеціальності – 052 Політологія, освітньої програми «Політологія». Однак він може бути використаний і при підготовці здобувачів вищої освіти з таких спеціальностей як «Публічне управління та адміністрування», «Міжнародні відносини», «Географія» та може стати пізнавально корисним для всіх тих, хто цікавиться дослідженнями геопростору та практикою контролю над ним.

Нормативна навчальна дисципліна «Політична географія та геополітика», для якої передбачений даний посібник, вивчається на першому курсі спеціальності «Політологія» протягом двох семестрів. У першому семестрі вивчається теоретичний матеріал із політичної географії, що складається з лекційних і семінарських занять, написання аналітичного реферату та здачі студентом політичної карти світу. Перевірка знань

передбачає проведення семестрової модульної контрольної роботи, у формі розписових відповідей на обрані питання з пройденого фактичного матеріалу, та усного заліку. У другому семестрі студентами вивчається теоретичний матеріал із геополітики на лекційних і семінарських заняттях, передбачено також написання аналітичного реферату з обраної студентом геополітичної теми. Контроль знань передбачає проведення двох модульних контрольних робіт і підсумкового іспиту з геополітики.

Для опанування фактичним матеріалом студентом із політичної географії та геополітики у навчально-методичному посібнику надається детальний змістовий опис тем, за якими здобувач повинен орієнтуватись стосовно того, що від нього вимагається при підготовці до семінарів, модульних контрольних робіт, заліку та іспиту. Готуючись до семінарських занять студент повинен спиратись на визначені питання з планів і використовувати основну та додаткову літературу, вказану в посібнику. Також пропонуються орієнтовні теми рефератів для індивідуальної роботи студента. Реферат виконується з метою детального дослідження і поглибленого вивчення певної проблеми з політичної географії та геополітики. Обсяг реферату повинен становити мінімум сім сторінок тексту досліджуваного питання. Для поглибленого вивчення політико-географічних і геополітичних аспектів та роботи над написанням рефератів і курсових робіт, крім основної, надається в посібнику значний перелік додаткової літератури, опрацювання котрої сприятиме розширеному та деталізованому отриманню знань студентами з політичної географії та геополітики.

ЗМІСТ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ 1-й семестр: Політична географія

МОДУЛЬ 1

ТЕМА 1. ПОЛІТИЧНА ГЕОГРАФІЯ ЯК НАУКОВА ДИСЦИПЛІНА

1. Теоретичні основи політичної географії: сутність поняття, об'єкт і предмет.

Вислів Наполеона Бонапарта про політичну географію. Умови становлення політичної географії як науки. Розуміння поняття «політична географія» за В.О.Колосовим і М.С.Дністрянським. Американське розуміння політичної географії. Політична географія як прикладна наука (Дж.Прескотт). Діяльнісна концепція політичної географії (М.В.Каледін). Міждисциплінарність політичної географії (А.Г.Гольцов). Узагальнене визначення політичної географії. Об'єкт політичної географії. Форми геопросторових політичних систем суспільства. Поділ геопросторових політичних систем. Конкретизація об'єкту політичної географії. Предмет політичної географії.

2. Історія становлення та розвитку політичної географії. Початок вживання терміну «політична географія». Питання політичної географії у працях В.Петі («Політична анатомія Ірландії», «Економічна арифметика»). Використання та тлумачення терміну «політична географія» у XVIII ст. (Е.Кант, К.Вірвіч). Перший підручник із політичної географії С.Ф.Наковальніна. «Політична географія» (1897 р.) Фрідріха Ратцеля (1844-1904 рр.). Механічний детермінізм. Розуміння землі (території) Ф.Ратцелем. Органістична концепція держави Ф.Ратцеля. Сутність статті «Право територіального розвитку держав». «Закони Ратцеля» (1896 р.) щодо розвитку держави. Концепція «життєвого простору» (лебенсraum). Чотири етапи розвитку світової політичної географії та їх характеристика у XX ст. Становище політичної географії в СРСР. Західна політична географія: опис просторових аспектів міжнародних відносин. Чотири підходи до опису політичної географії. Завдання політичної географії за Р.Гартшорном. «Ключова ідея» держави. Поєднання політичної географії із суспільними науками. «Вибух ідей» у політичній географії. Відкриття нових міжнародних англійськомовних журналів з політичної географії. Нові альтернативні підходи політичної географії: «нова географія», «гуманістична географія» (концепція життєвого простору, «почуття території», «національна ідея»), «радикальна географія» (журнал «Геродот»). Розширення проблематики політичної географії. Світові атласи. Взаємопов'язаність політичної географії і геополітики.

3. Політична географія в Україні. Ідея української держави (Б.Хмельницький).

Державницькі ідеї і діяльність гетьманів І.Мазепи та П.Орлика. Державна візія В.Капніста до Європи. Україна і слов'янська федерація кирило-мефодіївців. Значення поетичної

творчості Т.Шевченка для становлення української нації. Політизм І.Франка. Самостійницькі ідеї М.Міхновського та його ідейних спадкоємців. Концепція цілісності української національної території М.Грушевського. Політико-географічна творчість С.Рудницького (1877-1937 рр.). Праці: «Коротка географія України» (у 2-х книгах 1910-1914 рр.), «Українська територія і народ» (1916 р.), «Чому ми хочемо самостійної України?» (1916 р.), «До основ українського націоналізму» (1921 р.), «Українська справа зі становища політичної географії» (1923 р.), «Огляд національної території України» (1923 р.) та ін. Географічна концепція націоналізму. Становлення політичної географії як наукової та навчальної дисципліни в незалежній Україні.

4. Рівні та методи політико-географічних досліджень. Характеристика ієрархічних рівнів політико-географічних досліджень: 1) макрорівень; 2) мезорівень; 3) мікрорівень. Методологічна основа політико-географічних досліджень. Порівняльно-географічний метод. Історичний метод. Статистичні методи. Картографічний метод. Сутність системного підходу в політичній географії. Загальногеографічний метод ключів. Аерометоди. Космічні методи.

ТЕМА 2. ПОЛІТИЧНА КАРТА СВІТУ ТА ЇЇ ІСТОРИЧНІ ЗМІНИ

1. Політична карта світу (ПКС): сутність і періодизація. Історичні зміни політичної карти світу. Війни як рушійні сили змін на політичній карті. Підрахунки Норвезької Академії Наук щодо війн. Війна як інструмент державотворення. Зледеніння. Перехід людства до скотарства та землеробства (неолітична революція). Поява апарату примусу – початки держави. ПКС як свідчення про політико-міжнародні та внутрішньодержавні ситуації. Визначення сутності ПКС. Об'єкт і наукове розуміння ПКС. ПКС як предмет вивчення політичної географії. Поділ політичних карт. Процес формування сучасної ПКС. Характеристика чотирьох історичних періодів формування ПКС: давній, середньовічний, новий, новітній. Періодизація розвитку суспільства Л.І.Мечнікова стосовно освоєння людиною водного простору.

2. Промислова революція, Великі географічні відкриття та їх вплив на світові політико-географічні процеси. Суспільні зміни в Європі в XV ст. Консолідація малих феодальних утворень і формування великих націй. Мануфактурне виробництво, пошук ринків збуту та джерел дешевої сировини. Початок освоєння просторів океанів. Каравелли. Пошук шляхів до Індії, Індонезії, Китаю. Захоплення турками-османами Малої Азії та Константинополя. Занепад Великого шовкового шляху. Відкриття шляху до Індії навколо Африки. Відкриття Америки Х.Колумбом (1492 р.). Піднесення ролі Іспанії та Португалії.

Іберійська Америка – головний об’єкт колонізації. Іспанія та Португалія – перші метрополії у світі. Перший поділ світу (1494 р.): розмежування нових територій за географічним індикатором. Послаблення ролі та занепад середземноморських торгових міст-держав Середньовіччя: Венеція, Генуя, Олександрія. Розвиток і зміцнення міжнародних зв’язків. Зростання промислового виробництва, торгівлі, суднобудування. Поширення впливу Європи у світі. Початок вироблення нового глобального мислення. Об’єднання ойкумен. Розвиток науки. Формування основ єдиного світового господарства, торговельних зв’язків, міграції населення. Негативні явища: колоніальний розбій, утворення великих колоніальних імперій, суперництво між державами за панування на суходолі та морі. Піратство, работоргівля, рабство. Расова дискримінація та расизм як результат географічних відкриттів.

3. Епоха колоніалізму та формування великих світових колоніальних імперій.

3.1. Португальська й Іспанська колоніальні імперії. Перші колоніальні загарбання португальців: Генріх Мореплавець, Бартоломеу Діаш. Відкриття Америки – початок іспанської колонізації. Протистояння між Португалією й Іспанією. Тордесільяський (1494 р.) і Сарагоський договори (1516 р.): іспано-португальська демаркаційна лінія. Подорож Васко да Гама та завоювання португальцями територій у південній, південно-східній і східній Азії. Португальські захоплення в Африці та Південній Америці. Америго Веспуччі. Апогей і максимум Португальської колоніальної імперії. Розпад Португальської колоніальної імперії. Наслідки «революції гвоздик» для португальської колоніальної системи. Іспанські експедиції до Нового Світу: Е.Кортес (1519 р.), Ф.Пісарро (1531-1535 рр.). Іспанське віце-королівство. Підкорені народи Центральної і Південної Америки. Подорож Ф.Магеллана (1519-1522 рр.) та іспанські володіння у Східній півкулі. Zenit слави та сили Іспанської імперії. Карл I (V) Габсбург. Об’єднання Іспанії та Португалії (1581-1640 рр.). Господарство Іспанії в XVI ст. Середина XVIIст. – початок розпаду Іспанської колоніальної імперії. Захоплення іспанських територій Нідерландами, Великою Британією, Францією. Революція в Південній Америці під проводом С.Болівара і незалежні держави. Американсько-іспанська війна і втрата територій на користь США. Втрата останніх володінь Іспанією наприкінці XX ст.

3.2. Британська колоніальна імперія. Зародження капіталізму в Англії. «Кузня світу». Включення Англії в колоніальну гонку. Джерела прибутків англійських промисловців. Об’єднання промисловців і торговців: Ост-Індська компанія, Королівська Африканська компанія та ін. Захоплення Англією опорних пунктів на узбережжі Африки у XVII ст. Перемога Англії в суперництві з Голландією на морях. Захоплення островів в Атлантичному й Індійському океанах. Заснування піратом У.Ралеєм

колонії Вірджинія (1672 р.). Заснування фортів і факторій на Індостані в другій половині XVII ст. Боротьба Англії з Францією та перемога в Семирічній війні (1756-1763 рр.). Панування на морі англійського флоту. Заволодіння Індії, Канади, Австралії – географічний каркас Британської імперії (XVIII ст.). Початок розвалу Британської імперії. Визнання Англією незалежності США (1783 р.). Освоєння Австралії англійськими переселенцями (з 1798 р.). Створення Австралійського Союзу (1901 р.). Захоплення Англією Нової Зеландії (1840 р.) та її освоєння. Колонія Гонконг (1842 р.). Підкорення князівств Індостану та створення колонії Індія («діамант»). 20 англійських колоній в Африці. Європейські колонії Великої Британії. Площа й населення колоніальних володінь Великої Британії на 1899 р. Самовизначення народів і формування самоврядних домініонів. Вершина могутності Британської імперії. Розподіл колоній програвших держав у Першій світовій війні. Максимум показників величчя Британської імперії: площа, населення. Самоврядування колоній. Положення про статус домініонів (1926 р.). Британська Співдружність націй. Вестмінстерський статут 1931 р. Зміна становища імперії після Другої світової війни. 1947 рік – початок стрімкого розпаду Британської колоніальної імперії. Вихід Індії (1947 р.) та Ірландії (1949 р.) зі Співдружності. Залишки британської колоніальної величчя. Нове утворення – Співдружність націй (50 суб'єктів). Генерал-губернатори та глави держав суб'єктів.

3.3. Французька колоніальна імперія. Перші спроби французької колонізації Північної Америки. Експедиція Ж.Картьє (1534-1535 рр.) у район річки Святого Лаврентія. Втрата перших колоніальних поселень у Північній Америці. XVII ст. – посилення процесу завоювання колоній Францією. Створення колоніальних компаній. Заснування колоніальних поселень Квебек (1608 р.), Монреаль (1642 р.) та ін. Проголошення Канади колонією Франції (1663 р.). Колонія Луїзіана (1682 р.) – володіння Франції. Колонії Франції у Вест-Індії. Французькі торговельні факторії-фортеці в Африці (XVI ст.). Заволодіння о.Реюньон (1638 р.). Поразка Франції у Семирічній війні (1756-1763 рр.) та передача Англії частини володінь у Північній Америці, Індії та Африці. Продаж Францією західної частини Луїзіани Сполученим Штатам Америки (1803 р.). Величина колоніальних володінь Франції за Паризьким мирним договором 1814 р. Відновлення колоніальної експансії Франції в 30-их рр. XIX ст. у Північній і Західній Африці. Активізація інтересу Франції до території Східної і Південно-Східної Азії. Кабальний договір для Китаю (1844 р.). Захоплення Францією Нової Каледонії (1853 р.). Встановлення французького протекторату над Маркільськими островами (1842 р.), над Камбоджею (1867 р.), над Аннаном і Тонкіном (1885 р.), над Лаосом (1893 р.). Створення Індокитайського союзу. Захоплення Францією о.Мадагаскар (1895 р.). Французькі володіння в Центральній Африці. Інституалізація

управління французькими колоніями: Вища колоніальна рада (1883 р.). Створення Міністерства колоній (1894 р.). Колонії північно-західної Африки під управлінням французьких міністерств. Завершення формування Французької колоніальної імперії: площа, населення (на 1900 р.). Корисність колоній для французької економіки та колоніальна політика Франції. Отримання Францією колоній Німеччини й Османської імперії. Площа та населення Французької колоніальної імперії після Першої світової війни. Криза та розвал французької колоніальної системи. Сирія та Ліван (1943 р.). Утворення Демократичної Республіки В'єтнам (1945 р.). Нова форма колоніальної системи – Французький Союз. Особливий статус Алжиру. Управлінська структура Французького Союзу. Міністерство заморських територій (1946 р.). Площа та населення Французького Союзу на 1946 р. Колоніальна війна у В'єтнамі (1946-1954 рр.). Незалежність від Франції В'єтнаму, Камбоджі, Лаосу. Визвольна війна алжирського народу (1954-1962 рр.) та здобуття незалежності Алжиру. Незалежність більшості колоній Франції. Скасування Французького Союзу та створення Співдружності (1958 р.). Збереження Францією заморських територій. Незалежність Гвінеї. **3.4. Османська колоніальна імперія.** Виникнення (1299 р.) та розквіт Османської імперії (XV-XVII ст.). Захоплення османами Константинополя (1453 р.). Слов'янський фактор в імперії. Українські невольники. Роксолана. Завоювання турками Пелопонесу, Афіньського герцогства, Боснії, Мореї в 50 – 60-их рр. XVI ст. Встановлення турецького суверенітету над Кримським ханством, Валахією та Албанією. Завоювання Вірменії, Курдистану та Месопотамії (1514-1515 рр.), Сирію, Палестину, Єгипет, Хіджас, частину Алжиру (1515-1520 рр.). Підкорення Белграду (1521 р.). Османський флот і Середземне море. Захоплення турками Родосу й інших островів Егейського моря, Триполітанії, всього Алжиру, Кіпру, Тунісу (середина XVI ст.). Відвоювання османами о.Крит (1571). Розгром турецького флоту та початок занепаду Османської колоніальної імперії. Поразка турецької армії під Віднем (1683 р.). Російсько-турецькі війни XIX ст. та їх територіальні наслідки для османів. Сан-Стефанський мирний договір: незалежність Сербії, Чорногорії, Румунії, Північної Болгарії. Перехід Кіпру в управління Англії. Австро-Угорська окупація Боснії і Герцеговини. Відхід османських колоній: Туніс до Франції (1881 р.), Єгипет до Великої Британії (1882 р.). Італо-турецька війна (1911-1912 рр.) і перехід території Лівії до Італії. Балканські війни (1912-1913 рр.) та втрата європейських колоній Туреччиною. Програш Османської імперії у Першій світовій війні. Акт про капітуляцію Туреччини (1918 р.) – кінець Османської колоніальної імперії. Втрата близькосхідних територій. Територіальний «подарок» більшовиків Туреччині. **3.5. Німецька й Австро-Угорська колоніальні імперії.** Проголошення Німецької імперії та

початок колоніальної експансії. Перші німецькі загарбання в Африці (початок 1880-их рр.), Південно-Східній Азії та басейні Тихого океану (кінець XIX ст.). Створення «Німецького колоніального союзу» (1882 р.). Заснування колоніального поселення Ангра-Пекена (1882 р.). «Німецька Південно-Західна Африка». Німецький протекторат над Занзібаром (1885 р.). Прапор Німецької імперії в Новій Гвінеї та Самоа. Зовнішня політика Німеччини в Туреччині та Близькому Сході. Будівництво Багдадської залізниці: шлях до Індії. Площа і території заморських колоніальній Німеччини перед Першою світовою війною в Африці та західній частині Тихого океану. Зародження Австрії. Початок правління династії Габсбургів. Підкорення Австрією Чехії та Угорщин (XV-XVI ст.). Участь у розподілі Польщі: 1772 р. – Галичина, 1775 р. – Буковина. «Весна народів» 1848 р. і демократизація цісарства. Визвольні змагання угорців. Двоєдиність Австро-Угорської імперії (1868 р.). Українські землі в імперії. Площа та населення Австро-Угорської імперії на початку XX ст. Українське національне відродження в Австрійських володіннях. Наукове товариство ім. Т.Шевченка (1873 р.). Політичне пробудження українців в Австро-Угорській імперії і незадоволення Росії. Москвофіли. Українське питання в політичних стосунках Росії та Австро-Угорщини. Участь «клаптикової імперії» в Першій світовій війні. Крах Австро-Угорської імперії (1918 р.). Утворення незалежних держав на постімперському просторі. «Буферна зона».

3.6. Російська колоніальна імперія. Активізація державотворчої політики Московського князівства (з 1300 р.) Еволюція зростання Московії. Консолідація та слов'янізація фінських племен у басейні Оки та Верхнього Поволжжя. Приєднання фінсько-слов'янських міст. Захоплення і знищення Новгородської республіки (1478 р.) та приєднання її території до Московії. Площа й населення Московії після приєднання Новгородської землі. Приєднання Пскова, Смоленська, Рязані, Казанського (1547 р.) й Астраханського (1556 р.) ханств, підпорядкування Сибірського царства, Великої Ногайської Орди, кабардинських і черкеських князівств (1557 р.). Період Смути та міжусобиць. Зміна правлячої династії. Експансія Московії у бік українських земель. Захоплення Києва Юрієм Долгоруким. Іван III – «государ всея Руси» (1493 р.). Захоплення руських міст і московсько-литовська війна. Ліквідація Стародубського та Новгород-Сіверського князівств. Переяславська угода 1654 р. Обмеження суверенітету Козацької Республіки. Привабливість українських земель і поділ їх між Польщею та Московією (Андрусівське перемир'я 1667 р.). Поділ Польщі та перехід Правобережної України до Росії. Підтримка Росією москвофільського руху в західноукраїнських землях. Перша світова війна та крах Російської колоніальної імперії. Незалежні держави. Комуністична імперія. Жертви голодоморів, репресій радянських спецслужб, концтаборів ГУЛАГу. Крах

«червоної імперії». Сучасна Росія та спроби путінського режиму відновлення російсько-советської імперії. Придністров'я. Абхазія і Південна Осетія. Російсько-грузинська війна 2008 р. Анексія українського Криму Росією. Російсько-українська гібридна війна (з 2014 р.). Самопроголошені квазіутворення на південно-сході України та підтримка їх Росією. «Російсько-білоруська союзна держава» – латентна анексія незалежної Білорусі. Загроза повномасштабного російського вторгнення в незалежну Україну.

4. Зміна політичної карти світу після Першої світової війни. Фактори бурхливого розвитку суспільства планети перед Першою світовою війною. Глобальна колоніальна система. Особливість розвитку передвоєнного періоду. Показники росту ВВП нових і старих промислових держав. Загострення політичного протистояння держав. Епоха імперіалізму та монополістичного капіталізму. Вихід на європейську і світову арену нових об'єднаних держав. Політичні амбіції нових централізованих держав. Утворення військово-політичних блоків: Троїстий союз і Антанта. Геополітичні інтереси держав і наростання протиріч між блоками. Поділ світу між колоніальними державами (площа, населення) напередодні Першої світової війни. Характеристика війни. Переможці та програвші: наслідки. Облаштування повоєнного світу. Умови миру та встановлення нових кордонів. Мирні конференції у Версалі (1919 р.), Сен-Жермені (1919 р.), Тріаноні (1920 р.), Севрі (1920 р.), Лозанні (1923 р.). Політика ізоляціонізму в США та усунення їх від європейських справ. Створення Ліги Націй (1919 р.). Зміни в політичній карті Європи та Близького Сходу після Першої світової війни. Втрати Німеччини. Розпад Австро-Угорської імперії: незалежні держави та відхід частини територій до інших держав. Наслідки розпаду Османської імперії: нові незалежні держави. Створення СРСР – нова колоніальна імперія. Зміна геополітичного ландшафту планети. Виникнення трьох антагоністичних геополітичних таборів: 1) західнодемократична система з колоніями; 2) більшовицька Росія/СРСР; 3) нацистсько-фашистська коаліція та імперсько-мілітаристська Японія.

5. Зміна політичної карти світу перед, під час і після Другої світової війни. Очікування великої війни в Європі з приходом нацистів до влади в Німеччині. «Двобій» між А.Гітлером і Й.Сталіним. Аншлюс Австрії. Ліквідація Чехословаччини. Загарбання Карпатської України фашистською Угорщиною (березень 1939 р.). Напад гітлерівської Німеччини на Польщу – початок Другої світової війни. Дивний характер війни після поразки Польщі. «Четвертий» поділ території Польщі між Німеччиною та СРСР. Західний фронт. Початок найбільш кривавого періоду світової війни (22 червня 1941 р.). Східний фронт. Глобальний розмах війни (осінь 1941 р.): територія війни та кількість держав-учасниць. Нейтральні країни. Держави-агресори та їх союзники. Максимальні загарбання

територій нацистською Німеччиною. Домовленості держав-переможниць про зміни ПКС: Тегеран (1943 р.), Ялта (1945 р.), Потсдам (1945 р.). Наслідки війни для світу. Створення ООН (1954 р.). УРСР як співорганізатор ООН. Територіальні зміни після Другої світової війни. Скорочення території Німеччини і розширення Польщі. Східна Пруссія. Лемківщина, Надсяння, Холмщина, Підляшшя – етнічні території українців. Воз'єднання Закарпаття з УРСР (1945 р.). Незалежність підмандатних територій Великої Британії і Франції на Близькому Сході. Створення держави Ізраїль (1948 р.). Втрата колоній Японією в Східній Азії та Далекому Сході. Поділ Корейського півострова. Тайвань. Сахалін і Курильські острови. Територіальна проблема Південнокурильських островів. Мирна угода західних держав з Японією (1951 р.).

6. Політична карта світу епохи деколонізації та періоду «холодної війни» (1946-1990 рр.). Стрімке зростання кількості незалежних держав. Національно-визвольна боротьба у колоніях і залежних територіях. Соціалістичні та псевдосоціалістичні революції в Азії, Африці, Латинській Америці, Океанії. Типиполітико-територіальних утворень. Ліквідація колоніальної системи. Мирна деколонізація. Військові інтервенції метрополій (Франція, Нідерланди, Португалія) проти національно-визвольної боротьби в колоніях. Розвал Британської колоніальної імперії: незалежність Індії та Пакистану (1947 р.). Прискорення процесу деколонізації. Нові незалежні держави: Лівія (1951 р.), Туніс і Марокко (1956 р.), Гана (1957 р.), Малайзія (1957 р.), Гвінея (1958 р.). «Декларація про надання незалежності колоніальним країнам і народам» (1960 р.) – політична платформа процесу деколонізації. «Рік Африки» (1960 р.). Кількість новоутворених країн (1945-1995 рр.). Зменшення залежних територій. Статуси залежних територій: 1) заморські території; самоврядні частини; 3) протекторати; 4) підопічні території. Кількість залежних територій. Головна ціль політичного розвитку колоній і способи її досягнення. Початок антизахідної кампанії Радянським Союзом (лютий 1946 р.). Фултонська промова В.Черчілля (березень 1946 р.) і початок «холодної війни». Розкол світу та встановлення біполярності: демократичний Захід, очолюваний США, та комуністичний Схід, очолюваний СРСР). Утворення протиборствуючих військово-політичних блоків: Північноатлантичний альянс (НАТО, 1949 р.) і Організація Варшавського договору (ОВД, 1955 р.). Азійські військові союзи: Організація договору Південно-Східної Азії (СЕАТО), Багдадський пакт (СЕНТО, 1959 р.). Збройні конфлікти та локальні війни періоду «холодної війни». Карибська криза (1962 р.) – термоядерна загроза. Кількість жертв локальних конфліктів і війн періоду «холодної війни». Афганістан – плацдарм зіткнення Сходу та Заходу (1979-1988 рр.). Завершення «холодної війни». Крах соціалістичної системи в Європі. Ліквідація Організації

Варшавського договору. Падіння Берлінського муру (1989 р.) та об'єднання Німеччини (1990 р.).

7. Сучасна політична карта світу (1991 р.- по сьогодні). Мирний характер державотворчих процесів у постсоціалістичних країнах. Розпад федеративних утворень (СРСР, Чехо-Словаччини) та утворення незалежних держав. Конфліктний розпад Югославської федерації в 1990-их рр. Створення Співдружності Незалежних Держав (СНД), Союзної республіки Югославії. Розширення НАТО на Схід і вступ Центрально-Східних і Східних держав у Європейський Союз. Вихід Чорногорії із Союзу (2006 р.). Незалежність Косово (2007 р.). Бельгійська федерація. Квазідержави на ПКС.

ТЕМА 3. ДЕРЖАВА: ПОЛІТОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ

1. Сутність, походження й ознаки держави. Держава як базовий інститут політичної системи. Політологічне визначення терміну «держава». Трояке розуміння поняття «держава». Два основні принципи функціонування держави. Теорії походження держави: а) природна теорія (Арістотель); б) теологічна теорія (ідеологи релігій Стародавнього Сходу, А.Блаженний, Ф.Аквінський); в) патріархальна теорія (Конфуцій, Р.Філмер, Н.Михайловський); г) теорія суспільного договору (Г.Гроцій, Т.Гобс, Дж.Лок, Ж.-Ж.Руссо); ґ) психологічна теорія (Дж.Фрезер, Г.Тард); д) теорія насильства чи завоювання (Л.Гумплович, Ф.Опенгеймер); е) техніко-економічна теорія (Г.Чайлд, К.Вітфогель, К.Маркс). Ознаки держави.

2. Типологія держав. Критерії типології держав. Певний тип виробничих відносин – економічна основа типології держав. Історично формаційні типи держав. Надкласова організація держави. Типологія держав за критерієм економічного розвитку. Суспільно-етнічна типологія держав: держава-поліс, держава-імперія, національна держава. Соціально-правова типологія держав: поліційна держава, правова держава. Соціальна держава. Характеристика типів держав за критерієм соціальної захищеності населення та метою соціальної політики (Н.Ферніс і Т.Тілтон).

3. Структура та функції держави. Сутність поняття «структура держави». Складові елементи структури держави та їх характеристика. Інститути держави. Політичні й адміністративні державні інститути. Внутрішні функції держави: 1) правотворча; 2) організаторська; 3) політична; 4) економічна; 5) правоохоронна; 6) соціальна; 7) культурно-освітня; 8) екологічна; 9) фіскальна. Зовнішні функції держави: 1) оборонна; 2) дипломатична; 3) співробітницька.

4. Державні органи влади. «Четверта» та «п'ята» влада. Визначення поняття «державна влада». Специфіка державної влади. Розподіл влади на три гілки. Законодавча влада та її державний орган. Парламент і його різноманітні назви. Одно- і двопалатні парламенти. Повноваження нижньої та верхньої палат. Партійний і персональний склад парламенту. Сутність виконавчої влади та її державний орган. Шляхи формування виконавчого органу. Президент, прем'єр-міністр, уряд – складові виконавчої влади. Зовнішня політика й орган, що її організовує та здійснює. Повноваження уряду. Програма дій уряду країни. Роль уряду в кризові періоди. «Залізна» рука уряду президента США Ф.Рузвельта. Місце і роль глави держави. Судова влада у системі державних органів. Державні органи судової влади. Зміст і значення «четвертої» та «п'ятої» влади.

5. Класифікація держав за формою правління. Форма держави та її складові елементи. П'ять чинників формування сучасних держав в історичній еволюції. Сутність поняття «форма державного правління». Монархія як найдавніша форма правління. Поділ монархій на види (абсолютна, конституційна, теократична, виборна, патріархальна) та підвиди (дуалістична, парламентська). Приклади сучасних держав за різновидами монархії. Особливість управління Андоррою. Характеристика республіки. Типи республік (президентська, парламентська, змішана) та їх приклади. Британська Співдружність Націй і Співдружність. Джамахирія.

6. Класифікація держав за формою державного устрою. Визначення та сутність поняття «форма державного устрою». Прості та складні держави. Унітарна держава. Принцип унітаризму. Проста та складна унітарна держава. Мононаціональна унітарна держава. Корінна (титульна) нація. Національні меншини. Багатонаціональна унітарна держава. Політико-географічна сутність федералізму. Наукові підходи принципу федералізму. П'ять критеріїв федералізму. Федералізм як засіб міжнаціонального примирення та як тип суспільства і держави. Поняття «федерація». Ознаки федерації. Історико-географічні та національно-етнічні федерації. Елементи федерації та квазіфедерації (22 держави): а) малі острівні держави; б) західноєвропейські демократичні держави з тривалими традиціями регіоналізму; в) багатонаціональні держави Азії, Африки з компактно проживаючими меншинами. Причини формування федерацій. Критерії класифікації федерацій. Сецесія. Конфедерація. Принципи конфедералізму. Ознаки конфедерації. Приклади конфедерації на політичній карті світу: ОАР (1958-1961 рр.), Сенегамбія (1982-1988 рр.) та ін. Політико-географічні типи федерацій і їх характеристики (за В.О.Колосовим): 1) західноєвропейський тип; 2) північноамерикансько-австралійський

тип; 3) латиноамериканський тип; 4) афро-азіатський тип; 5) острівний тип; 6) нігерійський тип; 7) «постсоціалістичний». Недовговічність (тимчасовість) конфедерацій. Унії. Імперія.

7. Політичні режими в країнах світу. Визначення та характеристика поняття «політичний режим». Сутність і ознаки політичного режиму. Поділ політичних режимів. Характеристика демократичного політичного режиму. Основні принципи функціонування демократичної держави (ліберальної демократії). Основа західного суспільства. Напівдемократичні режими. Характеристика та класифікація недемократичних режимів. Сутність тоталітаризму. Дві головні особливості тоталітарного суспільства. Визначення поняття «тоталітаризм». Причини виникнення тоталітаризму. Ознаки тоталітаризму. Різновиди тоталітаризму та їх характеристика: фашизм, нацизм, більшовизм (комунізм). Поняття «тоталітарно-інегалітарний режим». Тоталітарно-егалітарний режим. Сталінізм і жорсткий авторитаризм. Геноцид. Етноцид. Визначення поняття «авторитаризм». Ознаки авторитаризму. Різновиди авторитаризму та їх характеристика: 1) теократичні авторитарні режими; 2) військово-бюрократичні диктатури; 3) персональні тиранії; 4) абсолютні монархії; 5) неототалітарні режими. Авторитарний патерналізм. Апартеїд в ПАР (1948-1994 рр.). Популістсько-авторитарні режими.

ТЕМА 4. ДЕРЖАВА ЯК ОСНОВНИЙ ОБ'ЄКТ ПОЛІТИЧНОЇ ГЕОГРАФІЇ

1. Політико-географічна сутність держави. Визначення сутності поняття «держава». Первісні форми людської організації. Держава – найвища форма людської організації. Територія як головна основа формування держави. Принцип «дотримання порядку» та «суспільного ладу». Територія, народ (населення), влада – елементи (підстави) державотворення. Зміст і відмінності між поняттями «державний устрій» і «державний лад». Основні ознаки держави. Суверенітет. Виникнення ідеї суверенітету. Принцип «суверенної рівності» та його закріплення в нормативних актах. Внутрішні та зовнішні функції держави.

2. Державна територія: сутність поняття, складові елементи. Державна територія як найважливіший об'єкт політичної географії. Політико-географічне положення країни та його елементи. Зіставлення сучасної території держави з етнічною територією. Головні характеристики держави в політико-географічному аспекті. Визначення поняття «державна територія». Держава – вища політична влада на власній території. Недоторканність державної території. Державна територія як об'єкт права власності та життєве середовище населення країни. Складові геотерії (державної території). Суходіл держави. Острів. Конвенція ООН з морського права. Правовий статус сухопутних

територій. Надра. Акваторія (гідросфера) держави: внутрішні води; води Світового океану. Аероторія (атмосфера) держави. Верхня межа аероторії. Правовий статус державної аероторії. Екстериторіальні елементи території (умовна територія держави): «плавуча», «літаюча», «космічна» території держави, дипломатичні представництва. Міжнародно-правова умова використання державної території. Оренда геоторії. Офшорний бізнес (зони вільної торгівлі). Єврорегіони. Принцип недоторканності та цілісності державної території. Принципи безпеки та співробітництва держав Європи.

3. Політико-географічне положення (ПГП) держави. Розуміння сутності політико-географічного положення держави. Зв'язок ПГП з фізико-географічним і економіко-географічним положенням. Військово-географічне положення. Воєнно-географічне положення. Властивість історичності ПГП. Характеристика ієрархічних рівнів ПГП: макро-, мезо-, мікро-ПГП. Географічне положення держави щодо Світового океану. Приморські держави. Півострівні держави. Держави-архіпелаги. Внутрішньоконтинентальні держави.

4. Величина державної території, її морфологія та структура. Найважливіші параметри держави. Переваги великих і недоліки малих держав. Поділ держав на групи та їх характеристика: 1) найбільші держави; 2) дуже великі держави; 3) великі держави; 4) середні держави; 5) малі держави; 6) мікродержави. Групи держав за геометричною формою державної території: 1) держави з видовженою територією; 2) держави з компактною територією; 3) держави з майже компактною територією; 4) держави з розірваною територією (фрагментовані держави). Ексклав. Анклав. Напівексклав і напіванклав. Перфорована держава. Держава-анклав. Держава-напіванклав. Показники форми держав: компактність, порізаність, симетричність. Оцінка рельєфу гідрологічної мережі та ступінь її освоєння. «Блюдеподібні» улоговини. Фактори відмінності історичного ядра держави та приєднані периферійні території. Концепція «серцевинного ядра».

5. Політичні кордони держави, їх класифікація та динаміка. Аспекти стану державного кордону. Державний кордон – межа державної юрисдикції та суверенітету. Визначення поняття «державний кордон». Демаркаційні позначки. Оборонне значення кордону. «Залізна завіса» та її приклади. Потреба в державному кордоні. Тимчасові договірні кордони. Демаркаційна лінія. Прикордонна смуга. «Природні» кордони. Концепція сучасних державних кордонів. «Штучні» кордони. Стабільність кордонів. «Смуги зіткнень», «смуги змін», «поояси напруги». Політичні ізобати. Роль кордону на ПКС. Шляхи встановлення лінії державного кордону. Використання політико-географічних та

геополітичних ідей щодо експансії та встановлення державних кордонів агресивних держав. Лімологія. Географічна лімологія. Лорд Дж. Керзон (1859-1925 рр.) і його класифікація державних кордонів. Критерії та сучасна класифікація видів державних кордонів: 1) за морфологією: геометричні кордони, астрономічні, звивисті; 2) за природними особливостями: сухопутні (орографічні), водні (річкові, озерні, морські), повітряні; 3) за походженням (генетичні): антецедентні, «накладні», субсеквентні, реліктові; 4) за історичними особливостями та послідовністю виникнення: довоєнні, післявоєнні, компенсаційні, диференційні, інтеграційні, колоніальні, відновлені, нав'язані, спірні, договірні; 5) за динамікою чи тривалістю існування: постійні (сталі), динамічні (змінні); 6) за функціями: бар'єрні, фільтруючі, контактні, регулювальні, відокремлюючі, зіставляючі. Спірні кордони в сучасному світі.

6. Функції державних кордонів та їх встановлення. Діаметральність функцій кордонів. Характеристика бар'єрної (розділювальної) функції кордону. Фільтруючий аспект бар'єрності. Захист кордонів. Митниця і тарифи як аспект бар'єрності. Офіційні аспекти бар'єрності. Характеристика контактної (з'єднувальної) функції кордону. Вільне переміщення через кордони людей, товарів, капіталу – засадничий принцип сучасних держав і процесу інтеграції. Прикордонні формальності як перешкода. Вибіркова проникність кордонів. Диференціація митних зборів для товарів. Заходи на обмеження чи припинення пересування людей. Фільтрація потоків – фільтруюча функція. Збереження відмінностей – функція відокремлення. Регулююча функція. Функція зіставлення. Потреба у встановленні нових державних кордонів. Поетапність визначення та встановлення кордонів. Етапи творення кордону. Аллокація. Делімітація. Двостороння делімітаційна комісія. Демаркація. Демаркація кордону на несудноплавних і судноплавних ріках, на мостах, на стоячих водах. Демаркаційна лінія та перемир'я чи закінчення воєнних дій. Вимоги до демаркації сухопутного кордону. Процес демаркації. Змішана урядова демаркаційна комісія. Ділянки (сектори). Підкомісія. Стадії практичної роботи комісії. Лінія проходження кордону. Протокол-опис демаркованого кордону. Підписання демаркаційних документів і їх затвердження прикордонними державами. Обмін інформаційними листами. Демаркаційні знаки. Прикордонний режим. Редемаркація. Спірні питання стосовно кордону.

7. Зміни державних територій. Право вищої європейської цивілізації на заволодіння «нічийними» землями. Принцип первинного «володіння». «Окулярна окупація». «Символічна окупація». Право «ефективної окупації». Пакт Бріана-Келлога (1928 р.). Війна як законний засіб вирішення міжнародних спорів і розширення території

держави. Визначення поняття «завоювання» або «дебелляція». Сутність поняття «анексія». Сучасний погляд на агресивну війну. Принцип територіальної цілісності державної території. Право народів на самовизначення. Всенародне голосування з територіальних проблем (державної приналежності чи державної незалежності). Історичне право як юридична підстава для територіальних змін. Дискусійність реалізації історичних прав на територію (у кожного своя «правда»). Правомірність позбавлення агресора територій і застосування санкцій. Принцип територіальної недоторканності держав. Допустимість певних територіальних змін. Цесія. Форми цесії. Купівля територій. Міжнародний договір про умови територіальних змін. Плебісцит і оптація при зміні територій. Обмін територій між суміжними державами. Поняття «ад'юдикції (ад'юдикації)». Акреція.

8. Прикордонні й транскордонні регіони. Прикордонний режим. Інститут прикордонних комісарів. Активізація контактної функції та інтенсифікація прикордонної співпраці. Суспільно-географічні фактори впливу на прикордонну зону та прикордонне співробітництво. Транскордонні регіони. Визначення поняття «транскордонний регіон» за В.О.Колосовим. Характеристика транскордонних регіонів. Найвідоміші транскордонні регіони в Європі та Північній Америці.

9. Політичний поділ повітряного та космічного простору. Початок обговорення проблеми повітряного простору. П.Фошіль (початок ХХ ст.). Версальська мирна конференція та прийняття Міжнародної конвенції про повітряне пересування (1919 р.). Мадридська (1926 р.) та Гаванська (1928 р.) конвенції про державний суверенітет над повітряним простором. Право визначати доступ до державного повітряного простору іноземних повітряних суден. Міжнародні двосторонні угоди. Поняття «відкритий (міжнародний) повітряний простір». Правовий режим і принцип свободи польотів. Космічний простір. Договір про принципи проведення досліджень і використання космічного простору (1967 р.). 22-га сесія Комітету ООН з космосу (1979 р.) і проблема розмежування суверенного повітряного простору та відкритого простору. Проблема технічного забруднення навколосемного космічного простору. Сутність поняття «космічне сміття». Розвиток міжнародної співпраці в галузі боротьби з техногенним забрудненням космосу.

ТЕМА 5. ПОЛІТИЧНА ГЕОГРАФІЯ СВІТОВОГО ОКЕАНУ, АРКТИКИ Й АНТАРКТИКИ

1. Географія таласократії. Поняття «океан» і загальна характеристика проблеми. Географічні школи на варті морської могутності держав. Дві концепції цілісності земної

поверхні в античності. Відродження концепції цілісності земної поверхні в античності. Відродження концепції Світового океану в епоху Великих географічних відкриттів. Праці про геополітичні завдання панування на морях. «Географія Генеральна» (1650 р.) голандського вченого Б.Вареніуса. 10 – 80-ті роки XVII ст. – голандський період панування на морях. Перша російська географічна школа Ломоносова – Татіщева про колонізацію територій і зростання морської могутності імперії. Геополітична теорія прогресу і соціального розвитку Л.І.Мечнікова: роль водних періодів людської історії. Характеристика океанів та їх берегів у статті «Порівняння басейнів Атлантичного і Тихого океанів» (1904 р.) А.І.Воєйкова (1842-1916 рр). Уявлення про берегову зону морів й океанів у концепціях А.Мехена і Н.Спайкмена («Рімленд»). Поділ євразійського Рімленду Д.Мейнінгом. Значення морських цивілізацій для прибічників концепції атлантизму. Берегова зона як плацдарм освоєння континентів і Світового океану. Історична роль морських торговельних шляхів. Історичні океанські комунікації: до Вест-Індії, до Індії (навколо Африки) та Південно – Азійський шлях (Великий мусонний). Території найактивнішої колонізації берегової зони: Середземномор'я (фінікійська, грецька, римська); у Південно-Східній Азії (індійська); у Східній Африці (арабська); у Північній Америці (вікінгами). Виникнення «морських» держав (таласократій). Велика морська імперія Шривіджая (VIII – XIV ст.). Мінойська морська держава. Карфаген. Епоха Великої грецької колонізації (VIII – VI ст. до н.е.). Арабські міста-держави Східної Африки (Малінді, Момбаса, Занзібар, Могадішо та ін.). Заплановані плавання полінезійців по Тихому океану. Перші колонії в доколумбовій Америці (індіанська ойкумена). Примітивне мореплавання корінних мешканців Мексики, Чилі, Перу. Досягнення майських мореплавців («фінікійців Нового Світу»). Дві природні зони Тихоокеанського узбережжя Південної Америки. Природна контактна зона «приморські рівнини – гори». «Спекотна земля». Період пізнього феодалізму – зоряний час океанів. Берегова зона як плацдарм колонізації в епоху Великих географічних відкриттів (XV – XVIII ст.). Підкорення відкритого океану європейцями. Організація європейцями опорних військових і торгових баз. Колоніальна політика Ост-Індської і Вест-Індської торговельних компаній. Російські Великі географічні відкриття. Колонізація Сибіру, узбережжя Арктики і далекосхідних морів. Російсько-Американська торгова компанія (1799-1868 рр.) і колонізація Російської Америки, Алеутських і Курільських островів. Організація Російських експедицій по вивченню та освоєнню берегової зони Світового океану. Наслідки Великих географічних відкриттів: переміщення торгових шляхів із Середземномор'я до Атлантики, зростання могутності західноєвропейських країн і диференціація їх на морські та континентальні. Занепад

таласократії Венеції і Генуї, трансконтинентальної комунікації Великий шовковий шлях. Посилення демографічної аттрактивності берегової зони морів і океанів. Зростання берегових міст. Морська могутність – основа світового або регіонального лідерства держав. Розвиток країн «обличчям до моря» чи ні: Японія, Велика Британія, Китай. Стадійність процесу освоєння людиною земної поверхні. «Берегові революції». «Повернення» до берегової зони (континентального шельфу).

2. Політико-географічні дослідження Світового океану. Площа й об'єм Світового океану. Значення Світового океану в житті людства. Сутність політичної географії Світового океану. Взаємозв'язки політичної географії Світового океану з міжнародним морським правом. Теоретичні та прикладні напрями досліджень політичної географії Світового океану. Конвенція ООН з морського права (1982 р.). Принципи діяльності держав і міжнародних організацій у Світовому океані. Держави без виходу до Світового океану та їх права на частку «спільного спадку людства». Морський кордон. Поділ Світового океану за політико-правовим режимом (статусом). Напівзакрите море.

3. Державні території у Світовому океані. Поділ водної території прибережної держави. Характеристика внутрішніх морських вод. Види внутрішніх морських вод: 1) морські води; 2) акваторії; 3) води морських заток, бухт, губ, лиманів; 4) води історичних заток; 5) води «внутрішніх» морів. Міжнародне право про внутрішні води як складову державної території. Права прибережної держави щодо внутрішніх вод. Закриті та відкриті порти. Територіальне море. Межі територіальних вод. Вихідні лінії та їх сутність. Звивистість конфігурації лінії узбережжя. Метод прямих вихідних ліній. Право використання підводних (морських) височин. Зовнішня межа (кордон) територіального моря. Визначення бокової межі територіального моря. Ширина територіального моря та її еволюція в історичному часі. Право мирного проходу – особливість політико-правового режиму територіального моря. Заборони іноземному судну під час мирного проходу територіальних вод прибережної держави. Прямування без зупинок. Встановлення морських коридорів. Питання суверенітету на територіальне море. Складові виключного права прибережної держави. Регламентація проходження територіального моря держави підводними човнами й іноземними військовими кораблями. Відповідальність держави прапора. Повітряний простір над територіальним морем. Держава-архіпелаг. Визначення поняття «архіпелаг». Архіпелазькі води. Встановлення архіпелазьких вихідних ліній. Делімітація архіпелазьких вод. Правові аспекти архіпелазьких вод і суверенітет держави-архіпелагу.

4. Території Світового океану з міжнародним режимом. Сутність поняття «відкрите море». Три фундаментальні принципи правового статусу відкритого моря. Характеристика принципу свободи відкритого моря. Свобода судноплавства. Повітряний простір над відкритим морем. Права та свободи держав у відкритому морі. Проблема піратства та перевезення рабів у відкритому морі. Право військового корабля у відкритому морі. Юрисдикція держави прапора та прибережної держави у відкритому морі. Правила користування держав відкритим морем, морським дном і його надрами. Зміст поняття «міжнародний район морського дна» (Район). «Спільний спадок людства». Район і його ресурси. Міжнародний орган із морського дна (МОМД) та його структура. Підприємство та його завдання. Міжнародний трибунал з морського права та Камера (Палата) зі спорів. Діяльність у Районі. Сутність частини XI Конвенції та протидія їй (Угода ООН 1994 р.).

5. Території Світового океану зі змішаним правовим режимом. Визначення поняття «виняткова (виключна) економічна зона» (ВЕЗ) та її межі. Механізм встановлення межі виняткових економічних зон для держав із протилежними (суміжними) берегами. Суверенні права прибережної держави у винятковій економічній зоні. Порядок спорудження та використання штучних островів, сплоруд і установок у районі ВЕЗ. Врахування інтересів і суверенних прав у ВЕЗ держави-«господарки». Правила риболовлі у ВЕЗ. Право контролю прибережної держави діяльності у ВЕЗ. Сутність поняття «континентальний шельф». Визначення зовнішньої межі підводної окраїни материка. Комісія з меж континентального шельфу. Проблеми й засоби розмежування (делімітації) континентального шельфу між суміжними та протилежними державами. Принципи «рівновіддалених точок» і «серединної лінії». «Особливі обставини» розмежування континентального шельфу. Міжнародний Суд. Інтерес до континентального шельфу. Суверенні права прибережної держави щодо континентального шельфу. Умови діяльності на континентальному шельфі. Сутність поняття «прилегла зона». Ширина й особливість прилеглої зони. Правове регулювання прилеглої зони.

6. Міжнародні протоки та канали. Особливий режим проток і каналів для розвитку міжнародних економічних зв'язків. Поняття «протока» та «міжнародна протока». Визначальний критерій міжнародної протоки. Кількість міжнародних проток. Чотири категорії міжнародних проток (за Конвенцією). Свобода судноплавства у протоці. Правове регулювання користування протоками. Транзитний прохід суден і проліт літальних апаратів над протокою. Режим мирного проходження. Спеціальні конвенції. Блокуючий пункт у міжнародних протоках як стратегічна локація. Чорноморські протоки та Конвенція про режим проток 1936 р. Правила проходження протоками торгових суден і військових

кораблів. Гібралтарська протока. Балтійські протоки та Копенгагенський трактат (1857 р.). Французько-британські протоки. Магелланова протока. Міжнародний статус Малаккської та Сінгапурської проток. Сутність поняття «морський канал» і статус міжнародних морських каналів. Суецький канал (з 17 листопада 1869 р.) і правовий режим його проходження (Константинопольська конвенція 1888 р.). Панамський канал (з 1914 р.). Договір «Про постійний нейтралітет і експлуатацію Панамського каналу» (1977 р.). Кільський канал (з 1895 р.). Коринфський (з 1897 р.) та Сайменський канали.

7. Атрактивність берегової зони Світового океану. Поняття «аттрактивності» (привабливості). Зміна геополітичних акцентів у Світовому океані. Природні ресурси Світового океану. Поняття «океанічний седиментогенез». Два типи океанічного седиментогенезу: приконтинентальний і пелагічний. Характеристика при континентальній та пелагічній областей. Природно-географічні типи розташування родовищ. Акваторіальні нафтогазоносні осадові басейни Світового океану. Континентальний шельф як основна зона морського видобутку нафти і газу. Континентально-шельфові родовища твердих корисних копалин. Шельфовий видобуток мінерально-будівельної сировини. Освоєння біологічних ресурсів Світового океану: тенденції стратегії. Видобуток хімічних ресурсів з океанських вод. Використання енергетичних ресурсів океану. Геополітична значущість геоекономічних ресурсів берегової зони. Антропогенне забруднення Світового океану. Шляхи забруднення океану. Три граничні зони забруднення океану. Токсичні забруднюючі речовини. Широтний ефект забруднення зон високої біомаси і продуктивності. Зростання ролі природно-ресурсного потенціалу берегової зони у житті людства. Соціально-економічна привабливість берегової зони. Комунікаційні вузли узбережжя, «гарячі точки» – відкриті портові міста. Берегова зона як плацдарм розвитку світової економіки. Створення і розвиток припортових промислових зон у передових країнах світу. Портова металургія. Створення припортових експортно-промислових зон у країнах, що розвиваються. Формування масових сировинних вантажопотоків. Морська індустрія континентального шельфу. Лідируюча роль у світовому судноплаванні великотоннажних суден. Зміна географічних перевезень масових вантажів. Супертанкери (250-500 тис.т). Берегова зона як арена підвищення промислової морської продуктивності. Узбережжя морів й океанів як курортно-рекреаційні зони Землі. Берегова зона і народонаселення планети. Демографічна привабливість морів. Приморська 100-кілометрова зона. Мегаполіси узбережжя. Приокеанічні комунікаційні зони ділової активності. Протиріччя між економікою й екологією. Закон про раціональне використання й охорону ресурсів берегової зони в США (1972). Вирішення проблем «трьох великих Е»: економіки, енергетики, екології. Створення

«Берегового товариства США» (1975). Берегова зона і нарощування морської могутності великих держав світу.

8. Районування Світового океану. Геополітична проблема ХХІст. Перехід від конвенціальних (умовних) до природних кордонів океанів. Проблема поділу водного простору планети. Виділення Б.Вареніусом Північного Льодовитого (Гіперборейського) і Південного океанів (1650). Класифікація океанів Королівського географічного товариства у Лондоні (1845). Міжнародний гідрографічний конгрес у Монако (1952) і поділ океанів. Види природного районування Світового океану. «Земноводний» підхід до фізико-географічного районування Тихого океану. Перше комплексне районування Світового океану (1940). Матеріальна єдність замкнених океанічних систем: гідрологічної, геофізичної, хімічної і біологічної «приватних» систем. Динаміка водних мас – характерна риса гідрологічного режиму океана. Теплий і Холодний суперокеани. Головний океанічний фронт. Енергетичне джерело циркуляції атмосфери й океану. Поділ Світового океану на вісім океанів за класифікацією М.М.Зубова. Основа хімічного підходу до природної структури океану. Активність берегової зони. Інтегральні фізико-географічні райони. Основний кордон океанічних районів. Питання економічного (рибногосподарського) районування океану. Актуальність еколого-економічного районування Світового океану. Третя Конференція ООН з морського права (1973-1982). Встановлення державами берегових економічних і риболовних зон (200 морських миль). Відмінності районування суші й океану. Основні фактори районування та їх характеристика. Принцип еколого-економічного районування. Три рівні просторової ієрархії районування. Класифікація еколого-економічних районів. Берегова зона як основний елемент просторової структури еколого-економічних районів Світового океану. Портово-промисловий комплекс. Складові еколого-економічних районів Світового океану: приморські системи розселення, курортно-рекреаційні зони, галузеві функціональні райони. Контури міжнародних океанських еколого-економічних районів: Північно-Атлантичний і Південно-Атлантичний, Північно-Тихоокеанський і Південно-Тихоокеанський, Індooкеанський, Арктичний і Антарктичний. Характеристика океанських еколого-економічних районів. Міжнародні морські еколого-економічні райони Північно-Атлантичного району.

9. Арктика й Антарктика. Визначення поняття «Арктика» та її території. Площа Арктики. Арктичні країни. Простір Північного Льодовитого океану. Статус вод центральної частини Арктики. Секторальний поділ арктичних територій. Арктичний сектор США. Російська Арктика. Паризький договір 1920 р. про архіпелаг Шпіцберген. Гренландія. Межі арктичного простору держав. Концепція інтернаціоналізації арктичного

простору. Арктична рада (1996 р.) та її завдання. Сутність поняття «Антарктика». Південний океан і його межа. Площа Антарктики й Антарктиди. Міжнародно-правова межа Антарктики. Відкриття материка Антарктида (1820 р.). Дослідження внутрішніх районів Антарктиди. Одностороннє проголошення поширення свого суверенітету на ділянки арктичної території Британською імперією, Новою Зеландією, Австралійським Союзом, Аргентиною, Чилі, Норвегією. Конфліктні ситуації між державами через Антарктиду. Міжнародна конференція з Антарктики у Вашингтоні (15 жовтня 1959 р.). «Договір про Антарктику» (1 грудня 1959 р.; набув чинності з 1961 р.). Приєднання України до Договору про Антарктику (серпень 1992 р.). «Замороженість» територіальних претензій на арктичні райони. Компромісність рішення держав щодо Антарктики: міжнародна, нейтральна та демілітаризована територія. Принцип свободи наукових досліджень. Обмін інформацією. Контроль за дотриманням правового режиму в Антарктиці: Консультативні наради учасників Договору. Інспекційні заходи. Додатковий протокол до Договору про охорону навколишнього середовища (Мадрид, 1991 р.). Обмеження туризму до Антарктики (з 2009 р.). Антарктичні наукові станції. Українська арктична наукова станція (з 1996 р.).

ТЕМА 6. ГЕОГРАФІЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ТЕРИТОРІАЛЬНОГО УСТРОЮ ТА МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ ДЕРЖАВ СВІТУ (ПРОСТОРОВА ОРГАНІЗАЦІЯ ДЕРЖАВ СВІТУ)

1. Основні поняття політико-просторового поділу держав. Терміни «адміністративно-територіальний поділ» і «політико-адміністративний поділ». Розмаїття підходів до позначення та вивчення територіальних форм організації держави (О.Курс, В.Колосов, О.Шаблій, М.Дністрянський). Поняття «державно-територіальний устрій» (ДТУ). Форми ДТУ. Сутність складових ДТУ: адміністративно-територіальний устрій, територіально-політичний устрій. Визначення «адміністративно-територіальний устрій» (АТУ). Необхідність поділу території держави. Характеристика й чинники територіально-ієрархічної структури АТУ. Рівні управлінських структур (владно-управлінська піраміда). Природні та штучні адміністративно-територіальні одиниці (АТО). Головні функції АТУ. Вузлове районування та структурний тип «центр – периферія». Пропорційність параметрів АТУ. Величина та кількість АТО в державі.

2. Автономії в державах світу. Деволюція. Широке та вузьке розуміння сутності поняття «автономія». Розуміння автономії як форми децентралізації влади в державі. Два підходи до визначення територіальної автономії. Автономії в унітарній державі. Національно-територіальна автономія. Національно-культурна автономія. Політична (законодавча) автономія. Державно-політична й адміністративно-політична автономії. Регіоналістична держава.

3. Урбанізація та столиці держав як політико-географічний фактор. Визначення поняття «урбанізація» та її характеристика. Рівень (ступінь) урбанізації у світі. Ріст кількості великих міст. Злиття міст і утворення конурбацій (мегаполісів). Утворення агломерацій: БОСВАШ, ТОКАЙДО. Переваги міського способу життя. Проблеми міст. Сутність поняття «столиця». Характеристика столиць. Поліфункціональність столиці. Класифікації столиць: 1) за функціями; 2) за генезисом; 3) за географічним розташуванням. Децентралізація столичних функцій. Офіційна столиця («де-юре») і фактична столиця («де-факто»). Метрополітенські територіальні одиниці. Федеральні столичні території (округи). Статус столиці у федеративній державі: 1) як суб'єкт федерації; 2) перебування під управлінням суб'єкта федерації. Перенесення столиць: причини.

4. Місцеве управління та самоврядування в державах світу. Децентралізація. Форми децентралізації: демократична й адміністративна. Деконцентрація. Риси децентралізації на місцевому рівні. Місцеве самоврядування. Європейська хартія місцевого самоврядування (1985 р.). Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» (1997 р.). Сутність визнання у державі місцевого самоврядування. Поняття «місцеве самоврядування» та «місцеве управління». Зміст основних типів систем (моделей) місцевого управління та самоврядування: 1) англо-американська (англосаксонська або класична); 2) континентальна (французька, романо-германська або європейська) та її різновиди; 3) іберійська; 4) радянська. Принципи місцевого самоврядування. Конституція та правові повноваження органів місцевого самоврядування. Організаційна автономія. Матеріально-фінансова самостійність. Муніципалізація та приватизація. Повноваження органів місцевого самоврядування. Поділ країн за співвідношенням повноважень між органами державного управління і місцевого самоврядування. Гібридні форми місцевого управління та самоврядування. Родоплемінні традиції в місцевому управлінні та самоврядуванні. Три системи місцевого самоуправління: а) дуалістична; б) горизонтальна; в) змішана.

5. Історичні особливості та світовий досвід формування АТУ та місцевого самоврядування. Середньовічна комуна як базова адміністративно-територіальна одиниця

в Західній Європі. Елементарні адміністративні функції. Особливості середньовічного АТУ в Південній і Центральній Європі та протестантській Північній і Західній Європі. Характеристика етапів розвитку АТУ та місцевого самоврядування (за Р.Беннетом). Складність і багатогранність АТУ. Кількість ієрархічних рівнів. Консерватизм і стійкість АТУ та місцевого самоврядування. Бюрократизація управління. Протиріччя між незмінністю АТУ та прогресом. Співвідношення між стабільністю та динамікою АТУ. Проблеми породження протиріччя між АТУ та розвитком суспільства (за В.Колосовим). Урбанізація як фактор змінності АТУ держав. Комуни. Зростання населення міських муніципалітетів і вирішення невідкладних проблем. Трудові поїздки (маятникова міграція) та фінансовий стан міст. Субурбанізація. Створення агломерацій (конурбацій, мегаполісів). Деградація міського ядра. Загострення адміністрування. Розділеність агломерацій між АТО. Проблема розпилення засобів міських служб і порушення балансу між потребами та фінансовою базою муніципалітету. Вплив правлячих у муніципалітеті політичних сил на добробут населення міста: соціалісти та соціал-демократи, ліберали та праві партії. Вплив науково-технологічного прогресу на зміну конфігурації АТУ та розселення людей. Поступ телекомунікацій. Характеристика етапів урбанізації стосовно розвитку транспорту та пов'язування територій. Компютеризація й Інтернет щодо трансформації АТУ. Почуття єдності інтересів і належності мешканців до громади – одна з визначальних рис місцевого самоврядування. Зростання індивідуалізму середнього класу. Зацікавленість мешканців до діяльності низових адміністративних одиниць. Зростання етнічної та регіональної самосвідомості. Епоха телемобільності та модифікація територіальності людей. Наближення функціональних меж вузлових економічних районів до меж адміністративних одиниць. Фінансова самостійність – основна проблема органів місцевого самоврядування.

ТЕМА 7. ЕТНОДЕМОГРАФІЧНІ АСПЕКТИ ПОЛІТИЧНОЇ ГЕОГРАФІЇ

1. Населення як суб'єкт держави. Два основні компоненти держави. Загальна характеристика населення держави. Залежність держави від «якості» населення. Кількість населення. Класифікація держав за чисельністю населення. Характеристика найбільших, середніх, невеликих і дрібних країн. Перепис населення держави: політико-економічна проблема.

2. Інститут громадянства: державотворчі значення і проблеми. Становлення громадянської ідеї. Підданство. Сучасне розуміння громадянства. Міжнародне право про населення держави. Склад населення держави. Визначення та сутність поняття «громадянство». Умови (способи) набуття громадянства: філіація, натуралізація,

репатріація, оптація. Громадянство як виключна компетенція держави. Гаазька конвенція про громадянство (1930 р.). Біпатризм. Набуття громадянства новонародженими: 1) право крові; 2) право ґрунту. Почесне громадянство.

3. Расовий та етнічний склад населення держави. Антропологія. Homo sapiens. Расова класифікація людства. Визначення поняття «раса». Ф.Берньє (1684 р.). Морфологічна класифікація людських рас: 1) негроїдна (африканська; 2) європеїдна (євразійська); 3) монголоїдна (азійсько-американська); 4) австралоїдна (океанійська). Підраси (малі раси). Характеристика негроїдної раси та її підрас (негрська, негрільська, бушмено-готентотська). Характеристика європеїдної раси та її підрас (південноєвропейська, середньоєвропейська, північноєвропейська). Характеристика монголоїдної раси та її підрас (континентальна, арктична, тихоокеанська, американська). Характеристика австралоїдної раси та її підрас (австралійська, ведоїдна, папуасько-меланезійська, негритоська, айнська). Змішані расові типи: полінезійці, мікронезійці, гавайці, малагасійці, метиси, мулати, самбо. Расова характеристика населення Європи, Азії, Африки, Америки, Австралії та Нової Зеландії. Темпи зростання рас. Малі раси та етноси (чисельність, стадії розвитку). Поняття «етнос». Самосвідомість. Етнонім. Динаміка етносів. Природно-історичний розвиток етносу: плем'я – народ – нація. Етапи інтеграційного процесу людського колективу. Надуманість категорії «народність». Поняття «народ» і «етнос». Термін «народ» як означення громадян однієї країни (політичний нарід). Поняття «нація» як найвищий тип етнічної спільноти. Національна держава – кінцевий етап політичного розвитку етносу.

4. Етнічні процеси у сучасному світі. Етногенез. Визначення поняття «етнічні процеси». Сучасна строкатість етнічних процесів. Різноманітність щабелів розвитку етнічних спільнот. Розвиток процесів внутрішньої етнічної консолідації в Європі та стирання субетнічних культурно-побутових традицій. Процеси консолідації англомовних, асиміляція малих іммігрантських груп та посилення престижності етнічних традицій у великих іммігрантських групах США й Канади. Етнічна консолідація й асиміляція у Центральній і Південній Америці. Метисове ядро. Загострення проблеми збереження самобутності латиноамериканських етносів від впливу американських та англо-канадської культури. Суперечливість етнічних процесів в Азії: консолідація домінуючих етносів і протистояння корінних етнічних меншин асиміляції. Строкатість етнічного складу населення та низький рівень етнооб'єднувачих процесів у країнах Африки. Основні тенденції розвитку етнічних процесів і відсутність закономірностей. Формування нових етносів. «Радянська людина». Типологія держав за етнонаціональним складом населення.

5. Націоналізм, його генезис, вплив на буття і державне будівництво народів. Нація як етнополітичне об'єднання людей. Три підходи до визначення поняття «нація»: а) духовно-психологічний підхід; б) політичний підхід; в) історичний підхід. Нація як ідейна спільність. Концепція і доктрина націоналізму. Сутність поняття «націоналізм» в українській державі. Більшовизм і націоналізм. «Націоналізм правлячої нації» і «націоналізм пригноблених націй». Сутність вияву націоналізму на двох стадіях життя нації: а) у підневільному стані; б) у державної нації. Вияв націоналізму на різних рівнях: 1) на масово-побутовому рівні; 2) на особистісному рівні; 3) на суспільному рівні; 4) на раціональному рівні; 5) на ідейно-концептуальному рівні; 6) на державному рівні; 7) на громадському рівні.

6. Види міжнаціональних відносин у державі. Ідея національної держави. Національна держава на власній етнічній території – ідеал кожного народу. Народи у федеративних державах. Народи в унітарних державах. Функції провідної, державної нації. Здоровий націоналізм і шовінізм. Міжетнічні конфлікти. Добровільний розпад штучних федеративних утворень і багатонаціональних держав. Протистояння імперіалізму й колоніалізму намаганням народів до самовизначення й утворення національних держав. Теорія універсалізму. Чотири види універсалізму за С.Рудницьким: 1) державно-правовий; 2) релігійний; 3) капіталістичний; 4) соціалістично-комуністичний. Космополітизм. Націоналізм та інтернаціоналізм.

7. Мовна структура держав і мовні проблеми. Кількість мов у світі та найпоширеніші з них. Мовна структура за ознакою спорідненості. Чисельність відомих мовних сімей. Групи мов індоєвропейської сім'ї: 1) індоарійські мови; 2) іранські мови; 3) давньоіталійські мови; 4) романські мови; 5) кельтські мови; 6) германські мови; 7) слов'янські мови; 8) неспоріднені мови. Строкатість мовної структури держав. Державна мова. Доля недержавних мов у демократичних, авторитарних і тоталітарних державах. Важливість мови для народу. Функції мови. Мова – найважливіша ознака національної держави. Міжнародні мови. Статус англійської мови. Захист мов, що знаходяться під загрозою зникнення (ЮНЕСКО, 1999 р.). Міжнародний день рідної мови. Загрози зникнення мов. Елімінація системи світобачення. Збереження світового лінгвістичного різноманіття. Чинники зникнення мови. Правовий захист мов або мов меншин. Зникаючі мови в Україні.

8. Демографія й міграція населення та його політико-географічне значення. Сутність поняття «демографія». Природний приріст населення. Від'ємний (нульовий, низький) приріст. Проблеми у державах з високим і дуже високим приростом населення.

Країни з найвищою і найнижчою народжуваністю. Літні люди. Еволюція й хронологія зростання чисельності населення Землі. Абсолютний щорічний приріст населення планети. Темпи зростання населення континентів і країн. Причини та наслідки «демографічного вибуху планети». Визначення поняття «міграція населення». Критерії класифікації міграцій. Внутрішня й зовнішня міграція. Еміграція, імміграція та реміграція. Репатріанти. Масовість зовнішньої міграції. Переселенські (постійні) міграції. Примусові міграції (етнічні чистки). Внутрішньодержавні міграції. Маятникові міграції. Поворотний (човниковий) характер. Причини зростання міграційних потоків у світі. Нелегальна міграція. Держави імміграції. Біженці. Реємігранти. Міграційна проблема в Україні: зовнішня та внутрішня міграція, імміграція. Міжнародні міграції в XXI ст. Зростання біженців в ЄС. Політика держав ЄС стосовно біженців. Біженці з Сирії. Біженці з України (2022 р.). Негативні наслідки для країн в'їзду біженців і мігрантів.

ТЕМА 8. СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ ПОЛІТИЧНОЇ ГЕОГРАФІЇ

1. Політика як концентрований вираз економіки та економічний потенціал держави. Основне покликання людини. Складові процесу формування народного господарства (соціально-економічної системи) держави. Економічна політика держави: внутрішня і зовнішня. Сутність економічної політики держави. Шановані люди в демократичних і високорозвинутих державах. Складові надійного тилу для державних діячів: а) розвинена економіка; б) стабільна фінансова система; в) добре озброєна та вишколена армія; г) заможний і ситий народ. Кошти (податки) для урядової діяльності. Чинники успішного управління державою (за Н.Бонапартом). Розвиток національної економіки соціальної сфери – домінанта демократичних держав з ринковою економікою. Політична система як обслуга економіки (економіка – первинна, політика – вторинна). Ситуація в авторитарних і тоталітарних державах: політика (проблеми й амбіції) – первинні, економіка – вторинна. Причини розвалу соціалістичної економічної і політичної системи та розпаду соціалістичного табору. Перехід постсоціалістичних країн від командно-адміністративної економіки до ринкової. Фактори виходу із соціально-економічної кризи та переходу до ринкової економіки: а) повна економічна свобода; б) роздержавлення та приватизація; в) конкурентне середовище. Функції держави в ринковій економіці. Чинники успішного економічного розвитку та соціального розквіту держав і народів. Правильне розуміння феномену ринку. Вузьке розуміння поняття «ринок». Основа виникнення ринку. Широке розуміння поняття «ринок». Регулятивність ринку в галузі науки, освіти, мистецтва та культури. Відмінності держав за економічною могутністю та місцем у світовій економіці.

Показники міжнародної системи національних розрахунків (СНР). Сутність економічного потенціалу держави. Чинники залежності економічного потенціалу. Валовий світовий продукт (ВСП). Валовий внутрішній продукт (ВВП). Резиденти. Валовий національний продукт (ВНП). Держави-лідери та держави-аутсайтери за показниками ВВП на душу населення.

2. Політико-географічні передумови економічного розвитку держав і їх класифікація за рівнем соціально-економічного розвитку. Чинники соціально-економічного розвитку держав. Визначальний чинник розселення людей у давнину. Фактори зменшення залежності людей від природи. Субтропічний пояс – місця виникнення перших держав. Країни помірного поясу – місце промислової та науково-технічної революцій. Географічний детермінізм. Клімат як чинник впливу на життя і господарську діяльність людей. Рельєф території: гори і рівнини для життя людей і державотворення. Відхід горян на рівнинні території. Ментальність народу – політико-географічний чинник. Класифікація країн за різними критеріями. Спільність характеристик держав. Класифікація країн за схемою Світового банку (душовий показник ВВП). Економічна та соціально-географічна класифікація держав. «Україноцентричний» підхід до типологізації країн.

3. Міжнародна інтеграція. Інтеграція держав – один із найважливіших і доленосних процесів сучасності. Визначення поняття «міжнародна інтеграція». Основні принципи інтеграції. Перші форми взаємодії держав. Характеристика трьох рівнів інтеграції держав: 1) міжнаціональний; 2) транснаціональний; 3) глобальний. Розуміння економічної інтеграції. Форми міжнародної економічної інтеграції. Історичні етапи інтеграційних процесів. Інтеграція Західної Європи. Політика європейської інтеграції. «Сполучені Штати Європи». Ж.Моне і Р.Шуман – «батьки європейської інтеграції». «План Шумана». Країни-підписанти Паризького договору (1951 р.) – Європейське об'єднання вугілля і сталі (ЄОВС). Римський договір 1957 р. – Європейське економічне співтовариство (ЄЕС). Єдиний європейський акт (ЄСА; 1986 р.). Основа політичного об'єднання Західної Європи. Комісія Ж.Делора та проект Економічного та Валютного Союзу. Три стадії реалізації: спільний ринок + єдина валюта + спільна економічна політика. Маастріхтський договір – «Договір про утворення Європейського Союзу» (1992 р., набув чинності 1 листопада 1993 р.). Основні якості членства в ЄС. Зближення політико-правової та інституційної надбудови – процес політичної інтеграції ЄС. Створення Ради Європи (РЕ), Європейського парламенту, Європейського культурного фонду, Європейського фонду регіонального співробітництва та ін. Висновки щодо «європейського будівництва» (за А.Кудрявченко). Об'єктивність і закономірність процесу інтеграції держав. Комплексний

характер інтеграції: економіки, наукових здобутків, освітнього процесу, культури, охорони здоров'я, політико-ідеологічного та військового зближення. Делегування державами-учасницями частини національного суверенітету та проблем національної безпеки міждержавним національним структурам.

4. Політико-географічне значення економічних, політичних та військових інтеграційних об'єднань. Міждержавна дезінтеграція. Ліга арабських держав (ЛАД, Арабська ліга; 1945 р.). Країни-учасниці ліги. Основні завдання ЛАД. Геополітична основа панамериканізму – доктрина Дж.Монро «Америка для американців». Міжнародний союз американських республік (1890 р.). Організація американських держав (ОАД; 1948 р.). Сутність, кількість, штаб-квартира, мета ОАД. Латиноамериканська асоціація вільної торгівлі (1960 р.) та Латиноамериканська асоціація інтеграції (ЛААІ). Центральнопівнічноамериканський спільний ринок (ЦАСР). Андська група (1969 р.). Регіональні організації: Північноамериканська угода про вільну торгівлю (НАФТА; 1994 р.) і Південний спільний ринок (МЕРКОСУР; 1995 р.). Інтеграційні процеси в Африці: Організація африканської єдності (ОАЄ; 1963 р.). Кількість держав-членів, штаб-квартира, завдання ОАЄ. Регіональні африканські організації. Чинники впливу на процес інтеграції в Африці. Зовнішньоторгівельні орієнтації держав Африки. Інтеграція в Європі. Перша регіональна економічна організація – Рада економічної взаємодопомоги (РЕВ; 1949 р.). Склад держав і мета РЕВ. Співдружність Незалежних Держав (СНД; 1991 р.). Склад держав і цілі Співдружності. Україна і СНД. Організація Чорноморського економічного співробітництва (ЧЕС; 1992 р.): кількість, склад, мета, цілі. ГУАМ (1997 р.; ГУУАМ – 1999-2005 рр.): склад і цілі. Військово-політичні блоки: мета формування. Багдадський пакт і Організація Варшавського договору (ОВД; 1955-19 р.). «Паперові» блоки. Організація Північноатлантичного договору (НАТО; 1949 р.). «Холодна війна». Стратегічна концепція Альянсу (1991 р.). Програма «Партнерство заради миру» (1994 р.). Держави-члени і держави-кандидати до НАТО. Міждержавна дезінтеграція. Визначення поняття «дезінтеграція». Унеможливлення основних принципів інтеграції. Деформованість економіки залежних країн від метрополії.

5. Внутрішньодержавна інтеграція та дезінтеграція. Проблеми внутрішньодержавної інтеграції в клаптикових, унітарних державах. Різномірний розвиток частин держави. Реінтеграція НДР з ФРН. Інтеграційно-дезінтеграційна ситуація в Україні: відмінності між регіонами. Умови дезінтеграційних процесів. Регіональна ситуація в Італії. Дезінтеграційні процеси багатонаціональних державах. Розпад Югославії. Дезінтеграційна проблема Канади. Проблема розпаду Росії.

ТЕМА 9. ГЕОГРАФІЯ ПОЛІТИЧНОЇ БОРОТЬБИ ТА ВИБОРЧОГО ПРОЦЕСУ (ЕЛЕКТОРАЛЬНА ГЕОГРАФІЯ)

1. Електоральна географія: основні завдання, методи, фактори впливу на вибори. Визначення дефініції «електоральна географія». Електоральна геополітика. Головний предмет дослідження електоральної географії. Головні завдання електоральної географії. Типологія районів партійного впливу в державі. Методи дослідження розстановки партійно-політичних сил. Геополітична ситуація. Фактори впливу на результати виборів.

2. Політичні партії, рухи, блоки. Зацікавленість партійною проблематикою. Ціль і мета політичних партій. Шляхи здобуття влади. Політичні партії як політико-географічний чинник і структурний елемент територіально-політичної системи суспільства. Географія політичних партій: географія їх членства та географія їхнього впливу. Походження слова «партія». Визначення поняття «політична партія». Наукові уявлення про партії. Погляд на партію М.Вебера, Ж.-Ж.Руссо та його послідовників. Визначення партії в українському «Політологічному енциклопедичному словнику» (1997 р.) та в Законі України «Про політичні партії в Україні» (2001 р.). Відмінності політичних партій. Підходи до типології політичних партій. Типологія партій М.Дюверже: парламентські та непарламентські; масові та кадрові. Інші типології партій: представницькі та мобілізуючі; демократичні й тоталітарні; відкриті та закриті; конфесійні політичні партії. Структурованість політичної партії. Політична програма партії. Партія та підтримка суспільства. Форми підтримки партії: активна та пасивна. Політичні партії у стабільних суспільствах. Загальнонаціональні політичні об'єднання (тимчасові) у перехідних суспільствах. Блоки партій у посткомуністичних державах.

3. Історія політичних партій. Родові об'єднання Стародавньої Греції та Стародавнього Риму – перші політичні угруповання. Нобілі. Середньовічні партії в Італії: гвельфи та гіббеліни. Етапи еволюції політичних партій за М.Вебером: 1) аристократичні угруповання (популярні й оптимати в Римі; віги й торі в Англії); 2) партії клубного типу (політичні клуби Великої французької революції та Війни за незалежність США); 3) масові політичні партії (друга половина XIX ст.). Причини виникнення масових партій (за М.Дюверже). Вплив ідеологічних і політичних доктрин на масові партії. Особливість масових партій: організаційна структура, статут, програма дій, пропаганда ідей і завдань, основна мета. Перші масові партії у Великій Британії та Україні. Ідеологічні та програмні критерії типологізації політичних партій.

4. Політична шкала сучасного світу. Велика французька революція – початок політичної системи сучасності. Парламент революційної Франції: ліві – якобінці, центр – жирондисти, праві – фельяни. Політична характеристика лівих, центру та правих сил. Два параметри розмежування правих і лівих. Зближення політичних напрямків. Політична шкала сучасності: напрямки і течії. Консерватизм – крайньо правий демократичний напрям. Витоки консерваторів у Великій Британії та Франції. Суспільство для особи та пріоритет людської особи над суспільством. Основне призначення держави за консерватизмом. Політико-економічні погляди консерваторів. Політичні партії консервативного напрямку: в США, у Великій Британії, в Німеччині, Італії, Україні та ін. Лібералізм – другий праводемократичний напрям. Витоки лібералів у Великій Британії та Франції. Становище лібералів у XIX ст. Ліберали та поява соціалістів. Політико-економічні погляди лібералів. Найзначніші політичні організації лібералів у світі та Україні. Радикали. Ліводемократичні політичні напрямки. Соціалізм і соціал-демократи. Основні принципи соціал-демократії сьогодні. Поділ диктатури: ліва та права. Комуністи та їх мета. Централізм компарій. Принцип монотеїзму. Уніфікація. Крах комунізму. Пострадянські компартії. Ставлення неокомуністів до парламентської демократії, президентської системи та соціал-демократичного руху. Неокомуністи та відновлення союзних структур і колоніальної імперії. Атеїзм як складова ленінізму. Конформізм посткомуністичних діячів. Націсти й фашисти – центристська позиція на полюсі диктатури тоталітарного типу. Джерела й мета нацизму та фашизму. Праві диктатури авторитарного типу: військова диктатура. Виникнення рухів (друга половина XX ст.). Межеві партії. Партії націоналістичного спрямування.

5. Формування виборчих округів і географічні аспекти виборів. Рівне виборче право: «Одна людина – один голос». Просторова диференційованість суспільства (заселеність, величина території). Розподіл округів і їх формування на території. «Природні структури» та їх розподіл між різними округами. «Джеррімендерінг». Сутність поняття «вибори». Види виборів. Народ – джерело влади в демократичному суспільстві. Типи виборчого права: активне та пасивне. Віковий ценз. Ценз осілості. Термін проживання в країні. Виборчі обмеження. Обов'язковість голосування й абсентеїзм: штрафні санкції, кримінальна відповідальність. Географія впливу політичних партій: вивчити розташування, територіальну структуру та впливи партійно-політичних сил. Чотири групи вивчення територіального розташування політичних сил: 1) соціально-економічні відмінності між частинами держави; 2) історико-політичні традиції; 3) територіально-організаційна структура; 4) регіональні особливості активності політичних організацій. Залежність між

результатом голосування та соціальною структурою і територіальною структурою господарства. Рівень освіти населення. Віросповідання та рівень релігійності. Національне питання. Розташування політично найактивнішої й організованої частини населення. Територіальна структура активності партій. Розподіл коштів на виборчі кампанії. «Сильний» і «слабкий» кандидати.

6. Типи виборчих систем і вплив виборів на політичне життя суспільства.

Визначення поняття «виборча система». Критерії (ознаки) відмінності виборчих систем: а) кількість голосів у кожного виборця; б) спосіб територіального групування виборців; в) кількість представників від кожного округу. Типи (моделі) виборчих систем: куріальна, мажоритарна, пропорційна, змішана. Історична сутність куріальної виборчої системи. Зміст мажоритарної системи абсолютної і відносної більшості голосів. Одномандатний і багатомандатний виборчі округи. Сутність пропорційної виборчої системи. Політичний зміст змішаної виборчої системи: за особу, за партію. Переваги та недоліки виборчих систем. Вплив виборів на політичне життя суспільства: партія переможець формує виконавчі органи влади. Зміцнення позицій партії-влади. Економічні акції в політиці. «Маргінальні» округи. Розподіл коштів між районами та округами держави. Рівень витрат партії на передвиборчу кампанію. Методи фінансової підтримки певних соціальних груп виборців: додаткові соціальні доплати. Зміна виборчого права правлячою партією на свою користь. Результати виборів як відображення політичної географії: динаміка зростання політичної активності, зміцнення основних пріоритетів суспільства, соціально-економічна та політична еволюція. Зміцнення позицій електоральної географії серед інших наук.

ТЕМА 10. ГЛОБАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЛЮДСТВА:

ПОЛІТИКО-ГЕОГРАФІЧНІ АСПЕКТИ

1. Поняття та сутність глобальних проблем. Розуміння змісту глобальності. Варіанти тлумачень поняття «глобальні проблеми» у філософських і політичних словниках. Міждисциплінарне осмислення глобальних проблем. Напрямки досліджень політичної географії у сфері глобальних проблем. Функція ООН з визначення глобальних проблем. Організації ООН з розв'язання глобальних проблем. Тринадцять глобальних проблем людства офіційно визнаних ООН. Дві групи джерел глобальних проблем. Глобалістика. Т.Мальтус про загрозу перенаселення. Праця американського Д.Марша «Людина і природа» (1864 р.). П.Тейяр де Шарден (1881-1955 рр.) і В.Вернадський (1863-1945 рр.) про теорію ноосфери – сфери розуму. Роль у становленні глобалістики Римського клубу (1968 р.) та його мета. Доповіді-моделі глобального розвитку світу членів Римського клубу. Сучасний

етап розвитку глобалістики: «Декларація тисячоліття» та стратегія сталого розвитку (Всесвітній саміт ООН 2002 р. в Йоганнесбурзі (ПАР)). Класифікація глобальних проблем. Виявлення основних причин виникнення, характеру, особливостей і пошук шляхів розв'язання глобальних проблем. Взаємозалежність і взаємозумовленість глобальних проблем. Перешкоди у подоланні глобальних проблем. Зміна парадигми світової політики.

2. Класифікація глобальних проблем і шляхи їх вирішення. Воєнно-політичні проблеми людства. Час – причина сучасних глобальних проблем. Різні аспекти діяльності людини як основа, джерело глобальних проблем. Еволюція політики та її вплив на проблеми людства. Групи глобальних проблем. Два напрямки воєнно-політичних проблем: відвернення ядерного конфлікту та роззброєння. Сукупна потужність ядерної зброї. Держави-члени «ядерного клубу» та їх ядерний арсенал. Три способи порушень міжнародного режиму нерозповсюдження ядерної зброї. Небезпека від ядерної зброї та породжувані нею проблеми. Безядерні зони. Стокгольмська декларація (1972 р.) про відвернення випадкової ядерної війни. Ядерне роззброєння. Політика роззброєння в Договорі про нерозповсюдження ядерної зброї (1968 р.). Конвенція про ядерну безпеку (1994 р.). Розумні межі ядерного роззброєння.

3. Економіко-демографічні проблеми. Дві підгрупи. Демографічна проблема глобального характеру. Породження демографічної проблеми. Т. Мальтус (1766-1834 рр.) про народонаселення. Основні положення мальтузіанства. Теорія «зайвих людей». Теорія «життєвого простору». Доповідь Римського клубу «Межі росту» у 1970-х рр. Неомальтузіанство. Хронологія росту населення. Сутність поняття «демографічний вибух». Теорія демографічного переходу. Два аспекти демографічної проблеми: а) відставання зростання обсягів життєвих ресурсів від зростання чисельності населення; б) обмеженість розмірів планети. Максимум кількості населення. Висновок щодо зростання чисельності людей. Депопуляція. Депопуляція в Україні. Важелі (чинники) в регулюванні зростання населення: політичний, юридичний, економічний, пропагандистський, релігійний. Демографічна політика: сутність і напрями. Тегеранська заява 1968 р. Країни «третього світу» – епіцентр глобальної демографічної проблеми. Фонд ООН з народонаселення. Китай і проблема перенаселення: планове народження дітей, політика «однієї дитини». Демографічна ситуація в інших країнах Східної Азії. Проблема чисельності населення в Індії: сім'я з двома дітьми, Національна політика стосовно населення (1976 р.). Демографічні проблемив розвинутих країнах.

4. Продовольча, ресурсна та екологічна проблеми. Три ступені продовольчої проблеми: нестача продовольства, недоїдання, голод. Смертність у світі від голоду.

Продовольча та сільськогосподарська організація (FAO). Проблема зростання виробництва продуктів харчування на Землі. Ресурсозабезпеченість. Підрахунки запасів мінерального палива у світі. Зменшення рудних корисних копалин і земельного фонду планети. Обмеженість «водного резерву» планети. Річний стік води. Світовий гідроенергетичний потенціал (кількість і країни). Запаси нафти й газу. Епоха промислового розвитку (з 1860 р.) і початок загострення глобальних екологічних проблем. Сучасні прояви глобальних екологічних проблем і їх пов'язаність з іншими проблемами. Сутність екологічної проблеми: визначення, промислове забруднення літосфери, гідросфери, Світового океану, атмосфери. Зміна складу атмосфери. «Парниковий» ефект і потепління клімату: наслідки. Скорочення біологічних ресурсів: лісів, тварин, рослин. Вирубання тропічних лісів: темпи та причини. Планетарна проблема ріллі. Водна та вітрова ерозія. Опустелювання. Екологічні емігранти. Шляхи розв'язання екологічних проблем. Розвиток права охорони природного довкілля: резолюція ГА ООН «Економічний розвиток і охорона природи» (1962 р.). Спеціалізовані установи й органи ООН дотичні до досліджень, збереження та охорони навколишнього середовища: ГА ООН, ЮНЕП, ЮНЕСКО, МКНСР, ФАО, МАГАТЕ, Глобальний екологічний фонд, Комісія сталого розвитку. Комісія з питань охорони навколишнього середовища Міжнародному Суді ООН (з 1993 р.). Регіональні міжнародні організації у галузі охорони навколишнього середовища. Міжнародна юридична організація (з 1986 р.) та екологічне право. Стокгольмська декларація конференції ООН з навколишнього середовища (1972 р.) і Декларація конференції ООН з навколишнього середовища та розвитку (Ріо-де-Жанейро, 1992 р.). Саміт ООН «Ріо + 10» (Йоганнесбург, ПАР). Освоєння Світового океану й освоєння космосу – нові завдання для людства. Сучасний стан Світового океану. Нафта й терді відходи – найбільш небезпечні забруднювачі океану. Міжнародне співробітництво та конвенції з охорони й раціонального використання морського середовища. Проблема техногенного забруднення навколоземного космічного простору. «Космічне сміття».

5. Правові проблеми людства. Боротьба з організованою злочинністю.

Інтерпол. Сутність сучасної організованої злочинності. Основа організованої злочинності. Визначення поняття «злочинна організація». Найвідоміші у світі злочинні угруповання. Основні сфери кримінальної активності організованої злочинності. Корпоратизація злочинних дій. Глобалізація організованої злочинності. **Тероризм.** Етимологія слова «терор». Політичний тероризм. Визначення поняття «тероризм» за В.Маллісоном і С.Маллісоном. Кількісне зростання терористичних акцій з другої половини 1960-х рр. Основні ознаки сучасного тероризму. Міжнародність тероризму. Поділ міжнародного

тероризму: державний та індивідуально-груповий. Напрямки державного тероризму: генеративний і деструктивний. Напрямки індивідуально-групового тероризму: правий і лівий. Терористичні організації в Європі, Північній Америці, Азії, Африці. Об'єднана організація ісламських терористів «Ісламський світовий фронт боротьби проти євреїв і хрестоносців» (або «Міжнародний фронт», 1988 р.). Приклади правого та лівого тероризму. Державна допомога тероризму. Міждержавний чинник сучасного тероризму. «Терористичний інтернаціонал». Міжнародне антитерористичне співробітництво. Міжнародно-правові акти про боротьбу з тероризмом. Проблема незаконної торгівлі всіма видами озброєнь, військової техніки, боєприпасами. **Боротьба з поширенням наркотиків і наркобізнесом.** Визначення поняття «наркотики». Дві групи наркотиків. Міжнародна наркомафія. «Відмивання» прибутків наркомафії. Диверсійні загоны й армії наркомафії. Країни та регіони вирощування наркотичної сировини («Золотий трикутник» та ін.). Шляхи постачання опію та кокаїну. Два шляхи розв'язання проблеми боротьби з наркоманією та наркобізнесом.

6. Глобальні проблеми людства й Україна. Вирішення проблеми відвернення ядерного конфлікту та роззброєння в Україні. Будапештський меморандум (1994 р.) і гарантування безпеки Україні. Демографічна проблема в Україні. Депопуляція українців. Показники тривалості життя громадян і дитяча смертність в Україні. Хвороби та згубні звички українців. Ресурсна й енергетична проблеми. Екологічна проблема. Ерозія, засолення й окислення ґрунтів. Зменшення частки гумусу в чорноземі (з 18% до 3-6%). Вимивання добрив і пестицидів. Неочищені стоки. Зникнення малих річок. «Зона дії» ктастрофи Чорнобильської АЕС: радіактивне забруднення. Проблема звалищ побутових відходів. Використання міжнародного досвіду для переходу на екологічно безпечні та ресурсозберігаючі технології виробництва. Проблема боротьби зі злочинністю, тероризмом, мафією, наркоманією та наркобізнесом, ліквідація небезпечних хвороб.

ТЕМА 11. ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ СВІТОВОГО ПОЛІТИЧНОГО ПРОЦЕСУ

1. Поняття світового політичного процесу. Залежність зовнішньої політики держави від її політико-географічного положення. Розуміння сутності поняття «світовий політичний процес». Форма інтегративних тенденцій. Визначення політичного процесу. Геополітична ситуація: внутрішня й зовнішня. Міжнародна напруженість і посилення взаємозалежності сучасного світу. Дві основні діалектичні закономірності розвитку

світового політичного процесу (чи міжнародної політики): інтернаціоналізація людського життя та суверенізація держав.

2. Глобалізація як домінуюча тенденція світового розвитку. Сутнісна характеристика глобалізації. Явище глобалізації, стратегія «силового глобалізму», термін «глобалізація». Сучасний науковий погляд на глобалізацію: прогресивна стадія інтернаціоналізації. Визначення рівня глобалізації держав. Основні передумови глобалізаційних процесів. Три характерні риси глобалізації. Економічна та політична інтеграція. Зміст поняття «міжнародна інтеграція». Переростання традиційної ринкової економіки в глобальну. Поєднання інтересів держави з інтересами транснаціональних корпорацій (ТНК) і транснаціональних банків (ТНБ). Зростання могутності ТНК і ТНБ. Негативні наслідки прискорення процесів інтеграції та глобалізації. Показник ВВП на душу населення. Статистика ООН про загальносвітовий ВВП. Коефіцієнт прискорення розриву. Рейтинг глобалізації країн світу (Globalization Index). Основні показники складання рейтингу: 1) економічної інтеграції; 2) персональних контактів; 3) технології; 4) діяльності у міжнародній політиці. Перелік глобалізованих держав. Антиглобалізм.

3. Політична відкритість держав. Сутність поняття політичної відкритості держав. Питання ієрархії держав, різні наукові підходи та критерії поділу. Розуміння політичної відкритості держави. Закрита політична система. Автаркія. Форми відкритості держав: політична, економічна, суспільна. Взаємодія та взаємопроникнення форм відкритості. Явище ізоляціонізму. Політика ізоляціонізму в Китаї, Японії, США (XIX ст.), Великій Британії (кінець XIX – початок XX ст.) та ін. Показники (чинники) відкритості держав. Членство у міжнародних організаціях. Кількість ратифікованих міжнародних конвенцій. Кількість дипломатичних представництв. Дипломатичні візити за рік. Частка експорту в структурі національного доходу. Кількість іноземних туристів.

ТЕМА 12. ПОЛІТИЧНА ГЕОГРАФІЯ УКРАЇНИ

1. Політико-географічне положення України. Площа території України: суходолу – 603,7 тис. км. кв., територіального моря – 20 тис. км. кв. Показники України за площею та населенням в Європі. Протяжність України: північ – південь, захід – схід. Вихід України до Світового океану. Положення України: «міст» між Сходом і Заходом. «Буферність» України. Характеристика регіонального положення України. Сусіди першого порядку України. Транзитне положення. Локальне положення окремих ділянок кордону України. Недемаркованість певної протяжності кордону України з колишніми республіками СРСР. Визначення державного кордону за законодавством України.

Протяжність сухопутних і морських кордонів та берегової лінії України. Характеристика сухопутного та морського кордонів України. Закон «Про державний кордон України» (4 жовтня 1991 р.). Внутрішні морські води України. Територіальні води України (12 морських миль). Правила проходження територіальних вод України іноземними суднами, військовими кораблями та підводними човнами. Встановлення Україною виняткової (виключної) економічної зони та континентального шельфу в Чорному й Азовському морях. Сухопутні кордони України. Українсько-російський кордон. Договір про державний кордон між Україною та Російською Федерацією (2003 р.; ратифікований у квітні 2004 р.). Договір про співробітництво у використанні Азовського моря та Керченської протоки між Україною та Росією. Угода щодо демаркації сухопутного кордону між Російською Федерацією та Україною (17 травня 2010 р.). Українсько-білоруський кордон. Договір про українсько-білоруський державний кордон (травень 1997 р.). Ратифікація Договору Верховною Радою України (1997 р.) і Національними Зборами Республіки Білорусь (весна 2010 р.). Українсько-молдовський кордон: зміни, демаркація. Українсько-словацький кордон. Договір між Україною та Румунією про режим державного кордону, співробітництво та взаємну допомогу з прикордонних питань (1993 р.; ратифіковано навесні навесні 1994 р. Міжурядова змішана постійно діюча українсько-румунська прикордонна комісія. Практична робота комісії на кордоні з 2005 р. Встановлення додаткових прикордонних знаків (червень 2008 р.). Українсько-угорський кордон. Договір про режим українсько-угорського державного кордону, співробітництво і взаємну допомогу з прикордонних питань (1995 р.; ратифіковано 1996 р.). Закінчення перевірки проходження українсько-угорської ділянки державного кордону (2003 р.).

2. Формування державної території України з давнини до 1914 р. Головні етапи історичного формування території України. Землеробсько-скотарська цивілізація Трипільської епохи. Північне Причорномор'я в античну епоху: грецькі колонії-поліси. Степова Україна в епоху Великого переселення народів. Території розселення слов'янських племен. Середнє Подніпров'я в VII-VIII ст. і перша слов'янська держава. Київська Русь (IX-XI ст.) – найбільша держава середньовічної Європи. Геополітична вісь – «із варяг у греки». Київ – геополітичний центр Русі та Східної Європи. Доба феодальної роздробленості Київської Русі: відцентровість і регіоналізація удільних князівств. Монголо-татарське спустошення русько-українських земель. Геополітичне зростання Галицько-Волинської держави (з 40-х рр. XIII ст.). Завоювання Угорщиною Закарпаття (XIII ст.). Захоплення Польським королівством Галичини (XIV ст.). Українські землі під владою Великого князівства Литовського. Династія Гедиміновичів. Скасування князівств і введення

територіальних одиниць – воєводств. Ліквідація Київського та Волинського князівств (друга половина XV ст.). Утворення Кримського ханства (середина XV ст.). Виникнення українського козацтва – Запорізька Січ (друга половина XV ст. чи в середині XVI ст.). Паланка – адміністративно-територіальна одиниця Запоріжжя. Перші спроби експансії Московської держави на українські землі (кінець XV – початок XVI ст.). Люблінська унія (1569 р.) та утворення Речі Посполитої. Геополітичне домінування Польщі. Відхід більшості українських земель до Польщі. Поділ України на воєводства: Київське, Волинське, Подільське, Брацлавське, Руське, Белзьке. Відвоювання від Московії Чернігівщини та створення Чернігівського воєводства. Берестейська унія (1596 р.) – наступ католицизму на православ'я. Буковина й Закарпаття в XVI – XVII ст. Козацькі та селянські повстання наприкінці XVI – першої половини XVII ст. на теренах України. Національно-визвольна війна українського народу (1648 – 1654 рр.). Створення Української козацької держави (200 тис. км. кв.) та її адміністративний поділ на полки. Чигирин – столиця Української козацької держави. Переяславська угода (1654 р.) про воєнно-політичний союз із Московською державою. «Руїна» і послаблення гетьманської влади. Зростання геополітичного впливу Московії. Захоплення Поділля (1672 р.) Османською імперією. Маріонеткове Сарматське князівство (до 1699 р.). Брацлавщина. Поділ України за Андрусівським миром 1667 р. Київ за «вічним миром» між Польщею та Московією (1686 р.). Формування Слобожанщини. Територія Слобідської України. Скасування автономії Гетьманщини в 1764 р. Знищення Запорізької Січі в червні 1775 р. Територіальні зміни на теренах України після розділів Речі Посполитої в другій половині XVIII ст. Російська імперія отримала Правобережну Україну й Волинь, а Причорномор'я та Крим відвойовані від Османської імперії. Австрійська держава (з 1804 р. – імперія) отримала Західну Україну: 1772 р. – Галичину, 1774 р. – Буковину (без Хотинської райї). Коронна земля – Королівство Галичини та Лодомерії. Створення Австро-Угорської імперії (1867 р.): Галичина та Буковина підпорядковані Австрії, Закарпаття – Угорщині. Адміністративно-територіальний устрій на підросійських землях України у кінці XVIII – початку XX ст.: губернії, генерал-губернаторства. Приєднання до Росії Бессарабії та Хотинської райї (повіту). За Бухарестьким договором 1812 р. Адміністративна реформа 1866 р. в Росії (губернії – повіти – волості). Створення Холмської губернії або «Царства Польського» (1912 р.).

3. Формування державної території України у XX ст. Перша світова війна на теренах України. Галицько-Буковинське генерал-губернаторство (1914 – серпень 1917 рр.). Лютнева революція 1917 р. в Росії. Створення Центральної Ради в Києві (березень 1917 р.).

Проголошення автономії Української Народної Республіки (УНР). Проголошення Радянської влади в Харкові (25 грудня 1917 р.). Агресія Радянської Росії на Україну. IV Універсал і проголошення самостійності УНР (22 січня 1918 р.). Брестський мир. Повернення до Києва Центральної Ради. Закон про адміністративно-територіальний поділ України (березень 1918 р.; 32 землі). Хліборобський конгрес у Києві (29 квітня 1918 р.) й обрання гетьманом П.Скоропадського. Проголошення Української Держави та її адміністративний поділ (8 губерній і 2 округи). Угода про приєднання до України Криму на правах автономії (вересень 1918 р.). Перехід влади від Гетьманату до Директорії (листопад 1918 р.). Відновлення УНР (26 грудня 1918 р.). Утворення Західноукраїнської Народної Республіки (ЗУНР; 13 листопада 1918 р.). Злука УНР і ЗУНР (22 січня 1919 р.). Проголошення Української Соціалістичної Радянської Республіки (10 березня 1919 р.). Захоплення польськими військами території ЗУНР (липень 1919 р.). Неефективність політики Директорії. Радянсько-польська війна (1920 р.): УНР союзник Польщі. Ризький мирний договір (1921 р.): Західна Україна відійшла до Польщі, більша частина України залишилася в Радянській державі (УСРР). Північна Буковина та Південна Бессарабія захоплені Румунією (1919 р.). Закарпаття (Підкарпатська Русь) відійшло до Чехословаччини (з 1919 р.). Адміністративно-територіальний поділ УСРР у 1920 і 1922 рр. Входження УСРР до новоствореного Радянського Союзу (30 грудня 1922 р.). Передача українського Придністров'я до створеної Молдавської АСРР (1924 р.). Відхід Таганрозького та Шахтинського округів від УСРР до РРФСР (1924 – 1925 рр.). Запровадження обласного поділу УСРР (з 1932 р.; 7 областей). Перенесення столиці з Харкова до Києва (1934 р.). Утворення нових областей на теренах України (1937 р.; 1938 р.; 1939 р.). Перейменування УСРР в УРСР (1937 р.). Розчленування Чехословаччини (1939 р.) й окупація Угорщиною Закарпаття (Карпатської України проголошеної 15 березня 1939 р.). Пакт «Ріббентропа – Молотова» та приєднання Західної України до СРСР/УРСР (1939 р.). Утворення західноукраїнських оластей. Приєднання до України Північної Буковини і Південної Бессарабії (1940 р.). Відхід Молдавської АСРР (Придністров'я) від України до новоствореної Молдавської РСР. Утворення Чернівецької та Ізмаїльської (1954 р. об'єднана з Одеською) областей. Друга світова війна й Україна. Проголошення 30 червня 1941 р. у Львові ОУН (С.Бандери) відновлення Української Держави. Окупація України військами Рейху та його сателітів. Румунська «Трансїстрія», генерал-губернаторство «Польща», рейхскомісаріат «Україна», комендатура «Донець». Плани нацистів щодо України (житниця Рейху). Возз'єднання Закарпатської України з УРСР (1945 р.). Утворення Закарпатської області (1946 р.). Встановлення кордону між СРСР (УРСР) і Польщею: «лінія

Керзона» (відхилення на 5-8 км). Передача Польщі частини Українських територій з відхиленнями від «лінії Керзона» (на 17-30 км). Обмін невеликими прикордонними територіями між УРСР і Польщею (1951 р.). Передання Криму від РРФСР до УРСР (1954 р.). Декларація про державний суверенітет України (16 липня 1990 р.). Проголошення незалежності України (24 серпня 1991 р.).

4. Політичний та адміністративно-територіальний устрій України.

Прийняття Конституції України (26 червня 1996 р.). Визначення України за Конституцією. Народ – джерело влади. Форма правління за Конституцією 1996 р.: президентсько-парламентська республіка. Еволюція форми правління в Україні. Помаранчева революція 2004 р. Закон України «Про внесення змін до Конституції України» (8 грудня 2004 р.; набув чинності з 1 грудня 2006 р.): парламентсько-президентська республіка. Рішення Конституційного Суду України (1 жовтня 2010 р.) про неконституційність Закону України «Про внесення змін до Конституції України» від 8 грудня 2004 р. Поновлення чинності Конституції України 1996 р.: президентсько-парламентська республіка. Революція Гідності 2014 р. і зміна форми правління: парламентсько-президентська республіка. Глава держави – Президент України: обрання, термін каденції, повноваження. Законодавча влада – однопалатний парламент – Верховна Рада України (ВРУ): термін, кількісний склад, повноваження. Виконавча влада – уряд – Кабінет Міністрів України. Прем'єр-міністр України: призначення, повноваження. Форма державного устрою України. Автономна Республіка Крим. Адміністративно-територіальний поділ України: одиниці першого рівня. Адміністративно-територіальні одиниці другого рівня (до реформи). Дискусії щодо адміністративно-територіальної реформи: варіанти пропозицій і проектів. Статус АР Крим. Закон України «Про столицю України». Проект Закону України «Про адміністративно-територіальний устрій України» (травень 2009 р.). Дискусії стосовно розмежування функцій і повноважень між місцевими державними адміністраціями й органами місцевого (та регіонального) самоврядування. Власні та делеговані повноваження. Територіальна основа місцевого самоврядування. Визначення поняття «місцеве самоврядування». Органи місцевого самоврядування. Повноваження територіальних громад за Конституцією України. Територіальна основа регіонального самоврядування в Україні. Функції обласних і районних рад. Виконавчі функції місцевих (регіональних) державних адміністрацій. Правова основа місцевого та регіонального самоврядування. Принципи самоврядування. Права місцевого самоврядування. Вибори депутатів і голів органів місцевого (регіонального) самоврядування. Адміністративно-територіальна реформа в Україні. Децентралізація. Зміна територіального поділу районів в областях.

5. Партійна система й особливості електоральної географії України.

Партійна система України: від перехідної до плюралістичної. Конфронтація між «антипомаранчевими» та колишніми «помаранчевими» політичними силами. Відсутність ідеологічних розбіжностей між провідними політичними партіями та блоками України. Партії бізнес-проекти олігархів. Формування партій і блоків навколо окремого політичного лідера. «Ідеологія» парламентських партій. Кількість і класифікація політичних партій в Україні. «Розпливчастість» програм, обстоювання інтересів вітчизняних олігархічних груп та обслуговування потреб закордонних «господарів» – характеристика українських партій у перші десятиліття ХХІ ст. Характеристика лівих політичних партій. Праві партії в Україні. Засади політичного центрizmu. Європейська соціал-демократія. Центристські партії в Україні: лівий і правий центризм. «Кишенькові» партії. Характеристика політичної культури населення західної, східної і південної України. Вплив етнічного складу населення на електоральну географію України. Активність політичних партій під час виборів.

6. Політико-географічне (геополітичне) регіонування України.

Визначення та характеристика політичних регіонів і субрегіонів України: а) Східний регіон – Північно-Східний, Південно-Східний, Придніпровський райони; б) Південний регіон – Причорноморський, Кримський райони; в) Західний регіон – Північно-Західний, Прикарпатський, Закарпатський райони; г) Центрально-Північний регіон – Столичний, Центральний, Подільський райони. Області субрегіонів.

Структура навчальної дисципліни (1-й семестр)

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин					
	Форма навчання: денна					
	Усього	у тому числі				
лекції		практичні (семінарські)	лабораторні	індивідуальна робота	самостійна робота	
Модуль 1						
Тема 1. Політична географія як наукова дисципліна	9	2	2			5
Тема 2. Політична карта світу та її історичні зміни	16	6	4			6
Тема 3. Держава: політологічні аспекти	14	4	4			6
Тема 4. Держава як основний об'єкт політичної географії	14	4	4			6
Тема 5. Політична географія Світового океану	9	2	2			5
Тема 6. Географія адміністративно-територіального устрою та місцевого самоврядування держав світу	7	2				5
Тема 7. Етнодемографічні аспекти політичної географії	9	4				5
Тема 8. Соціально-економічні аспекти політичної географії	7		2			5
Тема 9. Географія політичної боротьби та виборчого процесу (електоральна географія)	7		2			5
Тема 10. Політико-географічні аспекти глобальних проблем людства	8		2			6
Тема 11. Особливості розвитку світового політичного процесу	8		2			6
Тема 12. Політична географія України	10	4				6
Модульна контрольна робота	2	2				
Разом за модуль	120	30	24			66
Разом за семестр	120	30	24			66

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин					
	Форма навчання: заочна					
	Усього	у тому числі				
		лекції	практичні (семінарські)	лабораторні	індивідуальна робота	самостійна робота
Модуль 1						
Тема 1. Політична географія як наукова дисципліна	14	2				11
Тема 2. Політична карта світу та її історичні зміни	14	2				11
Тема 3. Держава: політологічні аспекти	16	4	2			11
Тема 4. Держава як основний об'єкт політичної географії	14		2			11
Тема 5. Політична географія Світового океану, Арктики й Антарктики	14		2			11
Тема 6. Географія адміністративно-територіального устрою та місцевого самоврядування держав світу	14	2				11
Тема 7. Етнодемографічні аспекти політичної географії	17					16
Тема 8. Соціально-економічні аспекти політичної географії	17					16
Тема 9. Географія політичної боротьби та виборчого процесу (електоральна географія)	16					15
Тема 10. Політико-географічні аспекти глобальних проблем людства	16					15
Тема 11. Особливості розвитку світового політичного процесу						15
Тема 12. Політична географія України	14					11
Тема 13. Геополітика як наука: загальна характеристика	14	2				11
Тема 14. Геополітичні теорії західного світу: німецька, скандинавська, англійська, американська, французька й італійська геополітична думка	14	2				11
Тема 15. Геополітична думка та сучасна геополітика України	14		2			11
Модульна контрольна робота	2	2				
Разом за модуль	210	16	8			186
Разом за семестр	210	16	8			186

Теми практичних (семінарських) занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин	
		денна	заочна
1	Політична географія як наукова дисципліна	2	
2	Політична карта світу та її історичні зміни	4	
3	Держава: політологічні аспекти	4	2
4	Держава як основний об'єкт політичної географії	4	2
5	Політична географія Світового океану, Арктики й Антарктики	2	2
6	Географія політичної боротьби та виборчого процесу (електоральна географія)	2	
7	Соціально-економічні аспекти політичної географії	2	
8	Політико-географічні аспекти глобальних проблем людства	2	
9	Особливості розвитку світового політичного процесу	2	
10	Геополітична думка та сучасна геополітика України		2
Разом		24	8

Самостійна робота

№ з/п	Назва теми	Кількість годин	
		денна	заочна
1	Політична географія як наукова дисципліна	5	11
2	Політична карта світу та її історичні зміни	6	11
3	Держава: політологічні аспекти	6	11
4	Держава як основний об'єкт політичної географії	6	11
5	Політична географія Світового океану, Арктики й Антарктики	5	11
6	Географія адміністративно-територіального устрою та місцевого самоврядування держав світу	5	11
7	Етнодемографічні аспекти політичної географії	5	16
8	Соціально-економічні аспекти політичної географії	5	16
9	Географія політичної боротьби та виборчого процесу (електоральна географія)	5	15
10	Політико-географічні аспекти глобальних проблем людства	6	15
11	Особливості розвитку світового політичного процесу	6	15
12	Політична географія України	6	11
13	Геополітика як наука: загальна характеристика		11
14	Геополітичні теорії західного світу: німецька, скандинавська, англійська, американська, французька й італійська геополітична думка		11
15	Геополітична думка та сучасна геополітика України		11
Разом		66	186

Індивідуальне завдання

Індивідуальне завдання з навчальної дисципліни «Політична географія та геополітика» носить самостійний характер виконання окреслених завдань і тематично охоплює загальне змістовне навантаження з навчального курсу. Індивідуальне завдання студента виконується під час 1 модулю і може бути оцінене максимально у 20 балів. Воно включає наступні завдання:

- аналіз політичної карти світу;
- підготовка й написання реферату з обраної та узгодженої з викладачем теми.

ТЕМИ РЕФЕРАТИВ І КУРСОВИХ РОБІТ З ПОЛІТИЧНОЇ ГЕГРАФІЇ

1. Теоретичні аспекти політичної географії як наукової дисципліни.
2. Становлення та розвиток політичної географії як науки.
3. Територіально-політичні системи як об'єкти дослідження політичної географії.
4. Політична географія в системі політичних наук.
5. «Галузеві» політико-географічні дисципліни: сучасний стан і перспективи розвитку.
6. Комплексні політико-географічні дисципліни: сучасний стан і перспективи розвитку.
7. Сучасний стан політичної географії: наукові здобутки та задоволення практичних потреб людства.
8. Політична карта як відображення політичних процесів на планеті та в державі.
9. Особливості формування політичної карти світу в стародавній період.
10. Середньовічна політична карта Європи: формування та розвиток.
11. Вплив Великих географічних відкриттів і промислової революції на світові політико-географічні процеси.
12. Зміни політичної карти світу в епоху колоніалізму.
13. Причини створення, процвітання та занепаду великих колоніальних імперій світу.
14. Політична карта розподілу світу напередодні та після Першої світової війни.
15. Зміна політичної карти світу після Другої світової війни.
16. Політична карта світу після «холодної війни» та сучасні тенденції її розвитку.
17. Демілітаризовані території у світі: історія становлення та сучасний стан.
18. Самопроголошені держави на політичній карті світу.
19. Протекторати: історія та сучасність.
20. Залежні території Великої Британії та їх політико-правовий статус.
21. Залежні території Франції: політико-правовий статус і тенденції трансформації.
22. Залежні території США та їх політико-правовий статус.
23. Політична географія Світового океану: сучасні напрями досліджень.
24. Внутрішні морські води прибережної держави: основні види, проблеми делімітації, політико-правовий режим.
25. Територіальне море прибережної держави: проблеми делімітації, політико-правовий режим.
26. Континентальний шельф і виняткова економічна зона прибережної держави: проблеми делімітації та використання природних ресурсів.
27. Політико-правовий статус Чорноморських проток.
28. Суецький канал: історія створення та використання, сучасний режим.
29. Панамський канал: історія створення та використання, сучасний режим.
30. Політико-географічна ситуація в Арктиці: історія та сучасність.
31. Антарктика: історія дослідження, сучасний політико-географічний і правовий стан.
32. Державна територія та її складові.
33. Політико-географічне положення держави: основні рівні, методи аналізу.
34. Ексклави та напівексклави на політичній карті світу.
35. Політична лімологія: сутність, перспективні напрями досліджень.
36. Транскордонне співробітництво в Європі.

37. Транскордонні регіони у світі: становлення та сучасні тенденції розвитку.
38. Державні кордони у світі: основні підходи до класифікації.
39. Державні кордони у Світовому океані.
40. Сучасні проблеми делімітації та демаркації державних кордонів у світі.
41. Історичні аспекти змін державних кордонів (територій).
42. Політичні системи: провідні підходи до типізації.
43. Парламентські монархії на політичній карті світу.
44. Абсолютні монархії: історія та сучасність.
45. Президентські республіки: політичний устрій, поширення в сучасному світі.
46. Парламентські республіки: політичний устрій, поширення в сучасному світі.
47. Сучасні напівдемократичні політичні режими в країнах світу.
48. Авторитарні політичні режими в країнах світу: історія та сучасність.
49. Федеративний державний устрій: сутність, розподіл повноважень між «центром» і суб'єктами федерації.
50. Федеративні держави на політичній карті світу.
51. Децентралізація: сутність, сучасні тенденції в державах світу.
52. Адміністративно-територіальний поділ розвинутих країн: основні тенденції розвитку.
53. Адміністративно-територіальний поділ країн, що розвиваються: основні напрями трансформації.
54. Політичні автономії: сутність, поширення в країнах світу.
55. Регіоналістичні держави в сучасному світі.
56. Столиці держав світу: провідні підходи до типізації.
57. Місцеве управління та самоврядування: основні функції та напрями трансформації в країнах світу.
58. Місцеве управління та самоврядування: основні типи і поширення у світі.
59. Інститут громадянства: сутність і державотворче значення.
60. Етнічна структура населення держави: моноетнічні та поліетнічні країни світу.
61. Міжетнічні процеси в державі: сутність і проблеми відносин.
62. Характеристика етнічних процесів у сучасному світі.
63. «Нація» і «націоналізм»: сутність понять і підходи до визначення.
64. Державотворче значення модерного націоналізму.
65. Націоналізм і великодержавний шовінізм: наростання проблеми в державах світу.
66. Мовна структура населення та мовні проблеми в державах Європи.
67. Демографічні проблеми в країнах світу: сучасний стан і перспективи.
68. Політико-географічне значення міграційних процесів сучасності: причини, основні напрямки потоків та наслідки для держав.
69. Міграційна проблема в Україні: сутність і проблеми розв'язання.
70. Процеси урбанізації: сутність, рівні, темпи та наслідки.
71. Роль високоорганізованих держав у міжнародних відносинах та світовому просторі.
72. Столиця держави: політико-географічна теорія та практика.
73. Політико-географічні передумови економічного розвитку держав.
74. Рейтинг країн світу за соціально-економічним розвитком.
75. Міжнародна інтеграція: сутність і риси.
76. Основні принципи і форми міждержавної економічної та політичної інтеграції.
77. Найбільші інтеграційні об'єднання в світі.
78. Електоральна географія: основні напрями і методи досліджень.
79. Політичні партії та їх роль у державній політичній системі.
80. Політичні партії в державах світу: основні підходи до типізації.
81. Партійні системи в державах світу.
82. Партійний геопростір країн світу.
83. Партійний геопростір України.

84. Виборчі системи в державах світу.
85. Глобальні проблеми сучасності: поняття та сутність.
86. Глобалістика як нова міждисциплінарна наука.
87. Класифікації глобальних проблем людства.
88. Вплив глобальних економічних проблем на демографічну ситуацію у світі.
89. Причини та наслідки глобальної екологічної проблеми.
90. Міжнародний тероризм та антитерористичне співробітництво.
91. Сутність глобалізації як ключової тенденції сучасного розвитку світу.
92. Зміст поняття «політична відкритість держав» та показники відкритості держав.
93. Політико-географічне положення України.
94. Сучасні державні кордони України.
95. Виникнення і геопросторовий розвиток Київської Русі.
96. Політико-географічні аспекти Козацької держави.
97. Формування державної території України в ХХ столітті.
98. Адміністративно-територіальний поділ України: проблеми реформування.
99. Вплив географічних факторів на електоральні процеси в Україні.
100. Політико-географічне районування України.

ТЕМАТИЧНІ ПЛАНИ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ З «ПОЛІТИЧНОЇ ГЕОГРАФІЇ»

Тема 1. ПОЛІТИЧНА ГЕОГРАФІЯ ЯК НАУКОВА ДИСЦИПЛІНА

План (2 год.)

1. Теоретичні основи політичної географії: сутність поняття, об'єкт і предмет.
2. Історія становлення та розвитку політичної географії.
3. Політична географія в Україні.
4. Рівні та методи політико-географічних досліджень.

ОСНОВНІ КАТЕГОРІЇ І ПОНЯТТЯ

Політична географія, об'єкт політичної географії, геопросторові політичні системи суспільства, предмет політичної географії, територія, політико-географічне положення держави, механічний детермінізм, «життєвий простір» (Lebensraum), «нова географія», «гуманістична географія», «почуття території», «національна ідея», «політичний ландшафт», «радикальна географія», світовий атлас, окремішність української нації, Конституція Української держави, слов'янська федерація, «весна народів», «самостійна Україна», цілісність національної території, «українська справа», «національна територія», географічна концепція націоналізму, національна держава, політико-географічний макрорівень, політико-географічний мезорівень, політико-географічний мікрорівень, політико-географічні методи дослідження.

Рекомендована література:

1. Афанасьєв О. Політико-географічний простір сучасного світу. Довідник. Київ, 2010.
2. Блій Г. де, Муллер П. Географія: світи, регіони, концепти / пер. з англ.; передмова та розділ «Україна» О.Шаблія. Київ: Либідь, 2004. 740 с.
3. Гольцов А.Г. Геополітика та політична географія. Підручник. Київ: Центр учбової літератури, 2012. С. 27-110.
4. Гольцов А.Г. Політична географія: навч. посібн. Київ: МАУП, 2007. 256 с.
5. Дністрянський М.С. Політична географія та геополітика України: навч. посібн. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2010. 344 с.
6. Дністрянський М.С. Типологія держав світу за етнонаціональним складом населення та характером територіальних етнополітичних відносин. *Український географічний журнал*. № 4. 2002. С. 46-49.
7. Дністрянський М.С. Україна в політико-географічному вимірі. Львів: Світ, 2000. 310 с.
8. Дубович І. Країнознавчий словник-довідник. Львів: Вид. центр ЛНУ, 2002. 587 с.
9. Економічна і соціальна географія світу: навч. посібн. / за ред. С.П.Кузика. Львів: 2002. 672 с.

10. Колосов В.А., Мироненко Н.С. Геополитика и политическая география: учебник для студентов вузов. 2-е изд. Москва: Аспект Пресс, 2005. С. 239-300.
11. Мартинюк В.О., Троян С.С. Політична географія та геополітика: словник-довідник. Київ: НВЦ ВО, 2005. 224 с.
12. Стафійчук В.І. Політична географія світу: навч. посібн. Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2016. 306 с.
13. Сюткін С.І. Політична географія: навч. посібн.; Сумський державний педагогічний університет ім. А.С.Макаренка. Суми: ТОВ ВПП «Фабрика друку», 2017. 120 с.
14. Трохимчук С.В. Політична географія сучасного світу з основами геополітики. Львів: Простір-М, 1997. 100 с.
15. Трохимчук С.В., Федунь О.В. Політична географія світу: навч. посібн. 2-ге вид., перероб. і доп. Київ: Знання, 2007. 422 с.
16. Шаблій О.І. Суспільна географія: теорія, історія, українознавчі студії. Львів: ЛНУ, 2001. 744 с.
17. Шаблій О. Основи загальної суспільної географії: підручник. Львів: ЛНУ, 2003. 444 с.
18. Яценко Б.П. Політична географія: навч. посібн. Київ: Видавництво Інституту сходознавства НАНУ, 2005. 134 с.
19. Яценко Б.П., Стафійчук В.І., Брайчевський Ю.С. та ін. Політична географія і геополітика: навч. посібн.; за ред. Б.П.Яценка. Київ: Либідь, 2007. 255 с.

Тема 2. ПОЛІТИЧНА КАРТА СВІТУ ТА ЇЇ ІСТОРИЧНІ ЗМІНИ

План (4 год.)

1. Політична карта світу (ПКС): сутність і періодизація.
2. Промислова революція, Великі географічні відкриття та їх вплив на світові політико-географічні процеси.
3. Епоха колоніалізму та формування великих світових колоніальних імперій:
 - а) Португальська й Іспанська колоніальні імперії;
 - б) Британська колоніальна імперія;
 - в) Французька колоніальна імперія;
 - г) Османська колоніальна імперія;
 - г) Німецька колоніальна й Австро-Угорська імперії;
 - д) Російська колоніальна імперія.
4. Зміна політичної карти світу після Першої світової війни.
5. Зміна політичної карти світу перед, під час і після Другої світової війни.
6. Політична карта світу епохи деколонізації та періоду «холодної війни» (1946 – 1990 рр.).
7. Сучасна політична карта світу (1991 р. – по сьогодні).

ОСНОВНІ КАТЕГОРІЇ І ПОНЯТТЯ

Політична карта світу, промислова революція, великі географічні відкриття, ойкумена, єдина світова цивілізація, експансія, імперія, імперіалізм, монополістичний капіталізм, колонія, метрополія, рабство, работоргівля, расова дискримінація, расизм,

«холодна війна», мілітаризація, «залізна завіса», соціалістична система, авторитаризм, тоталітаризм, терор, соціальна нерівність, ідеологічна нетерпимість, публічна брехня, антикомунізм, крах соціалізму, національний суверенітет, незалежність держави, суверенітет, невизнані території, квазідержави.

Рекомендована література:

1. Атлас світу. Київ: ДНВП Картографія, 2013.
2. Афанасьєв О. Політико-географічний простір сучасного світу. Довідник. Київ, 2010.
3. Блій Г. де, Муллер П. Географія: світи, регіони, концепти / пер. з англ.; передмова та розділ «Україна» О.Шаблія. Київ: Либідь, 2004. 740 с.
4. Бусыгина И.М. Политическая география. Формирование политической карты мира. Москва, 2010.
5. Гольцов А.Г. Геополітика та політична географія. Підручник. Київ: Центр учбової літератури, 2012. С. 112-125.
6. Гольцов А.Г. Політична географія: навч. посібн. Київ: МАУП, 2007. 256 с.
7. Дубович І. Країнознавчий словник-довідник. Львів: Вид. центр ЛНУ, 2002. 587 с.
8. Колосов В.А., Мироненко Н.С. Геополитика и политическая география: учебник для студентов вузов. 2-е изд. Москва: Аспект Пресс, 2005. С. 239-471.
9. Мартинюк В.О., Троян С.С. Політична географія та геополітика: словник-довідник. Київ: НВЦ ВО, 2005. 224 с.
10. Стафійчук В.І. Політична географія світу: навч. посібн. Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2016. 306 с.
11. Сюткін С.І. Політична географія: навч. посібн.; Сумський державний педагогічний університет ім. А.С.Макаренка. Суми: ТОВ ВПП «Фабрика друку», 2017. 120 с.
12. Трохимчук С.В. Політична географія сучасного світу з основами геополітики. Львів: Простір-М, 1997. 100 с.
13. Трохимчук С.В., Федунь О.В. Політична географія світу: навч. посібн. 2-ге вид., перероб. і доп. Київ: Знання, 2007. С. 37-84.
14. Фергюсон Ніл. Імперія. Як Британія вплинула на сучасний світ / пер. з англ. Катерина Диса. Київ: Наш формат, 2020. 424 с.
15. Шаблій О.І. Суспільна географія: теорія, історія, українознавчі студії. Львів: ЛНУ, 2001. 744 с.
16. Шаблій О. Основи загальної суспільної географії: підручник. Львів: ЛНУ, 2003. 444 с.
17. Яценко Б.П. Політична географія: навч. посібн. Київ: Видавництво Інституту сходознавства НАНУ, 2005. 134 с.
18. Яценко Б.П., Стафійчук В.І., Брайчевський Ю.С. та ін. Політична географія і геополітика: навч. посібн.; за ред. Б.П.Яценка. Київ: Либідь, 2007. 256 с.

Тема 3. ДЕРЖАВА: ПОЛІТОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ

План (4 год.)

1. Сутність, походження й ознаки держави.
2. Типологія держав.

3. Структура та функції держави.
4. Державні органи влади. «Четверта» та «п'ята» влади.
5. Класифікація держав за формою правління.
6. Класифікація держав за формою державного устрою.
7. Політичні режими в країнах світу.

ОСНОВНІ КАТЕГОРІЇ І ПОНЯТТЯ

Держава, країна, суверенітет, примус, право, апарат держави, держава-поліс, держава-імперія, національна держава, поліційна держава, правова держава, соціальна держава, структура держави, інститути держави, монарх, президент, парламент, уряд, прокуратура, суд, форма держави, форма державного правління, монархія (абсолютна, конституційна (дуалістична, парламентська), теократична), республіка (президентська, парламентська, змішана), джамахирія, форма державного устрою, унітарна держава, федерація, конфедерація, титульна нація, національні меншини, політичний режим, тоталітаризм (комунізм, фашизм, націонал-соціалізм або нацизм), геноцид, етноцид, авторитаризм, апартеїд, демократія.

Рекомендована література:

1. Гелей С.Д., Рутар С.М. Політологія: навч. посібн. 5-те вид., перероб. і доп. Київ: Т-во «Знання», КОО, 2004. С. 89-105.
2. Гольцов А.Г. Геополітика та політична географія. Підручник. Київ: Центр учбової літератури, 2012. С. 202-222.
3. Вегеш М., Остапеч Ю. Основи політології. Ужгород, 2003 С. 103-131.
4. Політологія. Кн. перша: Політика і суспільство. Кн. друга: Держава і суспільство / А.Колодій, В.Харченко, Л.Климанська, Я.Космина. Київ: Ельга-Н, Ніка-Центр, 2000. С. 369-470.
5. Політологія: підручник для студентів вищих навчальних закладів / за ред. О.В. Бабкіної, В.П. Горбатенка. Київ: Видавничий центр «Академія», 2001. С. 241-268.
6. Політологія: підручник / за ред. М.М. Вегеша. 3-те вид., перероб. і доп. Київ: Знання, 2008. С. 78-103.
7. Рудич Ф.М. Політологія: підручник. Київ: Либідь, 2004. 480 с.
8. Стафійчук В.І. Політична географія світу: навч. посібн. Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2016. 306 с.
9. Трохимчук С.В., Федунь О.В. Політична географія світу: навч. посіб. 2-ге вид., перероб. і доп. Київ: Знання, 2007. С. 116-134.

Тема 4. ДЕРЖАВА ЯК ОСНОВНИЙ ОБ'ЄКТ ПОЛІТИЧНОЇ ГЕОГРАФІЇ

План (4 год.)

1. Політико-географічна сутність держави.
2. Державна територія: сутність поняття, складові елементи.
3. Політико-географічне положення (ПГП) держави.
4. Величина державної території, її морфологія та структура.
5. Політичні кордони держави, їх класифікація та динаміка.

6. Функції державних кордонів та їх встановлення.
7. Зміни державних територій.
8. Прикордонні й транскордонні регіони.
9. Політичний поділ повітряного та космічного простору.

ОСНОВНІ КАТЕГОРІЇ І ПОНЯТТЯ

Первісні форми людської організації, сім'я, рід, плем'я, держава, народ (населення), влада, територія, державний лад, державний устрій, суверенна рівність, державна територія, політико-географічне положення території країни, етнічна територія, недоторканність державної території, геотерія, суходіл, материк, острів, «круговий берег», надра, гідросфера (акваторія), атмосфера (аеротерія), екстериторіальні елементи території (умовна територія держави), «плавуча», «літаюча» та «космічна» території держави, оренда геотерії, офшорний бізнес, євро регіони, недоторканність і цілісність державної території, політико-географічне положення (ППП) держави, фізико-географічне положення, економіко-географічне положення, військово-географічне положення, воєнно-географічне положення, макро-ППП, мезо-ППП, мікро-ППП, приморська держава, острівна держава, держава-архіпелаг, величина державної території, кількість населення держави, форма державної території, екслав, анклав, напівекслав, напіванклав, перфорована держава, держава-анклав, держава-напіванклав, «серцевинне ядро» держави, нація-держава, державний кордон, демаркаційна позначка, демаркаційна лінія, прикордонний простір (прикордонна зона), прикордонна смуга, «природні» кордони, «штучний» кордон, стабільність кордонів, «пояс напруги», політичні ізобати, лінія державного кордону, суміжна держава, лімологія, морфологія кордонів, геометричний кордон, астрономічний кордон, звивистий кордон, фарватер, тальвег, морська миля, антецедентний кордон, «накладний» кордон, субсеквентний кордон, реліктовий кордон, бар'єрний кордон, фільтруючий кордон, контактний кордон, регулювальний кордон, відокремлюючий кордон, зіставляючий кордон, спірний кордон, митниця, тариф, вибіркова проникність, диференціація митних зборів, алокація, делімітація, делімітаційна комісія, демаркація, демаркаційна лінія, демаркаційна комісія, лінія проходження кордону, протокол-опис, демаркаційні знаки, спеціальний прикордонний режим, редемаркація, «нічийні» землі, первинне «володіння», «окулярна» окупація, «символічна окупація», «ефективна окупація», дебелияція, анексія, агресивна війна, територіальна цілісність державної території, самовизначення народу, історичне право, міжнародні санкції, територіальна недоторканність держав, територіальні зміни, цесія, плебісцит, оптація, ад'юдикція (ад'юдикація), акреція, інститут прикордонних комісарів, прикордонна співпраця, транскордонний регіон, лімітрофи, повітряний простір, державний суверенітет над повітряним простором, відкритий повітряний простір, космічний простір, «космічне сміття».

Рекомендована література:

1. Афанасьєв О. Політико-географічний простір сучасного світу. Довідник. Київ, 2010.
2. Боднар А.Л., Дьогтяр А.М., Трюхан М.О. Делімітація та демаркація кордонів: проблеми, пошуки, рішення. *Український географічний журнал*. № 3. 1998.

3. Гольцов А.Г. Геополітика та політична географія. Підручник. Київ: Центр учбової літератури, 2012. С. 179-201.
4. Гольцов А.Г. Політична географія: навч. посібн. Київ: МАУП, 2007. 256 с.
5. Дністрянський М.С. Політична географія та геополітика України: навч. посібн. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2010. С. 36-54, 89-106.
6. Дубович І. Країнознавчий словник-довідник. Львів: Вид. центр ЛНУ, 2002. 587 с.
7. Колосов В.А., Мироненко Н.С. Геополитика и политическая география: учебник для студентов вузов. 2-е изд. Москва: Аспект Пресс, 2005. С. 301-471.
8. Мартинюк В.О., Троян С.С. Політична географія та геополітика: словник-довідник. Київ: НВЦ ВО, 2005. 224 с.
9. Масляк П.О. Країнознавство: підручник. Київ: Знання, 2007. 292 с.
10. Слободян І. Щодо напрямів та шляхів удосконалення політики у сфері захисту державного кордону України. *Наукові праці МАУП. Політичні науки та публічне управління*. 2022. № 1 (61). С. 72-77.
11. Слободян І. Незевершений процес договірно-правового оформлення державного кордону – загроза реалізації політики у сфері безпеки державного кордону України. *Наукові праці МАУП. Політичні науки та публічне управління*. 2022. № 4 (64). С. 102-108.
12. Стафійчук В.І. Політична географія світу: навч. посібн. Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2016. 306 с.
13. Сюткін С.І. Політична географія: навч. посібн.; Сумський державний педагогічний університет ім. А.С.Макаренка. Суми: ТОВ ВПП «Фабрика друку», 2017. 120 с.
14. Трохимчук С.В. Політична географія сучасного світу з основами геополітики. Львів: Простір-М, 1997. 100 с.
15. Трохимчук С.В., Федунь О.В. Політична географія світу: навч. посібн. 2-ге вид., перероб. і доп. Київ: Знання, 2007. С. 85-116.
16. Шаблій О.І. Суспільна географія: теорія, історія, українознавчі студії. Львів: ЛНУ, 2001. 744 с.
17. Шаблій О. Основи загальної суспільної географії: підручник. Львів: ЛНУ, 2003. 444 с.
18. Яценко Б.П. Політична географія: навч. посібн. Київ: Видавництво Інституту сходознавства НАНУ, 2005. 134 с.
19. Яценко Б.П., Стафійчук В.І., Брайчевський Ю.С. та ін. Політична географія і геополітика: навч. посібн.; за ред. Б.П.Яценка. Київ: Либідь, 2007. 256 с.

Тема 5. ПОЛІТИЧНА ГЕОГРАФІЯ СВІТОВОГО ОКЕАНУ, АРКТИКИ Й АНТАРКТИКИ

План (2 год.)

1. Території Світового океану зі змішаним правовим режимом.
2. Міжнародні протоки та канали.
3. Атрактивність берегової зони.
4. Районування Світового океану.
5. Арктика й Антарктика.

ОСНОВНІ КАТЕГОРІЇ І ПОНЯТТЯ

Світовий океан, виняткова (виключна) економічна зона, держава із протилежними чи суміжними берегами, суверенне право прибережної держави, штучні острови, держава-«господарка», континентальний шельф, морська миля, делімітація континентального шельфу, «рівновіддалена точка», «середня лінія», «особливі обставини», прилегла зона, протока, міжнародна протока, свобода судноплавства, транзитний прохід, режим мирного проходження, блокуючий пункт, стратегічні локації, корабель, судно, морський канал, атрактивність берегової зони, океанічний седиментогенез, приконтинентальна область, пелагічна область, акваторіальні нафтогазоносні осадкові басейни, корисні копалини, мінерально-будівельна сировина, біологічні ресурси океану, хімічні ресурси океану, енергетичні ресурси океану, антропогенне забруднення океану, комунікаційні вузли («гарячі точки»), відкриті портові міста (порто-франко), припортові промислові зони, морська індустрія, великотонажні танкери (супертанкери), рудовози, вуглевози, контейнеровози, курортно-рекреаційні зони, демографічна привабливість морів, приморські мегаполіси, районування Світового океану, конвенціональні та природні межі океанів, економічне районування, еколого-економічне районування Світового океану, океанські макроциркуляційні системи, Арктика, секторальний поділ арктичних територій, Антарктика, зона арктичної конвергенції, антарктична наукова станція.

Рекомендована література:

1. Гольцов А.Г. Геополітика та політична географія. Підручник. Київ: Центр учбової літератури, 2012. С. 148-178.
2. Гольцов А.Г. Політична географія: навч. посібн. Київ: МАУП, 2007. 256 с.
3. Дергачев В.А. Геополітика: учебник для вузов. Москва: ЮНИТИ-ДАНА, 2004. С. 163-188.
4. Зайцев Ю.П. Введение в экологию Черного моря. Одесса: Эвен, 2006. 224 с.
5. Мартинюк В.О., Троян С.С. Політична географія та геополітика: словник-довідник. Київ: НВЦ ВО, 2005. 224 с.
6. Перрен Ж., Клуазо Ж. Океаны / пер. с фр. Москва: Летний сад, 2011. 320 с.
7. Трохимчук С.В., Федунь О.В. Політична географія світу: навч. посібн. 2-ге вид., перероб. і доп. Київ: Знання, 2007. С. 108-113.
8. Хільчевський В.К., Дубняк С.С. Основи океанології. 2-ге вид., допов. І перероб. Київ: ВПЦ «Київський університет», 2008. 255 с.
9. Яценко Б.П., Стафійчук В.І., Брайчевський Ю.С. та ін. Політична географія і геополітика: навч. посібн.; за ред. Б.П.Яценка. Київ: Либідь, 2007. 256 с.

Тема 6. СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ ПОЛІТИЧНОЇ ГЕОГРАФІЇ

План (2 год.)

1. Політика як концентрований вираз економіки та економічний потенціал держави.
2. Політико-географічні передумови економічного розвитку держав і їх класифікація за рівнем соціально-економічного розвитку.
3. Міжнародна інтеграція.
4. Політико-географічне значення економічних, політичних та військових інтеграційних об'єднань. Міждержавна дезінтеграція.
5. Внутрішньодержавна інтеграція та дезінтеграція.

ОСНОВНІ КАТЕГОРІЇ І ПОНЯТТЯ

Матеріальне виробництво, народне господарство (соціально-економічна система), економічна політика, соціально-економічні потреби громадян, податки, ринкова економіка, командно-адміністративна економіка, соціально-економічна криза, економічна свобода, роздержавлення, приватизація, ринок, система національних розрахунків (СНР), валовий внутрішній продукт (ВВП), валовий національний продукт (ВНП), національний дохід (НД), експорт, імпорт, товарообіг зовнішньої торгівлі, обсяги виробництва товарів і послуг, економічний потенціал держави, валовий світовий продукт (ВСП), промислова революція, науково-технічна революція, географічний детермінізм, клімат, рельєф, ментальність народу, класифікація країн, інтеграція держав, міжнародна інтеграція, міжнародна економічна інтеграція, зона вільної торгівлі, митний союз, спільний ринок, економічний союз, повна інтеграція, транснаціональні монополії, політика європейської інтеграції, дезінтеграція, внутрішньодержавна інтеграція і дезінтеграція.

Рекомендована література:

1. Безуглий В.В., Козинець С.В. Регіональна економічна і соціальна географія світу. Київ, 2003.
2. Гольцов А.Г. Політична географія: навч. посібн. Київ: МАУП, 2007. 256 с.
3. Дубович І. Країнознавчий словник-довідник. Львів: Вид. центр ЛНУ, 2002. 587 с.
4. Мартинюк В.О., Троян С.С. Політична географія та геополітика: словник-довідник. Київ: НВЦ ВО, 2005. 224 с.
5. Масляк П.О. Країнознавство: підручник. Київ: Знання, 2007. 292 с.
6. Трохимчук С.В., Федунь О.В. Політична географія світу: навч. посібн. 2-ге вид., перероб. і доп. Київ: Знання, 2007. С. 198-230.
7. Шаблій О.І. Суспільна географія: теорія, історія, українознавчі студії. Львів: ЛНУ, 2001. 744 с.
8. Шаблій О. Основи загальної суспільної географії: підручник. Львів: ЛНУ, 2003. 444 с.
9. Юрківський В.М. Регіональна економічна і соціальна географія. Зарубіжні країни. Київ, 2000.
10. Яценко Б.П. Політична географія: навч. посібн. Київ: Видавництво Інституту сходознавства НАНУ, 2005. 134 с.
11. Яценко Б.П., Стафійчук В.І., Брайчевський Ю.С. та ін. Політична географія і геополітика: навч. посібн.; за ред. Б.П.Яценка. Київ: Либідь, 2007. 256 с.

Тема 7. ГЕОГРАФІЯ ПОЛІТИЧНОЇ БОРОТЬБИ ТА ВИБОРЧОГО ПРОЦЕСУ (ЕЛЕКТОРАЛЬНА ГЕОГРАФІЯ)

План (2 год.)

1. Електоральна географія: основні завдання, методи, фактори впливу на вибори.
2. Політичні партії, рухи, блоки.
3. Історія політичних партій та партійні системи в державах світу.
4. Політична шкала сучасного світу.
5. Формування виборчих округів і просторові (географічні) аспекти виборів.
6. Типи виборчих систем і вплив виборів на політичне життя суспільства.

ОСНОВНІ КАТЕГОРІЇ І ПОНЯТТЯ

Партія, політична партія, масова партія, кадрова партія, нобілі, популяри, оптимати, партія гвельфів, партія гіббелінів, віги, торі, фельяни, жирондисти, яacobінці, аристократичні угруповання, партії клубного типу, масові політичні партії, ліві, праві, центристи, політична шкала, консерватори, ліберали, соціал-демократи, демократи, фашисти, нацисти, комуністи, ультра-праві, ліва диктатура, права диктатура, «зелені», виборчий округ, джеррімендерінг, вибори, виборчий процес, електорат, електоральна географія, активне і пасивне виборче право, віковий ценз, ценз осілості, виборча система, мажоритарна виборча система, пропорційна виборча система, змішана виборча система, «маргінальні» округи, результати виборів, динаміка політичної активності.

Рекомендована література:

1. Афанасьєв О. Політико-географічний простір сучасного світу. Довідник. Київ, 2010.
2. Вегеш М., Остапєць Ю. Основи політології. Ужгород, 2003 С. 142-196.
3. Гелей С.Д., Рутар С.М. Політологія: навч. посібн. 5-те вид., перероб. і доп. Київ: Т-во «Знання», КОО, 2004. С. 181-202.
4. Гольцов А.Г. Геополітика та політична географія. Підручник. Київ: Центр учбової літератури, 2012. С. 239-256.
5. Дюверже М. Политические партии / пер. с франц. Изд. 3-е. Москва: Академический Проект, 2005. 544 с.
6. Політологія. Кн. перша: Політика і суспільство. Кн. друга: Держава і суспільство / А.Колодій, В.Харченко, Л.Климанська, Я.Космина. Київ: Ельга-Н, Ніка-Центр, 2000. С. 201-240.
7. Політологія: підручник для студентів вищих навчальних закладів / за ред. О.В. Бабкіної, В.П. Горбатенка. Київ: Видавничий центр «Академія», 2001. С. 269-279.
8. Політологія: підручник / за ред. М.М. Вегеша. 3-те вид., перероб. і доп. Київ: Знання, 2008. С. 158-177, 224-240.
9. Примуш М.В. Політичні партії: історія та теорія. Навчальний посібник. Київ: «Видавничий дім «Професіонал», 2008. 416 с.
10. Рудич Ф.М. Політологія: підручник. Київ: Либідь, 2004. С. 156-160, 225-228.
11. Стафійчук В.І. Політична географія світу: навч. посібн. Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2016. С. 72-89.
12. Трохимчук С.В., Федунь О.В. Політична географія світу: навч. посібн. 2-ге вид., перероб. і доп. Київ: Знання, 2007. С. 232-260.

Тема 8. ПОЛІТИКО-ГЕОГРАФІЧНІ АСПЕКТИ ГЛОБАЛЬНИХ ПРОБЛЕМ ЛЮДСТВА

План (2 год.)

1. Поняття та сутність глобальних проблем.
2. Класифікація глобальних проблем і шляхи їх вирішення. Воєнно-політичні проблеми людства.
3. Економіко-демографічні проблеми.
4. Продовольча, ресурсна та екологічна проблеми.

5. Правові проблеми людства.
6. Глобальні проблеми людства й Україна.

ОСНОВНІ КАТЕГОРІЇ І ПОНЯТТЯ

Глобальність, глобальні проблеми, глобалістика, ноосфера, стратегії сталого розвитку, «ядерний клуб», без'ядерна зона, політика роззброєння, мальтузіанство, «зайві люди», «життєвий простір», неомальтузіанство, демографічний вибух, демографічний перехід, депопуляція, демографічна політика, країни «третього світу», політика «однієї дитини», ресурсозабезпеченість, «водний резерв» планети, екологічна проблема, «парниковий» ефект, водна та вітрова ерозія, опустелювання, «брудні» виробництва, «чисті» виробництва, «космічне сміття», організована злочинність, тероризм, міжнародна наркомафія.

Рекомендована література:

1. Афанасьєв О. Політико-географічний простір сучасного світу. Довідник. Київ, 2010.
2. Глобалізація і безпека розвитку: монографія / О.Г. Білорус, Д.Г. Лук'яненко та ін. Київ: КНЕУ, 2001.
3. Глобалізація і сучасний міжнародний процес / за ред. проф. Б.І. Гуменюка і проф. С.О. Шергіна. Київ: Ун-т «Україна», 2009.
4. Гудби Дж., Кайя Ш., Мюллер Х. Контроль над ядерними вооруженнями. *Мировая экономика и международные отношения*. 1996. № 1.
5. Дорошенко А., Овсій І. Організована злочинність: міжнародний аспект. *Політика і час*. 1997. № 3.
6. Дубович І. Країнознавчий словник-довідник. Львів: Вид. центр ЛНУ, 2002. 587 с.
7. Жаринов К.В. Терроризм и террористы: исторический справочник. Минск: Харвест, 1999. 543 с.
8. Жизнин С. Энергетическая дипломатия России. Москва: МГИМО, 2005.
9. Исаков Ю. «Восьмерка» и глобальные энергетические проблемы: эволюция и перспективы. *Свободная мысль*. 2006. № 9-10. С. 25-37.
10. Кожушко Е.П. Современный терроризм: анализ основных направлений. Минск: Харвест, 2000. 448 с.
11. Мартинюк В.О., Троян С.С. Політична географія та геополітика: словник-довідник. Київ: НВЦ ВО, 2005. 224 с.
12. Масляк П.О. Країнознавство: підручник. Київ: Знання, 2007. 292 с.
13. Суліма Є.М., Шепелев М.А. Глобалістика: підручник. Київ: Вища школа, 2010. С. 350-405.
14. Трохимчук С.В., Федунь О.В. Політична географія світу: навч. посібн. 2-ге вид., перероб. і доп. Київ: Знання, 2007. С. 262-304.

РЕКОМЕНДОВАНІ ДЖЕРЕЛА ІНФОРМАЦІЇ З «ПОЛІТИЧНОЇ ГЕОГРАФІЇ»

Основна література:

1. Все страны мира. Новейший справочник / под ред. А.Г.Голованева. Москва: ООО «Альта принт», 2005. 480 с.
2. Гольцов А.Г. Геополітика та політична географія. Підручник. Київ: Центр учбової літератури, 2012. 416 с.
3. Гольцов А.Г. Політична географія: навч. посібн. Київ: МАУП, 2007. 256 с.
4. Блїй Г. де, Муллер П. Географія: світи, регіони, концепти / пер. з англ.; передмова та розділ «Україна» О.Шаблія. Київ: Либідь, 2004. 740 с.
5. Дністрянський М.С. Політична географія та геополітика України: навчальний посібник. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2010. 344 с.
6. Дністрянський М.С. Типологія держав світу за етнонаціональним складом населення та характером територіальних етнополітичних відносин. *Український географічний журнал*. № 4. 2002. С. 46-49.
7. Дністрянський М.С. Україна в політико-географічному вимірі. Львів: ЛНУ, Світ, 2000. 310 с.
8. Дубович І. Країнознавчий словник-довідник. Львів: Вид. центр ЛНУ, 2002. 587 с.
9. Економічна і соціальна географія світу: навч. посіб. / за ред. С.П.Кузика. Львів: 2002. 672 с.
10. Жук П., Мазур Н., Соломонюк Р., Турчак Р. Етнополітична карта світу ХХІ. Тернопіль: Мандрівець, 2000. 240 с.
11. Колосов В.А., Мироненко Н.С. Геополітика и политическая география: учебник для студентов вузов. 2-е изд. Москва: Аспект Пресс, 2005. 479 с.
12. Копійка В.В., Шинкаренко Т.І. Європейський Союз: історія і засади функціонування: навч. посіб. / за ред. Л.В.Губернського. Київ: Знання, 2009. 751 с.
13. Ліпкан В.А. Національна безпека України. Київ: КНЕУ, 2008. 552 с.
14. Лісничий В.В. Політичні та адміністративні системи зарубіжних країн. Харків: Торнадо, 2001. 352 с.
15. Малий етнополітичний словник / О.В.Антонюк, В.І.Волобуєв, М.Ф.Головатий та ін. Київ: МАУП, 2005. 288 с.
16. Мартинюк В.О., Троян С.С. Політична географія та геополітика: словник-довідник. Київ: НВЦ ВО, 2005. 224 с.
17. Масляк П.О. Країнознавство: підручник. Київ: Знання, 2007. 292 с.
18. Міжнародні організації: навч. посібн. / за ред. О.С.Кучика. Київ: Знання. 2005. 497 с.
19. Романюк А., Шведа Ю. Партії та електоральна політика: монографія. Львів: ЦПД – Астролябія, 2005. 348 с.

20. Світова та європейська інтеграція. Організаційні засади: навч. посіб. / за ред. Я.Малика, М.Мальського. Львів: Вид-во ЛНУ, 2001. 402 с.
21. Соколенко С.І. Глобалізація і економіка України. Київ: Логос, 1999. 568 с.
22. Соціально-економічна географія України: навч. посіб. / за ред. О.І.Шаблія. Львів: Світ, 2000. 608 с.
23. Тиводар М. Етнологія: навч. посіб. Львів: Світ, 2004. 624 с.
24. Трохимчук С.В. Політична географія сучасного світу з основами геополітики. Львів: Простір-М, 1997. 100 с.
25. Трохимчук С.В., Федунь О.В. Політична географія світу: навч. посіб. 2-ге вид., перероб. і доп. Київ: Знання, 2007. 422 с.
26. Шаблій О.І. Суспільна географія: теорія, історія, українознавчі студії. Львів: ЛНУ, 2001. 744 с.
27. Шаблій О. Основи загальної суспільної географії: підручник. Львів: ЛНУ, 2003. 444 с.
28. Яценко Б.П., Стафійчук В.І., Брайчевський Ю.С. та ін. Політична географія і геополітика: навч. посіб.; за ред. Б.П.Яценка. Київ: Либідь, 2007. 256 с.

Допоміжна література:

29. Анцелевич Г.А. Международное морское право. Київ: ВО Слово, 2003. 400 с.
30. Аклаев А.Р. Этнополитическая конфликтология: анализ и менеджмент: учеб. пособ. Москва: Дело, 2005. 472 с.
31. Арон Р. Мир і війна між націями / пер. з фр. Київ: Юніверс, 2000. 688 с.
32. Бабурин В.Л., Мазуров Ю.А. Географические основы управления. Курс лекций по экономической и политической географии: учеб. пособ. Москва: Дело, 2000. 288 с.
33. Бабурин С.Н. Мир империй: Территория государства и мировой порядок. Санкт-Петербург: Изд-во Р.Асланова «Юридический центр Пресс», 2005. 769 с.
34. Безуглий В.В., Козинець С.В. Регіональна економічна та соціальна географія світу: посіб. Київ: Академія, 2003. 688 с.
35. Бжезінський З. Велика шахівниця. Американська першість та її стратегічні імперативи / пер. з англ. О.Фешовець. Львів; Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2000. 236 с.
36. Бортников В.С. Арктические стратегии России и США в XXI в.: сравнительный анализ. *Политическая наука: науч. журн.* Москва. 2015. № 4: Сравнительные исследования мировой политики. С. 191-203.
37. Геополітика: підручник. Київ: МАУП, 2004. 296 с.
38. Горбатюк Микола. Реформа децентралізації в Україні: проблеми здійснення в умовах суспільної кризи. *Політичні дослідження.* 2021. № 1. С. 22-40.
39. Гринів Л.С. Екологічно збалансована економіка: проблеми теорії: монографія. Львів: Вид. центр ЛНУ, 2001. 240 с.
40. Дергачев В.А. Геополитика: учебник для вузов. Москва: ЮНИТИ-ДАНА, 2004. 526 с.
41. Зіллер Ж. Політико-адміністративні системи країн ЄС. Порівняльний аналіз. К, 1996.
42. Ионцев В.А. Международная миграция населения: теория и история изучения. Москва: Диалог-МГУ, 1999. 370 с.
43. Ключко А., Семенець-Орлова І. Система співробітництва з НАТО в зміцненні безпеки державного кордону в сучасних умовах. *Наукові праці МАУП. Політичні науки та публічне управління.* 2023. № 1 (67). С. 31-36.
44. Копсель О.А., Путкарадзе К.З. Зовнішні фактори еволюції близькосхідної регіональної підсистеми міжнародних відносин. *Науковий журнал «Політикус».* 2018. № 3. С. 58-65.

45. Країни Євросоюзу та Україна: навчальний посібник-довідник / за ред. О.Крисюка. Тернопіль: Астон, 2008. 208с.
46. Країни світу. Енциклопедія. Харків: Фоліо, 2007. 512 с.
47. Мазур О.Г. Виборчі системи: загальне й особливе (на прикладі Англії, Франції, Бельгії, Німеччини). *Наукові записки*. Збірник. Серія «Політологія і етнологія». Вип.11. Київ: ІПіЕНД, 2000. С.312-322.
48. Максимова В.С. Глобализация и устойчивое развитие современного мира: вопросы методологии и практики. *Мировые процессы, политические конфликты и безопасность* / редкол. Л.И.Никовская и др. Москва: РАПН; РОССПЭН, 2007. С. 11-24.
49. Малиха М.І. Теоретичне осмислення сутності поняття «міграція» в політичній науці. *Науковий журнал «Політикус»*. 2016. Вип. 2. С. 16-19.
50. Морозов И.Л. Политический экстремизм в период глобализации. *Мировые процессы, политические конфликты и безопасность* / редкол.: Л.И.Никовская и др. Москва: РАПН; РОССПЭН, 2007. С. 54-64.
51. Палазова Т.М., Ткачук Ю.В. Міграційна політика як чинник впливу на соціально-економічні процеси в сучасному світовому просторі. *Науковий журнал «Політикус»*. 2020. Вип. 5. С. 160-165.
52. Пітюлич М.І. Новітні тенденції розвитку міжнародної трудової міграції та їх наслідки для України. *Науковий вісник Мукачівського державного університету*. 2014. Вип. 1. С. 96-100.
53. Політологія: підручник / за ред. М.М.Вегеша. 3-тє вид., перероб. і доп. Київ: Знання, 2008. 384 с.
54. Ровенчак О. Значення, функції та роль міжнародної міграції. *Соціальні технології. Актуальні проблеми: теорія та практика*. 2007. Вип. 33-34. С. 94-122.
55. Романова Валентина, Умланд Андреас. Реформа децентралізації в Україні: перші результати та виклики. *Політичні дослідження*. 2021. № 1. С. 41-51.
56. Россман В. Столицы: их многообразие, закономерности развития и перемещения. Москва: Изд-во Института Гайдара, 2013. 250 с.
57. Слободян І. Щодо напрямів та шляхів удосконалення політики у сфері захисту державного кордону України. *Наукові праці МАУП. Політичні науки та публічне управління*. 2022. № 1 (61). С. 72-77.
58. Слободян І. Незевершений процес договірно-правового оформлення державного кордону – загроза реалізації політики у сфері безпеки державного кордону України. *Наукові праці МАУП. Політичні науки та публічне управління*. 2022. № 4 (64). С. 102-108.
59. Сміт Е. Нації та націоналізм у глобальну епоху. Київ, 2006. 320 с.
60. Соколова О.М. Демографічна політика як чинник соціально-політичних процесів європейських країнах: дис. ... канд. політ. наук: 23.00.02 «Політичні інститути та процеси». Одеса: ПНПУ, 2014. 244 с.
61. Ткач О.І. Деякі особливості типології політичних систем і режимів. *Політологічний вісник*. 2002. №11. С. 87-101.
62. Ткачук Ю.В. Зовнішні міграційні процеси трудових ресурсів та міграція як аспект проблеми зайнятості. *Науковий журнал «Політикус»*. 2021. Вип. 1. С. 126-129.
63. Ткачук Ю.В. Миграционные процессы и транзитная миграция в Украине. *Науковий журнал «Політикус»*. 2017. Вип. 2. С. 120-123.
64. Узун Ю.В. Управління міграційними процесами: глобальні та регіональні тенденції. *Науковий журнал «Політикус»*. 2019. Вип. 2. С. 56-65.

65. Федунь О.В., Папіш Н.І. Інституціоналізація охорони зовнішніх кордонів Європейського Союзу. *Науковий журнал «Політикус»*. 2020. Вип. 4. С. 139-145.
66. Шаповал В. Державний лад країн світу: довідник. Київ: Український центр правничих студій, 1999. 318 с.
67. Шаповал В.М. Конституційне право зарубіжних країн: підручник / 4-е стереотипне видання. Київ: АртЕк, 2001. 264.
68. Шведа Ю. Партії і вибори: енциклопедичний словник. Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2010. 750 с.
69. Шведа Ю. Теорія політичних партій та партійних систем: навч. посібн. Львів: Тріада плюс, 2004. 528 с.

Інформаційні ресурси в мережі Інтернет

1. «Ізборник» – Історія України IX-XVIII ст. Першоджерела та інтерпретації. Розділ «Політологія». URL: <http://litopys.org.ua/>
2. Бібліотека політолога. URL: <http://politics.ellib.org.ua/>
3. Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса. URL: <http://www.nas.gov.ua/UA/Org/Pages/default.aspx?OrgID=0000290>
4. Національний Інститут стратегічних досліджень при Президентові України. URL: <http://www.niss.gov.ua/>
5. Соціологічна група «Рейтинг» (Rating Group Ukraine). URL: <http://ratinggroup.ua/about.html>
6. Український центр економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова. URL: <http://www.razumkov.org.ua/ukr/index.php>
7. Українські підручники онлайн: Політологія. URL: <http://pidruchniki.ws/politologiya/>
8. Фонд Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва. URL: <https://dif.org.ua/>
9. Центр соціологічних і політичних досліджень та технологій "СОЦІОПОЛІС". URL: <http://sociopolis.com.ua/Sociopolis/About/>

ЗМІСТ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ 2-й семестр: Геополітика

МОДУЛЬ 2

Тема 1. ГЕОПОЛІТИКА ЯК НАУКА: ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА

Поняття і сутність геополітики. Причини і час появи геополітики. «Переділ уже поділеного». Економічний фактор. Ставлення до геополітики у Радянському Союзі. Стародавні автори про географічне розташування держав. Рудольф Челлен про сутність поняття «геополітика» (1916 р.). Розуміння геополітики Фрідріхом Ратцелем у «Політичній географії». Відмінність геополітики від політичної географії. Визначення геополітики Карлом Гаусгофером у журналі «Zeitschrift für Geopolitik». Просторовий фактор політичних явищ. Трактатування геополітики російським політологом Е.А.Поздняковим. Сутність практичної геополітики. М.Нартов про геополітику як науку про контроль над простором. Два напрями геополітики. К.Гаджієв про «гео» у понятті «геополітика». Американський політолог К.Грей про сутність геополітики. Визначення змісту геополітики українською наукою. Об'єкт і предмет геополітики. Фактори впливу на зміст геополітики. Інформаційні війни як предмет геополітики. Визначення поняття «геополітика». Рівні геополітики. Сучасні техніко-економічні процеси у світі та геополітика. Головні протиріччя планети.

Геополітичні епохи (силові поля). Фактори силових полів. Вестфальська система міжнародних відносин (1648-1814 рр.). Трансформація європейської історії у світову. Головні центри в Європі. Формування кордонів національних держав. Велич наполеонівської Франції. Віденська епоха (1815-1918 рр.). Імперський принцип контролю географічного простору. Священний союз монархів. Період домінування та балансування Російської імперії у геополітичному європейському полі. Світові центри сили другої половини XIX – початку XX ст. Поява нових геополітичних гравців на світовій арені на кінець XIX ст. Створення двох геополітичних військових блоків. Військове протистояння геополітичних сил у Першій світовій війні. Версальська епоха (1919-1945 рр.). Розпад імперій в Європі та Близькому Сході. Франція – континентальна (сухопутна) сила. Велика Британія – морська сила. Ліга Націй в системі геополітичного протистояння. Зростання ролі ВМС США. «Санітарний кордон» в Європі у міжвоєнний період. Роль Радянського Союзу в Другій світовій війні. Потсдамська епоха (1945-1991 рр.). Нова розстановка геополітичних сил. Біполярність. «Холодна війна» і протистояння військових блоків Суші та Моря. Берлінський мур – «символ» геополітичного розмежування Європи. Балансування між «холодною» і ядерною війнами. Зміна ролі повітряного і космічного просторів. Розпад СРСР і завершення біполярної системи світу. Біловезька епоха (1991-2001 рр.). Нові буржуазні країни. Реанімація ідей Версальської системи. Нью-Йоркська епоха (з 2001 р.).

Основні закони геополітики. Закон фундаментального дуалізму. Телурократія (сухопутна могутність або Континент, Суша). Таласократія (морська могутність або Море). Держави телурократії і таласократії в давнину. Характерні ознаки телурократії і таласократії. Закон посилення фактору простору в людській історії. Панування

континентальних цивілізацій над морськими. Причини об'єктивного посилення морських цивілізацій. Початок і апогей зростання могутності Моря. Головні центри сили телурократії і таласократії. Основна форма вирішення державами геополітичних завдань (до середини ХХст.) Диференціація геополітичного протистояння і поява нових форм домінування. Закон синтезу суші та моря. Сутність поняття «Берегова зона» («Rimland»). «Rimland» – ключ до світового панування у Ніколаса Спайкмена. Олександр Дугін про «Rimland» як кордон і анклав. Зміст концепції рубіжної комунікації Володимира Дергачова. Система «Море – Берегова зона («Rimland») – Континент («Heartland»). Берег як контактна зона. Поняття «МОРЕМАР» і «ЄВРАМАР». Типологічні об'єкти рубіжної комунікативності.

Категорії геополітики. Два види категорій. Контроль над простором. Геостратегічний простір. Геополітичне поле. Класифікація геополітичних полів (за К.В.Плешаковим): 1) ендемічне поле; 2) прикордонне поле; 3) перехресне поле; 4) тотальне поле; 5) геополітична опорна точка; 6) метаполе. Принцип геополітичного дуалізму. Мондіалізм. Біполярний світ. Багатополярний світ. Однополярний світ. Атлантизм і неоатлантизм. Стратегія анаконди. Специфічні теоретичні поняття: «внутрішній півмісяць», «зовнішній півмісяць», «внутрішнє море», «внутрішній океан», «heartland» («географічна вісь історії»), «rimland». Геополітична ситуація. Геополітичне оточення держави. Геополітичне становище держави. Геополітичні відносини і баланс сил. Політичний простір. Кордон. Прозорі кордони. Інтерес. Механізм реалізації державних інтересів. Експансія та її види. Два типи експансії.

Методи і функції геополітичної науки. Три групи методів: 1) загальнонаукові; 2) логічні; 3) емпіричні. Функції геополітики: гносеологічна, прогностична, управлінська, ідеологічна.

Складові геополітики. Предмет і суб'єкт геоeкономіки. Геострати і геомари. Чотири типи транскордонних регіонів. Головна загроза стабільності капіталістичного суспільства (геоекономічної стратегії; за В.Дергачовим). Критична маса думаючих людей – запорука успішної геоeкономічної стратегії. Світова економіка і глобалізація. Посилення регіоналізації. Три полюси майбутнього економічного і технологічного розвитку світового господарства. Світові міста та мегаполіси (інтерполіси). Наймогутніші регіональні угруповання. Геокультура. Ідентичність. «Обіг ідентичності». Демографія і простір. «Демографічна криза». «Незручність дітей». «Демографічна теорема» С.Преслегіна. Георелігія. Конспірологія.

Тема 2. ТЕОРЕТИЧНІ ДЖЕРЕЛА ГЕОПОЛІТИКИ ТА ФОРМУВАННЯ ГЕОПОЛІТИЧНОЇ СВІДОМОСТІ ЛЮДЕЙ

Концепції географічного детермінізму. Ідеї впливу географічного середовища на історію людини, суспільства і політику в античних авторів. Теорія п'яти температурних зон філософа Парменіда. Оцінка значення географічного становища країн в «Історії» Геродота. Поняття «грецький світ» в Ісократі. Ідеал острівної країни в «Історії» Фукідида. Географічний детермінізм Гіппократа у праці «Про повітря, води і місцевості». Погляди Арістотеля про вплив географічних умов на характер людей і геополітичне розташування держав. Полібій про вплив клімату на традиції і звичаї людей. Переваги і недоліки приморських міст в оцінці Ціцерона. Геополітика війни стародавніх римлян. Сутність геополітичної тези римлян: «нічий землі належать тим, хто їх першим захопив». Роль географічного фактору в розвитку суспільства у «Пролегоменах» арабського історика Ібн Хальдуна. Епоха Великих географічних відкриттів та розвиток ідей географічного детермінізму. Жан Боден про взаємовплив природи, людини і держави. Французька школа географічного детермінізму XVIII-XIX ст.: Ш.Монтеск'є, Ж.Дюбо, І.Тен, Е.Демолен. Німецька школа географічного детермінізму XIX ст.: І.Гердер, А. фон Гумбольдт («Космос»), К.Ріттер («Європа»), І.Кант, Г.Гегель («Філософія історії»). Ідея сукупності умов географічного середовища, які впливають на життя суспільства англійського

професора географії Г.Т.Бокля. Російська школа географічного детермінізму: Б.М.Чічерін, С.М.Соловйов, В.О.Ключевський, Л.І.Мечніков («Цивілізація і великі історичні ріки. Географічна теорія розвитку сучасного суспільства»).

Воєнно-стратегічні теорії. Геополітичні ідеї у працях Н.Макіавеллі. Теорія війни К. фон Клаузевіца («Про війну») і Х.Мольтке. Воєнна стратегія російського генерал-фельдмаршала Д.А.Мілютіна.

Теорії цивілізацій. А) Погляди російських вчених на проблему цивілізацій. Культурно-історичні типи та закони їх розвитку М.Я.Данилевського («Росія і Європа», 1869 р., вийшла в 1871 р.). Концепція «слов'яно-грецької цивілізації» К.М.Леонтьєва («Схід, Росія і слов'янство»). Б) Цивілізаційні концепції західного світу (до 1991 р.). Теорія циклічності культур О.Шпенглера («Присмак Європи», 1922 р.). Концепція всесвітньо-історичного процесу та теорія витоків і розвитку цивілізацій А.Тойнбі («Дослідження історії», 12т., 1934-1961 рр.).

Витоки геополітичної свідомості та геополітичне усвідомлення простору. Сутність поняття «геополітична свідомість». Геополітичне значення елементів реальності – події і процесу. Геополітичне світобачення суб'єкта геополітики. Індивідуальні геополітичні моделі реального буття. Національна геополітична модель світу. Три найважливіші тенденції: глобалізація, інтернаціоналізація, регіоналізація. Преадаптація національного геополітичного світобачення. Універсальні геополітичні моделі світу (євроатлантична, євразійська, мондіалістська). Регіональні геополітичні моделі (західноєвропейська, ісламська, латиноамериканська та ін.). Вплив географії на політичні відносини. Категорія «простір». Сутність діалектичного зв'язку між людиною і простором. Освоєння простору і часу людиною. Роль досвіду щодо розуміння простору. Формування уявлення про великі простори. Геополітичне усвідомлення простору: двоякість визначення геополітики. Суб'єктивне відчуття людиною простору. Простір як елемент зовнішнього середовища людини. Співвідношення простору і держави. Чотири чинники формування сприйняття простору і зміни геополітичної свідомості. Вплив інструментів і методів дослідження простору на формування геополітичної свідомості людини. Взаємозв'язок геополітичного усвідомлення простору людиною з науковими дослідженнями Землі. Картографія Ератосфена (бл.276-194 рр. до н.е.). Визначення окружності земної кулі. Карта олександрійського астронома і географа Клавдія Птолемея (після 83 р.-після 161 р.). XVIст. – початок періоду Великих географічних відкриттів. Великі подорожі: Христофора Колумба (1492-1498 рр.), Васко да Гама (1497-1498 рр.), Магеллана і Дель Кано (1519-1522 рр.) та ін. Картографи Генуї, Венеції, Флоренції і Барселони. 1507 р. – нанесення на карті світу Америки німецьким картографом Мартіном Вальдземюллером. 1569 р. – рівнокутна циліндрична проекція світу фламандця Герарда Меркатора. 1570 р. – перший друкований всесвітній атлас фламандського картографа Ортеліуса. Знання про поверхність Землі як важливий політичний чинник. Наукові експедиції Джеймса Кука (1768-1779 рр.) і Лаперуза (1785-1788 рр.) до Тихого океану. Формування єдиного простору Землі. Перший поділ світу (1493-1494 рр.). Географія – історичне ядро геополітики. Географія як частина універсальних знань в античності та арабо-мусульманському світі. XVII-XVIII ст. – період початку організації і структуризації географії. XIX ст. – професіоналізація географії. Наукові географічні товариства (у Парижі з 1821 р., Берліні з 1828 р., Лондоні з 1830 р., Санкт-Петербурзі з 1845 р., Нью-Йорку з 1852 р.). Перші друковані праці з географії. Викладання географії в університетах. Видання географічних журналів. Перший Географічний конгрес (1871 р.). Міжнародний географічний союз (1922 р.). Доступність географії для населення. Перший атлас світу (1817 р.). Путівники (1901 р.).

Геополітика нації та філософія геопростору. Утвердження націоналізму в Європі (XIX ст.) і вплив його на формування геополітичної свідомості. Індивід, нація, геополітика. Значення шкільних географічних карт. Важливість історичних праць про минуле нації та роль простору в державній політиці. Роль німецьких географів Карла Ріттера і Фрідріха

Ратцеля у становленні національних теорій геополітики. Геополітичні узагальнення. Геополітичне усвідомлення простору урядовими колами. Закритість середньовічної Європи. Мрії європейців про Середземне море. XV ст. – повернення Європи до Атлантики. Пробудження географічної свідомості правителів європейських держав (Генріх Мореплавець, 1394-1460 рр.). «Всесвітня християнська монархія» іспанського короля Карла V (1500-1558 рр.). Семирічна війна (1756-1763 рр.) – перший конфлікт планетарного масштабу. Англійська стратегія в масштабі земної кулі: захоплення найбільших територій у світі та контроль над морями. Війна як засіб досягнення геополітичних цілей. Питання усвідомлення картини геополітичної розбудови світу та ролі у ньому соціально-політичних сил і суспільства. Суспільство кочівників. Територіальна осілість людей. Ототожнення панування і могутності правителів з контролем над визначеними територіями. Укорінення на визначеній території – один із чинників політики. Сільське господарство – надлишок продуктів – політичні структури. Дві цілі політичного контролю над територією. Подвійна функція стіни (китайської, берлінської, ізраїльсько-палестинської) у політичному контролі. Умови утворення унітарних національних держав та поглиблення геополітичної свідомості в Європі (з XV ст.). Уніфікація державного простору. Державна територія як місце самовизначення націй (з кінця XVIII ст.). Філософське розуміння кордону (Г.Гегель, А.Тонбі, К.Поппер). Світ антиподів як фундамент геополітики. Просторова організація землі. Кордони природні та конвенціональні. Політичний кордон. Функції кордону. Державний суверенітет і його прояви в межах кордону. Символічність кордону країни. Вплив зовнішніх сил на встановлення державних кордонів. Універсальний характер державного кордону. Сучасне поняття кордону. Три обставини проведення кордонів. Кордон держави як ознака суб'єкта міжнародного права. Містифікація геопростору в XIX ст. Міф про «природні кордони». Об'єднання німців у межах однієї держави. Тотожність етнопростору і політичного простору.

Тема 3. НІМЕЦЬКА І СКАНДИНАВСЬКА ШКОЛИ ГЕОПОЛІТИКИ

Біогеографічна концепція держави Ф.Ратцеля (1844-1904 рр.). Сторінки біографії. Вплив на Ратцеля-еволюціоніста ідей О.Конта і Е.Геккеля (автора терміну «екологія»). Дисертація «Еміграція в Китаї» (1876 р.). Основні праці Ф.Ратцеля: «Народознавство» («Антропогеографія», 1882 р.), «Дослідження політичного простору» (1895 р.), «Держава і ґрунт» (1896 р.), «Земля і життя. Порівняльне землезнавство», «Політична географія. Географія держав, торгівлі та війни» (1897 р.), «Море як джерело могутності народів» (1900 р.), «Про закони просторового зростання держав» (1901 р.). Характеристика Ф.Ратцелем землі як дна двох морів (органічне розуміння землі). Перший крок людей до моря – «початок всесвітньої історії людства». Оригінальність морських народів замкнутого середовища материкових земель (Єгипет, Китай). Володіння морем – критерій світової держави. Аналіз значення клімату в житті народу. Фактори впливу клімату на людину. Троякий вплив клімату на людину, спосіб життя і розвиток суспільства. Вплив на тіло і психіку людини тиску повітря. Теллурична (планетарна) ознака людей. Залежність кількості населення від якості ґрунтів. Другий фактор впливу на спосіб життя населення – культура землеволодіння, садівництва (Китай та Індія). Висновок Ф.Ратцеля про занепад народів. Позитив росповсюдження культури. Відмінності між народами за ступенем тиску на них культури та характеру зв'язку з природою. Складові інтересу народів (географічне розташування, клімат, ґрунт). Визначення держави у Ф.Ратцеля («живий організм укорінений у ґрунті»). Фактори становлення політики і держави. Простір (геобіосередовище) – основний політико-географічний фактор формування держави. Сутність понять «простір» і «географічне розташування» у Ф.Ратцеля. Характеристики держави. Ознака процвітаючої держави. Три провідні ідеї просторового росту держав. «Просторова концепція» народу і держави. Експансія держави як природна тенденція у розвитку держави-організму. Основна тенденція – «потреба людини у великому просторі»

та здатності його використовувати». Концепція «світової держави». Глобальна вага великих держав. Розміри великої держави за Ф.Ратцелем. Логіка зміни гегемоністських циклів держав. Природні кордони континентів. Сім основних законів просторового зростання держав. Торгівля і війна – дві стадії у процесі розвитку територіальної держави. Погляд Ф.Ратцеля на значення моря для розвитку цивілізації.

Р.Челлен (1864-1922 рр.) – автор поняття «геополітика». Сторінки біографії. Головні праці: «Великі держави: нариси з галузі сучасної великої політики» (1914 р.), «Держава як форма життя» (1916 р.), «Основи системи політики» (1920 р.). Геополітика як складова політології. Визначення поняття «геополітика». Життєдайні сфери держави: географічний простір (територія), народ, господарство, суспільство, управління (влада). П'ять структурних науки про державу (геополітика, екополітика, демополітика, соціополітика, кратополітика). Сутність складових геополітики: тополітики, морфополітики, фізіополітика. Географічне розташування держави – «ключ до всієї політики». Формула могутності держави Р.Челлена. Концепція економічно самодостатньої (закритої) держави (захищеного «народного дому»). Характеристика народу. Термін «біополітика». Оцінка форми державного правління Р.Челленом. Домінування сили держави над законом у її життєздатності. Держава і «боротьба за існування» (теорія природного відбору у політиці – «соціальний дарвінізм»). Боротьба за простір. Сутність категоричного політичного імперативу. Потреба у війні за Р.Челленом. Зміст закону автаркії (система «закритих сфер інтересів»). Теорія великих держав. Характеристика світових і великих держав початку ХХ ст. Уявлення Р.Челлена про «три просторові фактори»: розширення, територіальна монолітність, свобода пересування. Концепція «юних» і «старих» народів.

Геополітична концепція Середньої Європи Фрідріха Науманна (1860-1919 рр.). Праця «Середня Європа» (1915 р.). Витоки ідеї серединності Німеччини. Головна лінія роботи Ф.Науманна. Поняття «економічна тюрма». Поділ країн Центральної Європи: провідні та нейтральні. Згадка і характеристика становища українців-рутенів та рекомендації щодо геополітичної орієнтації України Ф.Науманном. Конфедерація Центральної Європи. Формування центрально-європейського ринку. «Сполучені Штати Планети» і гегемонія Німеччини. Сутність «середньоєвропейського типу» народів Середньої Європи.

Українське питання в німецькій теоретичній геополітиці. Макс Вебер (1864-1920 рр.) про українську проблему в Європі. Проблема насильства і держави у праці «Політика як покликання і фах» (1919 р.). Політика вільного об'єднання Середньої Європи. Ідея незалежної України у М.Вебера. Рух «Середня Європа» і німецько-слов'янсько-південносхідноєвропейська федерація. Еволюція поглядів М.Вебера у розумінні українського питання. Протилежність українського та російського менталітету в оцінці М.Вебера. Бачення української проблеми в Акселя Шмідта. «Німецько-українське товариство» і часопис «Україна». Праця А.Шмідта «Україна. Країна майбутнього» (1939 р.). Аналіз подій від Київської Русі до червня 1939 р. Оцінка подій періоду Карпатської України.

Теорія «континентального блоку» Карла Гаусгофера (1869-1946 рр.).

Сторінки біографії. Основні праці: «Велика Японія» (1913 р.), «Кордони в їх географічному і політичному значенні» (1927 р.), «Панідеї в геополітиці» (1931 р.), «Статус-кво й оновлення світу» (1939 р.), «Континентальний блок» (1939 р.), «Геополітика Тихого океану», «Японська імперія в її географічному розвитку», «Світова політика сьогодні». Створення і видання журналу «Zeitschrift für Geopolitik» (1924-1941 рр.). Вплив на К.Гаусгофера ратцелівських понять «життєвий простір» і «простір як фактор сили». Право сили у геополітиці. «Справедливий» варіант вирішення проблеми кордонів. Кордон як складова життя нації. Визначення «природності» кордонів. Типологія кордонів за К.Гаусгофером (5 різновидів). Переваги континентальної держави над морською.

Німеччина і Росія – ядро Євразійського союзу (можливість приєднання Японії і Китаю). Ідея «Світового острова» К.Гаусгофера. Німецька гегемонія у майбутньому світовому порядку. Доктрина континентального блоку. Геополітична вісь: Берлін – Москва – Токіо. Союз Німеччини, Росії і Японії як протидія методам «анаконди англо-саксонського світу». Концепція «великого простору». Застереження К.Гаусгофера щодо загрозової для світу геополітики США по лінії Захід – Схід. Меридіальний поділ світу. Моделі геополітичних панрегіонів К.Гаусгофера: Пан-Америка, Євро-Африка, Пан-Азія, Пан-Росія. Боротьба двох тенденцій геополітичного майбутнього планети.

Геополітична концепція Карла Шмітта (1888-1985 рр.). Сторінки біографії. Основні праці: «Політична теологія» (1922 р.), «Поняття політичного» (1927), «Порядок великих просторів у праві народів, із заборонаю на інтервенцію для чужих просторові сил» (1939 р.), «Земля і море» (1942 р.), «Номос Землі» (1950 р.), «Планетарна напруженість між Сходом і Заходом та протистояння Землі і Моря» (1959 р.). Простір як основа держави, права і соціальної реальності. Концепція «номосу» Землі. Геополітичне протистояння «номосу» Землі (Суші) «номосу» Моря. Сили «Суші» – Бегемот. Сили «Моря» – Левіафан. Символи – Дім і Корабель. Передбачення великої цивілізаційної катастрофи: порушення рівноваги між Сушею і Морем; відірваність людства від Ґрунту; поява третього силового поля – повітряного простору. Три виходи зі зрушеної рівноваги. Образ постаті «партизана» Суші. Ідея рівноваги між пануючими блоками (Великих незалежних просторів). Теорія «Великого простору» (Grossraum). Поява Держави-континента. Цивілізаційний дуалізм протистояння Великих просторів – англосаксонського (таласократії) і континентально-європейського (телуократії).

Геополітична гіпотеза Йогана Галтунга. «Сім паралелей однополярного світового простору». Три суперполітики (до 1989р.): західна, східна, Третього світу. Сім центрів глобальної чи регіональної гегемонії: 1) США; 2) Європейський Союз; 3) Росія та інші країни СНД; 4) Туреччина; 5) Індія; 6) Китай; 7) Японія.

Тема 4. ГЕОПОЛІТИКА ФАШИСТСЬКОЇ НІМЕЧЧИНИ ТА ІМПЕРІАЛІСТИЧНОЇ ЯПОНІЇ

Ідейно-духовні та політичні витoki геополітики фашистської Німеччини. А) Роль і значення особистості А.Гітлера у формуванні та реалізації геополітики німецького фашизму. Сторінки біографії. «Духовні вчителі» А.Гітлера – Карл Гаусхофер, Дітріх Еккард, Альфред Розенберг. А.Гітлер і проблема «Великої людини» чи «генія зла». Віртуоз «науки ненависті». Б) Ідейно-духовні та ірраціональні основи геостратегії «життєвого простору» націонал-соціалізму. Соціал-дарвінізм, мальтузіанство і ніцшеанство як духовна основа становлення геополітики фашизму. Пошуки нацистами духовного полюсу Землі. «Товариство Туле». Сутність концепції Шамбали. Окультизм і нацизм. Народ як життєва реальність і маса, очолювана аристократією духу. «Я націоналізую людей (Menschen)». «Майн кампф» («Моя боротьба», 1925 р.) А.Гітлера і концепція «життєвого простору». Східна політика. Війна та експансія як засоби реалізації політики «життєвого простору» (Lebensraum).

Міжнародна ситуація напередодні Другої світової війни і геостратегія нацизму. Прихід до влади у Німеччині націонал-соціалістів. Війна Німеччини проти республіканської Іспанії. Аншлюс Австрії і Судетської області Чехословаччини. Захоплення Клайпедського краю Литви – початок експансії у «район Балтики і російського простору». Договір про ненапад між СРСР і Німеччиною від 23 серпня 1939 р. Таємні протоколи розподілу сфер впливу у буферній зоні між СРСР і Німеччиною. Розгром і захоплення Польщі. Договір про дружбу і кордон між СРСР і Німеччиною від 28 вересня 1939 р. Територіальні зміни згідно таємним протоколам. Принципи нацистської геостратегії (листопад 1940 р.). Меридіальне розширення Німеччини, СРСР, Італії, Японії. Геополітична вісь Берлін – Рим – Москва – Токіо. Місце Туреччини, Китаю, США і Балкан у геостратегії

Німеччини. Проект пакту чотирьох держав. Значення «зимової війни» у зміні геостратегії Третього рейху. План «Барбаросса» (18 грудня 1940 р.).

Нацистський проект європейської інтеграції та генеральний план «Ост». Розробка в кінці 30-х рр. ХХ ст. німецькими економістами проекту європейської інтеграції. «Європейське економічне співтовариство». Створення Європейського торгового блоку і Центрального банку. Формування комунікаційної мережі та створення нових транспортних коридорів як засіб інтеграції європейського геополітичного поля. Порт Роттердам. Канал Рейн – Майн – Дунай. Створення військово-морських баз. Будівництво нових автомагістралей. Територіально-адміністративні зміни щодо Чехословаччини і Польщі. Мегаплани А.Гітлера на Сході – план «Ост» (липень 1941 р.). Доля Радянського Союзу. Створення рейхскомісаріатів Остланд, Україна, Московія і Кавказ. Плани масових переселень і знищення людей. Німецька «Рів'єра». Розширення німецького впливу за планом «Ост» (від Уралу до Байкалу). Посилення ролі тюркських народів у Сибіру і послаблення російського етносу. Роль німецької мови як засобу міжетнічного спілкування. «Районування» Радянського Союзу (із матеріалів рехсміністра А.Розенберга). Будівництво трох транспортних коридорів (шестирядних автобанів): Берлін – Могилів – Уфа; Санкт-Петербург – Могилів – Київ – Вінниця – Одеса («із варяг у греки»); Берлін – Вінниця – Теодоріхсхафен (Севастополь). Прокладання швидкісної залізниці Мюнхен – Вінниця – Ростов-на-Дону. Україна – сільськогосподарський регіон Великонімеччини. Практика реалізації плану «Ост». Остарбайтери. 1994 рік – завершення європеїзації Московії й України за планами нацистів. Німецька стратегія перманентної війни на Сході («війна – мірило всього»).

Геополітичні ідеї та плани імперіалістичної Японії. Два основних напрями зовнішньої політики Японії в кінці ХІХ – на початку ХХ ст. Два напрями японської геополітики. Кіотська школа геополітики. «Маніфест японської геополітики» С.Комакі. Сутність школи «національної науки» (кокугакуха). Сінтоїзм і традиціоналізм. Містифікація і возвеличування постаті першого імператора Японії – Дзімму (ІІІ-ІV ст.). Символізм культу тенно (небесного правителя). Створення «Великої Азії» і здійснення принципу «Накко Ічіу» (зібрати «вісім кутів під одним дахом»). Германський тип геополітики в Японії. Інтерпретація теорії «життєвого простору» (Lebensraum) стосовно Японії. Принципи і методи просторового планування (Raumordnung) для внутрішньої Японії та її колоній – Маньчжурії, Кореї і Формози. Інститут по вивченню тотальної війни (1940 р.). Роль політиків і державних діячів у формуванні геополітичної імперіалістичної Японії. Дві концепції японської геополітики: паназіазізм і японське «євразійство». Сутність паназіазійської геополітичної доктрини – ідея створення «Великої Східно-Азійської сфери співпроцвітання». «План реконструкції Японії» (1919 р.; 1923 р.) лідера японських фашистів Іккі Кіта (1883-1936 рр.). Розповсюдження експансіоністських ідей серед політиків вищого рангу. Таємний «Меморандум» (1927 р.) воєнного міністра, генерала Танака Гііті (геополітична формула). Доктрина Амау. Проголошення у 1940 р. за прем'єр-міністром Коноє Фумімаро наміру створити Велику Східно-Азійську сферу співпроцвітання, яка з 1942 р. за прем'єр-міністра, генерала Тодзьо Хідекі набула рангу офіційної політики Японії. Результати доктрини «процвітання». Розуміння євразійства в Японії. «Євразієць» принц, прем'єр-міністр Коноє Фумімаро (1891-1945 рр.). Стаття «Критика британського й американського стилю пацифізму» (1918 р.). Праця «Новий порядок у Східній Азії». Три геополітичні доктрини впроваджені Коноє у політичному житті.

Тема 5. АНГЛІЙСЬКА Й ІТАЛІЙСЬКА ШКОЛИ ГЕОПОЛІТИКИ

Геополітична теорія Гелфорда Макіндера (1861-1947 рр.). Сторінки біографії. Основні праці: «Британія і Британські моря» (1902 р.), доповідь «Географічна вісь історії» (1904 р.), «Демократичні ідеали та реальність» (1919 р.), «Кругла планета і завоювання

світу» (1943 р.). Визначальна роль простору. Поняття «центральне» в теорії Г.Макіндера. Стратегічне розташування Росії. Геополітична модель світу. Планетарне значення Євразійського континенту. «Серце світу» або Гартленд (Heartland) як «осьовий регіон» світового панування. Території виділені Г.Макіндером до «осьового регіону». «Великий внутрішній півмісяць» або Рімленд (Rimland). «Зовнішній півмісяць» як Світовий острів. Ідея геополітичного дуалізму: зіткнення телурократії і таласократії. Важливість розвитку сухопутних і повітряних комунікацій. Геополітична формула. Головна ідея праць Г.Макіндера. Чотири постулати концепції Г.Макіндера.

Геополітичні концепції «Нової Європи» і «циклів гегемонії». Проект «Нової Європи» Р.Сетон-Вотсона. Співпраця Р.Сетон-Вотсона з Т.Г.Масариком. Створення незалежних держав у Європі з розпадом імперій – умова, що відповідає інтересам Старого Світу. Підтримка слов'янської незалежності. Проблеми незалежності України у поглядах Р.Сетон-Вотсона. Сутність концепції «циклів гегемонії» Пітера Тейлора. Розуміння гегемонії у міжнародних відносинах. Три сфери життя держави. Три періоди абсолютного домінування держав-гегемонів. Часовий проміжок між циклами домінування. Три стадії економічної гегемонії держави. Важливість балансу сил між державами-гегемонами. Розповсюдження ліберальних ідей. Економічне панування як новий вид геополітичної експансії. Копіювання досягнень гегемона і вирівнювання економічного становища країн. Поняття «геополітичної динаміки». Два світових порядки. Перехідний період до нового світоустрою.

Геополітика націй Р.Купера. Праця «Розлом націй. Порядок і хаос ХХІ ст.». Три типи держав: псевдодержави, модерністські та держави добровільно обмеженого суверенітету. Місце Європи у сучасній сітій геополітиці. Захід як гарант світової стабільності. Консолідація Заходу. Західна «ідентичність» – елемент єдності членів атлантичного союзу. Принципи єднання. Відмінність європейської моделі ринкової економіки від американської як фактор посилення ідеологічного і культурного розколу між Європою й Америкою. Іракське питання у відносинах між Європою й Америкою. Криза традиційного атлантизму. Залежність міжнародних проблем від трансатлантичних відносин. Потреба вироблення Європейським Союзом альтернативи американській моделі «управління» світом.

Італійська школа геополітики. Геополітичні ідеї Беніто Муссоліні (1883-1945 рр.). Сторінки біографії. Праця: «Доктрина фашизму» (1932 р.). Держава і право національної незалежності. Динаміка держави – вихід за межі власних кордонів. Війна як джерело людської енергії. Імперія-нація – ідеал держави. Геополітика Б.Муссоліні в Африці. Доповідь «Безпосередні завдання, які стоять перед фашистським рухом». Плани щодо Албанії, Тунісу, Корсіки, кордону з Францією, швейцарського кантону Тічіно. «Гра без правил» Б.Муссоліні у міжнародній політиці. Геополітичні передбачення Карло Санторо: послаблення міжнародних структур, зростання національної свідомості та націоналізму, відбуватимуться процеси децентралізації і дроблення країн, загроза локальних конфліктів і війн, поява нових геополітичних просторів, потреба у Світовому уряді. Складові моделі катастроф за К.Санторо. Європейський континенталізм і геополітична схема Карло Террачано. Журнал «Оріон». Двобій між континентальним Сходом й атлантичним Заходом. Другорядність Центральної Європи у процесі планетарного протиборства. Ісламський світ та ісламський фундаменталізм – виразник континентальних геополітичних інтересів. Європа як плацдарм російсько-ісламського антимондіалістичного блоку.

Тема 6. АМЕРИКАНСЬКА ГЕОПОЛІТИЧНА ДУМКА

Теорія «морської могутності» Альфреда Мегена (1840-1914 рр.). Сторінки біографії. Основні праці: «Вплив морської сили на Французьку революцію й імперію. 1793-1812 рр.» (1892 р.), «Зацікавленість Америки в морській силі сьогодні та в майбутньому» (1897 р.), «Проблема Азії та її вплив на міжнародну політику», «Морська сила та її

відношення до війни». Ідея переваги морської держави над континентальною та протистояння «латинської раси над слов'янською. Вихід до океану, розвиток військово-морського і торгового флотів – фактори історичного сходження Європи і США. Торгівля як інструмент міжнародної політики. Порти. «Морська доля» США. Ідея американо-британського альянсу. Баланс світової таласократичної влади. «Стратегія блакитної води». Шість критеріїв (факторів) планетарного статусу держави: географічне розташування; конфігурація держави і кількість портів; протяжність берегової лінії (чим більше тим краще); чисельність населення країни; національний характер; політичний характер управління. Формула морської могутності держави. Планетарні геополітичні структури. «Північна континентальна півкуля». Оцінка А.Мегеном Росії і США. Головна небезпека для морської цивілізації. Стратегічне завдання для «морської сили» – боротьба з Росією. Сутність принципу «анаконди» та його планетарний рівень. Політичні результати концепції «морської могутності» А.Мегена.

Інтегрована модель геополітики Ніколаса Спайкмена (1893-1943 рр.). Сторінки біографії. Основні праці: «Географія і зовнішня політика» (1938 р.), «Географічні цілі зовнішньої політики» (1938 р.; у співпраці з А.Роллінсом), «Стратегія Америки в світовій політиці: Сполучені Штати і баланс сил» (1942 р.), «Географія світу» (1944 рр.). Інтеграція ідей А.Мегена про «морську могутність» і теорія гартленду Г.Макіндера. Критика німецької геополітики і визначення Н.Спайкменом пріоритету геополітики. «Інтегрований контроль над територіями» – система глобальної безпеки США. Розрив з традиційним американським ізоляціонізмом. Ідея активного втручання США у справи Євразії – позиція інтервенціоналізму Н.Спайкмена. Війна США із ворогами (фашистською Німеччиною та імперіалістичною Японією) та союзниками (СРСР). Основні напрями американської геополітичної діяльності. Rimland – ключова зона світу. Модель «гартленд – рімленд». Великий морський шлях і територія рімленду. Геополітична формула (максима) Н.Спайкмена. Десять критеріїв геополітичної могутності держави. Сутність поняття «Серединний Океан» («Midland Ocean»). «Внутрішнє море» (mare internum). «Атлантичний континент» і нове «атлантичне співтовариство».

Геополітичні концепції в США періоду «холодної війни». Культурологічний аспект геополітики США – концепції «Два блоки – дві культури». Праця «Гартленд і Рімленд у євразійській історії» (1956 р.) Дональда Майнінга. Боротьба за голови і душі людей – складова геополітики. Модель двох рімлендів: морський і континентальний. Спосіб життя і побут суспільства – критерій оцінки держави щодо геополітичної орієнтації. Класифікація «берегових зон» та етапи становлення культур Д.Майнінга. Концепція поліцентричності та ієрархічності геополітичного устрою світу Сола Коена. Праця: «Географія і політика в поділеному світі» (1963 р.). Ревізія ідей Н.Спайкмена. Від геополітики війни до геополітики миру. П'ять рівнів ієрархічної моделі геополітичного районування світу. Сутність категорії «ентрапія» (перетворення) в геополітиці. Геополітичні регіони як відкриті системи. Обмін між країнами та регіонами – ключовий елемент динаміки світової системи. Складові внутрішнього розвитку територій. Нові критерії могутності держави. Показники визначення рівня ентропії. Чотири категорії регіонів за рівнем ентропії. Типи перехідних держав і поясів: пояси нестабільності, маргінальні сфери, «асиметричні» території, «розділений пояс», шлях-«ворота». Двадцять «країн-районів і точок-ворот» у світі за С.Коеном. Характеристика і функція «ворот». «Атомна дипломатія» Г.Алперовіца (1965 р.). «Геополітика ядерної ери» Коліна С.Грея. «Геополітична вісь історії» (1965 р.) В.Кірка. Історична модель геополітичної класифікації країн: культурні імпульси «таласократичних» цивілізацій ідуть всередину «телурократичних» країн. Концепція уніполярного світу А.Страуса. Біографічні дані. Зміст поняття «глобальне уніполе». Три центри просторової будови глобального уніполя. Характеристика лідерства США і західного уніполя (багатополярність – біполярність – уніполярність). Демократія – уніполе. Схема геополітичного устрою світу періоду

«холодної війни» («земляний горіх»). Уніполярна концентрична структура світового порядку. Місце Росії і Китаю в концепції А.Страуса. Доктрина Г.Кіссінджера – метод «батоба і пряника».

Неоатлантизм Самуеля Гантінгтона (1927 р.н.). Біографічні дані. Основні праці: стаття «Зіткнення цивілізацій?» (1993 р.), книга «Зіткнення цивілізацій і перетворення світового порядку» (1996 р.). Закінчення «холодної війни» і перетворення світової політики у багатополосну і поліцивілізаційну. Домінування культурних відмінностей. Національні держави – головні суб'єкти світової геополітики. Посилення культурної детермінанти у поведінці держав. Визначення локальної політики як політики етнічної. Глобальна політика – це політика цивілізацій. Зіткнення цивілізацій, а не суперництво наддержав. Сутність чотирьох складових поліцивілізаційного підходу геополітичної схеми С.Гантінгтона. Зміст поняття «природа цивілізацій». Вісім цивілізацій: сінська, японська, індуїстська, ісламська, православна, західна, латиноамериканська, африканська. Три фази взаємовідносин між цивілізаціями. Умови формування нинішньої поліцивілізаційної системи. «Повстання проти Заходу». Аналіз термінів «універсальна цивілізація» і «давоська культура». Суть західної цивілізації. Три варіанти реакції не-західних суспільств на експансію Заходу. Дві точки зору вчених і С.Гантінгтона на Захід після закінчення «холодної війни». Три основні аспекти занепаду Заходу. Фактори аналізу С.Гантінгтоном процесу занепаду. Азіатський виклик східно-азіатських цивілізацій. Об'єднання народів і країн з подібними культурами. Спільність культури і цивілізації – чинник формування нових союзів і об'єднань. Тотожність політичних кордонів культурним. Культурні співтовариства. Лінії розлому між цивілізаціями – це лінії конфліктів у глобальній політиці. «Хто ви?». Культурна ідентичність країни. Чотири ступені економічної інтеграції. Культурна спільність як основа економічного співробітництва. Характеристика складових структури цивілізації: країни-учасниці; стержневі держави; країни-одинаки; розколоті країни; розірвані країни. Визначення кордонів Заходу. Росія й Україна в оцінці С.Гантінгтона. Три шляхи російсько-українських відносин. Структура сінської цивілізації. Головна причина внутрішніх і зовнішніх конфліктів в ісламському світі. Джерело слабкості ісламу. Антагоністичні відносини між цивілізаціями. Лінії розлому на мікрорівні та макрорівні. Три причини майбутніх зіткнень між цивілізаціями. Дві форми міжцивілізаційного конфлікту: конфлікти по лінії розлому (локальний рівень чи мікрорівень); конфлікти між стержневими державами (глобальний рівень чи макрорівень). Класичні проблеми міжнародної політики. Проблема протиборства ісламського світу і Заходу. Відносини між США, Китаєм і Японією. Взаємозв'язок конфуціанського та ісламського світів. Перехід до війн по лінії розлому. Цивілізаційний міжнародний порядок – запорука попередження світової війни.

Геополітична концепція Збігнева Бжезінського (1928 р.н.). Сорінки біографії. Геополітичні праці: «Велика шахівниця» (1997 р.), «Вибір: світове панування чи світове лідерство» (2004 р.), «Україна у геостратегічному контексті» (2006 р.). Євразія – світова шахівниця геополітичної гри за глобальне верховенство. Стратегія керування геополітичними інтересами. США як арбітр у справах Євразії. Глобальність американської гегемонії. Чотири вирішальні сфери глобальної влади: військова, економічна, технологічна, культурна. Риси нового міжнародного порядку під верховенством США. Геостратегічна тріада. Підпорядкування інтересам США Євразії. Визначення З.Бжезінським американської геостратегії в Євразії. Характеристики країн групи «активних геостратегічних гравців» і групи «геостратегічні осі». «Відставний геополітичний гравець». Україна як новий і важливий простір на євразійській шахівниці (геополітична вісь). Геополітична роль Азербайджану в євразійській грі («корку в плящі»). Значення Європи як важливого геополітичного плацдарму Америки на євразійському континенті. Американське бачення проблеми єдиної Європи. Центральна геостратегічна мета США в Європі. «Чорна діра Євразії». Підтримка Америки Азербайджану, Узбекистану, України. Присутність США на Далекому Сході. Японія – головна союзниця США у побудові системи глобальної

співпраці. Китай у планах Америки (рівновага сили щодо Європи). Подвійна американська політична мета у світовій геополітиці за визначенням З.Бжезінського.

Неомондіалістська концепція Френсіса Фукуями (1952 р.н.). Сторінки біографії. Стаття «Кінець історії?» (1989 р.). Праці: «Кінець історії й остання людина» (1992 р.), «Довіра» (1995 р.), «Великий розрив» (1999 р.), «Наше постлюдське майбутнє. Наслідки біотехнологічної революції» (2002 р.). Сутність поняття «кінець історії». Ядра-центри. Триумф західної ліберальної демократії (наприкінці ХХ ст.) і доктрини індивідуальної свободи та суверенності народів. Значимість політичного лібералізму. Вихід на політичну арену націоналізму та ісламізму. Усвідомлення традиційним мусульманським світом загрози західно-ліберальних цінностей. Інформаційно-технологічна та біотехнологічна революції як умови життя сучасної людини.

Тема 7. ФРАНЦУЗЬКА, БЕЛЬГІЙСЬКА Й АВСТРІЙСЬКА ГЕОПОЛІТИЧНА ДУМКА

Французька геополітична думка другої половини ХІХ – першої половини ХХ століть. Відаль де ла Блаш (1845-1918 рр.) – класик французької школи географії людини. Біографічні дані. Основні праці: «Картина географії Франції» (1903 р.), «Східна Франція» (1917 р.), «Принципи географії людини» (опублікована в 1922 р.). Еволюція поглядів В.Блаша від теорії ґрунту до критики концепції Ф.Ратцеля. Пасивність географічного фактору й активність людського чинника. Сутність поняття «посібілізм». Концепція світового цивілізаційного процесу. Геополітичні гнізда. Перспектива створення світової держави. Зміст позиційного принципу. Ельзас і Лотарінгія – зона взаємного співробітництва. «Електоральна геополітика» Андре Зігфріда. «Географія кордонів» (1938 р.) Жака Ансея. Критика німецької геополітики. Кордони держав – це «тимчасова периферія», «ізобари». Природний кордон – межа ойкумени. Геополітичні ідеї Альберта Деманжона (1872-1940 рр.). Праця: «Занепад Європи» (1920 р.). Причини занепаду ролі Європи у міжнародних справах. Три геополітичні центри Землі. Ставлення А.Деманжона до новостворених незалежних держав у Європі. Морська орієнтація Франції. Завдання розвитку французької геополітики за А.Деманжоном.

Теорія циркуляції, школа «внутрішньої геополітики» і геоеконічний підхід у французькій геополітиці. Геополітичні погляди Жана Готмана (1915-1994 рр.) в праці «Політика держав та їх географія» (1952 р.). Геополітика – це наука про війну. Поняття «комунікації» в геополітиці. Перевага морських держав. Сутність іконографічного напрямку в політичній географії. Іконографія простору. Центральна проблема політичної географії і геополітики. Зміст теорії циркуляції Ж.Готмана. Школа «внутрішньої геополітики» Іва Лакости. Тритомна праця «Геополітика регіонів Франції» (1986 р.). Процес «деглобалізації» геополітики і перетворення її у «внутрішню геополітику». Важливість у сучасному інформаційному суспільстві засобів масової інформації і професії журналіста. Територіальний конфлікт – головний об'єкт аналізу школи «внутрішньої геополітики», а не держава. Жак Атталі та його праця «Лінія горизонту» (1990 р.). Сучасний світ і принципи геоеконіки. «Ера грошей». Домінування геоеконічних факторів над гуманітарними в геополітиці. Центри нових еконічних просторів: американський; європейський; тихоокеанський. Причина появи геоеконічних центрів.

Геополітична течія «нові права», «геополітична белетристика» та геополітика П.Галлуа і Б.Варюсфеля. Ален де Бенуа – засновник геополітичної течії «нові права». Реанімація концепцій довоєнних німецьких геополітиків-континенталістів. Соціально-політична основа «нових правих». Принцип континентальної геополітики – дороговказ «нових правих». Роль «великих просторів». «Федеральна імперія» – стратегічно єдиний простір. Відособлення Європи: вихід з НАТО, нейтралітет, власні європейські ядерні сили. Політика президента Франції Шарля де Голля. Східнополітичний вектор геополітики «нових правих». Союз Європи та СРСР. Концепція «геополітичної белетристики» Жана

Парвулеску. Історія людства – це історія влади і могутності. «Орден атлантистів» і «орден євразійців». Суб'єкти боротьби «орденів». «Геополітичний голлізм». Основне завдання голлізму. «Євразійська імперія кінця» й «Імперія Атлантики». Містицизм «Фінальної Битви» геополітичних суперконструкцій. Геополітичні погляди французького генерала і професора П'єра Галлуа. Провідна роль ракетно-ядерної зброї. «Масова поведінка людей» і сучасна геополітика. Новий об'єкт геополітики – космічний простір. Три історичні фази в еволюції геополітики за П.Галлуа. Неконфронтаційна геополітика. Геополітичний прогноз Б.Варюсфеля: дві тенденції розвитку світу. Криза Півночі та Півдня. Проблема «держав-націй».

Бельгійська й австрійська геополітична думка. Геополітична концепція європейського «дисидента», бельгійця – Жана Тіріара (1922-1992 рр.). Лідер загальноєвропейського радикального руху «Юна Європа». Геополітика – головна політологічна дисципліна. Застосування принципу «автаркії великих просторів» Ж.Тіріаром. «Європейська імперія» як протипага США. Теорія централізованої континентальної держави-нації. Ревізія геополітичних поглядів Ж.Тіріара в кінці 70-х рр. ХХ ст. Головна умова «європейського звільнення». Еволюція складових геополітичної схеми: від трьох зон до двох. Радикальний висновок Ж.Тіріара. Сутність проекту «Євро-радянської Імперії від Владивостоку до Дубліна». Науково-раціоналістична геополітика Робера Стойкерса. Журнали «Орієнтасьйон» і «Вулуар». Вплив фактору «Землі» на людську історію. Геоісторія. Пріоритет континенталістської орієнтації Р.Стойкерса. Німеччина і Середня Європа – доля всієї Європи. Співпраця Європи з країнами Третього світу та арабським світом. Значення Індійського океану – особливо о.Дієго Гарсія. Індійський океан – стратегічний напрям Європи ХХІст. Континентальна геополітика австрійського генерала Йордіса фон Логаузен. Праця: «Мужність владарювати. Мислити континентами» (1978 р.). Думати «тисячоліттями і континентами» – запорука довговічності та стійкості політичної влади. «Далекоглядність» глобальних територіальних, цивілізаційних, культурних і соціальних процесів, а не історична «короткозорість». Загальні схеми визначення місця конкретної держави чи народу в історичній перспективі. Геополітика в її традиційному значенні (оперування глобальними категоріями) – основна дисципліна для визначення стратегії влади. Глобальні категорії та формула влади за Й.Логаузенем. Взаємозв'язок влади з простором. Окремішність долі Європи від долі Заходу. Континентальність Європи. Сутність просторового мінімуму для політичного звільнення Європи. Об'єднання Німеччини, інтеграційні процеси в Середній Європі. Єдність і роль Пруссії. Орієнтація на союз із Росією проти англосаксонських таласократій. Чотири варіанти Європи щодо СРСР (Росії) за Й.Логаузенем. Союз Європи та СРСР – початок нового етапу геополітичної історії – етапу євразійства. Росія – це heartland. Геополітичний крах СРСР як поразка континентальних сил. Перспектива створення нового євразійського блоку – Континентальної Імперії.

Тема 8. РОСІЙСЬКА ШКОЛА ГЕОПОЛІТИКИ

Ідейні джерела російської геополітики. Поява і сутність месіанської панправославної ідейно-політичної доктрини «Москва – Третій Рим». Геополітичний проект «Європа плюс Росія». Морська геополітика у працях віце-адмірала В.М.Квашніна-Самаріна. Проблема «Росія і Захід» в ХІХ ст. Західники і слов'янофіли. Європейська позиція О.І.Герцена (1812-1870 рр.). Ґрунтоутворююча позиція Ф.М.Достоевського (1821-1881 рр.; Росія «у великій сім'ї всіх народів»). Цивілізаційна геополітика Миколи Яковича Данилевського (1822-1885 рр.) у праці «Росія і Європа» (1869 р., вийшла в 1871 р.). Геополітична оцінка російської колонізації. Співвідношення Росії і Європи. Сутність поняття «цивілізація» за М.Я.Данилевським. Хронологічна класифікація цивілізацій. Окремішність Росії від Європи. П'ять основних законів розвитку цивілізації. Закон збереження запасу історичних сил. Денаціоналізація простору. Геополітичний закон про

захист простору при допомозі дисциплінованого ентузіазму. Геополітичний закон – цивілізаційна ідентичність інтегрує великі простори в геополітиці. Два висновки М.Я.Данилевського щодо Росії. Геополітичний погляд історика С.М.Соловйова (1820-1879 рр.) на формування російської держави навколо Москви. Роль природно-кліматичних умов як вирішального фактору у формуванні характеру діяльності та форми організації російського населення. Причини відставання Росії від Європи. Боротьба Російського «Лісу» з південним «Степом». Місце і доля Росії стосовно Європи у розумінні С.М.Соловйова.

Формування російської геополітичної школи в ХІХ – першій половині ХХ ст.

Вплив географії на становлення геополітики в Росії. Осмислення ролі простору у воєнних операціях. Перший «Підручник з воєнної географії» (1837 р.) полковника А.А.Язикова. Засновники російської геополітичної школи. Геостратегічна концепція геополітики Дмитра Олексійовича Мілютіна (1816-1912 рр.). Праця: «Критичне дослідження значення воєнної географії і воєнної статистики» (1846 р.). Геополітичні пріоритети Росії. Британська імперія суперник, а Німеччина союзник Росії. Геополітика Росії в Середній Азії (Туркестанський край). Позиція військового міністра щодо відносин Росії і Туреччини. Балканська конфедерація. Нейтральний статус проток. Персія, Китай і США природні союзники Росії в стратегії Д.О.Мілютіна. Предмет геостратегії. Геостратегічне вивчення держави. Ціль геостратегії. Три елементи держави в концепції геостратегічного аналізу. Методи дослідження в геостратегії. Значення геостратегії у мирний час. Першість – геостратегії, вторинність – економіки – наукова істина за Д.О.Мілютіним. Територіальні основи російської геополітики у творчості Олексія Єфимовича Вандама (Єдріхіна; 1867-1933 рр.). Головні праці: «Листи про Трансвааль» (1900 р.), «Наше становище» (1912 р.), «Найвеличніші із мистецтв. Огляд сучасного становища у світлі вищої стратегії» (1913 р.). Модель вертикального контролю над простором. Географічно-кліматичні причини потягу росіян до «сонця і тепла». Морські інтереси росіян і розвиток морського флоту. Протистояння Росії англосаксонській експансії в Азії. Коаліція «сухопутних держав» проти Англії. Концепція світового геополітичного панування Веніаміна Петровича Семенова-Тян-Шанського (1870-1942 рр.). Основні праці: «Про могутнє територіальне володіння стосовно Росії» (1915 р.), «Географічні міркування про розселення людства в Євразії та про прабатьківщину слов'ян» (1916 р.), «Район і країна» (1928 р.). Сутність питання про природні кордони. Критична зона і три «середземні моря». «Володар світу». Територіальні системи політичної могутності та геополітичного контролю над простором: кільцеподібна, сегментарна, континентальна («від моря до моря»). «Підтягування» периферії до центру: перенесення столиці в географічний центр Росії; створення нових культурно-економічних «колонізаційних баз». Два основні види освоєння географічних просторів: проникнення і завоювання. Вплив географічного середовища на витривалість і стійкість народів та на поділ народів за способом життя. Сутність поняття «географічний район». Геополітика імперіалізму в політичній творчості В.І.Леніна (Ульянова; 1870-1924 рр.). Сторінки біографії. Праця «Імперіалізм як найвища стадія капіталізму» (1915 р.). П'ять ознак імперіалізму. Сутність ленінського закону капіталізму. Стаття «Воєнна програма пролетарської революції» (1916 р.). Геополітика соціалізму. Класифікація країн світу початку ХХст. Об'єкти територіального переділу. Ідея всесвітньої революції як засобу світового панування і контролю над простором. Геополітичні ідеї Лева Давидовича Троцького (Бронштейна; 1879-1940 рр.). Праця «Перманентна революція» (1930 р.). Теорія перманентної революції і диктатури пролетаріату. Геополітична арена перманентної революції: національна, інтернаціональна, світова. Сутність воєнної стратегії у праці «Воєнна доктрина чи воєнне доктринерство» (1922 р.). Ідея створення «Європейської Федеративної Радянської Республіки». Геополітичні міркування Миколи Олександровича Бердяєва (1874-1948 рр.). Праця «Доля Росії» (1918 р.). Філософія націоналізму і філософія імперіалізму як наслідок Першої світової війни. Світові претензії трьох великих держав. Природні кордони національних організмів. Воля до автономії малих народів. Великі

імперіалістичні організми і світове царство. Універсалізація імперіалізму (глобалізація). Імперіалістична воля й ідея світової єдності людства. Геополітична характеристика Росії: великий Схід-Захід. Світові імперіалістичні завдання Росії. Національне ядро імперії. Право на існування російського імперіалізму. Вільні громадяни як опора імперії. Два основні завдання зовнішньополітичного курсу Росії. Вирішення національних питань. Російський націоналізм як вираження російського загальнолюдського народного характеру. Кінець Європи як монополіста культури. Світова війна і вихід на світовий простір. Росія як східно-західний тип культури. Європеїзація Росії. Нова слов'янська ідея. Типологія війн у праці «Філософія нерівності». Війна як показник напруженого динамізму історії. Геополітичні ідеї російського філософа Івана Олександровича Ільїна (1882-1954 рр.). Праця «Наші завдання» (1956 р.). Росія як «живий організм», «органічна єдність» і «географічний організм великих рік та віддалених морів». Стаття «Що несе світу розчленування Росії» (1950 р.). Дев'ять умов найоптимальнішого існування і розвитку держави.

Зародження і розвиток ідей євразійства. Головна тема євразійства. Принципи телурократії як геополітичне підґрунтя євразійства. Ідейні основи формування концепції євразійства. Визначення євразійства. Соціальне середовище появи євразійства. Час і місце формального народження євразійства. Засновники євразійського руху. Сутність євразійства: самобутність Росії-Євразії. Великий Євразійський степ і рубіжна комунікаційна функція. Поняття «кордону» в євразійській концепції боротьби Лісу і Степу. Термін «місце розвитку». Геополітичні ідеї князя Миколи Сергійовича Трубецького (1890-1938 рр.). Основні праці: «Європа і людство» (Софія, 1920 р.), «Про туранський елемент у російській культурі (Берлін, 1925 р.), «Ми та інші» (Берлін, 1925 р.), «До проблеми російського самопізнання» (Софія, 1927 р.), «Про істинний і неправдивий націоналізм», «Спадщина Чингісхана», «Російська проблема», «Погляд на російську історію не із Заходу, а зі Сходу». Сутність культурного перевороту ХХ ст.: криза і вичерпність західноєвропейської культури. Росія-Євразія. Спільність історичної долі євразійських народів. Велич постаті Чингісхана. Три традиції-умови єдності євразійського геополітичного простору середньовіччя. Розуміння націоналізму як істинного самопізнання («пізнай самого себе» і «будь самим собою»). Геополітичні ідеї Лева Платоновича Карсавіна (1882-1952 рр.) у праці «Схід, Захід і російська ідея» (1922 р.). Теорія євразійства Георгія Володимировича Вернадського (1887-1973 рр.). Сторінки біографії. Праці: «Нарис російської історії» (1927 р.), «Дослідження історії Євразії», «Ланки російської історії». Визначення процесу створення Росії-Євразії. Періоди боротьби між «Лісом» і «Степом». Джерела становлення Московської держави. Модель євразійської держави Миколи Миколайовича Алексєєва (1879-1964 рр.). Сторінки біографії. Основні праці: «Російський народ і держава», «Євразійці і держава», «Сучасне становище науки про державу і її найблищі завдання», «Теорія держави» (1931 р.). Уявлення про «ідеократичну державу». «Демократичність» євразійської державної моделі. «Держава правди». Фактори впливу на становлення російського правознавства. Три основні риси євразійської держави.

Геополітична концепція євразійства Петра Миколайовича Савицького (1895-1968 рр.). Сторінки біографії. Редагування «Русской мысли», «Євразійського вестника», «Євразійських хронік». Основні праці: «Континент-океан» (1921 р.), «Степ і осідлість» (1922 р.), «Євразійство» (1926 р.), «Росія – особливий географічний світ» (1927 р.), «Геополітичні нотатки про російську історію» (1927 р.), «Про завдання кочівникознавства» (1928 р.), «Місце розвитку російської промисловості» (1932 р.), «Географічні та геополітичні основи євразійства». Єдність сфери «євразійства» і сфери слов'янофільства. Ойкумена. Російська ойкумена. «Монголосфера». Сутність витоків євразійської геополітичної концепції: відчуття континенту. Роль «татарщини» у процесі формування Росії-Євразії. Зміст поняття «місцерозвиток». Глобальний і локальний місце розвитку. Євразія як інтегральна форма місцерозвитків. Геополітичний місце розвитку цивілізації. Єдність Євразії як єдність матеріальних і духовних основ. Взаємозв'язок

географії і культури. «Прапороподібна» зональність російського світу (євразійського простору). Євразійський ландшафт. Євразійський дух «братства народів». Росія і традиції євразійського єднання. Нові форми соціокультурної творчості для Росії. Росія як «серединна держава» у світовій геополітиці. Геополітичний висновок П.Савицького. Особливість російської геополітики. Сутність континентальної концепції П.Савицького. Єдиний світовий ринок як фактор організації і єднання морських цивілізацій. Роль транспорту в розвитку морської і континентальних держав. Шлях і аргументи усунення невиконаності наслідків континентальності. Закономірності внутрішньоконтинентальних притягань. Формула закону внутрішньоконтинентальних притягань ($Z < X + A + B + Y$). Дві умови значущості внутрішньоконтинентальних притягань. Роль приморських районів в орбіті континентального притягання. Континентальне сполучення російських промислових регіонів з російськими чорноземами, степами і субтропіками. Континент-океан. Другорядність «морського» принципу в російській політиці і геополітиці. Континентальність – це доля Росії. Принцип ідеократії. Становлення ідеократичної держави. Клас «духовних вождів» (ідеократів). Форми ідеократичної держави.

Неоевразійство Лева Миколайовича Гумільова (1912-1992 рр.). Сторінки біографії. Основні праці: «Етногенез і біосфера Землі», «Стародавня Русь і Великий Степ», «Географія етносу в історичний період», «Кінець і знову початок», «Ритми Євразії» та інші. Зміст теорії етногенезу і пасіонарності. Відмінності етносів: стереотипи поведінки. Потенційна енергія у створенні етносу. Вибух етногенезу. Класифікація типів людей за сприйнятністю біохімічної енергії біосфери: гармонійні, пасіонарні, субпасіонарні. Сутність поняття «пасіонарність». Пасіонарність індивідів. Пасіонарність популяційного рівня. Лідери-пасіонарії. Хронологічний вимір пасіонарності і гомеостази. Стадії (фази) пасіонарності. Суперетнос. Спад пасіонарності. Фаза надлому етносу. Інерційна фаза. Критична точка пасіонарності. Фазовий перехід. Питання одного гігантського суперетносу. Етнічна домінанта суперетносу. Великороси і їх тюрко-слов'янська основа. Пасіонарний поштовх тюрко-слов'янського злиття. Сплав етносів і симбіоз Лісу і Степу. Концепція зміни поколінь. Етнос – маргінальне явище біосфери і соціосфери. Контактна зона «етнос – ландшафт». Людина-маргінал. Процеси етногенезу в Євразії (на сході, на заході, на півдні, на півночі). Відрив від ландшафту «місцерозвитку». Етнічна компліментарність. Позитивна компліментарність народів Давньої Русі і Великого степу. Негативна компліментарність. Головне завдання пасіонарної теорії етногенезу. Характеристика основних форм контактів етносів: 1) симбіоз (взаємовигідний); 2) ксенія (нейтральний); 3) химера (негативний). Економіко-географічна єдність регіону. «Ритми Євразії» як підсумок творчої діяльності Л.М.Гумільова. Кордони Євразійського мегаконтиненту. Три регіони Євразії: 1) Висока Азія (Монголія, Джунгарія, Тува, Забайкалля); 2) Південний район (Казахстан і Середня Азія); 3) Західний район (Східна Європа). Етнічний склад населення Євразії. Етнічне формування великоросів як союз Лісу і Степу. Симбіоз етносів. Монголо-татарська навала як джерело нового пасіонарного поштовху Давньої Русі. «Іго» як змішування крові. Монголи-християни. Причинно-наслідковий ланцюг етногенезу. Три основні висновки з теорії євразійства, етногенезу і пасіонарності Л.М.Гумільова.

Сучасні школи і концепції російської геополітики. Характеристика трьох основних теоретико-світоглядних напрямів російської геополітичної думки: а) атлантичний; б) антизахідний; в) неоевразійський. Геополітична концепція неоевразійства Олександра Гельєвича Дугіна (р.н.1962). Основні монографії: «Шляхи абсолюту» (1990 р.), «Конспірологія» (1992 р.), «Гіперборейська теорія» (1993 р.), «Консервативна революція» (1994 р.), «Містерії Євразії» (1996 р.), «Основи геополітики» (1996 р., 1997 р., 1998 р., 2000 р., 2001 р.), «Тамплієри пролетаріату» (1996 р.), «Кінець світу» (1997 р.), «Наш шлях» (1999 р.), «Євразійський шлях» (2002 р.), «Основи Євразійства» (2002 р.), «Філософія політики» (2004 р.), «Проект Євразія» (2004 р., 2006 р.), «Філософія війни» (2004 р.), «Конспірологія» (2005 р.), «Геополітика Постмодерну» (2007 р.). Складові політичної платформи

євразійського руху О.Г.Дугіна: ідеократія, євразійський вибір, демотія. Синтетичність Росії. «Центральна земля» і «Вісь Історії». Духовна самостійність і самотність Росії. Сучасні орієнтири зовнішньополітичного курсу Росії за О.Г.Дугіним («Велика Росія»). Критика російських лібералів, «советсько-царистський» шлях розвитку (комуністи, державники, православно-монархісти). Ототожнення російського народу з Росією. Месіанський характер російського народу («богоносний народ»). Встановлення контролю над північно-східними регіонами Євразії. Антизахідна стратегія російського народу. Цивілізаційна експансія росіян і загальнопланетарне значення «російського типу світогляду». Стратегічний компроміс з Європою при умові переходу європейських країн на антиамериканські позиції. Німеччина і Франція – потенційні союзники Росії-Євразії. Китай, Японія та Іран – союзники на сході і півдні континенту. Неєвразійська ідея «нового біполяризму». Геополітична програма неєвразійців – автаркія і свобода Великої Росії. Ідеї неєвразійства в геополітичних поглядах Володимира Вольфовича Жириновського (1946-2022 рр.). Основні праці: «Про долю Росії» (1993 р.), «Останній кидок на Південь» (1993 р.), «Останній вагон на Північ» (1995 р.), «Плювок на Захід» (1995 р.), «Звичайний мондіалізм» (1998 р.), «Геополітика і російське питання» (1998 р.). Головні ознаки геополітичного становища близького зарубіжжя. Геополітичні регіони світу і сфери їх впливу. Неєвразійство в геополітичних поглядах Геннадія Андрійовича Зюганова (1944 р.н.). Основні праці: «Держава», «Вірю в Росію», «Моя Росія», «Росія і сучасний світ», «Глобалізація і доля людства». Відновлення єдиної євразійської держави. Фактори впливу на вироблення стратегії державного розвитку. Росія як геополітичний балансир і велика морська держава. Геостратегія представників російської націоналістичної геополітичної школи (В.Аксючіс, М.Павлов, ряд представників російської православної церкви). Ізоляціонізм Росії. Чотири складові геостратегії. Природні союзники Росії. Ідеологічне протистояння з євразійцями і комуністами. Панславістські та панправославні мотиви ХІХ – початку ХХІ ст. в геостратегії російських націоналістів. Особливість географічного світу Росії. Західнянська геополітична школа. «Доктрина Козирева». Два міфи російської геостратегії початку 90-х рр. ХХ ст. Результати внутрішньої і зовнішньої прозахідної політики в Росії. Перехід від прозахідної геополітичної доктрини до консенсусної геополітичної моделі. Орієнтація на геополітичну самостійність країни. Стратегія балансуєчої рівновіддаленості (4 складові). П'ять пропозицій представників консенсусної геополітики. Конструкція «ліберальної імперії» О.Чубайса. Концепція цивілізаційної геополітики Вадима Леонідовича Цимбурського. Основні геополітичні праці: «Острів Росія. Перспективи російської геополітики» (1993 р.), «Земля за Великим Лімітрофом: від «Росії-Євразії» до «Росії в Євразії»» (1996 р.), «Від Великого острова Русії... до прасимволу російської цивілізації» (1997 р.), «Геополітика як світобачення і рід занять» (1999 р.), «Геополітика для «євразійської Атлантиди»» (1999 р.), «Росія – Земля за Великим Лімітрофом: цивілізація і її геополітика» (1999 р.), «Боротьба за євразійську Атлантиду: геоекономіка і геостратегія» (2000 р.), ««Острів Росія» за сім років, або Пригоди однієї геополітичної концепції» (2000 р.), «Росіяни і геоекономіка» (2004 р.), «Розколота Росія, або «Пітерський» проект» (2005 р.), «Росія: лінії розлому» (2005 р.), «Третій Рим і Друга Великоросія» (2006 р.), «Росія в американо-іранському протистоянні» (2007 р.), «Геополітика з позиції слабкості» (2007 р.). Сутність поняття «Острів-Росія». Ідея Великого Лімітрофа. Поняття «Лімес» і «Лімітроф». Типи цивілізацій Євразії. Пояс суверенних просторів. Росія – руйнівниця Євразії. Російська політика «прагматизму корисності». Боротьба між двома тенденціями майбутнього розвитку світу: до уніполярності або до реальної силової багатополярності. Геоекономічний для визначення місця Росії. Створення «тихоокеанського плацдарму в глибині материка» (ЄС – Росія – АТР). Роль південної частини Лімітрофа для Росії. Дві прагматичні цілі російських інтересів. Проблемність для Росії східно-європейського сектору Великого Лімітрофа. Відкриття ойкумени і формування «великих просторів» в Атлантиці (НАТО, ЄС, НАФТА) і в тихоокеанській зоні

(Америконіка). Альтернативний глобалізм Олександра Сергійовича Панаріна (1940-2003 рр.). Концепція «нової геополітичної моделі світу» Леоніда Григоровича Івашова (1943 р.н.). Теорія геочивілізацій Сергія Георгієвича Кисельова (1956 р.н.).

Тема 9. УКРАЇНСЬКА ГЕОПОЛІТИЧНА ДУМКА

Геополітична думка в Україні XIX ст. Основні геополітичні вектори-орієнтири в громадсько-політичній думці України у першій половині XIX ст. Ідея створення вільної федерації слов'янських народів (Україна, Польща, Росія та інші слов'янські держави) у програмних документах «Товариства об'єднаних слов'ян». Геополітичні аспекти в діяльності «Малоросійського товариства» (В.Лукашевич, С.Кочубей, В.Тарновський, П.Капніст, І.Котляревський та ін.). Ідея слов'янської федерації в програмних документах і працях членів Кирило-Мефодіївського товариства (М.Костомаров, М.Гулак, В.Білозерський, Т.Шевченко, О.Навроцький, О.Маркович, П.Куліш). Слов'янофільська орієнтація як геополітичний вектор в працях І.Франка, Р.Лашенка. Західноєвропейська орієнтація М.Драгоманова (1841-1895 рр.). Обґрунтування ним необхідності зв'язків України і Росії із Західною Європою.

Українські геополітичні концепції з початку XX ст. до Другої світової війни. Геополітичні ідеї засновника української геополітики М.Грушевського (1866-1934 рр.). Чорноморсько-балканський вектор української геополітики. Геополітична концепція Чорноморсько-Адріатичної федерації українців, чехів, словаків, сербів та хорватів у працях С.Шелухіна (1864-1938 рр.) і С.Томашівського (1875-1930 рр.). Чорноморсько-балтійський вектор української геополітики. Ю.Липа (1900-1944 рр.) та його концепція створення Чорноморсько-Балтійської федерації з включенням до її складу Польщі, Литви, Білорусії та України (праці: «Призначення України», «Чорноморська доктрина»). Вісь «Південь – Північ». Чорноморська «цибулина». Південь як джерело для України. С.Рудницький (1877-1937 рр.) про розширення суб'єктів Чорноморсько-Балтійської федерації за рахунок Фінляндії, Латвії та Естонії. Близькосхідний аспект української геополітики (Балкани, Закавказзя, Персія та Азія) в концепції С.Рудницького. Західноєвропейський вектор української геополітики Б.Крупницького (1894-1956 рр.). Концепція східно-західної «рівноваги» І.Лисяка-Рудницького (1919-1984 рр.). Україна – синтезатор Сходу і Заходу. Геоцентричний вектор у геополітичній думці України. В.Винниченко (1880-1951 рр.), М.Міхновський (1873-1924 рр.), Л.Цегельський (1875-1951 рр.), В.Липинський (1882-1931 рр.) про другорядність зовнішнього фактору й акцент на внутрішні сили українського народу. Геополітичні аспекти в працях українських політиків націоналістичного спрямування (Д.Донцов, М.Сціборський, Є.Коновалець, Я.Барановський та ін.). М.Колодзінський про геополітичне становище Закарпаття напередодні Другої світової війни. Геополітичні мотиви в працях М.Колодзінського «Українська воєнна доктрина» та «Стратегічне положення Закарпаття». Геополітичне значення діяльності українського демографа й етнографа В.Кубійовича (1900-1985 рр.).

Геополітичні погляди ідеологів українського національно-визвольного руху 40-х – 60-х років XX ст. Характерна особливість еволюції ідейно-політичних поглядів діячів українського національно-визвольного руху. Демократичний націоналізм. Створення Української Головної Визвольної Ради (УГВР). Боротьба за Українську Самостійну Соборну Державу (УССД). Два аспекти політичної платформи УГВР. Звернення збройних сил українського підпілля – Української Повстанської Армії. Майбутнє України в політичній публіцистиці ідеологів українського підпілля – П.Федуна («Полтави», 1919-1951 рр.) й О.Дяківа («Горнового», 1921-1950 рр.). Праця П.Федуна «Концепція самостійної України і основна тенденція ідейно-політичного розвитку сучасного світу» (1946 р.). Творення самостійних національних держав. Рушійні сили сучасного історичного процесу. Недосконалість тодішніх міжнародних відносин: незабезпечення принципу самовизначення народів. Великі держави і «дружні» країни. «Поворотна хвиля

імперіалізму». Імперіалістична політика творення великих політичних комплексів. Система вільних національних держав. Геополітичні небезпеки Заходу від загрози з більшовицьким режимом. Про міжнародно-політичне значення боротьби українського підпілля проти більшовицького імперіалізму у брошурі «Наше становище до російського народу» О.Дяківа. Постановка і наукове осмислення геополітичних проблем у працях політиків українського визвольного руху в еміграції – Л.Ребета (1912-1957 рр.), А.Камінського, М.Сосновського (1919-1975 рр.). Аналіз кризи української нації і національної культури у праці І.Дзюби «Інтернаціоналізм чи русифікація» (1965 р.). Геодемографічні та геополітичні причини кризи української нації у радянський період. Геополітичний висновок І.Дзюби. Геополітична місія шестидесятників.

Геополітичні дослідження в Україні 90-х років ХХ ст. – на початку ХХІ ст. Теоретичні дослідження геополітичних проблем. Національні інтереси й геополітична стратегія. Дослідження геополітичних аспектів національної безпеки. Економічні інтереси України в контексті геополітики. Російська геополітика в Україні (Ю.Павленко, Ю.Пахомов, О.Гончаренко, В.Дергачов та ін.). Інституалізація геополітики в Україні: Національний інститут стратегічних досліджень (НІСД; 1992 р.), Національний інститут українсько-російських відносин (НІУРВ; 1997 р.), Національний інститут проблем міжнародної безпеки (НІПМБ; 2001 р.).

Тема 10. ГЕОПОЛІТИЧНІ КОДЕКСИ (КОДИ), ГЕОСТРАТЕГІЯ ДЕРЖАВИ, ЕКОНОМІЧНА ГЕОПОЛІТИКА І ДЕРЖАВНІ ДОКТРИНИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Вчення про геополітичні кодекси. Визначення поняття «геополітичні кодекси» (коди). Три рівні дієвості кодексів. Сутність місцевого, регіонального і світового (глобального) рівнів. Ядерна зброя – головний зміст глобальних геополітичних кодів. Перехід від епохи «великих батальйонів» до епохи «атому» і балістичних ракет. Зміна соціальної структури (від «синіх комірців» до «білих комірців»). Формування глобальних геополітичних кодів у ключових країнах для світової геополітики після Другої світової війни. Геополітичні коди США. Сутність поняття «стримування» у зовнішній політиці США. Політика «єдиного світу» (1945 р.). Позиція «терпимості та твердості» і доктрина Г.Трумена (1945 р.). Кодекс стримування Дж.Кеннана (1947 р.). Геополітичні позиції кодексу: п'ять центрів влади. Стратегія рівноваги сил. Економічний зміст стратегії США. Чотири глобальні геополітичні кодекси США 1949 і 1979 рр. Позиція оточення чи переслідування ворога. Документ «Доктрина Ради національної безпеки США – 68». Доктрина «гнучкого реагування» часів президентства Дж.Кеннеді. Війна у В'єтнамі та «звільнення від ілюзії всемогутності» США. Генрі Кіссінджер як головний стратег адміністрації президента Р.Ніксона. Прагматична практика силової політики. Стратегія дроблення комуністичного блоку. Фаза «детанта» (розрядка напруженості) у «холодній війні». Кінець 1970-х – початок 1980-х років – повернення «політики стримування». «Імперія зла». «Політика відкидання». Доктрина Р.Рейгана. Кінець 1980-х років – політика дружніх відносин США з СРСР. Геополітичні коди СРСР після Другої світової війни. Зародження геополітичного кодексу (випробування в 1949 р. атомної бомби і в 1953 р. водневої бомби). Регіональний період СРСР. З 1960-х рр. початок нової епохи для СРСР – вихід на світову арену. Створення військ стратегічного призначення (березень 1960 р.). Доктрина В.Д.Соколовського як основа радянської стратегії до початку 1980-х років. Доктрина Л.І.Брежнєва. СРСР – союзник країн Третього світу. Відмова від доктрини Л.І.Брежнєва (жовтень 1989 р.). Доктрина М.С.Горбачова: від біполярного світу до «безполісного». Голлістський геополітичний кодекс Франції. Ядерний (світовий) статус Франції (1960 р.). Вихід Франції з НАТО (1966 р.). Ідея голлістського підходу до незалежного до незалежного від США європейського розвитку. Індійський кодекс

неприєднання Дж. Неру. Три рівні геополітичного кодексу Індії. Кодекс неприєднання. П'ять принципів мирного співіснування (на хінді «Панча Шіла»).

Геостратегія держави. Сутність поняття «геостратегія». Геостратегічні вектори. Рівні геостратегії держав у планетарному просторі. Класифікація геостратегії за тривалістю дії. Геостратегічні гравці. «Геостратегічна вісь» («геополітичний центр»). Різновиди геостратегії держав за типом середовища. Геополітичне положення держави у світі. Фактори впливу на державну геостратегію. Геополітична свідомість населення держави. Національні інтереси. Зміст геостратегії. Реальна геостратегія держави. Латентні (приховані) центри світової політики й економіки. Геостратегія міждержавних союзів. Субрегіональна геостратегія держав. Геостратегія регіональних держав. Глобальна держава (супердержава). Типи геостратегії держав на міжнародній арені та їх характеристика. Прояви імперської геостратегії в сучасному світі.

Нова економічна політика (геоекономіка). А) Загальна характеристика геоекономіки. Визначення поняття «економічна геополітика». Геоекономіка. Геоекономічне мислення. Економічний детермінізм в геополітиці. Геоекономічний код. Геоекономічна рента. Вчення автаркії Великих просторів Фрідріха Ліста (1789-1846 р.). Теорія продуктивних сил у праці «Національна система політичної економії» (1841 р.). Геоекономічна доктрина «єдиного світу» Джорджа Фроста Кеннана (1904-2005 рр.). Теорія «зон життєвих інтересів». Вчення про світ-економіку Фернана Броделя (1902-1986 рр.) у праці «Матеріальна цивілізація, економіка і капіталізм, XV-XVIIIст.» (1967 р.).

Б) Світ-системна геополітична школа Іммануеля Валлерстайна. Теорія світових систем (праці «Сучасна світова система» (1974 р.), «Капіталістична світова економіка» (1979 р.), «Політична світ-економіка» (1984 р.) та ін.). Три цикли світової капіталістичної гегемонії. Триланкова ієрархічна структура: ядро – напівпериферія – периферія. Вчення про цикли світової кон'юнктури Миколи Дмитровича Кондрат'єва (1892-1938 рр.). Сутність подвійної моделі Кондрат'єва – Валлерстайна для аналізу геополітичних гегемоній.

В) Довгі цикли розвитку світової геополітики Дж.Модельські та В.Томпсона. «Цикли лідерства» і «географічний вибір» держав. Два етапи (підйом – навчання; занепад – лідерство) та фази світових політичних циклів. Фактори глобального лідерства держав. Взаємозв'язок світового політичного лідерства (Модельські – Томпсона) з лідерством економічним (Кондрат'єва).

Г) Теорія циклів гегемонії П.Тейлора. Три світові гегемонії (Нідерланди, Велика Британія, США). Гегемонія держав у трьох сферах життя: економічний, політичний, ідеологічний. Три стадії економічної гегемонії великої держави (виробнича, торгівельна, фінансова). Створення балансу сил. Розповсюдження ліберальних ідей. Поняття геополітичної динаміки у зміні світових порядків. Два світових порядки: 1) світовий порядок боротьби за британську спадщину (1907-1945 рр.); 2) світовий порядок «холодної війни» (1947-1989 рр.).

Г) Перспективи глобального розвитку світу та геоекономічна теорія Північ – Південь. Протистояння макрорегіонів – «золотого мільярду» і «мільярду безробітних». Характеристика понять «Світова Північ» і «Глибокий Південь». Уявлення про світові полюси економічного і технологічного розвитку, преференціальний протекціонізм та міжнародні (мультимодальні) транспортні коридори. Концепція точкових зон. Геоекономічна стратегія. Інноваційна модель розвитку.

Державні доктрини національної безпеки. Реальний суверенітет держави. Обмежений суверенітет. Некомпетентний суверенітет. «Дружба народів» та стратегія «безхатченків». Поняття «геополітична доктрина». Національна безпека держави. Економічна безпека. Економічна регіональна безпека. Геополітичні доктрини СРСР. Доктрина всесвітньої революції. «Єдиний світ» і «Загальноєвропейський дім». Міжособистісні відносини («друг Борис з другом Біллом»). Геополітичні доктрини США. Доктрина стримування противника (СРСР): політика «єдиного світу», «терпимості і твердості», стратегія рівноваги сил. Гуманізована геополітика плану Маршалла. «Гуманізована» геополітика і гасло «безмежної справедливості». Гуманітарна інтервенція.

Доктрина «превентивного інтервенціоналізму» (вересень 2002 р.): розповсюдження «американських цінностей» і взяття під контроль стратегічні (енергетичні) ресурси світу. Євразійська геополітика США: доктрина «відкритих дверей». Геополітичні доктрини Великої Британії, Китаю, Індії.

МОДУЛЬ 3

Тема 11. ФОРМУВАННЯ ГЕОПОЛІТИЧНОГО ПРОСТОРУ СВІТУ

Геополітика і поняття імперіалізму. Історичне коріння геополітичної структури світу. Європейська глобальна експансія і центр-периферійна будова світу. Епоха імперіалізму як апогей процесу колонізації. Сутність наукового поняття «імперіалізм». Відносини метрополія – колонія, центр – провінції, центр – національні політичні утворення. Класична теорія імперіалізму у праці В.І.Леніна (Ульянова) «Імперіалізм як вища стадія капіталізму» (1916 р.). Р.Гільфердінг і Дж.Гобсон – ідейні попередники ленінської теорії імперіалізму. Форми впливу метрополій у колоніях і домініонах обмежений «заокеанський імперіалізм» західноєвропейських країн (за З.Бжезінським). США як перша світова держава за З.Бжезінським. Імперії Світ-Острова. Співпраця місцевої еліти з державами-метрополіями. Зміст структурної теорії імперіалізму шведського вченого Йогана Галтунга. Два типи держав: «ядро» – С (метрополія) і «периферія» – Р (колоніально залежні території). Два класи-антагоністи: домінуючий – А і підкорений – В. Чотири поєднання у світовій системі: 1) «ядро» – домінуючий клас (Са); 2) «периферія» – домінуючий клас (Ра); 3) «ядро» – підкорений клас (Св); 4) «периферія» – підкорений клас (Рв). Чотири визначальні типи відносин у системі «метрополія – колонія»: 1) співробітництво (Са – Ра); 2) соціальний імперіалізм (Са – Св); 3) репресивний імперіалізм (Ра – Рв); 4) розділений імперіалізм (Св – Рв).

Чотири ери імперіалістичної заокеанської експансії. Дванадцять імперіалістичних держав. П'ять головних держав-колонізаторів (світове «ядро»). Динаміка процесу колонізації – деколонізації країн за П.Тейлором. Чотири ери колоніальної активності. А) Перша неконкурентна ера колонізації. Хронологічні межі. Іспанія і Португалія – світові метрополії. Іберійська Америка – об'єкт колонізації. Тордесільянський договір (1494 р.) – перший розподіл світу. Розподільча лінія. Португальські колонії у Східній півкулі. Опорні пункти як характерна риса португальської експансії. Анексія Португалії. Б) Перша конкурентна ера колонізації. Хронологічні межі. Суб'єкти нової експансії. Зміна вектору гегемонії. Головні райони експансії XVII-XVIII ст. Нідерланди – перша колоніальна і торгова держава світу (до середини XVII ст.). Морський флот Нідерландів. Англо-французькі війни кінця XVIII – початку XIX ст. Два етапи англо-французької конкуренції. Арени боротьби між Великою Британією і Францією. В) Друга неконкурентна ера колонізації. Хронологічні межі. Франція і Велика Британія – суб'єкти колонізації та розподіл території. Індія як опора британської колоніальної могутності. Утворення англійських переселенських колоній та опорних пунктів на морському шляху з Європи до Азії. Площа і населення колоній Великої Британії. Г) Друга конкурентна ера колонізації. Хронологічні межі. Апогей британського колоніалізму. Нові колонізатори-держави. Ареали колонізації. Територіальні здобутки Великої Британії періоду розквіту імперіалізму: в Африці, Індії, Тибеті, Індонезії, Океанії. Французькі захоплення в Африці, Індійському океані та Океанії. Територіальні захоплення Німеччини, Бельгії, Італії, США і Японії. Зростання володінь Російської імперії у Середній Азії. Англо-російська угода 1907 р. Розподіл територій впливу в Ірані.

Деколонізація. Початок процесу деколонізації. Перший пік деколонізації: США і країни Латинської Америки. Встановлення британської економічної гегемонії. Створення умов для неформального імперіалізму. Механізм «ери вільної торгівлі». Проникнення британського капіталізму і товарів у латиноамериканські колонії Португалії та Іспанії.

Статус державної автономії домініонів Великої Британії (1917 р.). Другий пік деколонізації після Другої світової війни. Набуття незалежної Індії – географічний перехід деколонізації у Старий Світ. Розширення автономії британських домініонів (1923 р.). Характеристика «класичних» колоній. Типи колоніальної залежності: Індія та африканські колонії «Периферія». Напівколонії і неформальні (протележні) форми залежності. Сутність формального і неформального імперіалізму. Напівколоніальні держави початку ХХ ст. Фінансова залежність країн Латинської Америки. Типи країн-метрополій. Класифікація передових країн світу французького географа-геополітика Ж.Сопелса. Напередодні Першої світової війни. Після Другої світової війни. Напередодні світової нафтової кризи 1973-1974 рр. На початку 1990-х років. Перебудова в СРСР («Ялта-2»). Нові політичні утворення на постсоціалістичному просторі. Імпульси «вибуху» суверенізації держав (за Е.Алаєвим).

Сутність Четвертого світу і типологія народів. Поява нових проблем корінного населення світу. Безправність й «остракізм» корінних мешканців. Відносини між ТНК і аборигенами. Сутність і мета теорії Четвертого світу. Характеристика поняття «народ». Два різновиди сучасних держав. Термін «держава». Головна ціль багатонаціональної держави. Правопорушення держав проти нації – залякування і колабораціонізм. Заселення представниками титулованої нації території, аборигенної нації як метод боротьби з аборигенним «націоналізмом». Агітаційні методи щодо утворення «єдиної» нації (наприклад «советській народ»). Багатонаціональні (95%) й одно національні (5%) держави. Знищення народів як шлях до утворення нової єдиної нації. Створення поняття типу «етнічні групи», «меншини», «група населення», «популяція» і т.п. Збереження самоназви нації (народу) і її території. Опір корінного населення проти вторгнення й окупації: повстанці, терористи, екстремісти, фанатики. Латентна «оборонна сторона» вторгнень і завоювань. Термін «етнічний». Класифікація та сутність типів націй (народів) згідно теорії Четвертого світу: 1) автономні нації; 2) стійкі нації; 3) відродженні нації; 4) залишкові нації; 5) нації, які складають ядро держави; 6) іредентні (незвільнені) нації; 7) визнані нації; 8) розділені нації; 9) окуповані воєнними методами нації; 10) опірні нації.

Концепція пригноблюючої держави і теорія природних середовищ Четвертого світу. Основний зміст концепції пригноблюючої держави. Три стратегії утворення держави. Стадії воєнних дій і насилля процесу утворення держав. Знищення народів – фундамент майбутнього розпаду держави. Насильницька політика уніфікація народів у єдину державу. Створення невеликих автономних демократичних районів. Збереження культурного і біологічного розмаїття. Карта «Співіснування корінних народів і природного середовища у Центральній Америці». Сутність теорії природних середовищ Четвертого світу. Два типи природного середовища: а) середовище держави; б) середовище корінних народів. Дванадцять держав з високою культурою і біологічною різноманітністю.

Тема 12. СВІТОВИЙ ПОЛІТИЧНИЙ ПРОСТІР: ТЕНДЕНЦІ СТАНОВЛЕННЯ, СУБ'ЄКТИ, РЕГІОНАЛЬНІ ВІДМІННОСТІ

Формування політичної карти світу як відображення історичних геополітичних тенденцій. Політична карта – модель геополітичного світоустрою. Динамічність територіально-політичної структури світу. Державно-політична диференціація територіально-політичної структури світу: утворення національних держав та автономій. Прояв інтеграційних тенденцій. Творення великодержав, імперій. Деструктивні людські прагнення до глобального домінування. Чередування історичних епох формування світових імперій з епохами їхнього розпаду і дроблення. Циклічність процесів глобальної територіально-політичної структуризації. Тенденція до збільшення кількості державних утворень з ХІХ ст. Державне самовизначення у ХХ ст.: кількісні показники. Світові війни як поштовх державотворення. Два основні чинники державотворчих процесів. Русійні сили деколонізації. Процеси деколонізації – основний чинник утворення держав у Новому Світі, Африці та деяких державах Азії. Етнополітичне

самовизначення – чинник державотворення в Європі та більшості регіонів Азії. Характерні риси процесу формування національних держав. Утворення етнонаціональних федерацій та етнонаціональних автономій в унітарних державах (наприклад, Італія, Іспанія та ін.). Поєднання процесів деколонізації та етнополітичного самовизначення у державотворенні. Розпад колоніальних імперій і трансформація метрополій у національні держави. Державоформуюче значення релігійно-територіального чинника. Різновекторність процесів генези сучасних територіально-політичних світоустроїв. Незавершеність процесів територіально-політичного самовизначення – одна з основних причин напруженості в сучасних геополітичних взаєминах. Суб'єкти геополітичних процесів.

Держави на карті світу: розміщення, статусні та демотериторіальні переваги в геополітичному вимірі. Держави головні суб'єкти геополітичних відносин. Держава як поєднання території, населення і політичної влади (основні складові держави). Актуальність просторового аналізу політичних процесів. Основні структурні підрозділи держави. Структуротворча роль території. Кількість держав у світі. Регіони найбільшої і найменшої щільності держав. Геополітичний потенціал держави: традиційні та нові елементи-складові. Ефективне взаємопоєднання складових. Статусні переваги держав. Статус постійного члена Ради Безпеки ООН: країни-члени, військові переваги, ядерний клуб, принцип непоширення ядерних озброєнь. Інші статусні клуби держав. Ієрархія і географія сучасних центрів політичного впливу (класифікація). Об'єктивність і конструктивність появи й утвердження держав як центрів регіонального і міжрегіонального геополітичного значення. Наслідки браку регіональних і міжрегіональних лідерів: буферні зони, пасивні сфери сили, сфери переділу. Визначення реальної конфігурації геополітичної структури світу. Порівняння основних складових сукупного силового потенціалу держав та інтегральна їх оцінка. Базовий географічний ресурс у формуванні геополітичного потенціалу держав: площа їхньої території та кількість населення. Класифікація держав за площею території. Місце України за територіальною класифікацією. Характеристика територіальних груп держав у загальній площі суходолу: питома вага, нерівномірність поширення на карті світу. Групування держав за кількістю населення. Динамічність показників кількості населення. Зміни демографічного статусу держав (наприклад, Росії, України). Виділення реальних і потенційних регіональних та міжрегіональних держав-лідерів і прогнозування появи потужних регіональних об'єднань. Зростання ролі азіатських гігантів і держав Латинської Америки. Посилення ролі нових міжнародних регіонів. Фактори зниження глобального лідерства Росії. Конфігурація території держави та її природно-географічне положення. Компактні держави. Переважно компактні держави. Держави зі складною конфігурацією територій. Анклави. Поширення сепаратизму в анклавах. Класифікація держав за розміщенням щодо континентів й океанів: внутрішньоконтинентальні, приморські та держави, що розміщені на островах і архіпелагах. Вирівнювання вихідних передумов приморських і континентальних держав.

Місце в геополітичному світоустрої самопроголошених держав, залежних країн та національно-політичних рухів. Поняття «самопроголошені держави». Головна перешкода широкого міжнародного визнання самопроголошених держав. Розпад комуністичних держав імперського типу. Існуючі на пострадянському просторі самопроголошені держави. Суб'єктивні та об'єктивні чинники виникнення самопроголошених політичних утворень. Складність процесів трансформації югославського політичного простору в 90-х роках ХХ ст. і на початку ХХІ ст. Великодержавницькі амбіції сербських комуністичних еліт. Розпад комуністичної Югославії по лінії республіканських меж та по лінії адміністративних меж. Проголошення Республіки Косово (2008 р.). Порушення територіально-політичної цілісності Сербії. Порушення цілісності європейської держави всупереч її волі – суперечливий прецедент у сучасній системі міжнародних відносин. Республіка Косово – частково визнана держава. Проголошення Турецької Республіки Північного Кіпру. Проблема Кашміру: Азад Кашмір.

Проблема Сомалі: крах центральної влади й утворення самопроголошених держав. Політична проблема Республіки Китай (Тайвань) з 1949 р. Питання статусу Палестини. Сутність поняття «залежні країни». Кількість, офіційний статус і місцезонашування залежних країн. Спирні володіння серед залежних країн: Фолклендські (Мальвінські) острови, Гібралтар, Сеута і Мелілл'я, Західна Сахара. Перспективи державно-політичного самовизначення залежних країн. Економічна залежність від метрополій. Фінансова допомога місцевим бюджетам. Національно-політичні рухи як суб'єкти геополітичної гри. Напрями етнополітичної боротьби. Конструктивний і конфліктогенний характер етнополітичних вимог. Внутрішньодержавні громадські конфлікти – наслідок етнополітичної боротьби. Причина схилання до тероризму національно-політичних рухів. Позитивний вплив етнополітичної мобілізації: формування національних держав й етнонаціональних федерацій. Автохтонні національні спільноти: відсутність державності та дискримінаційне становище. Етнополітична ситуація в Західній, Центральній і Східній Європі. Етнополітичні суперечності в Росії та на азійському субконтиненті. Південноазійський масив етнополітичної і релігійно-конфесійної конфліктності: від Східної Туреччини і Кавказу до Південно-Східної Азії. Роль гірського рельєфу у впливі на складність територіальної структури етнонаціональної сфери. Африканський район концентрації етнополітичних рухів. Расові, племінні та релігійні чинники відчуженості етнополітичних взаємин. Етнополітична ситуація на Американському континенті (країнах переселенського типу). Обмежуючі причини державоформуючого потенціалу етнополітичних рухів.

Міжнародні організації, релігійні центри, транснаціональні компанії: різноманітність геополітичних функцій. Вплив міжнародних організацій на геополітичну структуру сучасного світу. Поняття «міжнародна організація». Кількість, види і поділ міжнародних організацій. Система міжнародних організацій і характер геополітичної взаємодії та тенденції геополітичного розвитку. Зрівноваження геополітичних взаємин. ООН та основні структурні підрозділи. Спеціалізовані міжнародні органи й організації в системі ООН. Проблема реформування структури і функцій ООН. Дискусія навколо питання збільшення кількості членів Ради Безпеки ООН. Обмеження права вето. Ефективна робота ООН – альтернатива проектам «нового світового уряду». Континентальні та субконтинентальні загальнополітичні організації: Рада Європи, Організація Американських Держав, Африканський Союз. Значущість чинника географічного положення і спільності регіональних інтересів. Регіональні загальнополітичні організації. Функція конструктивної протидії експансіоністським амбіціям великих держав. Міжнародні організації зі спільними геокультурними та гео економічними інтересами (Ліга арабських держав, «Ісламська конференція», Організація країн-виробників та експортерів нафти (ОПЕК)). Британська Співдружність Націй (55 держав-членів) – міжрегіональне геополітичне лідерство Великої Британії. Міжнародна Організація Франкофонія (56 держав-членів) – геостратегія Франції. Співдружність Незалежних Держав (СНД). НАТО як міжнародна військово-політична організація (28 держав-членів на 2009 р.). Загальнополітичні функції НАТО. НАТО – один з основних чинників стабільності, геополітичної впорядкованості Південно-Східної та Східної Європи. Гео економічний і геополітичний феномен – Європейський Союз (ЄС; 27 держав-членів на 2012 р.). Геополітичні результати створення ЄС. Суперечності у функціонуванні, асиметричність інтересів фундаторів ЄС і нових членів. Суперечності геософського характеру в ЄС. Об'єднання «НАФТА» як потужний світовий гео економічний полюс. АСЕАН. Умови ефективності інтеграційних зусиль. Зростання геополітичної ролі міжнародних параорганізацій з кінця ХХ ст. Політизація релігійно-конфесійних взаємин. Деструктивність тверджень про неминучість протистояння ісламської та християнської цивілізацій-культур. Вплив діяльності релігійних центрів. Ватикан та католицька церква. Чинники послаблення позицій католицизму у світі. Православні церкви. Ситуація з

православ'ям в Україні. Принцип побудови православних церков: суверенна держава – автокефальна православна церква. Ідеологічна зацікавленість російського православ'я на великодержавництві. Геополітичний проект Російської православної церкви (РПЦ) «Русский Мир». Ісламські релігійні центри і їх підтримка політичних рухів за незалежність. Буддистські релігійні центри. Зростання міжнародного значення транснаціональних компаній (ТНК) як гео економічних і геополітичних суб'єктів. Позитивні й негативні гео економічні моменти діяльності ТНК. Суперечливість геополітичної ролі ТНК на глобальному та державному рівнях. Концентрація ТНК в інформаційній сфері та сфері комунікацій. Геополітичні наслідки культурно-інформаційного впливу ТНК: маніпулювання геополітичною свідомістю широких верств населення; зростання інформаційного значення великих мов. Обмеження негативного впливу економічної глобалізації.

Регіонально-структурна диференціація глобального політичного простору: геополітичні образи Європи, Азії, Африки. Фрагментація глобального політичного простору. Поєднання геополітичних особливостей з історико-географічними та культурно-цивілізаційними рисами континентів і субконтинентів. Формування в межах політичного простору макрорегіонів (частин світу) континентального рівня. Регіональна диференціація геополітичної карти світу. Геополітичний портрет (образ) культурно-цивілізаційних регіонів. Макрорегіон Європа. Східна межа Європи. Європа як генератор політичної історії людства. Сучасна Європа – цілісний суб'єкт геополітики та опора США. Етнонаціональна структура держав Європи. Переважання християнських конфесій в Європі. Географічні відмінності релігійно-конфесійного простору Європи. Зростання питомої ваги віруючих-мусульман – геокультурна та геополітична проблема Європи. Пропаганда релігійної індиферентності. Геополітична структура Європи (регіони). Геополітичне ядро сучасної Європи. Центри європейського геополітичного впливу. Геополітична характеристика регіонів Європи. Великодержавницькі амбіції політичних еліт окремих держав. Конкуренція за регіональне лідерство. Європейська частина Росії. Формування в Росії великодержавницької геополітичної свідомості і різних ідеологій протистояння Європі. Російська багатоаспектна диференційована політика в Європі. Суперечливі та конфліктогенні моменти у взаємодії суб'єктів європейської геополітики. Новий поштовх зміцненню геополітичних позицій Європи. Геополітична характеристика Азії. Переважання автохтонного населення і вагомість давніх історично-культурних традицій. Регіональна диференціація культурно-цивілізаційних відмінностей: історично-географічні та природно-географічні передумови, географія великих релігій, етнокультурна строкатість. Відмінність азійської геополітичної свідомості від європейської. Етнічні спільноти племінного рівня та давньосформовані народи Азії. Етногеографічна ситуація і поширення етноконфесійних груп. Регіональні відмінності у поширенні релігій в Азії. Регіони домінування ісламу, буддизму, християнства і національних релігій. Активність самостійної японської геополітики до Другої світової війни. Процес суверенізації Азії після 1945 р. Азійська еміграція в інші частини світу. Повоєнне протистояння двох блоків на чолі з СРСР і США в Азії (воєнні конфлікти). Протидія ряду держав домінуванню двох геополітичних лідерів. Рух неприєднання (з 1955 р.). Економічна відсталість Азії (крім Японії) у повоєнний період. Економічне зростання держав Тихоокеанського узбережжя та Індії. Три держави Азії з високими обсягами ВВП (на початок XXI ст.). Перспективи Китаю щодо лідерства глобального значення. Економічний прогрес деяких держав Перської затоки. Територіальні конфлікти між суб'єктами геополітики на азійському субконтиненті. Загострення етнополітичних та релігійно-політичних конфліктів в Азії. Конфлікти, що пов'язані з поширенням ісламського фундаменталізму і тероризму. Проблема державності Палестини. Контрасти сучасної політичної географії та регіональні особливості Азії. Найбільш геополітично впливовий регіон азійського субконтиненту. Технічно-економічний прогрес ряду країн Азії. Формування нового полюса динамічного економічного розвитку. Воля до

світового економічного домінування країн-лідерів Східної Азії. Поява нових індустріальних держав («азійських тигрів»). Політична ситуація в КНДР як основний чинник нестабільності в регіоні Східної Азії. Суперечливі тенденції геополітичного розвитку держав Південно-Східної Азії. Економічне значення азійської частини Росії для всієї держави. Негативна внутрішньогеополітична тенденція азійської Росії. Територіальні претензії до Росії з боку сусідніх азійських держав. Тісні зв'язки Північної Африки з Європою та Південно-Західною Азією. Складність становлення і стабілізації геополітичної карти Африки. Культурно-ментальні труднощі: поширеність авторитаризму, етнографічна та релігійно-географічна мозаїчність держав. Негативна роль спроб створення в Африці низки комуністичних режимів. Соціально-економічна ситуація на континенті. Конфлікти на етнополітичному ґрунті. Релігійна ситуація в Західній і Східній Африці: релігійні впливи. Громадянські війни в релігійно-розділених державах Африки. Конфліктні ситуації і політичні революції в північно-африканських державах (2011 р.). Громадянська війна в Сомалі та загострення геополітичної проблеми – піратства. Формування геополітичних лідерів у межах африканських регіонів. Південно-Африканська Республіка – регіональний лідер південної частини континенту. Геополітичний потенціал Єгипту. Першочергові завдання міжнародної політики на Африканському континенті.

Регіонально-структурна диференціація глобального політичного простору: геополітичні образи Америки, Австралії та Океанії. Європейська колонізація та насильне переселення в Америку населення з Африки – чинники, що визначили культурно-цивілізаційне обличчя американських континентів. Англо-Америка і Латинська Америка – два культурно-цивілізаційні макрорегіони планети. Період формування суверенних держав на півночі, центральній частині та на півдні американських континентів. Відмінність геополітичної історії американських макрорегіонів. Держави Англо-Америку та їх географічна характеристика. Асиметричність міждержавних взаємин і неспівмірність потенціалів держав Англо-Америку. Спроможність Канади відстоювати свої геополітичні інтереси та здійснювати водночас і тісні партнерські зв'язки із США. Об'єктивні та су'єктивні чинники зростання геополітичної могутності США. США – єдиний лідер глобального значення. І перспективи перетворення у глобального гегемона. Позитивні наслідки на негативні моменти ролі США як єдиного глобального лідера. Схильність США до силового розв'язання проблем і надмірне захоплення своєю могутністю. Абсолютизація США своїх геоекономічних і геополітичних інтересів та ігнорування інтересів інших держав. Претензії США на роль єдиного світового арбітра. Політика гегемонізму. Можливість внутрішнього надлому. США – політична нація, об'єднана «американською ідеєю». Етнокультурне і расово-культурне розмаїття населення США. Об'єднувчий чинник – високий рівень життя населення. Прагнення до виняткового світового домінування США – ймовірність підриву економічного потенціалу та послаблення економічних підстав цілісності політичної нації. Невдачі у воєнних кампаніях та поглиблення суперечностей із європейськими союзниками. Демографічні та етногеографічні тенденції: небезпека дестабілізації та дезінтеграції США. Зростання частки мігрантів останнього покоління. Південні штати – епіцентр імміграції. Актуалізація расово-культурних проблем. Зменшення частки вихідців із Європи. Геополітика глобального конструктивного впливу без гегемоністських амбіцій – розумна альтернатива прагненням США до глобального і тотального домінування. Геополітичний потенціал Канади. Чинник послаблення геополітичних позицій Канади: сепаратистські настрої у провінції Квебек. Формування сукупності геополітичних передумов для зрівноваження взаємин із США. Геоекономічна проблема Канади. Контури Латинської Америки. Особливості етнорасової структури населення. Консолідовані політичні нації більшості держав Латинської Америки. Домінування католицької церкви в макрорегіоні. Пасивність держав Латинської Америки в загальносвітових процесах до середини ХХ ст. Колоніальна залежність низки латиноамериканських країн від європейських держав (до другої половини ХХ ст.).

Домінуючі геополітичні впливи США в Латинській Америці (до середини ХХ ст.). Активне проникнення в латиноамериканські країни СРСР та комуністичної ідеології. Кубинська революція 1959 р. Встановлення на Кубі тоталітарного прорадянсько-комуністичного режиму. «Експорт революції» в інші райони Латинської Америки. Громадянські воєнні конфлікти в Чилі та Нікарагуа. Популярність лівачьких ідеологій. Діяльність партизанських рухів у Колумбії, Мексиці та деяких інших державах регіону. Утвердження диктаторських режимів у другій половині ХХ ст. і здійснення військових переворотів. Демократизація держав Латинської Америки з 80-х років ХХ ст. Антиамериканські настрої держав Південної Америки. Прихильність Колумбії до політики США. Сучасна різноманітність типів держав Латинської Америки. Дуже великі і великі за площею держави макрорегіону. Басейн Карибського моря (Вест-Індія) – найбільша концентрація мікродержав. Проблема Фолклендських (Мальвінських) островів. Економічно розвинуті держави Латинської Америки та країни економічної стагнації. Перспективи континентального і міжрегіонального лідерства Бразилії. Внутрішньорегіональні геополітичні відмінності у межах Південної Америки. Великий міжнародний район рівнинних держав із значним рівнем економічного розвитку і перевагою населення європейського походження (Аргентина, Бразилія, Уругвай). Група держав андського поясу з великою часткою індіанського населення та нестабільністю політичного й економічного розвитку (Болівія, Еквадор, Перу). Політизація індіанського народу кечуа. Гайана та суринам. Геополітична орієнтація середньо розвинутих держав – Венесуели та Колумбії. Мексика як лідер материкової частини Середньої Америки. Економічна співпраця Мексики із США («НАФТА»). Основна проблема невеликих держав Центральної Америки. Коста-Ріка – держава з європейським культурним обличчям і демократичними традиціями. Диференціація соціально-політичного та економічного розвитку держав і залежних країн басейну Карибського моря. Макрорегіон Австралії та Океанії – арена геополітичної боротьби найбільших держав світу (до середини ХХ ст.) і зона масштабного воєнного конфлікту США та Японії у роки Другої світової війни. Політичне самовизначення країн Океанії. Залежна Нова Каледонія. Сильні американські політичні впливи в макрорегіоні. Проникнення японського і китайського капіталів. Економічні успіхи Австралії та Нової Зеландії. Зростання самостійного геополітичного значення макрорегіону.

Тема 14. КОНСПРОЛОГІЯ ТА ЛАТЕНТНІ СТРУКТУРИ СВІТОВОЇ ПОЛІТИКИ

Конспірологія як складова геополітики. Загадкові явища в геополітиці та нова парадигма історичних подій. Світ трансцендентного. Диктатори і релігія, окультизм, парапсихологія. Людина і Природа. Визначення поняття «конспірологія». Теорія всесвітньої змови. Світовий уряд (Глобальний Предиктор). Місце Росії у системі «Нового світового порядку». Ідея глобалізації. Концентрація управління виробничими силами людства. Два способи концентрації управління й розширення сфери впливу (військова агресія і «культурне співробітництво»). Класифікація узагальнених засобів управління (шість пріоритетів). Повна функція управління суспільством: сутність п'яти видів влади. Три частини суспільства в інформаційному сенсі. Державна «еліта» і Світовий уряд. Місцерозташування і склад Світового уряду. Ідея світового панування іудеїв. Шляхи реалізації ідеї панування (4 складові). Сіоністський контроль західних країн (з кінця ХІХ ст.). Глобальна система пограбування народів (МВФ, СБ, СБРР, ЄБРР, СТО...). Наддержавна глобальна система збройного насильства. Дезінформаційна система. Залежність західних держав (США).

Масонство в західному світі. Тасмні товариства давнини і середньовіччя. Витоки масонства: від царя Соломона до лицарських орденів. Муляри-будівельники Х-ХІІІ ст. в Англії. Муляри-теоретики (сучасні масони). 24 червня 1717 р. – створена англійська Велика

ложа. «Книга статутів» Д.Андерсона (1723 р.). Ставлення масонів до церкви і Бога. Структура масонства: первинні організації – ложі, Велика ложа, Великий майстер (магістр). Три ступені професійного зростання: учень, товариш-майстер, майстер-будівельник. Англійський деїзм як теоретична база масонства. «Конституція франкмасонів» 1723 року. Буржуазний характер масонства й еволюція його до аристократизму. Мета масонів. Пізнання таємниці влади. Масонство і західноєвропейська цивілізація (Думка і Капітал). Космополітичність братства. Принципи масонства. Схематична стратегія масонів: фінансовий інтернаціонал – тотальна ідеологія – рушійні сили (фундамент тотальних ідеологій) – народження активістського прошарку – революційно-ідеологічний процес – перманентно-революційна держава. Масонство як таємні партії у політичних системах західних держав. Відомі масони Заходу. Масонська меритократія. Масонство – знаряддя Світового уряду. Методи роботи масонських організацій. Зміна пріоритетів масонства у 1980-х роках (нові завдання). «Проект Соломона II» (1985 р.).

Масонство в Росії та Україні. Зародження масонства в Росії та його мета (XVIII ст.). Члени російського братства. Вплив масонів на слов'янство. Зародження масонства в Україні та його цілі (1990 р.). Ротарійський рух в Україні. Національна ложа України (Н.Л.У.). «Тамплієрська справа». Орден Св'ятого Станіслава в Україні. Орден Нащадків Богдана Хмельницького (1992 р.).

Таємні товариства й олігархічні клуби (XVIII-XXI ст.). Заснування Ордену ілюмінатів у Баварії Адамом Вейсгауптом (1776 р.). Мета Ордену. Таємне студентське братство Єльського університету – Орден «Череп і кістки» (1833 р.). Аристократія східного узбережжя США. Члени Ордену. Комітет 300. «Римський клуб». «Круглий стіл». Рада міжнародних відносин. Більдельберзький клуб. Тристороння комісія. Світовий форум (Фонд Горбачова). Міжнародні фінансові центри.

Латентні структури Ізраїлю та США. Спецслужби Ізраїлю. Орден «Бней-Бріт». ADL. «Батьки» Америки. Книга «Таємна доля Америки» Менлі Палмера Холла. Орден Пошуку. Масонські символи Америки: обеліск, зірка, Велика печатка США, орел, «Всевидюче око», незавершена піраміда, число 13, NOVUS ORDO SECLORUM («Новий світовий порядок»). Розвідувальні служби США. Новий світовий порядок. Адепти нового світового порядку. «Нова ера».

Тема 15. МІСЦЕ І РОЛЬ США У СИСТЕМІ ГЕОПОЛІТИЧНИХ ВІДНОСИН

Узагальнена історія міжнародних відносин і геополітики США. Агресивність західного експансіонізму. «Імперія, що піднімається». Поетапність становлення США як світової геополітичної держави. Держава-хижак. Відносини європейських колоністів із корінними мешканцями Америки. Расистський комплекс вищості над незахідними народами. Резервації для індіанців. Сутність прагматизму протестантів-колоністів. «Очищення» американських земель. Принцип американського генерала Ф.Шерідана. Геноцид індіанців («червоношкірих»). Звільнення від опіки «старої доброї Англії». Територіальні придбання на півдні США у першій половині XIX ст. Приєднання мексиканських територій. Доктрина Дж.Монро (1823 р.). Розширення території США на узбережжі Тихого океану. Купівля Аляски (1867 р.). Меридіальна експансія. Військові інтервенції США в країни Центральної Америки і Карибського басейну (початок XX ст.). Широка експансія. Захоплення тихоокеанських островів. Практика стратегії «анаконди». Рекомендації адмірала А.Мехена уряду США щодо американської геостратегії. Ідея «визначеної долі» США. Доктрина Р.Олні (1895 р.). Політика «великого кийка» (1903 р.). Стратегія фінансового контролю («дипломатія долара»). Неформальний протекторат США над латиноамериканськими країнами. Імперська геополітична експансія. Концепція «відкритих дверей». Світова промислова першість. Комерційно-фінансові методи американської експансії. Використання просвітницької діяльності місіонерів. Фінансово-економічні кола США як ініціатор розширення американського впливу у світі.

Транснаціональні корпорації (ТНК) і міжнародні фінансові організації як інструмент проникнення США у країни світу. Контроль над Rimland. Стратегія «анаконди» щодо єврвзійських держав у ХХст. Військові витрати США.

Стан економіки та геополітичні установки США. Активізація американської економіки з другої половини 80-х рр. ХХ ст. Структурна перебудова і модернізація економіки. Курс адміністрації Б.Клінтона на підтримку високих темпів зростання економіки. Використання результатів економіки на благо суспільства. Зменшення військових видатків. Відміна затратних програм. Подолання дефіциту федерального бюджету і зменшення державного боргу США. Збільшення реальних доходів американської сім'ї. Створення нових робочих місць. Уповільнення темпів росту економіки за часів президентства Дж.Буша-молодшого. Постіндустріальне суспільство і важливість професійної освіти в США. Фактори економічної ефективності. Зміни в органічній будові американського капіталу. Інтелектуальний капітал. Зростання інвестицій до системи освіти. Геополітичні установки США по відношенню до інших країн. Захист території, населення і державних інститутів. Національні інтереси США. Змінні та проміжні інтереси. Залежність від конкретної ситуації. Забезпечення інтересів. Поняття «національної сили». Пошук союзників у світовій геополітиці. Дух месіанства у зовнішній політиці США. Домінування Америки у міжнародних інститутах, коаліціях, союзах. Формування ядра нової світової системи – міжнародного співтовариства. Зростаюча самотність американських союзників після розпаду біполярної системи. Нова форма поведінки США – стратегія «програмованого лідерства» (адміністрація Б.Клінтона). Засоби реалізації стратегії. Вплив подій 11 вересня 2001 року на формування геополітичних пріоритетів США. Заяви уряду США у Стратегії національної безпеки (2002 р.), у «Чотирирічному плані оборонної політики», у «Плані розвитку ядерних США». Ідея «осі зла». Заява державного секретаря США з національної безпеки К.Райс про зовнішню політику країни. Концепція розширення НАТО як зони демократії і стабільності. Жорсткі форми геостратегії США щодо конкурентів. Фактори американських претензій на світове лідерство. Завдання по досягненню геополітичних цілей США. Супротив західноєвропейських країн підпорядкуванню інтересам Америки. Дві моделі відносин США з оточуючим світом.

Інформація у сучасному світі та в США. Важливість інформації у процесі управлінського впливу на суспільство. Методи прямого централізованого впливу на населення. Система передачі даних. Переваги інформаційного впливу. Першість інформаційної зброї. Інформаційна революція 60-70 рр. ХХст. Вільний доступ до простору держави. Глобальні та регіональні інформаційні мережі. Дезінформація. Нові типи інформаційних озброєнь. Сфера дії нової зброї. Дезорганізація управління державою: стратегічний і концептуальний план. Інформаційне середовище. Контроль, блокування й управління свідомістю населення країни противника. Призначення інформаційно-психологічної зброї. Психологічний вплив на нації і народи. Основне завдання пропаганди. Визначення сутності інформаційної зброї в США. Інформаційна зброя в американській доктрині «спрямованої сили». Розробка стратегічного плану ведення інформаційної війни. Управління інформаційних систем (DISA). Центр інформаційної війни ВПС США (AF IVC). Служба ВМС США по інформаційній зброї (NIVA). Створення національної інформаційної структури (НИ) і глобальної інфраструктури (ГІ). Інформаційний образ і авторитет США у світі в кінці ХХ – на початку ХХІст. Передбачення американських вчених.

Європейська геостратегія США. Друга світова війна і початок американського контролю над Західною Європою. План Маршалла для Європи. Претензії США на роль світового лідера. Відносини США і Франції за часів президента Ш. де Голя. Європа – головний плацдарм «холодної війни». «Геостратегія для Євразії» З.Бжезінського (1997 р.). Етапи американізації Євразії: 1) закріплення геополітичного плюралізму (політичне маневрування і дипломатичні маніпуляції; виключення можливості утворення ворожих

коаліцій); 2) поява стратегічних партнерів і створення трансєвразійської системи безпеки. Франція і Німеччина – західний фланг Євразії. Відносини США з Іспанією в XXI ст. Розширення європейського демократичного плацдарму (НАТО на схід Європи). Встановлення гегемонії США над ключовим регіоном світу. Спільні інтереси США і Західної Європи. Європа – головний геополітичний плацдарм в Євразії для Америки. Поступове зменшення залежності європейських союзників від опіки США. Зростання економічного потенціалу ЄС і лідируючих позицій Німеччини. Сукупний європейський ВВП. Порівняння США з об'єднаною Європою. Історичні відмінності. Складна гра Вашингтона в Європі. Залежність США від трансєвразійської системи співробітництва та позиції Німеччини і Франції. Посилення позицій європейських військових у керівництві НАТО. Спад впливу США у вирішенні конфліктів у Європі. Перспектива посилення європейського впливу на Близькому і Середньому Сході та в Африці. Зменшення впливу доллара на Європу. Поради З.Бжезінського американському керівництву щодо розширення НАТО та ЄС. Десять заповідей щодо європейського розвитку і перспектив (за З.Бжезінським). Сутність фактору розмежування позицій європейців і американців стосовно світової політики і міжнародних відносин. Модернізований тип силової геополітики США. Європейська дипломатія права. Питання сили і стратегічний напрям розвитку відносин між США і Європою. Десять заповідей щодо головних засад і принципів політики США відносно Європи (за З.Бжезінським).

Росія та Україна в геополітиці США. Програш СРСР у «холодній війні». Зникнення біполярного світу. Піднесення західного центру сили. Зникнення конфронтації. Суперництво між США і Росією. Економічний спад у Росії в 90-х рр. XX ст. Диспропорція російського ВВП до американського. Таємна директива № 500 президента США Б.Клінтона (1998 р.). Історичні умови відносин між США і Росією після розпаду СРСР. З.Бжезінський про зв'язки Росії з НАТО, ЄС, членство у «великій вісімці» та політичну і військову співпрацю. Сприйняття росіянами американських політичних і соціальних цінностей. Інвестиційні борги як інструмент західного впливу на Росію. Пріоритет модернізації Росії, а не повернення статусу світової держави. Потреба в децентралізації політичної системи. Стимуляція регіонального сепаратизму. Руйнація економічних зв'язків між територіями РФ. Поява князьків-сепаратистів. Територіальний поділ Росії за планом З.Бжезінського. Маріонеткові республіки і перспектива їх поглинання могутніми сусідами. Послаблення ролі Росії на пострадянському просторі, в Європі й Азії. Відмінність цілей співпраці між США (питання безпеки) і Росією (економіка). Вплив подій 11 вересня 2001 року на відносини між США і Росією. Спільна боротьба з міжнародним тероризмом. Різні підходи до геополітичного бачення світу в США і Росії. Геополітичні інтереси Росії та США. Головна загроза геополітичним інтересам Росії. Характеристика дій США у сучасному світі. Десять заповідей щодо геополітичного становища Росії визначених З.Бжезінським. Стратегічний напрямок відносин між США і Росією. Десять заповідей стосовно стратегічних принципів американо-російських відносин. Місце і роль України в планах «децентралізації» Росії Вашингтоном. Україна як геополітична вісь євразійської шахівниці та стратегічний партнер США. Геополітичні центри СНД. Напрямки діяльності США на пострадянському просторі.

Американські інтереси на Кавказі, Близькому Сході та в Центральній і Південній Азії. Поняття «Світові Балкани», «дуга нестабільності», «вісь зла». Конкуренція США з Туреччиною та Китаєм у регіоні Кавказу, Центральної і Південної Азії. Три основні цілі політики США в Центрально-Азійському регіоні. Відносини США і Туреччини. Роль Азербайджану в американському протистоянні Росії. Військова співпраця США з Узбекистаном та Киргизією. Підтримка США Туреччини у будівництві нафтопроводів і транспортуванні нафти з Каспію до Середземномор'я. Проект сучасного транспортно-економічного коридору із Центральної Азії до Європи («Великий шовковий шлях»). Американська доктрина «Стратегія шовкового шляху» (1999). Нафтопровід Баку –

Джейхан. Відносини США з Іраном. Події 1979 року в Тегерані та їх наслідки щодо американо-іранських відносин. Атомна проблема у конфронтації між Вашингтоном і Тегераном. Пакистан – союзник США у боротьбі проти СРСР-Росії, ісламського фундаменталізму та міжнародного тероризму. Створення і діяльність Талібану й Аль-Каїди. Боротьба США проти талібів, Осамі бен Ладена, Саддама Хусейна. Війна США проти режиму талібів в Афганістані. Американська геополітика навколо Іраку. Військова операція «Буря в пустелі» (1991 р.). Економічне ембарго проти Іраку. Повалення режиму С.Хусейна. Міжнародні військові сили у війні в Іраці. Геостратегія США у Перській затоці. Американо-індійські відносини. Індія – могутній регіональний лідер у Південній Азії. Американська геополітика на Близькому Сході. Проблеми встановлення миру і посередництва США в ізраїльсько-палестинському протистоянні.

Геополітика США у Східній Азії. Азіатсько-Тихоокеанський регіон (АТР) – світовий полюс економічного і технологічного розвитку. Латентні проблеми регіону. Китай – «зубний біль» для геополітики США. Стратегічна мета і завдання США відносно Китаю. Регіоналізація політики Китаю. З.Бжезінський про політику США щодо Китаю: історична перспектива. Загострення негативних явищ між США і Китаєм. Десять заповідей про Китай для США (за З.Бжезінським). Позиція США у відносинах між Китаєм і Тайванем. «Акт про відносини з Тайванем» (1980 р.). Демократизація Китаю – умова врегулювання відносин з Тайванем. Формула «одна країна – кілька систем». Японський фактор у відносинах між США і Китаєм. Фундаментальні принципи (10) і засади американо-китайських відносин. Залучення Китаю до спіробітництва: тристоронні відносини (США – Китай – Японія); членство Китаю у СОТ і врегулювання торговельних відносин між США і Китаєм; включення Китаю до «Великої вісімки». Геополітика США щодо Японії. Особливість японської зовнішньої політики. Американська економічна допомога та «ядерна парасолька». Неофіційний протекторат США над Японією. Американо-японська угода про вільну торгівлю. Американо-японський економічний простір. Південна Корея в геополітиці США. Південна Корея як протиположна японській економіці в геостратегії США. Північна Корея – «вісь зла» для США в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні. Американські політологи про нові загрози безпеки у Східній Азії.

Тема 16. ГЕОПОЛІТИЧНІ ПРОЦЕСИ В ЄВРОПІ ТА ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СОЮЗ ЯК НОВА ГЕОПОЛІТИЧНА РЕАЛЬНІСТЬ

Геополітичні зміни в Європі кінця 80-х – початку 90-х років ХХ ст. і перспективи європейського будівництва. Геополітичний поділ мапи Європи (ареали). Радикальні геополітичні зміни в Європі: падіння Берлінської стіни 9 листопада 1989 р., крах комунізму і кінець «холодної війни», революційні зміни в країнах Центрально-Східної Європи (ЦСЄ), процес десателізації, розпад Радянського Союзу. Проголошення головної мети держав ЦСЄ. Перспективи глибокої трансформації європейської архітектури. Дилема Європейського Співтовариства на початку 90-х рр. Реакція західних держав щодо трансформаційних процесів у країнах ЦСЄ. Програма економічної реконструкції Польщі й Угорщини (1989 р.) та інші країни ЦСЄ (1990 р.). Мета створення Європейського банку реконструкції та розвитку (ЄБРР). Договори асоціації Співтовариства з деякими державами ЦСЄ (з 1991 р.). Активізація й інституціоналізація процесу Наради з безпеки й співробітництва в Європі (НБСЄ) і трансформація його в Організацію безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ; грудень 1994 р.). Німецька проблема кінця 80-х років ХХ ст. Взаємозалежність двох європейських об'єднавчих процесів – німецького возз'єднання та європейської інтеграції. Підтримка об'єднання Німеччини Європейською Радою у Страсбурзі (грудень 1989 р.). Умови об'єднання. Вимога Бонна про прискорення процесу політичної уніфікації Співтовариства та розбудови валютного і політичного союзів. Політичний тандем Бонн – Париж у 1990 р. 3 жовтня 1990 р. – входження п'яти земель колишньої НДР до ФРН. Зміна внутрішньої рівноваги у Співтоваристві після об'єднання

Німеччини. Зовнішньополітичні кризи і геополітика Співтовариства. Європейське Співтовариство і Кувейтська криза 1990-1991 рр. Відсутність необхідних повноважень і засобів у Співтовариства у сфері зовнішньої політики й політики безпеки. Протириччя у Співтоваристві навколо вирішення проблеми Кувейту. Наслідки Кувейтської кризи щодо політичної інтеграції Співтовариства. Югославська криза й обмеженість і непослідовність Європейського Співтовариства стосовно врегулювання балканського конфлікту. Геополітична позиція Німеччини. Визнання Співтовариством незалежності Словенії та Хорватії (15 січня 1992 р.). Наслідки визнання: розчленування сербської нації, затягнення конфлікту, залучення до нього європейських країн, неспроможність Співтовариства вирішити балканську проблему. Спад міжнародного авторитету Співтовариства. Наслідки кувейтської та югославської криз щодо Європейського Економічного Співтовариства.

Особливості євроінтеграційних процесів у 90-ті роки ХХ ст. Грудень 1990 р. – початок підготовчої роботи двох міжурядових конференцій. Розбіжності між державами-членами. Засідання Європейської Ради 9-10 грудня 1991 р. у Маастрихті. Підписання 7 лютого 1992 р. у Маастрихті – Договору про Європейський Союз (ЄС). 1 січня 1993 р. – набуття чинності Договору про ЄС. Основа ЄС. Структура і три опори ЄС. Цілі Союзу. Основні положення Маастрихтського договору. Угода про Європейську економічну зону (2 травня 1992 р.). Заявки на вступ до ЄС Австрії (17 липня 1989 р.), Швеції (1 липня 1991 р.) і Фінляндії (18 березня 1992 р.). Перегляд політики нейтралітету кандидатів на вступ до ЄС. Позиція «старих» країн-членів ЄС щодо його розширення. Вступ 1 січня 1995 р. Австрії, Фінляндії і Швеції до ЄС. «Європа п'ятнадцяти». «Амстердамський договір про зміну Договору про Європейський Союз, договорів, які заснували Європейські Співтовариства, та пов'язаних із ними актів» (2 жовтня 1997 р.). Будівництво Економічного і валютного союзу (ЕВС). Методи проведення Спільної зовнішньої політики і політики безпеки (СЗПБ) ЄС. Групи інструментів СЗПБ: а) систематичне співробітництво між країнами-членами та прийняття декларації; б) формування спільних позицій; в) визначення спільних стратегій; г) узгодження спільних дій. Основні принципи та умови застосування спільних дій ЄС. Регіони підтримування ЄС глобального мирного процесу. Чотири сфери застосування спільних дій ЄС щодо політики безпеки. Дії ЄС з підтримки стабільності та миру. Підписання членами ОБСЄ Пакту стабільності (21 березня 1995 р.). Обмеженість результатів роботи ЄС у сфері СЗПБ на середину 90-х рр. Політичні причини обмеженості СЗПБ: загроза виникнення у майбутньому франко-німецької осі. Дискусія щодо розвитку СЗПБ (літо 2000 р.). Дебати навколо проблеми «Зовнішні зв'язки: вимоги, протириччя, пріоритети». Відносини з «близьким закордоном» – найважливіший пріоритет СЗПБ ЄС. Становлення спільної європейської політики у сфері безпеки й оборони. Передумови та значення розширення ЄС на схід. 18 країн-кандидатів. Фактори розширення ЄС. Виклики розширення ЄС на схід: плани та програми ринкової трансформації країн Центрально-Східної Європи (ЦСЕ). Пошуки майбутніх шляхів інтеграційного розвитку: дві основні концепції; концепція перехідного періоду входження в ЄС (Р.Болдуїна). Еволюція політики ЄС щодо країн ЦСЕ: а) початок формування нових відносин; б) європейські угоди; в) підготовка нової стратегії відносин і Копенгагентські критерії; г) формування стратегії розширення; д) «Порядок денний 2000» («Agenda 2000») та рекомендації щодо розширення; е) Люксембурзький саміт та розширення «хвилями»; є) формування нової стратегії розширення і саміти в Гельсінкі та Ніцці.

Новий етап розвитку ЄС на початку ХХІ ст. А) Реформування інституціональної системи ЄС. Розробка й прийняття Договору про запровадження Конституції для Європи (ДКЄ). Основні положення ДКЄ. Провал ратифікації ДКЄ. Відновлення процесу інституціональної реформи ЄС. Основні інституціональні та політичні нововведення Лісабонського договору. Б) Спільна зовнішня політика та політика безпеки ЄС. Активізація співробітництва в оборонній сфері. Ніццький договір та Спільна європейська політика безпеки й оборони (СЄПБО). Боротьба з тероризмом. Основні підходи щодо формування

СЗПБ/СЄПБО. Європейська стратегія безпеки та Конституція ЄС. Питання участі нейтральних країн в операціях ЄПБО. В) Нове розширення ЄС 2004-2007 рр. Механізми, особливості та проблеми розширення Євросоюзу. 10 країн-кандидатів. Ніццький і Копенгагентський саміти ЄС щодо питання розширення Євросоюзу. Суперечки навколо економічної складової розширення. Питання політичної централізації ЄС. 1 травня 2004 р. – вступ 10 країн-кандидатів до ЄС. Регіональна політика ЄС щодо країн ЦСЄ: нові формати співробітництва. Три рівні відносин ЄС. Взаємовідносини ЄС з Болгарією та Румунією. Вступ Болгарії та Румунії до ЄС (1 січня 2007 р.). Питання вступу до ЄС країн-членів Європейської асоціації вільної торгівлі (Ісландія, Норвегія, Швейцарія, Ліхтенштейн). Туреччина як складова сучасної дилеми розширення Євросоюзу. Відносини ЄС з країнами Західних Балкан.

Європейський Союз як нова геополітична реальність. Геоекономічний фактор геополітичного сходження ЄС: міжнародна торгівля, європейська інвестиційна експансія, інтегруюча сила євро, формування загальноєвропейського ринку. Складові системи єдиних політичних інститутів ЄС. Євросоюз як цілісний геополітичний і соціокультурний простір. Кількість населення і сукупний ВВП ЄС. Ініціатори та причини розширення ЄС. Погляд Німеччини та Франції на політичний устрій Євросоюзу: європейська федерація чи союз держав-націй типу конфедерації. План «Європи-держави» (2001 р.). Формування геополітичної концепції ЄС. Ідея громадської сили. Концепція «Широка Європа – нове сусідство». Політика ЄС про відмову від застосування сили у міжнародних суперечках (гельсінський Заключний пакт і Паризька хартія для нової Європи). Дипломатичні відносини і міжнародний статус Євросоюзу. Формування засад спільної зовнішньої політики та політики безпеки (СЗПБ). Створення багатонаціональних військових формувань ЄС. Превентивна дипломатія Євросоюзу. Політична привабливість ЄС як полюсу сили. Покращення якості життя в Європі. Активна соціальна політика – запорука соціальної стабільності в Євросоюзі. Соціальні послуги. Структура зайнятості населення. Скорочення тривалості робочого часу працівникам. Підвищення економічної ефективності. Геополітичне утвердження європейської та суспільства. Характеристика геополітичного поля Європи: таласократичний підхід Англії у стосунках з континентальною Європою: Західна Європа як буферна зона «холодної війни». Зміни у відносинах США та Європи: протистояння Парижа і Вашингтона; вісь Париж – Бонн. «Європеїзація» НАТО. Дві групи в НАТО на кінець ХХ ст. Два напрями розвитку геополітичного поля об'єднаної Європи. Внутрішній геостратегічний розкол між США та ЄС. Інтенсифікація процесу переосмислення геополітичного статусу Європейського Союзу.

Тема 17. ГЕОПОЛІТИКА ОБ'ЄДНАНОЇ НІМЕЧЧИНИ

Формування нової геополітичної моделі сучасної ФРН. Переосмислення національних цінностей і цілей німецьким народом. Оновлення суспільства та усунення конфліктних засад. Вирішення трьох проблем Західною Німеччиною стосовно європейської політики. Падіння Берлінського муру (9 листопада 1989 р.). Питання єдності двох Німеччин. Процес об'єднання Німеччини (3 жовтня 1990 р.). Визначеність географічних кордонів Німеччини. Відмова Німеччини від земель Східної Пруссії і Судет. Непорушність кордону по Одеру – Нейсе. Завершення процесу просторової і геополітичної легітимації Німеччини. Три головні осі геополітичного виміру ФРН. Об'єднана Німеччина як домінуючий центральноєвропейський масив. Загальна довжина спільних кордонів Німеччини та її сусідів. Геополітична характеристика сусідів ФРН. Німеччина – головний транзитний центр Європейського континенту. Сусіди по узбережжю. Перенесення значної частини інтересів на схід. Перенесення столиці з Бонна у Берлін. Загальне зміщення німецьких інтересів на схід, що збігається з інтересами євроатлантичних структур. Сутність німецького інтересу на сході щодо національної безпеки. Центризм німецького питання в Європі. Три обставини аналізу німецької проблеми (на 1990 р.). Три моделі об'єднання

Німеччини. Об'єднана Німеччина – активний прихильник підвищення рівня безпеки в Європі та світі. Позиція Берліна щодо ОБСЄ та НАТО. Несиловий вплив. Спільна зовнішня політика та політика безпеки в Європі. Створення спільних військових підрозділів. Протириччя між Німеччиною та США в рамках західних воєнних союзів.

Геостратегія об'єднаної Німеччини щодо Центрально-Східної Європи. Ретроспектива геостратегії Німеччини стосовно Середньої Європи у ХХ ст. Континентальне суперництво Німеччини і Габсбурзької монархії проти сусідів та інших держав. Середина Європа (Mitteleuropa) як плацдарм гегемоністських планів кайзерівської Німеччини. «Середина Європа» Фрідріха Наумана. Виникнення супердержави під гегемонією Габсбургів. Дискредитація концепції та потенціалу Середньої Європи після Першої світової війни. Спроби перетворення геополітичного поля Середньої Європи у санітарний кордон. Дві функції «санітарного кордону». «Ліквідація» Середньої Європи і перетворення її на радянську зону впливу (з 1945 р.). Оперативний простір превентивного розгортання військ Варшавського блоку. Втрата «приливно-відливних земель» основної геополітичної функції і перетворення їх на периферію. Поява Берлінського муру («залізної завіси»). Ідея стримання. ФРН як периферія НАТО: виключення її із загальноєвропейського поля політичних дій (до 1990 р.). Об'єднання Німеччини і відновлення історичного простору Середньої (Центрально-Східної) Європи як геополітичної реальності нового типу. Використання НАТО та залучення країн молоді демократії до інтеграційних процесів на континенті. Геополітична модель ФРН у системі колективної безпеки: коаліційна угода 1994 р. Німецька позиція щодо питання вступу країн-кандидатів у НАТО. Послідовність вступу країн ЦСЄ. Негативна позиція Росії стосовно розширення НАТО (грудень 1994 р.). Формула А.Козирева: «Так – партнерству заради миру, ні – розширенню». Кінець ейфорії східноєвропейських політиків та ілюзіям щодо термінового вступу до НАТО. Залежність Німеччини та її союзників від позиції Росії. Проведення Заходом стратегії м'якого просування НАТО на Схід. Програма «Партнерство заради миру» – американська «стратегічна» ініціатива і тактичний маневр «м'якого» формування західних інтересів на просторі ЦСЄ. Перші країни-претенденти до вступу в НАТО. Німеччина як основний лобіст вступу Польщі до Альянсу. Польсько-німецькі договори (1990 і 1991 років). Польсько-німецьке примирення як фактор формування центрально-східноєвропейського простору. Вступ Польщі, Чехії та Угорщини до НАТО (1999 р.). Геополітика Німеччини щодо країн Балтії та Калінінградської області РФ. Німецько-литовські відносини. Калінінградська область – зона потужних економічних інтересів ФРН. Вільна економічна зона «Янтар». Концентрація військової промисловості в анклаві. Прозахідний курс Балтійських республік. Пронімецька спрямованість литовської зовнішньої політики. Нарощування присутності німецького капіталу в країнах Балтії. Посилення культурного впливу Берліна на Балтію. Позиція ФРН на збереження статус-кво Калінінградської області. Погляд праворадикалів Німеччини щодо східних земель. Німецька меншина на території Калінінградського анклаву. Проблема Клайпеди (Мемельленда). Два етапи зовнішньополітичного курсу об'єднаної Німеччини щодо країн ЦСЄ. Підтвердження сучасних кордонів між Німеччиною та Польщею і Чехією. Два чинники місця східноєвропейських країн у геостратегії ФРН. НАТО та Євросоюз – нинішні засоби реалізації геополітичних інтересів Німеччини в ЦСЄ. Стримуючий чинник економічної експансії ФРН у країні Східноєвропейського регіону.

Нові світові геополітичні характеристики ФРН. Широкий масштаб нових геополітичних вимірів об'єднаної Німеччини. Скорочення військової присутності союзників по НАТО на території ФРН. Зростання ризику регіональних конфліктів у Європі. Головне завдання зовнішньої політики сучасної ФРН. Два нових виміри в зовнішній політиці Німеччини. Характерна риса нової зовнішньої політики ФРН. Проголошення нової воєнної доктрини (навесні 1995 р.): головна відмінність від попередньої. Головне завдання та засадничі принципи діяльності бундесверу. Геостратегічні виміри становища ФРН.

Новий момент у системі безпеки Німеччини. Завдання Бундесверу. Юридичні основи завдань. Право «гуманітарних інтервенцій». Форми кооперативної взаємодії Німеччини з країнами ЦСЄ. Легітимація взаємодії країн. Реформування збройних сил Німеччини. Характерна ознака концепції реформування. Співпраця бундесверу зі збройними силами східноєвропейських держав. Два етапи змін у збройних силах ФРН. Німеччина як оперативний центр східного крила НАТО. Проблема правового врегулювання питання задіяння частин бундесверу за межами території Німеччини. Вимога посилення впливу країни у міжнародних справах. Отримання місця у складі постійних членів Ради Безпеки ООН. «Більше відповідальності» в царині міжнародних відносин. Конструктивна роль німецької зовнішньої політики. Відмова Німеччини від гегемоністської політики. Чотири зовнішньополітичні цілі ФРН і три засадничі принципи їх реалізації. Європейська інтеграція та співпраця з державами Центральної і Східної Європи. Посилення союзницьких зв'язків та зобов'язань Німеччини із США. Дипломатичні засоби вирішення конфліктів – позиція Німеччини початку XXI ст. Пацифістські підходи. Національні інтереси Німеччини та переплетення багатосторонніх зв'язків на континенті. Відносини ФРН з РФ. «Перенесення стабільності» із заходу на схід Європи.

Тема 18. РОЗКОЛ СХІДНОЄВРОПЕЙСЬКОГО ГЕОПОЛІТИЧНОГО ПОЛЯ ТА ГЕОПОЛІТИКА ЮГОСЛАВСЬКОГО КОНФЛІКТУ

Східноєвропейська цивілізація і падіння Гартленду. Східнослов'янський цивілізаційний код. Стародавня Русь: новгородська Північ і київський Південь. Транзитні шляхи «з варяг у греки» і Великий Волзький шлях. Консолідація слов'янських і тюркських племен: державні утворення. Геополітичний та гео економічний код Східної Європи. Радянський Союз – Гартленд. Розкол і падіння Гартленду: причини розпаду і тенденції трансформації. Крах ідей комунізму. Занепад єдиного комунікаційного каркасу «від моря до моря». Втрата «генетичної» комунікаційної функції рубіжної держави-суперетноса. Послаблення центроспрямовуючих і посилення центробіжних тенденцій. Дезінтеграція СРСР. Руйнація інтегрованої Східної Європи як щита Західної Європи від Сходу. Головне геостратегічне завдання США у Східній Європі. Втрата Росією геополітичних позицій на Балканах, Кавказі і Центральній Азії. Посилення західної та ісламської експансії. Осередки етнонаціональних і етноконфесійних конфліктів на пострадянському просторі. Прояв соціокультурних рубежів українського і білоруського народів. Соціокультурні та геополітичні вектори пострадянського простору. Геополітична характеристика євразійської Росії і СРСР. Геополітичні концепції пострадянського простору. Тенденції трансформації багатовимірного комунікаційного простору Гартленда. Особливості геополітичної трансформації країн Балтії. «Дрейф» балтійських країн у бік Західної Європи. Геополітичний і гео економічний Балто-Адріатичний (з 2004 р.) і Балто-Чорноморський (з 2007 р.) форпост НАТО та ЄС. Нова «залізна завіса». Проблема Балтійського флоту і Калінінградської області РФ. Історична ретроспектива країн Балтії. Прояв поліетнічності в балтійському геопросторі. Доля некорінного населення: жорстка етнічна політика і введення правового статусу «негромадянин». Етнічна статистика в країнах Балтії. Економічна активність російськомовної субкультури. Соціокультурні особливості Литви, Латвії, Естонії та перехід до ринкових відносин. Транзитний характер економіки країн Балтії. Соціопсихологічні наслідки швидкої євроінтеграції та капіталізації. Придністровський конфлікт.

Геополітична трансформація Росії, України і Білорусі. Розлучення слов'янськи: криза ідентичності. Тенденції соціального розвитку східнослов'янських країн. Три моделі пострадянської трансформації: а) держава спецслужб; б) національно-технократична модель держави-завода; в) советська модель держави-колгоспа. Протяжність російської території. Геополітичне становище другої ядерної країни.

Політична роль ядерної зброї. Середнє розташування РФ. Володарка енергоресурсів. Російська геостратегія енергоресурсів. Моделі розвитку Росії: транснаціональна (неоліберальна), національно-державницька, імперська. Послаблення контролю над Гартлендом. Геополітика Чеченського конфлікту. Спроби усунення Росії з Північного Кавказу. Геостратегічні цілі Заходу, мусульманського Сходу та Китаю щодо геопростору РФ. Геополітичний вислів – «Росія зосереджується». Геополітичний код України. Втрата ядерного статусу. Зовнішні та внутрішні вектори геополітичного коду України. Багатовимірність комунікаційного простору держави. Унікальність України. Рубіжна біполярність України: географічний центр Європи і євразійський геополітичний полюс. Геополітичні форпости ворожнечі та миру. Землі України після розпаду Київської Русі та в епоху Руїни. Поділ історичної України на Лівобережну та Правобережну. Умови формування соціокультурних особливостей українського етносу. Роль Запорозької Січі у процесі консолідації народу. Національна риса українців. Поняття «козак» та роль козацтва в освоєнні геопростору. Стартові можливості Росії й України на шляху до відкритого суспільства. Формування критичної маси особистостей на багатовимірному комунікаційному просторі України. Геоенкономічний код України: традиції формування. Природний фактор і господарський уклад України. Руйнація сформованого геоенкономічного коду України. Відмова від статусу ядерної держави. Закриття Чорнобильської АЕС. Обмеженість економічного суверенітету України. Залежність від російських енергоносіїв. Соціокультурна і конфесійна багатополарність українського етносу. Передумови для впевненого погляду в майбутнє України. «Шкурні» інтереси національної еліти. Маргіналізація країни. Застарілість концепції української нації. Держава – гарант захисту свободи особистості і прав конкретної людини. Неможливість консолідації українського суспільства на одній із культурно-історичних традицій (західноєвропейській чи проросійській). Складність процесів трансформації у західних регіонах України. Відродження уваги до геополітичних концепцій в Україні. Концепція «новоросійської етнокультурної спільності». Геополітичне призначення Білорусі. Партизансько-селянський менталітет. «Партизанська республіка».

Геополітика югославського конфлікту. Балкани – «порохова бочка» Європи. Утворення Балканської федерації. Йосип Броз-Тіто (1892-1980). Розрив дружніх відносин між Югославією та Радянським Союзом. Югославія – найкапіталістичніша із соціалістичних країн. Висока якість життя. Існування міжетнічних проблем. Територіальна диференціація за рівнем життя. Символізм Югославії: Європа у мініатюрі. Правда хорватів: інтеграція у католицький сектор німецької Середньої Європи. Правда Сербів: проросійський, євразійський характер геополітичної перспективи. Сербія – геополітичне продовження Росії на півдні Європи. Правда югославських мусульман: «османський» геополітичний фактор в Європі. Правда македонців. Пріоритети югославської війни. Інтереси Німеччини на Балканах. Введення ембарго проти Югославії. Підтримка Заходом балканських мусульман проти православних християн. Послаблення позицій Росії у геополітичному просторі Південно-Східної Європи. Акція НАТО проти Югославії. «Сіра зона». Косовський конфлікт. Проголошення незалежності Косово: геостратегічні наслідки. Розпад «малої» Югославії (2006 р.). Посилення геополітичної присутності Заходу на Балканах у кінці XX ст. та на початку XXI ст.

Тема 19. ГЕОСТРАТЕГІЯ КИТАЮ, ГЕОПОЛІТИКА ЯПОНІЇ ТА ІНДІЇ

Великий китайський порядок: геополітика Шляху і Стіни. Матеріалізація цивілізаційної геополітики Китаю. Геополітика Шляху – символ відкритості до зовнішнього світу. Геополітика Стіни – символ захисту китайських традицій і менталітету від зовнішнього впливу. Великий китайський порядок – синтез відкритості та закритості. Великий шовковий шлях – світова торгова комунікація Євразійського континенту, гарант

миру на рубежах євразійських цивілізацій. Китайський шовк – стратегічний, конвертований товар, міжнародна валюта. Посередники між Сходом і Заходом. «Вассали» Китаю. Ідея відродження Великого шовкового шляху. Велика китайська стіна – матеріальна пам'ятка технології володарювання. Філософський зміст Стіни. Час будівництва Стіни та її функції (політична, географічна, духовна). Особливості геополітичного коду Китаю. Збереження єдиних кордонів держави і цивілізації. Проголошення Китайської Народної Республіки (1 жовтня 1949 р.). Радянська допомога КНР. «Культурна революція». Загострення радянсько-китайських відносин. Збройне зіткнення на о.Даманський (1969 р.). Сучасний Китай – реальний претендент на роль наддержави. Видатки на оборону. Головна геополітична ціль КНР. Зміни на Тайвані: демократія і права людини. Формула відносин між Тайванем і Китаєм: «Один народ – дві держави». Головна особливість Китаю.

Сучасна геостратегія Китаю. Початок економічних реформ у кінці 70-х років ХХ ст. Геополітична формула: «Одна країна – дві системи». Соціальна утопія Конфуція «Суспільство малого благополуччя» – офіційний символ китайського соціалізму. Ден Сяопін – «Великий архітектор китайської реформи». Шлях неліберальних реформ. Сила держави. Трансформація соціалістичної планової економіки у державно-регульовану ринкову. Народний рух сімейного підряду. Вирішення продовольчої проблеми. «Посієш замкнутість – пожнеш бідність» (Ден Сяопін) девіз стратегічного курсу відкритої економіки Китаю. Поміркований поетапний шлях розвитку відкритої економіки КНР. Створення спеціальних економічних зон (СЕЗ) та їх головна роль у розвитку відкритої економіки Китаю. Політика преференціальної економіки та інвестиційної діяльності. Фінансова допомога китайської діаспори. Стимуляційна податкова політика у виробництві. Корупція та боротьба з нею у китайському суспільстві. Супротив китайців європоцентризму й американізму. Гирло Янцзи – економічний і демографічний полюс Китаю (200 млн людей). Мегаполіс Шанхай. «План Пудун». Проект Південнокитайського регіонального економічного співтовариства. Випереджаючий розвиток приморських регіонів. Територіальна диспропорція і небезпека політичної дезінтеграції. Ідеї З.Бжезінського щодо розвитку Китаю. Геостратегічна ціль майбутнього – створення світового китайського економічного простору Великий Китай. Сутність концепції Великого Китаю. Подолання внутрішніх протиріч Китаю на шляху до світової держави. Розширення радіусу китайського геополітичного й гео економічного впливу в Євразії. Економічна інтервенція Китаю у Південно-Східну Азію і пострадянський простір. Три генеральних напрями геостратегії Китаю. Роль китайської діаспори (хуацяо) в Південно-Східній Азії. Зовнішньоекономічні зв'язки КНР. Демографічна політика Китаю. Концепція ресурсозбереження. Основа гео економічного коду та сутність геополітики Китаю.

Геополітика і суспільний розвиток Японії. Невідповідність економічної сили Японії та її політичної ролі у сучасному світі. Умови обмеженості зовнішньої політики Японії. Порівняльна характеристика Японії та Англії К.Гаусгофером. Зв'язок японських островів з континентом: матеріальна і духовна спадщина. Історія російсько-японських відносин. Перші відомості росіян про Курильські острови (1697 р.). «Генеральна карта Російської імперії» (1745 р.). Перша японська експедиція на Куріли (1785 р.). Російська місія Є.Путятіна в Японію (1853 р.). «Відкриття» Японії для європейців (1854 р.). Російсько-японські договори 1855 і 1875 років. Розподіл островів між Росією та Японією за Портсмутським мирним договором (1905 р.). Освоєння японцями Південного Сахаліну. Політика Японії під час Другої світової війни по відношенню до СРСР. Розподіл курильських островів та Південного Сахаліну після поразки Японії у Другій світовій війні. Схвалення Японією Статуту ООН (1956 р.) і наслідок цього щодо проблеми «північних територій». Причини, що визначають геополітику Японії. Сутність та реалізація пан азійської доктрини. Головна ціль підписання договорів між Японією та США (1981 р.). Нарощування військової могутності Японії. Проблема демілітаризації суміжних територій між Японією та СРСР/Росією: Токійська декларація (1993 р.). «Рекомендації» Вашингтона

Токіо щодо відносин Японії з СРСР/Росією. Американський фактор (істинна причина) у ненормалізації відносин Японії з Росією. Зміст японської «некапіталістичної ринкової економіки». Японська система управління: виробнича «сім'я». Темпи та фактори зростання економіки Японії у другій половині ХХ ст. «Японське економічне диво». Друге місце у світі по виробництву ВВП (на кінець 80-х рр. ХХ ст.). Валове накопичення капіталу в японському суспільстві. Японський банк. Вплив Японії на розвиток Азійсько-Тихоокеанського регіону (АТР). 90-ті роки ХХ ст. та початок ХХІ ст. – смуга депресії японської економіки та суспільства. Основна причина домагань Японії про повернення «північних територій». Природно-сировинні запаси Південних Куріл. Економічні та геополітичні збитки від ймовірної передачі Росією Курільських островів Японії. «Повзуча окупація». Три ключові проблеми російсько-японських відносин у ХХІ ст.

Геополітична характеристика сучасної Індії. Набуття незалежності Індії (1947 р.). Вестернізація Індії і формування могутньої «мовчазної реальності». Індійська економічна революція. Ідея і перспективи набуття Індією статусу великої держави. Індустріалізація країни. Новітні технології. Індійська армія. Питання про постійне членство Індії у Раді Безпеці ООН. Індія – важливий суб'єкт міжнародних відносин. Індійська діаспора. Миролюбна політика Індії: засновниця Руху неприєднання, боротьба проти колоніалізму, неокolonіалізму, апартеїду і «холодної війни», виступає за мир і співробітництво між народами. Виступ Індії проти ядерної зброї. Зміна геополітичної ситуації навколо Індії. «Добро» на здійснення індійської ядерної програми. Ядерні випробування (Похран 1 і Похран 2, 1998 р.). Невикористання ядерної зброї першою. Введення обмеження на розробку ядерної зброї. Володіння ракетно-ядерним потенціалом як аргумент на користь входження Індії до складу членів Ради Безпеки ООН. Підтримка Росії і протидія США. Індія і Пакистан: між минулим і майбутнім. Утворення держави Пакистан. Протистояння Індії – основа геостратегії Пакистану. Три збройні конфлікти між Індією і Пакистаном за Кашмір. Три причини протистояння Пакистану з Індією. Ісламабад – аванпост американських інтересів у регіоні. Участь Пакистану в проамериканських блоках. Союз Ісламабаду з Пекіном. Індія та Росія як образ «зовнішнього ворога» для Ісламабаду. Роль у протистоянні політичної партії «Джаміат-і-ісламі». Прихід до влади пакистанського генерала Зія-уль-Хака (1979 р.). Встановлення Пакистаном тісних контактів із Саудівською Аравією. Кроки США на зближення з Індією: п'ятиденний візит президента Б.Клінтона (2000 р.). Можливість «здачі» Вашингтоном пакистанського режиму заради Індії. Геополітична причина «потепління» відносин США й Індії.

Тема 20. ІСЛАМСЬКА ЦИВІЛІЗАЦІЯ ТА ГЕОПОЛІТИКА МУСУЛЬМАНСЬКИХ ДЕРЖАВ

Ісламська цивілізація: духовні витoki та ідеологічні концепції. Сутність поняття «ісламська цивілізація». Іслам – релігія, кодекс поведінки, система цінностей і спосіб життя. Мусульмани. Коран – спосіб дії, вірний шлях (шаріат). Суннізм і шиїзм. Ісламізація Персії. Мекка, Медіна та інші священні міста ісламу. Мусульманський календар. Пасіонарність мусульманських народів. Трансцендентна воля – фундамент світоустрою ісламської цивілізації. Домінування колективістських цінностей над індивідуальними. Одержавлення ісламу (теократія). Кількісна динаміка зростання мусульман світу. Протидія мусульманського світу американській вестернізації способу життя. Сутність ідеології панісламізму. Томас Едвард Лоуренс Аравійський (1888-1935 рр.). Проникнення в Азію з Європи ідей націоналізму. Характеристика арабського менталітету. Моделі суспільно-політичних устроїв мусульманських держав. Сутність поняття «ісламський фундаменталізм». Салафітський рух. Два напрями реформації ісламу. Мухаммед аль-Ваххаб (1703-1787 рр.). Реформування ісламу: домінування інтуїції над раціоналізмом. «Чого хоче Бог?». Захоплення соціалізмом арабськими державами у ХХ ст. Невдалі експерименти «доганяючого розвитку» і вестернізації. Повернення до витоків ісламу

(панування колективного щастя). Термін «фундаменталізм». Причина виникнення ісламського фундаменталізму. Відповідність суспільного життя мусульман нормам Корану і шариату. Завдання фундаменталізму в галузі економіки. Соціальна опора ісламського фундаменталізму. Реалізація фундаменталістського проекту в мусульманських державах. Ісламський фундаменталізм на Північному Кавказі. Ваххабіти – прибічники «чистого ісламу». Вестернізація мусульманських країн-нафтоекспортерів. Компрадорська буржуазія. Суспільна трансформація та її наслідки (протиріччя). Нове покоління реформаторів ісламу. «Мусульманський Лютер» – Мешхед Алі Шаріаті (1933-1977 рр.). Обрання духовного лідера. Реформація ісламу: Іранська революція 1979 р. Аятолла Хомейні. Прибічники «просвітницького ісламу». Міжцивілізаційний діалог. Мета ісламу – створення єдиної мусульманської нації і держави. Ісламський інтегризм.

Геополітичний виклик ісламського світу. Ісламський світ на геополітичній карті сучасності. Ареали розповсюдження ісламу: мусульманський Схід і мусульманська Північ. Мусульманські громади у країнах Заходу. Демографічний фактор зростання мусульманського світу. Антиамериканізм – прикмета «мусульманської» зовнішньої політики. Міжцивілізаційна війна. Погляд американських офіційних осіб щодо мусульманських держав. «Вісь зла». Стереотипи західних людей стосовно ісламу. Західні ЗМІ про іслам, арабів і тероризм. Думка мусульман про Захід. Оцінка збройного зіткнення Вашингтона з Багдадом західними геополітиками та мусульманськими лідерами. Окупація Іраку – сплеск антиамериканізму і зростання арабської солідарності. Заклик З.Бжезінського щодо «перегляду» стереотипів про мусульманський світ. Національно-релігійний протест арабського світу: ідеї «світової ісламської революції» і «світової арабської імперії». Ісламські неурядові релігійно-політичні організації екстремістського напрямку: Ісламська партія визволення, «Світовий фронт джихада» (Всесвітній ісламський фронт боротьби з іудеями і хрестоносцями), «Джихад», Народна ісламська конференція, Всесвітнє ісламське народне керівництво та ін. Підтримка міжнародного екстремізму Ісламабадом (Пакистан). Джерела фінансування ісламістських екстремістських неурядових організацій. Використання Інтернету та супутникового зв'язку екстремістами. Політичний експеримент ісламського світу (ісламський проект). Транснаціональний характер ісламського проекту. Світські економічні та політичні об'єднання: ОПЕК, Рада арабського співробітництва, Рада співробітництва арабських держав Перської затоки, Союз арабського Магрибу. Організація Ісламська конфедерація (ОІК) – мусульманська організація державного рівня. Ліга ісламського світу і Всесвітній ісламський конгрес – неурядові організації мусульманського світу.

Геополітика Ірану та геополітична ситуація навколо Іраку. Феномен «ісламського відродження» (ісламської пасіонарності). Антишахська революція 1979 р. в Тегерані. Утвердження геополітичних позицій Ірану. Восьма нарада у верхах Організації Ісламська конференція в Тегерані (грудень 1997 р.). Нормалізація відносин Ірану з арабськими країнами. Відмова від ідеологізації зовнішньої політики. Іран та Росія – геополітичні сусіди. Спроби США перехопити ініціативу у співробітництві з Іраном. Іран ХХІ ст. – лідер в регіоні та новий полюс сили. Покращення відносин Ірану з Туреччиною і США на рубежі століть. Конфронтація відносин Ірану з Іраком (за часів С.Хусейна) та Ізраїлем. Каспійський регіон – зона стратегічних інтересів США. Зіткнення геополітичних інтересів США, Ірану та Росії в регіоні Каспію. Об'єднання Москви і Тегерану проти Вашингтона. Протиріччя Ірану, Росії, Азербайджану, Казахстану і Туркменістану навколо проблеми розподілу Каспію. Військове співробітництво Росії з Іраном. Офіційний візит президента Ірану до Москви (березень 2001 р.). Програма переозброєння іранської армії. Об'єктивні причини зміцнення геополітичної дружби Росії з Іраном. Обмеження атлантизму в державах Центральної Азії і роль у цьому процесі Ірану. Протидія Ірану пронатовським країнам на Близькому Сході. Унеможливлення утворення «санітарного кордону» між Іраном і Росією. Проблема поліетнічності в Ірані. Зони конфліктності навколо

геопростору Ірану. «Дуга нестабільності». Посередницькі функції Ірану в конфліктах. Протиборство Ірану і Туреччини за вплив на Азербайджан. Іран і Вірменія – геополітичні союзники. Програш Ірану Туреччині за вплив на Азербайджан (американський слід). Проблема економічних інтересів Росії та Ірану. Економічний компонент геополітики Ірану: природно-сировинні багатства, ВВП, виробничі галузі, планування економіки, інвестиційна привабливість країни, нафтова промисловість. Геополітичне і геостратегічне значення іранських нафтопроводів і терміналів. Експортні перспективи іранської газової промисловості. Іран – міст між Сходом і Заходом, Північчю і Півднем. Ірак – колыска найдревніших цивілізацій на планеті, спадкоємець арабської культури. Правління Саддама Хусейна. Дружні відносини між СРСР та Іраком. Охолодження радянсько/російсько-іранських відносин. Видобуток нафти і нафтові контракти Іраку в 90-х рр. ХХ ст. Геополітична гра С.Хусейна світі. Війни Іраку проти Ірану і Кувейту. «Буря в пустелі» (1991 р.). Авіаційні та ракетні удари американців по Іраку. Міжнародна економічна блокада проти Іраку (з 1992 р.). Інформаційна війна проти Іраку. Перетворення Іраку із суб'єкта в об'єкт світової геополітики. Росія, Китай, Франція – антигуманний характер санкцій проти Іраку. Економічні втрати Іраку та інших країн від блокади. Роль Туреччини та Ізраїлю в протистоянні з Іраком. Повалення режиму С.Хусейна: військова агресія проти Іраку та її наслідки. Повоєнний період в Іраку: поділ на сектори. Резолюція № 1483 Ради Безпеки ООН від 22 травня 2003 р. щодо Іраку. Розподіл військової здобичі. Участь України в міжнародних стабілізаційних силах в Іраку.

Геополітика Туреччини. Історія Туреччини – історія війн і перемир'я з оточуючими народами та державами. Формування прозахідної орієнтації Туреччини. Пантюркізм. Прихід до влади младотурок. Кемаль-паша. Зіткнення геополітичних інтересів Росії і США у Туреччині 20-х рр. ХХ ст. Основне гасло пантюркізму (на 1924 р.). Радикалізація пантюркізму. Проект «держави великого Турану». Причини погіршення відносин Анкари з Москвою в 90-х рр. ХХ ст. Сценарій створення «санітарного кордону» навколо Росії. Відсутність геополітичних важелів впливу Туреччини на країни Центральної Азії. Негативні фактори щодо розповсюдження пантюркізму та панісламізму. Внутрішні проблеми Туреччини: курдський «сепаратизм» та ісламський фундаменталізм. Трубна війна Туреччини. Нафтопровід Баку – Джейхан. Геополітична прив'язка Азербайджану до Туреччини. Туреччина і НАТО. Проблеми вступу Туреччини до ЄС.

Геополітична роль Саудівської Аравії в регіоні. Край «чорного золота», батьківщина ісламу, країна Мекки і Медіни. Особливий статус Саудівської Аравії. «Королівство допомоги». Початок активної політичної ролі Саудівської Аравії: ініціатива скликання Ради у верхах голів мусульманських держав (1932 р.). Король Абдул-Азиз Аль Сауд. Успіхи внутрішнього будівництва. Роль нафти і нафтоторгівлі для геополітики Саудівської Аравії. Видобуток і продаж енергоносіїв на службі своєму народу. Реалізація системи п'ятирічних планів. Державний принцип Саудівської Аравії: саудівець – двигун розвитку, саудівець кінцева ціль розвитку. Навчання і розвиток безкоштовної освіти. Охорона здоров'я. Досягнення в розвитку сільського господарства. Країна експортер сільськогосподарської продукції. Виробництво пшениці. Земля селянам. Співпраця держави з фермерами. Сільськогосподарська геополітика Саудівської Аравії. Турбота держави про злидарів і обділених долею. Система організації і захисту праці. Обопільність інтересів – принцип зовнішньополітичних відносин Саудівської Аравії з немусульманськими країнами. Захист і підтримка Палестини. Орієнтація королівства на США і підтримка саудівцями американської зовнішньої політики. Причини напружених відносин між Саудівською Аравією й Іраном та Іраком. Фактори координації геополітичних зусиль ісламських держав. Втручання саудівців у внутрішні справи Афганістану, Іраку та держав Центральної Азії. Політичний тиск на місцеву еліту. Підтримка Саудівською Аравією «Талібану», ваххабітів у Чечні та Дагестані. Зростання політичної ролі Саудівської Аравії в розтановці геополітичних сил у мусульманському світі.

Ударна армія ісламу: Афганістан – Пакистан. Початок громадянської війни в Афганістані (1978 р.). Радянсько-афганська війна та її геополітичні наслідки. Вступ Пакистану у громадянську війну в Афганістані. Цілі ваххабітів. Ідея об'єднання афганських племен. Таліби – слухачі медресе. Фінансування операції об'єднання. Завоювання влади в Афганістані талібами. Головне завдання операції об'єднання племен. Ускладнення ситуації в Афганістані та вихід її з-під американського контролю. Таліби і влада в державі. Встановлення ваххабітських ісламських порядків: заборона на «цивілізоване» життя афганців. Талібан – релігійно-терористичний режим талібів. Зростання світової ізоляції Афганістану. Засоби талібів на тривалу війну. Плани перенесення війни на пострадянські середньоазійські республіки. Зростання антиталібських настроїв. Таліби і Північний ал'янс. Геополітична вісь Росія – Афганістан – Пакистан. Орієнтація пуштунського керівництва в Кабулі (талібів). Пакистан – захисник американських інтересів у регіоні. Ускладнення ситуації в 2001 р. в Афганістані. Американсько-британська коаліція проти талібів. Бомбардування баз і центрів терористів у Талібані. Пошуки «терориста № 1». Спецоперації США і наземні бойові дії. Знищення руху і режиму Талібан. Новий коаліційний уряд Махмуда Карзая. Спецоперація США по ліквідації Усами бен Ладена.

Тема 22. ГЕОПОЛІТИКА СУЧАСНОЇ РОСІЇ

Внутрішні умови формування геополітичного коду Росії. Кінець «холодної війни» і розпад СРСР як фактори зміни геополітичного становища Росії. Геополітичні втрати Росії від руйнації СРСР (за Н.А.Нартовим і А.І.Трейвішем): 1) втрата територій; 2) часткова втрата виходів до морів і певної частини портів; 3) втрата ресурсу шельфів морів; 4) позбавлення ряду житниць і курортних зон; 5) «зсув» російської території на північ і схід та віддаленість її від ряду світових транспортних шляхів; 6) втрата геополітичних зон впливу («захисних оболонок»); 7) поява проблем етнічної російської меншості, біженців і виведення із-за кордону військ; 8) поява на кордонах і на периферії Росії «гарячих точок»; 9) «вакуум» населення на сході Росії; 10) необлаштованість нових і «прозорість» старих кордонів Росії та поява анклавів – Калінінградська область; 11) спроби конфедералізації Росії. Об'єктивні причини та фактори розпаду СРСР: 1) географічний фактор; 2) економічний фактор; 3) політичний фактор. Послаблення науково-технічного потенціалу Російської Федерації (РФ). Посилення регіональних контрастів. Заможні та депресивно-бездіяльні райони Росії. Фактори дезінтеграції країни. Демографічна ситуація в РФ. Міжнародна роль та імідж Росії в 90-х рр. ХХ ст. – на початку ХХІ ст. Геополітичні аспекти проблеми кордонів держави. Плюси геополітичного становища Росії в 90-х рр. ХХ ст. – на початку ХХІ ст. Процес формування сучасної державності: гіпотетичні три варіанти внутрішньої трансформації Росії. Імперський курс на «збирання земель» колишнього СРСР. Ідеологічна основа формування «нової єдності»: пропаганда «общей победы», пропаганда геополітичного проекту «Русский Мир». Основні зовнішньо геополітичні прагнення Росії (за імперськими стратегічними установками).

Економічна і військова безпека Росії та відносини федерального центру і регіонів. Визначення дефініції «економічна безпека». Внутрішні та зовнішні фактори економічної безпеки для Росії. Однорідність Росії порівняно з СРСР. Відсутність економічних ніш для Росії на світовому ринку. Загрози для економічної безпеки Росії в 90-х рр. ХХ ст. – на початку ХХІ ст.: 1) небезпека формування «економіки двох труб»; 2) небезпека безперервного функціонування магістральної енергетичної і транспортної інфраструктури; 3) небезпека техногенних катастроф; 4) наявність відцентрових тенденцій в економіці; 5) відсутність серйозного захисту від ворожих дій суб'єктів світової економіки. Заходи по запобіганню загроз економічній безпеці Росії. Визначення поняття «військова безпека». «Вікно можливостей» для Росії. Період гарантованого миру. Основні слабкості російської армії. Зниження частки сучасних взірців озброєнь і військової техніки. Фактори сприяння збереженню достатнього оборонно-промислового і військово-технічного

потенціалу Росії. Федеративний поділ РФ. Основа відносин між федеральним центром і регіонами. Регіони-донори і дотаційні регіони. Сепаратистські тенденції, регіоноцентризм і релігійний екстремізм у РФ. Поняття «ексклав» і «напівексклав». Напівексклав Росії. Умови подолання внутрішніх загроз руйнування геополітичного простору Росії.

Геополітика Росії щодо Білорусі та України. Ідея «слов'янського трикутника». Міжособистісні відносини. Важливість географічного розташування Білорусі для Росії. Економічний потенціал Білорусі. Початок інтеграції Білорусі з Росією: весна 1996 р. – заключення Договору про утворення Співтовариства. Підписання Уставу Союзу Білорусі і Росії. Декларація «Про подальше єднання Республіки Білорусь і Російської Федерації» (грудень 1998 р.). Договір про створення Союзної держави (1999 р.). Наслідки підписання російсько-білоруських документів. Збільшення товарообігу. Білоруське «економічне диво» середини 90-х рр. ХХ ст. Прямі списання заборгованості. Експорт російського газу та нафти до Білорусі. Збитки економіці Росії в рамках Митного союзу з Білоруссю (до 2000 р.) та їх компенсація. Сім перепон економічній і політичній інтеграції Росії і Білорусі. Росія і Білорусь у період російсько-української війни (з 2014 р.). Центробіжність та конфліктність російсько-українських відносин у 1990-х роках та на початку 2000-х років. Декларативні кроки та символічні жести у міждержавних стосунках. Підписання Україною Спільної заяви про подальший розвиток рівноправного партнерства і співробітництва в рамках СНД. Договір про дружбу, співробітництво між Росією та Україною (лютий 1999 р.). Проблема базування російського Чорноморського флоту в Криму. Стратегія прагматичного партнерства Росії й України. Геополітичне розташування України для Росії. Геополітична зацікавленість РФ в українській газотранспортній системі. «Газові війни» Росії з Україною. Геополітична складова будівництва газопроводів «Північний і Південний потік». Харківські Угоди між Росією та Україною. Втягування України до митного союзу з Росією. Економічні війни Росії з Україною. Економічна неефективність російської політики щодо Білорусі та України. Модель донор-реципієнт. Відмінність у геополітичній орієнтації Білорусі й України. Україна ключова ланка південно-західної геостратегії РФ. Геополітичні цілі Росії стосовно України. Фактори протидії досягнення геополітичних цілей Росії південно-західного вектору (з російської точки зору). Анексія Криму Росією. Російсько-українська війна (з 2014 р.). Повномасштабне вторгнення Росії в Україну (24 лютого 2022 р.): північний, східний і південний театри воєнних дій.

Балтійська політика Росії та її геостратегічні інтереси в країнах Закавказзя та Центральної Азії. Програш Росії у прибалтійській геополітиці. Геополітичні інтереси Росії у Прибалтиці. Гео економічна співпраця Росії та країн Балтії. Складність геополітичної ситуації на півдні СНД. «Південне підчерев'я» («южное подбрюшье») Росії. Джерела «живучості» закавказьких та центральноазійських конфліктів. Протириччя в державах регіону Кавказу та Центральної Азії, що спонукають до присутності Росії. Договір про колективну безпеку (ДКБ) країн-членів СНД. Призупинення членства Грузії, Азербайджану та Узбекистану в ДКБ (квітень 1999 р.), переорієнтація на інших стратегічних партнерів та участь їх у недружніх Росії організаціях і проектах. Спільне в учасників ДКБ стосовно Росії. «Конфліктна стратегія» Росії. Кавказ – зона підвищеної конфліктності. Економічне та стратегічне значення Кавказу для Росії. Політичні й економічні важелі розв'язання Росією етнополітичних конфліктів на Кавказі. Військове розв'язання суперечок. Вплив прибічників сепаратизму й екстремізму. Антиросійські настрої. Загроза геополітичним інтересам РФ в Грузії. Прозахідна орієнтація Грузії. Антиросійські дії грузинського керівництва. Підтримка Грузії Сполученими Штатами Америки. Угода про співпрацю у сфері оборони між урядами Грузії і США. Внутрішні проблеми Грузії в 90-х рр. ХХ ст. – початку ХХІ ст. Конфлікти Тбілісі з Абхазією, Аджарією і Південною Осетією. Самопроголошення незалежності Абхазії та Південної Осетії. Російсько-грузинська семиденна війна. Позиція Росії в азербайджано-вірменському конфлікті навколо проблеми Нагірного Карабаху. Геополітичні інтереси Росії в регіоні Каспійського моря. Участь

російських нафтових компаній у розробці вуглеводневих ресурсів Каспію. Розбіжності між Росією і державами регіону. Геополітична боротьба навколо проблеми транспортних коридорів у Закавказзі та Центральній Азії: інтерес Заходу і Росії. Північно-західний (російський) і південний (іранський) напрями транспортування нафти і газу. Розбіжності між Росією і Туреччиною щодо транспортних коридорів. Альтернативні російським два проекти: нафтопровід Баку – Грузія – Джейхан і транспортний газопровід Туркменія – Туреччина – Європа. Послаблення позицій Росії у Каспійському регіоні. Важливість Центральної Азії для відновлення статусу Росії як потужної геополітичної сили. Зіткнення інтересів Росії і Заходу в Центральній Азії. Територіально-етнічні конфлікти в Центральній Азії. Анклавні вкраплення. Роль Росії у громадянській війні в Таджикистані (1990-1997 рр.). Проект Великий Таджикистан. Колективні миротворчі сили в Таджикистані. Геополітичні інтереси Росії в регіонах Закавказзя і Центральної Азії. Фактори взаємної зацікавленості у всебічній співпраці (фактори реалізації інтересів Росії в регіоні). Фактори-перепони зближенню. Падіння російської культурної традиції й освіти у Закавказзі та Центральній Азії. Міграція російськомовного населення. Умови зміцнення позицій Росії у Закавказзі і Центральній Азії. Російсько-казахстанські відносини: «Від Союзу Радянського – до союзу євразійського».

Росія і США: геополітичне суперництво чи партнерство. Проамериканський курс Росії на міжнародній арені на початку 90-х рр. ХХ ст. Коливання зовнішньої політики РФ у другій половині 1990-х роках. Образ Росії («держава-тягар») у США. Образ Америки («джерело всіх бід») у Росії. Оцінка російсько-американських відносин у Концепції зовнішньої політики РФ (28 червня 2000 р.). Сутність поняття «партнерство» щодо російсько-американських відносин. Проблема російсько-американських відносин на рубежі століть. 11 вересня 2001 р. – «момент істини» і крутий поворот у російсько-американських відносинах. Взаємодія в антитерористичній коаліції. Операція «Непохитна свобода». Крах режиму талібів і усунення боротьби Росії з ісламським екстремізмом на два фронти. Покращення відносин між Росією і США. Договір про скорочення стратегічних наступальних потенціалів (ДСНП; підписано 24 травня 2002 р., вступив у силу 1 травня 2003 р.). Проблема ліквідації зброї масового враження (ЗМВ) й усунення можливості його розповсюдження. Втрата ефективності стримуючої властивості ядерної зброї від нових загроз загальної безпеки нинішнього світу. Пропозиція Москви про спільну розробку й експлуатацію глобальної системи захисту від ракетної зброї (1992 р.). Ідея створення спільної російсько-американської системи ПРО (2000 р.). Російсько-американська співпраця в рамках програми Нанна – Лугара. Позитивні зміни у торгово-економічних і науково-технічних зв'язках між Росією і США протягом 1990-х років. США – потужний торговий партнер та інвестор Росії. Зміна структури російсько-американської торгівлі (порівняно з початком 1990-х років). Двостороння торгівля як фактор великої політики у російсько-американських відносинах: торгові війни («сталева», «куряча»). Вихід ряду галузей російської економіки і деяких секторів ВПК на американський ринок. Науково-технічне співробітництво двох країн. Розбіжності між США і РФ з питання про наслідки по нерозповсюдженню російського військово-технічного співробітництва з третіми країнами. Російсько-американська робоча група по боротьбі з тероризмом (травень 2002 р.). Центр Євразії – вісь світових проблем. Погляд З.Бжезінського на перспективи партнерства США з Росією на євразійському континенті. Протириччя Росії і США у питанні американської військової інтервенції проти Іраку, співпраці РФ з Іраном. Місце РФ на міжнародній арені. На рубежі століть.

Відносини Росії з країнами Північноатлантичного регіону та НАТО. Межі і стратегічне значення Північноатлантичного регіону. Місцезорозташування найбільших угруповань військово-морських флотів і військово-повітряних сил великих держав. Господарський і ресурсний потенціал Північноатлантичного регіону. Наслідки введення 200-мильних економічних зон (більше 360 км). Промислове рибальство залежних від моря

країн. Видобуток нафти і газу на континентальному шельфі Північного і Норвезького морів. Інтерес США та країн-членів НАТО до цього регіону. Атомні ракетноносці. Значення Північноатлантичного регіону для Росії – збереження «північного вікна до Європи». Російська Північ – єдина ланка між Європою й Азією. Арктичні держави і невирішені проблеми Росії і Норвегії. Ратифікація Росією (1997 р.) морської конвенції ООН (прийнята в 1982 р.) та її наслідки. Плавання американських субмарин у російських арктичних водах. Територіальні претензії адміністрації штату Аляска щодо російського о.Врангель. Використання Москвою політико-дипломатичних та інших несилкових методів відстоювання національних інтересів у Північноатлантичному регіоні. Головні цілі російської політики у Північноатлантичному регіоні. Економічні зв'язки Північного-Заходу Росії з північними сусідами. Російська стратегія пристосування і тактика маневрування. Відносини Росії і США в Північноатлантичному регіоні: модель ядерного стримування. Росія і Велика Британія на початку XXI століття. Росія і Німеччина. Зближення позицій північних країн Європи (друга половина 1990-х років). Ідея союзу країн Північного регіону (1992 р.). Сучасні російсько-данські, російсько-шведські та російсько-фінські відносини. Дві проблеми дебатів у Росії з проблем національної безпеки і відносин з країнами Європи. Співпраця Росії з НАТО по врегулюванню балканської кризи (Боснія і Герцоговина, 1994 р.). Індивідуальна програма партнерства Росії з НАТО (1995 р.). «Основоположний акт про взаємні відносини, співпрацю і безпеку між Росією і НАТО» (1997 р.). Балканська криза навколо Косово (1998 р.) і переростання відносин Росія – НАТО із «кризи взаєморозуміння» «кризу довіри». Натівське бомбардування Югославії (1999 р.) і заморожування відносин Росії з НАТО. Основна причина конфронтації Росія – НАТО. Реанімація «образу зовнішнього ворога» у Росії щодо Заходу. Складові негативного результату російської «балканської політики» часів косовської кризи. Політичний розкол Росії навколо югославського питання. Нова влада в РФ – відновлення відносин з НАТО (2000 р.). Візити Генерального секретаря НАТО лорда Робертсона до Москви. Зрада Кремля Сербії: відмова Москви у підтримці програшового вибори С.Мілошевича. Сутність відмови. Дискусія на Заході про можливість зближення Росії і НАТО. Перспективи співпраці Росія – НАТО у рамках «ради двадцяти».

Росія і Європейський Союз. Позитив у стосунках між Росією і ЄС у 1990-х рр. Проголошення зв'язків РФ і ЄС головним пріоритетом російської зовнішньої політики й економічних відносин (1994 р.). Підписання Росією та ЄС «Угоди про партнерство і співпрацю» (1994 р., ратифіковано країнами ЄС у кінці 1997 р.). Стратегічне завдання співпраці. Відмова Росії від ряду ілюзій і стереотипів стосовно співробітництва з ЄС. Сприяння РФ у виробленні країнами Центральної і Східної Європи « нової східної політики ». Саміт Росія – ЄС (6 листопада 2003 р.). Наростання невдоволення у співпраці Росія – НАТО у середині 2000-х років. Фактори невдоволення. Відповідальність сторін за конфронтацію відносин. Вузли протиріч у відносинах Росії з Європейським Союзом: проблема буферної зони між РФ і ЄС; різні підходи в сфері енергетики; посилення антиросійських настроїв у політиці ЄС; вступ нових країн-кандидатів до ЄС і другорядність відносин з РФ. Позиція Москви і Брюсселя щодо проблеми мінімізації для Росії економічних збитків від розширення ЄС. Позиція Євросоюзу про вступ Росії до ВТО. Критика Росії Євросоюзом та іншими європейськими інститутами. Спроби перегляду Євросоюзом основних параметрів відносин з Росією. Вимога будувати відносини з Росією на основі більшого раціоналізму виходячи з інтересів ЄС. Амбівалентність відносин Євросоюзу з Росією. Росія – партнер-суперник за межами європейського простору. Кордон між інтегрованим і не інтегрованим промторами. Політика «управління кордоном» (border management). Відмінності у рівнях розвитку ЄС і РФ. Усунення реалізацію ідеї введення безвізового режиму між Росією і Євросоюзом. Перехід до більш прагматичної моделі відносин з країнами Європи. Вимога перегляду ідеологічної бази співробітництва РФ і ЄС. Зміна парадигми – від інтеграції до предметної взаємовигідної і багатовекторної співпраці

Росії і Євросоюзу. «Газова дипломатія» Росії щодо ЄС. Будівництво нових газопроводів до Євросоюзу.

Геостратегічні інтереси Росії в Азійсько-Тихоокеанському регіоні (АТР). АТР – найбільший і найдинамічніший район планети. Вступ Росії в АТЕС (Азійсько-Тихоокеанське економічне співробітництво). Формування нового економічного субрегіону (частини АТР) – Північно-Східної Азії (ПСА). Складові країни ПСА. Росія і Японія – важливі партнери в Азії. Співпраця про приналежність чотирьох островів Південнокурильської гряди та його вплив на весь комплекс двосторонніх зв'язків. Формула «Режиму спільного управління». Невдалі спроби функціонування спільних підприємств на Далекому Сході. Протиріччя у поглядах Росії і Японії щодо розвитку двохсторонніх економічних зв'язків. «Заморожування» вирішення геополітичної проблеми «північних територій» як оптимальний вихід в інтересах економічної співпраці. Підписання міжрегіональної Угоди про дружбу і співпрацю (грудень 1998 р.). Покращення економічних зв'язків Росії та Японії у Далекосхідному регіоні на початку 2000-х рр. Регіональна співпраця між Південними Курілами і північною частиною о.Хоккайдо. Народна дипломатія. Колективні наради голів адміністрацій районів російського Далекого Сходу і префектур Японії, що мають вихід до Японського моря. Комісія з економічного співробітництва Далекого Сходу Росії й о.Хоккайдо. Зростання об'ємів пасажирських і вантажних перевезень між портами Росії та Японії. Авіарейси між Південно-Сахалінськом і Саппоро. Промислова й енергетична співпраця регіонів. Вплив нинішньої ситуації у світі на весь комплекс російсько-японських відносин (після 11 вересня 2001 р.). Криза державних фінансів, депресія японської економіки, зростаюча економічна і військово-політична сила Китаю – стимулюючі фактори зближення Японії і Росії. Російсько-китайські відносини кінця ХХ – початку ХХІ стст. Вирішення питань продовження державного кордону між колишніми республіками СРСР і Китаєм. Підписання угоди про зміцнення довіри у військовій галузі в районі кордону 1996 р. Угода про взаємне скорочення збройних сил у районі кордону 1997 р. між Росією і Китаєм. Загострення ситуації навколо питання напівлегального і нелегального осідання китайського населення на російській території (особливо в Забайкаллі). Шанхайська організація співробітництва (ШОС): держави-члени, завдання і принципи організації. Росія як транспортно-комунікаційний міст між Європейським Союзом і Східною Азією. Геополітичні та геостратегічні загрози для Росії з Азійсько-Тихоокеанського регіону.

Тема 23. ГЕОПОЛІТИЧНІ ІНТЕРЕСИ ТА ГЕОСТРАТЕГІЯ УКРАЇНИ

Геополітичне становище й інтереси України та протиріччя української геополітики. Геополітичне становище України. Україна у світовій ієрархії держав. Три парадигми української геостратегії. Периферійність України. Завдання пошуку геополітичної ідентичності України. Нейтральний позаблоковий статус. Униможливлення дотримання «чистого нейтралітету» Україною. Позаблоковий статус. Нове завдання української геополітики. Стратегічні партнери України. Асиметричний і рівнозначний характер партнерства. Гармонізація взаємозв'язків України між двома регіонами: Росія і Захід. Чинники впливу на геополітичні інтереси України. Політична криза в Україні. Мобілізація Росією проросійських сил в Україні. Регіональне протистояння як фактор геополітичного послаблення потенціалу держави. Загрозливі моменти функціонування складових політичної системи України. Суперечності функціонування вищих та регіональних органів влади. Проблеми непрозорості та необ'єктивності у процесах формування і відтворення керівного кадрового потенціалу в столиці та регіонах. Небезпеки впровадження неефективних проектів та ідей щодо територіальної структури державної влади в Україні. Загрозливість пропаганди ідей федералізації України та укрупнення адміністративних регіонів (областей, районів), об'єднання кількох сільрад. Посилення відцентрових настроїв. Ідея двопалатного парламенту. Конструктивність ідеї розширення повноважень місцевого самоврядування на базі адміністративних одиниць – населених

пунктів (міст, селищ і сіл). Загроза проявів сепаратизму. Поділ країни на регіони з україномовним і російськомовним населенням. Геополітика проросійських політичних сил в Україні: розкол єдиного етнічного українського середовища (простору). Неоколоніальні стосунки: російськомовна експансія в теле-, радіофері, пресі, книговиданні, великому бізнесі, спорті. Геополітична значущість структурно-регіонального зрізу релігійної сфери в Україні (георелігія). Геополітичний негатив розколу українського православ'я. Засилля Московського патріархату на українському геополітичному полі (політичні та матеріальні інтереси). Відставання формування партійно-політичної структури України від загально-суспільних процесів на середину першого десятиріччя XXI ст. Відсутність доцентрового спрямування політичних партій в Україні. Розпорошеність українських національно-демократичних, продержавницьких патріотичних політичних сил. Загроза національній безпеці України існування і діяльність широкого спектру проросійських політичних партій (КПУ, ПСПУ, Слов'янська партія, «Русский блок»...). Поширення проросійських геокультурних настроїв у середовищі ліберальних політичних сил. Політичні сили російського шовінізму в Україні: характерна особливість (за словами О.Майбороди). Пріоритет внутрішньої геополітики і вирішення регіонально-культурних проблем України. Підтримка територіально-консолідуючих чинників та доцентрових тенденцій. Досягнення єдності української внутрішньої і зовнішньої геополітики та її завдання. Відсутність системної геополітики і стратегії розвитку держави. Зовнішньополітична багатовекторність України часів президентства Л.Кучми (принцип багатовекторності). Визначення сутності української геостратегії (за М.Михальченком і С.Пирожковим). Стратегічна мета України – інтеграція до Європейського Союзу. Провокація регіонального протистояння в Україні. Геополітичний тиск Росії на президентських виборах 2004 року. Нагнітання регіональних суперечностей. Втрачені можливості «помаранчевої» влади щодо усунення геополітичного тиску Росії та форсування європейського вектору України. Наростання геополітичного та геоекономічного тиску Росії. Енергетичні й економічні війни Росії з Україною. Звуження україномовного культурного середовища в інформаційній сфері. Геополітичне прозріння політичної команди президента В.Януковича: прагматичні стосунки з Росією і декларація геополітичного курсу на європейську інтеграцію. Концептуальні напрями внутрішньої геополітики України (за М.Дністрянським). Регіональна економічна політика – особливе місце в структурі геополітичної стратегії України. Багатоаспектність зовнішньої геополітичної проблематики України: стратегічні завдання зовнішньої політики. Потреба в ефективній практичній геополітиці.

Державний кордон України та оптимізація стосунків з Росією. Проголошення незалежності України – зміна територіально-політичної ситуації у Центральній і Східній Європі. Визначення Україною принципу непорушності кордонів і відсутність територіальних претензій до своїх сусідів. Потенціал певної територіально-політичної конфліктності між Україною та сусідами. Сукупність прикордонних питань. Українсько-російські взаємини. Російська геополітика – основна загроза державній самостійності та цілісності України. Українсько-російський геополітичний вузол. Несприйняття українських державотворчих процесів широким російським загалом. Незалежність України – не випадковий збіг обставин, а об'єктивний результат усього історичного процесу. Міфологія російської історії та ідея української державності. Україна – стратегічно необхідний ресурс у російській великодержавницькій ідеології та політиці. Негативна реакція російських політичних кіл (більшості) щодо української незалежності. Погляд на незалежність України ліберально-олігархічних кіл Росії. «Україна не відбудеться». Особисті комерційні інтереси російського керівництва (1990-х років) у практичній геополітиці стосовно України. Претензії Росії до України. Проблема українсько-російського міждержавного розмежування. Офіційний характер українсько-російського розмежування між УРСР і РРФСР (1925р.). Крим – основний об'єкт територіальних претензій до України з російського боку. Геополітичні спекуляції навколо м.Севастополя.

Несистемний та фрагментарний геополітичний тиск Росії на Україну впродовж 90-х рр. ХХ ст. (за президентства Б.Єльцина). Підписання Україною та Росією Договору про дружбу, співробітництво і партнерство (1997 р.; набув чинності у 1999 р.): а) визнання Росією незалежності України; б) російський Чорноморський флот перебуватиме в Криму на правах оренди до 2017р. Кардинальна зміна ситуації з 1999 року з приходом у Росії до влади В.Путіна. Російська зовнішня політика «збирання земель колишнього Радянського Союзу». Зміна офіційної ідеологічної пропаганди щодо України. Консолідація всіх ідеологічних течій у Росії на великодержавницькій основі. Реанімація офіційної доктрини царської Росії про єдиний російський народ як поєднання великоросів, малоросів та білоросів. Геополітичний вимір Москви – об'єднання в єдину російську державу і України, і Білорусі. Посилення тотального ідеологічного і геополітичного (в зовнішньополітичній та економічній сферах) тиску Росії на Україну з початку ХХІ ст. Використання прямих провокацій (конфлікт через будівництво Росією дамби до українського о.Тузла у Керченській протоці восени 2003р.) та економічних важелів (постачання російського газу до України та питання ціни на газ). Затвердження сухопутного кордону між Україною і Росією (2003р.) та не вирішене питання про кордони у Керченській затоці й Азовському морі. Нав'язування Україні проекту Єдиного економічного простору (ЄЕП). Кроки Росії на обмеження своєї залежності від транзиту газу територією України (будівництво обхідних газопроводів, схеми приватизації української газотранспортної системи). Приватизація російським бізнесом українських підприємств. Зменшення Росією обсягів українського імпорту. Підтримка залежних політичних сил та політиків – один з основних напрямів геополітики Росії щодо України. Проросійські політичні сили в Україні. Активна пропаганда усіх імперських геополітичних проєктів. Протидія проросійських сил в Україні західним впливам. Позиція Росії стосовно збереження в Україні привілейованих позицій російської мови (принцип «пределы распространения русского языка – это границы нашего Отечества»). Реалізація геополітичної стратегії перетворення України в другу культурно-російську державу. Геополітика історичної пам'яті. Приклади нав'язування радянсько-російських методологічних підходів у розумінні процесів формування території України. Інтеграційний (складений) характер України. Географія етнічних українців (місцезрозвиток) і право українського народу на самовизначення на своїй етнічній території – основний чинник об'єднання різних історичних регіонів в одному державному утворенні. Основа геополітичної цілісності України. Поліетнічні ареали України. Розгортання підривної роботи на дезінтеграцію України. Підтримка російським політикумом різних проявів сепаратизму в Україні. Завдання політичним силам України щодо нормалізації українсько-російських взаємин на офіційному рівні. Спрямування геополітики України на формування в Росії проукраїнських настроїв. Оптимальна модель позиції України у стосунках із Росією: модель поступового, цілеспрямованого виходу із силового поля Росії. Завдання завершення процесу делімітації і демаркації кордону України з Росією в Азовському морі та Керченській протоці. Погіршення відносин з Росією після Революції Гідності (2013-2014 рр.). Анексія Криму Росією. Російсько-українська війна (з 2014 р.). Мінські угоди. Нормандський формат відносин. Широкомасштабне вторгнення Росії до України (з 24 лютого 2022 р.): північний, східний і південний фронти.

Оптимізація взаємин України з південними, західними і північними сусідніми державами. Геополітичні та економічні інтереси України на Півдні. Актуалізація налагодження українсько-турецьких стосунків. Сучасна характеристика Туреччини. Декларація Туреччини про добросусідські стосунки з Україною. Ініціатор ідеї Чорноморського економічного співробітництва. Один із лідерів у регіоні Південно-західної Азії. Туреччина – найбільший у регіоні торгівельний партнер України та один з найбільших у світі імпортерів українських товарів. Кримсько-татарська діаспора в Туреччині. Суперечливі моменти у стосунках України з Туреччиною. Перспективи українсько-турецьких відносин. Складність прикордонних відносин України з Румунією та Молдовою.

Активізація доктрини Великої Румунії за рахунок українських земель. Заява парламенту Румунії про своє право на Буковину і Бессарабію. Заяви політичних сил та офіційних осіб Румунії і Молдови з територіальними претензіями до України. Висунення претензій з боку Румунії на о.Зміїний (1995 р.). Політика «малих кроків» (перша половина 90-х рр. ХХ ст.). Низький рівень українсько-румунських торгівельних відносин. Невигідні для України домовленості з Молдовою про обмін ділянками територій (1999 р.). Провокація молдовських прикордонників на гідровузлі Дністровської ГЕС-2 (2003 р.). Зміна політичних настроїв у Румунії на початку ХХІ ст. Підписання Румунією з Україною міждержавного договору (1997 р.). Відмова Румунії від прямих територіальних претензій до України. Вирішення Міжнародним судом ООН проблеми делімітації чорноморського шельфу між Румунією й Україною (2009 р.). Зміст судового вердикту. Позитивні моменти українсько-молдавських стосунків: підписання і ратифікація (2003 р.) усіх угод для завершення процедури демаркації українсько-молдавського кордону. Координація дій Молдови й України у рамках СНД як члени неформального об'єднання ГУАМ. Проблема Придністров'я в українсько-молдавських відносинах. Невідповідність державного кордону українсько-румунській етнічній межі. Вирішення питання у міждержавних стосунках щодо задоволення прав і потреб етнопонаціональних меншин в Україні та Румунії. Диспропорції у підтримці румунської меншини в Україні та української в Румунії. Недружній крок Румунії щодо України у питанні надання етнічним румунам (громадянам України) румунського громадянства. Лояльне ставлення до української держави румунської і молдавської нацменшин. Добросусідські стосунки між Україною та Угорщиною. Угорщина – торгівельний партнер та інвестор України. Угорська меншина в Закарпатті. «Острови» українських поселень в Угорщині. Геополітичний чинник взаємин Угорщини й України. Українсько-словацьке сусідство: позитивні та негативні аспекти співробітництва. Політика форсованої денационалізації українців у Словаччині. Ліквідація українських шкіл і наступ на інші культурно-освітні установи. Створення і підтримка антиукраїнських організацій політичного русинства. Зовнішній геополітичний вплив на Закарпатський регіон. Ефективне використання центральноєвропейського положення Закарпаття в інтересах регіону та України. Українсько-польське добросусідське співробітництво. Відмова польської еліти від реакційної геополітичної доктрини «від моря до моря». Розуміння значення української незалежності для зміцнення безпеки Польщі та всього регіону. Формування договірно-правової бази українсько-польських взаємин (90-ті рр. ХХ ст.). Договір про добросусідство, дружні відносини і співробітництво (травень 1992 р.). Декларація «До злагоди та єднання» (травень 1997 р.). Координація дій на міжнародній арені та часті зустрічі на найвищому рівні. Економічні стосунки між Польщею та Україною. Морально-психологічні та історико-політичні проблеми. Складність визнання політичних реалій загалом польського суспільства. Приховування в Польщі об'єктивних даних про географію українсько-польського етнічного пограниччя. Засудження польськими офіційними колами операції «Вісла». Нова якісна фаза українсько-польських взаємин. Польща як єдина ланка між Україною і Західною Європою. Взаємовизнання урядами України і Польщі пріоритетності своїх відносин у зовнішній політиці. Можливості консолідації держав Балто-Чорноморського регіону. Українсько-білоруські міждержавні відносини. Втрата Білоруссю шансу незалежного державотворення і національного відродження. Встановлення у Білорусі авторитарного режиму з євразійськими геополітичними орієнтаціями (середина 1990-х років). Політична залежність білоруського режиму від Москви – гальмо зближення держав Балто-Чорноморського регіону. Взаємовигідне економічне співробітництво – основний позитивний чинник українсько-білоруських взаємин. Наявність у Білорусі етнічно українських земель (Берестейщина). Політика де українзації в Білорусі. Підписання Договору про державний кордон між Україною і Білоруссю в 1997 році і нератифікація його білоруським парламентом. Нормалізація і зміцнення українсько-білоруських стосунків у формі поглиблення

взаєморозуміння двох суверенних держав. Потреба виходу України і Білорусі з небезпечного силового поля Росії та зміцнення зв'язків у Балто-Чорноморському регіоні. Постановка питання на міждержавному рівні про надання українському автохтонному населенню національно-культурної автономії. «Революція» в Білорусі 2020 р. та Україна. Посилення режиму О.Лукашенка. Вирішення внутрішньоукраїнських проблем – фактор усунення геополітичних проблем у зміцненні кордонів України та політичних взаємин із сусідніми державами.

Демографічні та гео економічні виклики геополітичним інтересам України. Демографічна й економічна кризи – геополітичні загрози Україні. Послаблення сукупного геополітичного потенціалу держави. Геополітичні спекуляції. Зниження природного приросту – основний негативний чинник демографічного розвитку. Передумови депопуляції населення України. Демографічний перехід. Причини депопуляційних процеїв у сільській місцевості. Коефіцієнт природного приросту в депопуляційних регіонах. Модель «одна сім'я – одна дитина». 1991 рік – час переходу на природне скорочення (депопуляцію) населення України. Показники кількісного зменшення населення в Україні (з 1993 до 2009 років). Вплив економічної кризи 90-х рр. ХХ ст. на відтворення населення. «Економічно-соціально-демографічний резонанс». Зростання кількості розлучень (з 1993р.). Поглиблення диспропорцій у статеві-віковій та соціально-віковій структурах населення. Вплив опосередкованих чинників на відтворення населення. Формування від'ємного сальдо зовнішніх міграцій. Закордонне заробітчанство. Тенденція до збільшення значення природного приросту населення (з 2006 р.). Активізація демографічної політики держави. Відхід від моделі «одна сім'я – одна дитина». Позитивна зміна сальдо зовнішніх міграцій. Зменшення працездатного населення. Незрівноваженість статевої структури населення України. Комплекс заходів поточного і страхового характеру держави по усуненню негативних демографічних тенденцій. Передумови піднесення сільської місцевості України. Провокаційний характер рекомендацій залучення іммігрантів з Африки та Азії для вирішення працересурсних проблем сільської місцевості південних і східних областей України. Державна політика переселення населення та повернення українців до України. Негативні тенденції економічного розвитку України. Відсутність чіткої концепції трансформації господарства в Україні впродовж 90-х рр. ХХ ст. Олігархічний капіталізм та його основні риси. Негативні зміни у структурі промисловості та сільського господарства. Зменшення частки наукомістких галузей (машинобудування). Зростання енергомістких виробництв (чорної металургії). Проблема енергозабезпечення. Створення пільгових умов для нарощування обсягів імпорту. Негативне гео економічне і геополітичне значення значної диференціації регіонів України за рівнем промислового розвитку. Роль транспорту в територіально-політичній консолідації українського суспільства. Забезпечення газом і нафтою – стратегічно важлива гео економічна проблема України. Велика залежність України від російського імпорту енергоносіїв. «Газова дипломатія» Росії щодо України. Розв'язання енергетичної проблеми Україною: посилення геолого-розвідувальних робіт на шельфі Чорного і Азовського морів, розробка газосланцевих родовищ, створення ефективної системи енергозбереження. Негативні аспекти політики енергозбереження в Україні. Зростання зовнішнього боргу України (на кінець 2010 р. – понад 111 млрд доларів США). Загрозливий характер для економіки України товарної структури зовнішньої торгівлі та зовнішньоторгівельне сальдо (співвідношення експорту та імпорту). Залежність металургійної та добувної промисловості України від кон'юнктури на світовому ринку. Велика енергомісткість експортованих українських товарів. Вступ України у Світову організацію торгівлі (СОТ) у 2008 році. Необхідність у диверсифікації структури українського експорту товарів. Активізація роботи економічних блоків українських дипломатичних представництв та урядових структур. Міжнародна сертифікація і стандартизація української продукції. Небезпека фінансовій системі України від від'ємного сальдо торгівлі товарами. Випереджаюче зростання імпорту над експортом. Позитивне

сальдо у зовнішній торгівлі послугами. Транспортно-транзитний потенціал України. Росія як споживач послуг українських підприємств (на 38 %). Неоптимальність географічної структури зовнішньоторгівельних зв'язків України. Втрата Україною деяких ринків збуту в країнах СНД. Цілеспрямована митна політика Росії щодо імпорту українських товарів. Російська політика заміщення українських підприємств у виробництві деяких товарів. Зростання товарообігу України з державами ЄС. Негативні моменти товарообігу. Політика ЄС щодо обмеження українського експорту. Основа українського експорту ЄС. Низький рівень економічних взаємин між Україною та США і Канадою. Недосконалість договірно-правової бази. Конструктивна підтримка США України в міжнародних організаціях. Українсько-китайські економічні зв'язки в кінці 90-х рр. ХХ ст. та на початку ХХІ ст. Втрата Україною своїх позицій на китайському ринку. Динаміка зовнішньоторгівельних відносин України з Індією. Перспективи пошуку ринків збуту українських товарів у державах Південно-Західної Азії та Північної Африки. Позитивний товарообіг з Туреччиною, Єгиптом, Іраном, Йорданією, Сирією, Ізраїлем, ОАЕ з початку ХХІ ст. і до 2007 року. Латиноамериканські ринки збуту української продукції. Перспектива співпраці України в галузі інноваційних технологій з європейськими державами, США, Японією і Південною Кореєю. Недостатня кількість зовнішніх інвестицій – одна з причин відставання української економіки. Структура зовнішніх інвестицій. Центральний характер іноземних інвестицій. Провідні інвестори економіки України. «Українське» походження іноземних інвестицій. Причини низького рівня надходжень інвестицій. Взаємопов'язаність зовнішньоекономічних і внутрішньоекономічних передумов розвитку України. Геополітичне значення оптимізації зовнішньоекономічних зв'язків.

Україна в контексті сучасних геополітичних реалій та співробітництво з ООН і НАТО. Потреба в ефективних діях на міжнародній арені для розв'язання внутрішньо-геополітичних проблем України. Україна – повноправний суб'єкт сучасних міжнародних відносин. Історичні періоди певної геополітичної суб'єктності України. Реалізація першочергових геополітичних інтересів України. Міжнародне визнання України. Засади і нормативно-правова база української зовнішньої геополітики. Найбільш сприятливий геополітичний момент для України після проголошення незалежності. Здобутки і недоліки української дипломатії 90-х рр. ХХ ст. Базові принципи формування зовнішньогеополітичного курсу української геостратегії. Багатовекторність – особливість української геополітики. Сутність багатовекторності. Орієнтаційний аспект української геополітичної самоідентифікації. Три напрями орієнтаційної самоідентифікації. Рубіжність геополітичного місцезоташування України. Логічність перегляду статусу нейтральної держави на користь європейського вектора інтеграції. Основний зміст сучасної «європеїзації» України. Формування і затвердження нових геополітичних імперативів. Принцип нейтралітету і позаблоковості. Без'ядерний статус України. Стратегічне партнерство з Росією і США. Співробітництво України із сусідами. Проукраїнський характер геополітичної стратегії України. Відновлення власного культурно-цивілізаційного ритму і культурно-етнічної самоідентифікації українського суспільства як складової геополітики України. Причини несприйняття Європою України. Ратифікація Верховною Радою України у 1997 р. Європейської Конвенції з питань захисту прав і основних свобод людини. Співробітництво України з ООН. Обрання міністра закордонних справ України Г.Удовенка головою 52 сесії Генеральної Асамблеї ООН (1997 р.). Непостійний член Ради Безпеки ООН: ПРООН, ЮНІСЕФ, Комісії з прав людини. Україна і миротворча діяльність ООН. Включення України до загальноєвропейського інтеграційного процесу. Вступ України до Ради Європи. Співпраця України з Північноатлантичним альянсом (НАТО). Програма «Партнерство заради миру» (1994 р.). Підписання Україною Хартії про особливе партнерство з НАТО (Мадрид, 1997 р.). Відкриття у Києві інформаційного центру НАТО (1997 р.). Указ Президента України «Про Державну програму співробітництва України з Північноатлантичним Альянсом на 2001-2004 роки» (2000 р.). Комісія НАТО –

Україна (з 1999 р.). Меморандум про порозуміння. Україна і засідання Ради Євроатлантичного партнерства. Спільні навчання української армії і військ НАТО.

Співробітництво України з Європейським Союзом та іншими міжнародними організаціями. «Повернення до Європи». Вступ України до Європейського Союзу (ЄС) – мета європейського вектору її геополітики. 80% населення України за членство в ЄС. Постанова Верховної Ради України «Про основні напрями зовнішньої політики України» (1993 р.). Підписання Україною Угоди про партнерство та співробітництво з ЄС (Люксембург, 14 червня 1994 р.). Підписання двосторонньої тимчасової угоди про торгівлю та з інших економічних питань (1995 р.). Відкриття у Києві представництва Комісії Європейських Співтовариств (жовтень 1993 р.) та представництва України в Брюсселі (липень 1995 р.). Комітет для зв'язків із ЄС. Участь України в розробці Пакту Стабільності в Європі («план Баладюра», 1995 р.). Індикативна програма для України на 1996-1999 рр. «Поріг» для вступу України до ЄС. План дій ЄС щодо України (6 грудня 1996 р.). Саміт «Україна – ЄС» у Києві (5 вересня 1997 р.). Створення Ради з питань співробітництва між Україною і ЄС (24 лютого 1998 р.). Перше засідання Ради із співробітництва «Україна – ЄС» (Люксембург, 1998 р.). Критична оцінка у 90-х роках ХХ ст. Українськими політологами та політичними діячами тактичної лінії України щодо ЄС. Стан стагнації відносин України з ЄС наприкінці 90-х років. Новий етап розвитку відносин України з ЄС: матеріалізація ідеї руху до Європи (початок 2000р.). Урядова програма терміном до 2004 р. («Реформи для процвітання»): будівництво основи для членства України в ЄС. Етапи просування України до членства в ЄС. Інституціональний механізм співробітництва України з ЄС. Концептуальні послання Єврокомісії: «Ширша Європа – сусідство: новий вимір наших відносин із східними та південними сусідами» (11 березня 2003 р.) та «Європейська політика сусідства. Стратегія» (12 травня 2004 р.). Плани дій Україна – ЄС на 2005-2007 рр. Чотирнадцять пріоритетних напрямів співпраці. Нова Комунікація Єврокомісії (4 грудня 2006 р.). Чотири пункти нововведень. Україна в новій стратегії відносин ЄС з країнами Чорноморського регіону (11 квітня 2007 р.). Головні цілі стратегії. Підписання договору про асоціацію України з Європейським Союзом (2014 р.). «Домашнє завдання» для вступу України до ЄС. Підписання договору про кандидатство України до Європейського Союзу (24 червня 2022 р.).

Співпраця України з Народою з безпеки і співробітництва в Європі (НБСЄ, а з 1995 р. – ОБСЄ). Підписання Україною Гельсінського заключного акту (лютий 1992 р.). Відкриття в Україні місії НБСЄ (1994 р.). Активна участь України у роботі сесій Парламентської Асамблеї ОБСЄ в Стокгольмі (1996 р.) та Стамбулі (1999 р.). Співпраця України з кредитно-фінансовими установами (ЄБРР, МВФ, Світовий банк). Регіональна геополітика України. Членство України в Центральноевропейській ініціативі (ЦЕІ). Розвиток транспортної інфраструктури України та країн Мариборзької угоди (Італія – Словенія – Угорщина) в рамках ЦЕІ. Проект побудови транспортного коридору Трієст – Любляна – Будапешт – Київ. Відновлення судноплавства по Дунаю.

Євразійський і південний напрям геополітики України. Співробітництво із Союзом Незалежних Держав (СНД). Два завдання СНД. Три періоди в розвитку стосунків України з СНД. Реформування СНД. Неучасть України у галузі військового співробітництва країн СНД. Участь України у діяльності окремих колективних військових інституцій Співдружності. Наголос українського керівництва на вирішення передусім економічних завдань у рамках СНД. Перевага двостороннім стосункам України з країнами СНД. Забезпечення правової бази торгівельно-економічних зв'язків з членами співдружності. Доступ українського капіталу до ресурсів та ринків збуту СНД. Частка українського експорту в СНД. Регіональне лідерство України. Підтримка Україною створення Організації чорноморського економічного співробітництва (1992 р.). Створення угруповання ГУАМ. Геоенкономічне значення ГУАМу для України. Основні цілі ГУАМ. Остаточне організаційне оформлення ГУАМ: підписання Хартії президентами країн-

учасниць (Ялта, 2001 р.). Пропозиція України з переміщення енергоресурсів з Каспію на Захід (маршрут Баку – Супса – Одеса – Броди – Гданськ). Відновлення «Великого шовкового шляху». Необхідність створення Євро-Азійського транспортного коридору (ЄАТК). Проект автобану через Україну (Лісабон – Київ – Пекін).

Тема 24. ГЛОБАЛІЗАЦІЯ, СВІТОВИЙ ПОРЯДОК І ГЕОПОЛІТИЧНА СИТУАЦІЯ У СУЧАСНОМУ СВІТІ

Геополітична карта сучасного світу. Нова система геополітичних координат у ХХІ ст. Посткласичні методи геополітичного аналізу. Утопічність ідеї багатопольярного світу. Однопольярний світ. Відсутність полюсу сили конкурентного західному полюсу. Прогнози американських військових експертів щодо військового потенціалу Китаю. Прогнози російських експертів стосовно світового ВВП. Зростання могутності Індії як регіонального лідера. Прогноз експертів Гарвардського університету щодо майбутнього Індії. Перспектива переміщення центру економічної сили із Заходу на Схід (на 2025р.). Перехідний стан нинішньої геополітичної моделі світу. Динаміка зростання конфесійних й етнонаціональних конфліктів на цивілізаційних розломах. Відсутність міжнародних гарантій безпеки. Нова гонка озброєнь. Намагання ряду країн отримати ракетно-ядерну зброю. Потенційні нові члени «ядерного клубу». Процес швидкої деградації «світового Півдня». Країни Африки – «сіра зона», «чорна діра», «нове варварство, що душить цивілізацію». Кроваві конфлікти і масові руйнування в країнах Африки. Політичні революції у країнах Північної Африки. Перша тенденція нової геополітичної ситуації – це неухильне звуження геополітичної карти сучасного світу. Розширення зони «світового варварства». Втрата інтересу до світової периферії («третього світу») пост класичною геополітикою. Друга нова тенденція – зміцнення центральної осі координат Захід – Схід, Північ – Південь за межі їх колишньої географічної локалізації. Розкол Заходу на дві зони: «країну-систему» ЄС і світовий глобальний полюс наддержаву – США. Регіональний центр сили – «Новий Схід». «Євразійський Схід» – відхід на периферію світової геополітики. Зростання багатств «Нової Півночі» (країн «великої сімки» або «золотого мільярда»). Зубожіння «Світового Півдня». «Вісь зла». Третя тенденція нової світової системи геополітичних координат – стрімке зростання конфуціансько-буддистської та ісламської цивілізації. Прогнози економістів щодо падіння частки США у світовому ВВП. Успіхи Китаю та інших «тихоокеанських тигрів». ВВП Китаю – друге місце у світі. Ефективність китайського «конфуціанського капіталізму» від індивідуалізованої західної економіки. Прогноз щодо зростання «ісламського фактора» у світовій геополітиці. Четверта нова тенденція сучасної геополітики – перехід до нових, посткомуністичних технологій контролю над простором, які диктує інформаційна революція. Технології інформаційної («мержевої») війни. Американська стратегія превентивної війни. Стратегія «програмованого лідерства». Руйнівні інформаційні фантоми. Віртуалізація сучасних технологій контролю над простором. П'ята тенденція формування нової системи геополітичних координат – глобалізація.

Поняття і сутність процесу глобалізації. Визначення поняття «глобалізація». Швидкі темпи розвитку науки і техніки в останні десятиріччя ХХст. Світовий інформаційно-технологічний ринок. Фактори визначення місця країни у сучасному світі. Формування єдиного світового інформаційного простору. Система Інтернет. Формування нової світової економічної інфраструктури. Чотири основні форми міжнародної взаємодії в інноваційній галузі. Інтернаціоналізація фундаментальної науки. Глобалізація – прояв сучасної геополітики західної цивілізації. Глобалізація як прояв сучасної постіндустріальної стадії розвитку економіки і суспільства. Глобалізація світової економіки. Глобалізація як тенденція. Декларація тисячоліття: фундаментальні цінності та цілі в галузі розвитку. Поляризація країн. Глобалізація як процес. Актуалізація принципу терпимості і діалогу. Глобалізація як нова якість життя народів і держав. Рух до зближення

і спільності в сфері нових технологій. Перспектива зближення у сфері політичних, економічних і соціальних інститутів на основі загальнолюдських цінностей. Позитив взаємообміну і взаємозбагаченні культур. Лібералізація національних ринків товарів, послуг, праці і капіталу. Вертикальні (функціональні) і горизонтальні (територіальні) міждержавні структури. Прогнози щодо економічної і технологічної революцій. Інтелектуальний капітал – фактор виробництва ХХІст. Стратегічна ціль людства стосовно економічної глобалізації. Фактори сприяння досягнення цілі. Сутність понять «інтернаціоналізація господарського життя» й «економічна глобалізація». Трансформація геополітичних підходів. Зрушення щодо формування нового каркасу світової економіки і політики. Транснаціоналізація капіталу. Створення світової науково-технологічної інфраструктури. Міжнародні мережі. Стратегія економічної глобалізації. Експортно орієнтована економіка третього світу. Пришвидшення процесу глобалізації. Три моделі (підходи) змісту стратегії глобалізації. Глобалізація як просування інтересів США у світі. Перетворення світу в Рах Амерікана (Американський світ). Ідея «глобальної імперії» (країни-системи). Уявлення про глобалізацію у суспільній свідомості. Формування табору противників глобалізації. Регіональна інтеграція як етап глобалізації. Головні регіональні економічні об'єднання. Сутність регіоналізму. Політична глобалізація. Формування об'єднань транснаціональної еліти і бюрократії. «Давоська культура». Самміти G8. Елементи «штабу» світової економіки. Значущість політичної складової процесу глобалізації. Інтеграційна мотивація: компроміс, співпраця, взаємозалежність. Вплив інтеграційної мотивації на мислення лідерів держав (національно-державна – регіональна – глобальна ефективності). Універсалізація західних норм і принципів поведінки. Втручання ззовні. Миротворчі операції і міжнародні санкції – нові механізми забезпечення миру. Політичний ринок. Теза про «глобальний уряд». Теза – «Глобальне управління без глобального уряду».

Мондіалізація як процес становлення світового порядку. Потреба у світовій інстанції, суб'єктові ухвалення рішень загальнообов'язкового характеру. Процес мондіалізації. Тенденція до урегульованості міжнародної системи. Активізація процесу інституціоналізації міждержавних відносин. Екстраполяція принципів суспільної організації держави на рівень глобального суспільства. Розуміння поняття «мондіалізація». Світовий Уряд – єдина система глобального управління. Організаційний впорядкований феномен мондіалізації. Форма і зміст мондіалізації. Співвідношення мондіалізації і модернізації. Сутність модернізації. Мондіалізація як вестернізація. Несумісність модернізації з мондіалізацією: рушійні сили (агенти). Співвідношення мондіалізації і колонізації. Феномен мондіалізації. Формування світо цілісності. Процес інтенсифікації економічної, політичної і культурної взаємодії – база мондіалізації. Створення механізмів глобального управління. Формування глобального корпоративно-державного симбіозу. Проблема глобального управління – центральна проблема мондіалізації. Процес просування від міжнародного до світового порядку – найсуттєвіша характеристика процесу мондіалізації. Характеристика основних вимірів мондіалізаційного процесу: 1) ментальна мондіалізація; 2) територіальна мондіалізація; 3) економічна мондіалізація; 4) комунікаційна мондіалізація; 5) етнічна мондіалізація; 6) мондіалізація політики. Тіньова сторона процесу мондіалізації. Зрошування легальної і тіньової сфер мондіалізації. Офшорні зони. Зникнення монополії держав на здійснення легітимного насилля. Армії транснаціональної злочинності. Виникнення феномену глобального тероризму. Світова партизанська війна – новий тип глобального конфлікту. Фігура терориста. Камікадзе – сучасна форма партизана. Перетворення тероризму на прибутковий бізнес глобального масштабу. «Ринок праці» найманців. Капіталізація тероризму. Відновлення історичної справедливості. Ескалація терористичної діяльності. Державний тероризм. Екстремічний тероризм глобальних корпорацій. Структурованість й організованість сучасного тероризму. Мондіалізація тероризму. Відчуття всесвітнього єднання у боротьбі з тероризмом. Спільні військові

операції. Епоха домінування транснаціональних інтересів глобальних гравців. Світові поліцейські сили та глобальні мас-медіа. Тотальний характер образу ворога. Завершення переходу від міжнародного порядку до порядку світового. Мондіалізація як світова війна для руйнування цілісності національних держав і цивілізацій. Розчленування країн і виникнення інтегрованих наднаціональних об'єднань – тактична мета процесу мондіалізації. Трансформація через світові війни – одна із закономірностей розвитку сучасної світової системи. Реалізація «стратегії анаконди». Завдання для сил Моря – оволодіння безпосереднім контролем над усією територією Євразії і знищення Континенту як геополітичної протипаги. Інформаційно-культурна агресія. «Велика світова війна» – комплекс подій ХХст., що призвів до встановлення світового порядку. Формування політичної системи мондіалізму. Мондіалізація як політико-управлінський вимір глобалізації. Перетворення людської цивілізації. В об'єкт глобального керування – стратегічна мета мондіалізації. Результат мондіалізації: втрата національними суспільствами контролю за процесом прийняття політичних рішень. Транснаціоналізовані еліти – носії (суб'єкти) мондіалізаційних тенденцій. «Інтеркратія». Механізм мондіалізації. Зростання ролі людського, особистісного чинника у міжнародному житті.

Міжнародний і світовий порядок. Проблема міжнародного порядку – одна з основних у геополітиці. Визначення поняття «суспільний порядок». Політичний порядок. Атрибути порядку. Розуміння порядку у політиці. Формування суспільства держав та світового порядку. Визначення категорії «міжнародний порядок» (за П.О.Циганковим). Три форми міжнародного порядку: міжнародна конкуренція – конкурентний порядок, міжнародна координація – порядок координації, міжнародна субординація – порядок субординації. Еволюція від міжнародного порядку до світового. Різниця між поняттями «міжнародний порядок» і «світовий порядок». Інституціональне розуміння міжнародного порядку. Геополітичне бачення міжнародного порядку. Світовий порядок у розумінні Карла Ясперса. Визначення поняття «світовий порядок». Міжнародний порядок – ядро, важлива складова світового порядку. Геополітичні виміри-характеристики міжнародного порядку за Стенлі Гоффманом. Ідея нового міжнародного порядку. Конкуренція «силового менеджменту». Вирішення проблеми «мир чи виживання» – «управління силою у світовому масштабі» (Айніс Клод). Помірковане використання насильства. Два основні підходи щодо ідеї нового міжнародного порядку. Сутність політологічного (геополітичного) підходу. Створення міжнародної системи. Законність. Застосування міжнародного права. Підвищення значення міжнародних інститутів. ООН як зародок майбутнього світового уряду. Створення світових інститутів. Формування планетарного уряду. Роль регіональних процесів як каталізатора. Світова федерація під егідою ООН. Прихильники регіонального підходу: ООН неспроможна очолити процес інтеграції держав. Модель «готелю на півдорозі». Поліцентричне управління з центральною керівною групою держав. Всесвітній Генеральний Комітет. Прихильники соціологічного підходу: конвергенція соціальних структур, розмивання суспільно-політичних відмінностей, формування єдиної цивілізації. Елементи соціокультурного характеру: відносини панування, інтересу і згоди та механізми міжнародного порядку. Зростання ролі нових технологій підвищує роль невійськово потужних країн. Перетворення у структурі національних держав. Зміцнення ролі недержавних суб'єктів. Добровільне визнання учасниками світового співтовариства основоположних норм і принципів. Зростання ролі міжнародних обмінів і комунікацій.

Структура навчальної дисципліни (2-й семестр)

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин					
	Форма навчання: денна					
	Усього	у тому числі				
		лекції	практичні (семінарські)	лабораторні	індивідуальна робота	самостійна робота
Модуль 2						
Тема 1. Геополітика як наука: загальна характеристика	5	4				1
Тема 2. Теоретичні джерела геополітики та формування геополітичної свідомості людей	4		2			2
Тема 3. Німецька та скандинавська геополітична думка	4		2			2
Тема 4. Геополітика фашистської Німеччини та імперіалістичної Японії	4		2			2
Тема 5. Англійська й італійська школи геополітики	4	2				2
Тема 6. Американська геополітична думка	3		2			1
Тема 7. Французька, бельгійська й австрійська геополітична думка	3		2			1
Тема 8. Російська школа геополітики	3		2			1
Тема 9. Українська геополітична думка	3		2			1
Тема 10. Геополітичні коди, економічна геополітика і державні доктрини національної безпеки	3	2				1
Модульна контрольна робота	2	2				

Разом за модуль	38	10	14			14
Модуль 3						
Тема 11. Формування геополітичного простору світу	4	2				2
Тема 12. Світовий політичний простір: тенденції становлення, суб'єкти, регіональні відмінності	5	4				1
Тема 13. Конспірологія та латентні структури світової політики	4		2			2
Тема 14. Геополітика і геостратегія США: історія і сучасність	5	4				1
Тема 15. Геополітичні процеси в Європі та Європейський Союз як нова геополітична реальність	4					2
Тема 16. Геополітика об'єднаної Німеччини	4		2			4
Тема 17. Розкол східноєвропейського геополітичного поля та геополітика югославського конфлікту	4					4
Тема 18. Геостратегія Китаю, геополітика Японії та Індії	4					4
Тема 19. Ісламська цивілізація та геополітика мусульманських держав	4	2				2
Тема 20. Геополітика сучасної Росії	4					4
Тема 21. Геополітичні інтереси та геостратегія України	4		2			2
Тема 22. Глобалізація, світовий порядок і геополітична ситуація у сучасному світі	4					4
Модульна контрольна робота	2	2				
Разом за модуль	52	14	6			32
Разом за семестр	90	24	20			46

Теми практичних (семінарських, лабораторних) занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин	
		денна	заочна
1	Теоретичні джерела геополітики та формування геополітичної свідомості людей	2	
2	Німецька та скандинавська геополітична думка	2	
3	Геополітика фашистської Німеччини та імперіалістичної Японії	2	
4	Американська геополітична думка	2	
5	Французька, бельгійська й австрійська геополітична думка	2	
6	Російська школа геополітики	2	
7	Українська геополітична думка	2	
8	Конспірологія та латентні структури світової політики	2	
9	Геополітика об'єднаної Німеччини	2	
10	Геополітичні інтереси та геостратегія України	2	
Разом		20	

Самостійна робота

№ з/п	Назва теми	Кількість годин	
		денна	заочна
1	Геополітика як наука: загальна характеристика	1	
2	Теоретичні джерела геополітики та формування геополітичної свідомості людей	2	
3	Німецька та скандинавська геополітична думка	2	
4	Геополітика фашистської Німеччини та імперіалістичної Японії	2	
5	Англійська й італійська школи геополітики	2	
6	Американська геополітична думка	2	
7	Французька, бельгійська й австрійська геополітична думка	2	
8	Російська школа геополітики	1	
9	Українська геополітична думка	1	
10	Геополітичні коди, економічна геополітика і державні доктрини національної безпеки	1	
11	Формування геополітичного простору світу з епохи Великих географічних відкриттів	2	
12	Світовий політичний простір: тенденції становлення, суб'єкти, регіональні відмінності	1	
13	Конспірологія та латентні структури світової політики	2	
14	Геополітика і геостратегія США: історія і сучасність	1	
15	Геополітичні процеси в Європі	2	
16	Геополітика об'єднаної Німеччини	4	
17	Розкол східноєвропейського геополітичного поля та геополітика югославського конфлікту	4	
18	Геостратегія Китаю, геополітика Японії та Індії	4	
19	Ісламська цивілізація та геополітика мусульманських держав	2	

20	Геополітика сучасної Росії	4	
21	Геополітичні інтереси та геостратегія України	2	
22	Глобалізація, світовий порядок і геополітична ситуація у сучасному світі	4	
	Разом	46	

Індивідуальне завдання

Індивідуальне завдання з навчальної дисципліни «Політична географія і геополітика» носить самостійний характер виконання окреслених завдань і тематично охоплює загальне змістовне навантаження з навчального курсу. Індивідуальне завдання студента виконується під час 2 і 3 модулю і може бути оцінене кожне максимально у 20 балів. Воно включає наступні завдання:

- **2 модульний контроль:** колоквіум за працею Р.Арона й аналіз геополітичної карти світу;
- **3 модульний контроль:** підготовку та захист реферату з визначеної й узгодженої з викладачем теми.

КОЛОКВІУМ

ПРАЦЯ Р.АРОНА «МИР І ВІЙНА МІЖ НАЦІЯМИ»

Рекомендована література:

- Арон Р. Мир і війна між націями / пер. з фр. Київ: МП «Юніверс», 2000. 688 с.

Колоквіум – це вид додаткової роботи викладача зі студентом із метою закріплення вивченого матеріалу навчальної дисципліни. Може проводитися усно чи письмово. Усний варіант колоквіуму передбачає бесіду, розмову чи дискусію на задану тему. У даному випадку студент повинен прочитати книгу Раймона Арона «Мир і війна між націями» та при здачі колоквіуму розказати й проаналізувати один із розділів (визначений викладачем) праці. Письмовий варіант колоквіуму може бути присвячений додатковому вивченню наукової літератури чи іншої джерельної бази (напр., нормативно-правової), аналізу її змісту, його аналітичній оцінці. Залежно від обраного варіанту викладач може корегувати структуру та процедуру проведення колоквіуму.

ТЕМИ РЕФЕРАТІВ І КУРСОВИХ РОБІТ З «ГЕОПОЛІТИКИ»

1. Класичні уявлення й нові підходи до розуміння поняття геополітики.
2. Формування геополітичних ідей у західній і східній традиції.
3. Сучасна інформаційна революція і нові завдання геополітики.
4. Стратегічне значення цивілізаційного аналізу в сучасній геополітиці.
5. Зміна парадигм у геополітиці та проблема метода.
6. Соціокультурний фактор у формуванні сучасної геостратегії.
7. Ідеї класиків геополітики: Ф.Ратцеля, Р.Челлена, А.Мегена.
8. «Географічна вісь історії» Г.Макіндера.
9. Теорія «континентального блоку» Карла Гаусгофера.
10. Концепція «берегових зон» Ніколаса Спайкмена.
11. Концепція «посибілізму» Відаля де ла Блаша.
12. Теорія атлантизму: від Д.Мейнінга до З.Бжезінського.
13. Теорія мондіалізму: становлення і розвиток.
14. Європейська геополітика «нових правих».
15. Концепція «нового світового порядку» в американській геополітиці.
16. Нова воєнна доктрина США та її геостратегічне значення.
17. Російська геополітична думка XIX ст.
18. Цивілізаційна парадигма у російській геостратегії.
19. Становлення і розвиток ідей євразійства.
20. Неоевразійство Л.Н.Гумільова.
21. Сучасні школи і концепції російської геополітики.
22. Формування геополітичної свідомості українського суспільства.
23. Геополітичні ідеї М.Грушевського.
24. Геополітична проблематика у працях С.Рудницького.
25. Концепція Чорноморсько-Адріатичного об'єднання С.Томашівського та С.Шелухіна.
26. Геополітичні доктрини Ю.Липи.
27. Геополітичне значення праць В.Кубійовича.
28. Геополітичні погляди ідеологів українського підпілля П.Федуна («Полтави») та О.Дяківа («Горнового»).
29. Геополітичні ідеї представників українського визвольного руху в еміграції другої половини XX ст. (Л.Ребета, А.Камінського, М.Сосновського, І.Багряного, М.Прокопа).
30. Геодемографічні та геополітичні аспекти у праці І.Дзюби «Інтернаціоналізм чи русифікація».
31. Східна геополітика фашистської Німеччини.
32. Геополітика протистояння періоду «холодної війни».
33. Феномен наддержави в геополітиці XXI ст.
34. Стратегія «анаконди» в практичній геополітиці США.
35. Геополітика США на Близькому Сході та в Південній Азії.
36. Еволюція європейської геополітики і сучасна геостратегія Європейського союзу.
37. Протириччя європейської інтеграції у світлі геополітики.
38. Проблема європейської безпеки на початку XXI ст.
39. Німеччина у процесі європейської інтеграції: геополітичний аспект.
40. Геополітика Франції: від Шарля де Голя до сьогодення.
41. Геостратегія сучасного Китаю.
42. Геополітика арабського світу.
43. Геополітика ісламської цивілізації.
44. Геополітика Азіатсько-Тихоокеанського регіону.

45. Геополітика Росії на пострадянському просторі.
46. Геополітика Росії у сучасному світі.
47. Місце України у новій системі геополітичних координат.
48. Геополітика України в європейському просторі.
49. Геополітика терору: аналіз проблеми і пошуки основних рішень.
50. Процес глобалізації і геополітична ситуація у сучасному світі.

ТЕМАТИЧНІ ПЛАНИ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ З «ГЕОПОЛІТИКИ»

Тема 1. ТЕОРЕТИЧНІ ДЖЕРЕЛА ГЕОПОЛІТИКИ ТА ФОРМУВАННЯ ГЕОПОЛІТИЧНОЇ СВІДОМОСТІ ЛЮДЕЙ

1. Концепція географічного детермінізму.
2. Воєнно-стратегічні теорії.
3. Теорії цивілізації:
 - а) погляди російських вчених на проблему цивілізацій;
 - б) цивілізаційні концепції західного світу (до 1991 р.).
4. Витоки геополітичної свідомості та геополітичне усвідомлення простору.
5. Геополітика націй і філософія простору.

ОСНОВНІ КАТЕГОРІЇ І ПОНЯТТЯ

Географічний детермінізм, військова стратегія, культурно-історичні типи, циклічність культур, цивілізація, геополітична свідомість, глобалізація, інтернаціоналізація, регіоналізація, простір, картографія, географія, нація, державна територія, політичний (державний) кордон, етнопростір, політичний простір.

Рекомендована література:

1. Ашенкамф Н.Н., Погорельская С.В. Современная геополитика: учебное пособие. Москва: Академический Проект, 2005. С. 11-13, 39-41.
2. Василенко И.А. Геополитика современного мира: учебное пособие. Москва: Гардарики, 2007. С. 9-20, 146-154.
3. Вегеш М. Геополітика в іменах. Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», 2011. С. 27-52, 126-128, 129-131, 132-134, 135-136.
4. Вегеш М.М., Петрінко В.С. Геополітична енциклопедія: навчальний посібник. Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», 2017. С. 26-44, 131-135.
5. Вегеш М. Західна геополітика в іменах. Ужгород: Видавництво УжНУ, 2003. С. 39-77.
6. Вегеш М., Палінчак М., Петрінко В. Геополітика в постатях і термінах: підручник для студентів і аспірантів спеціальності «Політологія». Ужгород: Видавничий дім «Гельветика», 2020. С. 32-61, 198-202.
7. Гольцов А.Г. Геополітика та політична географія: підручник. Київ: Центр учбової літератури, 2012. С. 12-26, 46-58.
8. Данилевский Н. Россия и Европа // Классика геополитики, XIX век. Москва: ООО «Издательство АСТ», 2003. С. 275-679.
9. Дергачев В.А. Геополитический словарь-справочник. Київ: КНТ, 2009. 592 с.
10. Дністрянський М.С. Геополітика: навчальний посібник. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2011. С. 49-55.

11. Дністрянський М.С. Геополітичні доктрини і підходи: критичний аналіз методології. Львів: ЛНУ, 2003. 111 с.
12. Нартов Н.А. Геополитика: учебник для вузов. 2-е изд., перераб. и доп. Москва: ЮНИТИ-ДАНА, Единство, 2004. С.13-20.
13. Кирилюк Ф.М. Історія політології. Київ: Знання України, 2002. С. 114, 397-408, 423-430.
14. Класики політичної думки від Платона до Макса Вебера / під ред. Євгена Причепія. Київ: ВК ТОВ «Тандем», 2002. С. 35-53, 130-142, 197-213, 257-266.
15. Клаузевиц К. О войне. Москва: Эксмо; Санкт-Петербург: Мидгард, 2007. 864 с.
16. Кудряченко А.І., Рудич Ф.М., Храмов В.О. Геополітика: підручник. Київ: МАУП, 2004. С. 50-62.
17. Основи політичної науки: курс лекцій за ред. Б.Кухти. Ч. 4: Міжнародна політика. Львів: Кальварія, 1999. С. 91-100.
18. Себайн Дж.Г., Торсон Т.Л. Історія політичної думки. Київ: Основи, 1997. С. 107-133, 163-175, 304-322, 360-372, 488-496.
19. Тойнбі А.Дж. Дослідження історії. Скорочена версія Д.Ч.Сомервелла: в 2-х томах. Київ: Основи, 1995.
20. Філософія політики. Короткий енциклопедичний словник / автор і керівник проекту А.В.Толстоухов; автор-упорядник В.П.Андрущенко. Київ: Знання України, 2002. С. 82-83, 334-335, 563-565.

Тема 2. НІМЕЦЬКА ТА СКАНДИНАВСЬКА

ГЕОПОЛІТИЧНА ДУМКА

1. Біогеографічна концепція держави Ф.Ратцеля (1844-1904 рр.).
2. Р.Челлен (1864-1922 рр.) – автор поняття «геополітика».
3. Геополітична концепція Середньої Європи Ф.Науманна (1860-1919 рр.).
4. Українське питання в німецькій теоретичній геополітиці.
5. Теорія «континентального блоку» Карла Гаусгофера (1869-1946 рр.).
6. Геополітична концепція Карла Шмітта (1888-1985 рр.).
7. Геополітична гіпотеза Йоганна Галтунга (1930 р.н.).

ОСНОВНІ КАТЕГОРІЇ І ПОНЯТТЯ

Соціал-дарвінізм, політична географія, «механічний детермінізм», «живий організм», «укорінення в ґрунті», простір (Raum), рельєф, «життєва сфера», «життєвий простір» (Lebensraum), геобіосередовище, континентальне ядро Європи, «просторовий зміст» (Raumsinn), «життєва енергія» (Lebensenergie), експансія, «світова держава» (Weltmacht), геополітика, екополітика, демополітика, соціополітика, кратополітика, тополітика, морфополітика, фізіополітика, «Середня Європа» (Mitteleuropa), «економічна тюрма», «середньоевропейський тип», «морська сила» (таласократія), «континентальна сила» (телурократія), «євразійський блок», «континентальний блок», «східна доля», «права народу», «номос», «номос Землі», «номос Моря», «сили Суші» («Бегемот»), «Сили Моря» («Левіафан»), «великий простір» (Grossraum), «континентальна держава», «тотальний ворог», «тотальна війна», «тотальна держава», «партизан».

Рекомендована література:

1. Ашенкамф Н.Н., Погорельская С.В. Современная геополитика: учебное пособие. Москва: Академический Проект, 2005. С. 13-19.
2. Василенко И.А. Геополитика современного мира: учебное пособие. Москва: Гардарики, 2007. С. 85-90, 92-100.

3. Вегеш М. Геополітика в іменах. Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», 2011. С. 53-78.
4. Вегеш М. Західна геополітика в іменах. Ужгород: Видавництво УжНУ, 2003. С. 78-104, 122-125.
5. Вегеш М.М., Петрінко В.С. Геополітична енциклопедія: навчальний посібник. Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», 2017. С. 45-63, 73-75.
6. Вегеш М., Палінчак М., Петрінко В. Геополітика в постатях і термінах: підручник для студентів і аспірантів спеціальності «Політологія». Ужгород: Видавничий дім «Гельветика», 2020. С. 62-92, 107-110.
7. Гольцов А.Г. Геополітика та політична географія: підручник. Київ: Центр учбової літератури, 2012. С. 59-80, 97-98.
8. Дергачев В.А. Геополитический словарь-справочник. Київ: КНТ, 2009. 592 с.
9. Дністрянський М.С. Геополітика: навчальний посібник. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2011. С. 58-61, 74-77, 84-86.
10. Дугин Александр. Основы геополитики. Геополитическое будущее России. Москва: «Арктогея», 1997. С. 33-42, 68-81.
11. Кудряченко А.І., Рудич Ф.М., Храмов В.О. Геополітика: підручник. Київ: МАУП, 2004. С. 63-72.
12. Нартов Н.А. Геополитика: учебник для вузов. 2-е изд., перераб. и доп. Москва: ЮНИТИ-ДАНА, Единство, 2004. С. 46-58, 76-80.
13. Ратцель Фридрих. Народоведение (антропогеография) // Классика геополитики, XIX век. Москва: ООО «Издательство АСТ», 2003. С. 53-182.
14. Хаусхофер Карл. Границы в их географическом и политическом значении // Классика геополитики, XX век. Москва: ООО «Издательство АСТ», 2003. С. 227-598.

Тема 3. ГЕОПОЛІТИКА ФАШИСТСЬКОЇ НІМЕЧЧИНИ ТА ІМПЕРІАЛІСТИЧНОЇ ЯПОНІЇ

1. Ідейно-духовні та політичні витоки геополітики фашистської Німеччини:
 - а) роль і значення особистості А.Гітлера у формуванні та реалізації геополітики німецького фашизму;
 - б) ідейно-духовні та ірраціональні основи геостратегії «життєвого простору» націонал-соціалізму.
2. Міжнародна ситуація напередодні Другої світової війни і геостратегія фашизму.
3. Нацистський проект європейської інтеграції та генеральний план «Ост».
4. Геополітичні ідеї та плани імперіалістичної Японії.

ОСНОВНІ КАТЕГОРІЇ І ПОНЯТТЯ

Фашизм, нацизм, націонал-соціалізм, тоталітаризм, пангерманізм, ірраціоналізм, соціал-дарвінізм, мальтузіанство, ніцшеанство, расизм, арії, духовний полюс Землі, окультизм, геополітика, життєвий простір, аншлюс, експансія, буферна зона, остарбайтер, синтоїзм, традиціоналізм, символізм культу, просторове планування, паназіатизм, японське «євразійство».

Рекомендована література:

1. Бачо Янош. Нацизм. Москва: Яуза, Эксмо, 2004. 544 с.

2. Бессонов Б. Фашизм: идеология, политика. Москва: Высшая школа, 1985. 280 с.
3. Вегеш М.М., Петрінко В.С. Геополітична енциклопедія: навчальний посібник. Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», 2017. 492 с.
4. Вегеш М., Палінчак М., Петрінко В. Геополітика в постатях і термінах: підручник для студентів і аспірантів спеціальності «Політологія». Ужгород: Видавничий дім «Гельветика», 2020. 786 с.
5. Галкин А.А. Германский фашизм. Москва: Наука, 1989. 352 с.
6. Гуренко В. Геополітика і націонал-соціалізм. *Нова політика*. 2001. № 5. С. 44-46.
7. Дергачев В.А. Геополитика: учебник для вузов. Москва: ЮНИТИ-ДАНА, 2004. С. 26-35, 405-411.
8. Дергачев В.А. Цивилизационная геополитика. Киев: ВИРА-Р, 2004. С. 416-420, 423-426, 549-566.
9. Дністрянський М.С. Геополітика: навчальний посібник. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2011. С.83-86.
10. Зонтгаймер К. Як нацизм прийшов до влади. Київ, 2009. 320 с.
11. Коваль В.С. «Барбаросса»: истоки и история величайшего преступления империализма. Киев: Наукова думка, 1989. 624 с.
12. Колосов В.А., Мироненко Н.С. Геополитика и политическая география: учебник для студентов вузов. 2-е изд., испр. и доп. Москва: Аспект Пресс, 2005. С. 75-80.
13. Кульчицький С. Плани А.Гітлера щодо України. *Історія України*. 2004. № 23-24 (червень). С.1-3.
14. Кульчицький С. Чому А.Гітлер напав на СРСР у 1941р.? *Історія України*. 2004. № 14 (квітень). С. 1, 4-6.
15. Кустарев А. Адольф Гитлер. Триумф до поражения. *Новое время*. 1999. № 26 (4июля). С. 28-31.
16. Мазер Вернер. Адольф Гитлер. Ростов-на-Дону: Феникс, 1998. 608 с.
17. Майский И.М. Кто помогал Гитлеру (Из воспоминаний советского посла). Москва: Издательство Института международных отношений, 1962. 199 с.
18. Мельников Д., Черная Л. Империя смерти: Апарат насилля в нацистской Германии. 1933-1945. Москва: Политиздат, 1987. 414 с.
19. Мельников Д., Черная Л. Преступник № 1. Нацистский режим и его фюрер. Москва: Издательство Агенства печати Новости, 1981. 432 с.
20. Моссе Дж. Нацизм и культура. Идеология и культура націонал-социализма. Москва: ЗАО Центрполиграф, 2003. 446 с.
21. Основи політичної науки: курс лекцій за ред. Б.Кухти. Ч. 4: Міжнародна політика. Львів: Кальварія, 1999. С. 100-103.
22. Себайн Д.Г., Торсон Т.Л. Життєвий простір // Себайн Д.Г., Торсон Т.Л. Історія політичної думки. Київ: Основи, 1997. С. 798-803.
23. Секретные материалы нацизма. От «Аненэрбе» до золота Шлимана / составитель Н.Н.Непомнящий. Москва: Вече, 2007. 384 с.
24. Семиряга М.И. Тюремная империя нацизма и ее крах. Москва: Юридическая литература, 1991. 384 с.
25. Туренко Вікторія. Геополітика і націонал-соціалізм. *Нова політика*. 2001. № 5 (37). С. 44-46.
26. Ширер Вільям. Злет і падіння Третього Райху. Історія нацистської Німеччини: у 2 т. / пер. з англ. Катерина Діса. 2-ге вид. Київ: Наш Формат, 2022. I том. 704 с.; II том. 600 с.

Тема 4. АМЕРИКАНСЬКА ГЕОПОЛІТИЧНА ДУМКА

1. Теорія «морської могутності» Альфреда Мегена.

2. Інтегрована модель геополітики Ніколаса Спайкмена.
3. Геополітичні концепції в США періоду «холодної війни».
4. Неоатлантизм Самуеля Гантінгтона.
5. Геополітична концепція Збігнева Бжезінського.
6. Неомондіалістська концепція Френсіса Фукуями.

ОСНОВНІ КАТЕГОРІЇ І ПОНЯТТЯ

Морська могутність, таласократія, морська держава, континентальна держава, телурократія, баланс світової влади, берегова лінія, принцип (стратегія) «анаконди», інтегрований контроль, ізоляціонізм, інтервенціоналізм, Rimland, Серединний океан, Внутрішнє море, атлантичний континент, атлантичне співтовариство, «холодна війна», поліцентричність, ієрархічність світу, ентрапія, «атомна дипломатія», уніполярний світ, багатополісний світ, поліцивілізаційність, культурна детермінанта, локальна політика, етнічна політика, природа цивілізацій, універсальна цивілізація, давоська культура, лінії розлому, культурна спільність, антагонізм цивілізацій, американська гегемонія, глобальна влада, міжнародний порядок, геополітична вісь, кінець історії, ядро-центр.

Рекомендована література:

1. Ашенкамф Н.Н., Погорельская С.В. Современная геополитика. Москва: Академический Проект, 2005. С. 20-21, 23.
2. Бжезінський Збігнев. Велика шахівниця: Американська першість та її стратегічні імперативи. Львів – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2000. 236 с.
3. Бжезінський Збігнев. Вибір: світове панування чи світове лідерство. Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2006. 203 с.
4. Василенко И.А. Геополитика современного мира. Москва: Гардарики, 2007. С. 108-126.
5. Вегеш Микола. Західна геополітика в іменах. Ужгород: Видавництво УжНУ, 2003. С. 126-160.
6. Вегеш Микола. Геополітика в іменах. Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», 2011. С. 88-113.
7. Гаджиев К.С. Введение в геополитику. Москва: Логос, 2002. С.13, 20-23.
8. Гаджиев К.С. Геополитика: учебник. 4-е изд., перераб. и доп. Москва: Издательство Юрайт, 2011. С. 16-17, 21-23. URL: mmedia.ozon.ru/multimedia/book-file/1002961296.pdf
9. Гольцов А.Г. Геополітика та політична географія: підручник. Київ: Центр учбової літератури, 2012. С. 59-105.
10. Дергачев В.А. Геополитика: учебник для вузов. Москва: ЮНИТИ-ДАНА, 2004. С. 11-13, 35-38.
11. Дергачев В.А. Геополитический словарь-справочник. Київ: КНТ, 2009. 592 с.
12. Дністрянський М.С. Геополітика: навчальний посібник. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2011. С. 55-56, 77, 86-90.
13. Дугин Александр. Основы геополитики. Москва: Арктогея, 1997. С. 51-57, 61-67, 105-120, 124-127.
14. Колосов В.А., Мироненко Н.С. Геополитика и политическая география: учебник для студентов вузов. 2-е изд., испр. и доп. Москва: Аспект Пресс, 2005. С. 48-52, 87-113.
15. Кудряченко А.І., Рудич Ф.М., Храмов В.О. Геополітика: підручник. Київ: МАУП, 2004. С. 74-76, 82-90.
16. Мэхэн А.Т. Влияние морской силы на историю // Классики геополитики, XIX век. Москва: ООО «Издательство АСТ», 2003. С. 183-274.
17. Нартов Н.А. Геополитика: учебник для вузов. 2-е изд., перераб. и доп. Москва: ЮНИТИ-ДАНА, Единство, 2004. С. 64-70, 74-76, 81-97.
18. Основи політичної науки: курс лекцій за ред. Б.Кухти. Ч. 4: Міжнародна політика. Львів: Кальварія, 1999. С. 105-106, 117-120.

19. Петрінко Віктор. Україна в геополітичних дослідженнях З.Бжезінського. *Сучасна українська політика*. Київ: Вид-во «Центр соціальних комунікацій», 2011. Вип. 24. С. 268-282.
20. Рудич Ф.М. Політологія: підручник. Київ: Либідь, 2004. С. 361-364.
21. Хантингтон Самюель. Столкновение цивилизаций. Москва: Издательство АСТ, 2003. 603 с.
22. Фукуяма Френсис. Великий разрыв. Москва: Издательство АСТ, 2003. 474 с.

Тема 5. ФРАНЦУЗЬКА, БЕЛЬГІЙСЬКА Й АВСТРІЙСЬКА ГЕОПОЛІТИЧНА ДУМКА

1. Французька геополітична думка другої половини ХІХ ст. – першої половини ХХ ст.
2. Теорія циркуляції, школа «внутрішньої геополітики» і гео економічний підхід у французькій теоретичній геополітиці.
3. Геополітична течія «нові праві», «геополітична белетристика» та геополітика П.Галлуа і Б.Варюсфеля.
4. Бельгійська й австрійська геополітична думка.

ОСНОВНІ КАТЕГОРІЇ І ПОНЯТТЯ

Посіблізм, геополітичне гніздо, електоральна геополітика, тимчасова периферія, ізобари, природний кордон, ойкумена, геополітична комунікація, іконографія простору, циркуляція, комунікаційне перехрестя, центр контактів, внутрішня геополітика, деглобалізація геополітики, ера грошей, гео економічний центр, федеральна імперія, геополітична белетристика, геополітичний голлізм, космічний простір, держава-нація, автаркія великих просторів, європейська імперія, геоісторія.

Рекомендована література:

1. Ашенкамф Н.Н., Погорельская С.В. Современная геополитика. Москва: Академический Проект, 2005. С. 33-34.
2. Василенко И.А. Геополитика современного мира. Москва: Гардарики, 2007. С. 90-91, 102-105.
3. Вегеш Микола. Західна геополітика в іменах. Ужгород: Видавництво УжНУ, 2003. С. 161-170.
4. Вегеш Микола. Геополітика в іменах. Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», 2011. С. 113-120.
5. Гольцов А.Г. Геополітика та політична географія: підручник. Київ: Центр учбової літератури, 2012. С. 94-96.
6. Дергачев В.А. Геополитика: учебник для вузов. Москва: ЮНИТИ-ДАНА, 2004. С. 13-14.
7. Дергачев В.А. Геополитический словарь-справочник. Киев: КНТ, 2009. 592 с.
8. Дергачев В.А. Цивилизационная геополітика: учебник для вузов. Киев: ВИРА-Р, 2004. С. 40-43.
9. Дністрянський М.С. Геополітика: навчальний посібник. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2011. С. 91-94.
10. Дугин Александр. Основы геополитики. Москва: Арктогея, 1997. С. 58-60, 128-130, 132-135, 137-140, 145-147.
11. Колосов В.А., Мироненко Н.С. Геополитика и политическая география: учебник для студентов вузов. 2-е изд., испр.и доп. Москва: Аспект Пресс, 2005. С. 85-87, 120-127.
12. Минович М.О. Генерал де Голль: Штрихи к политическому портрету. Ростов-на-Дону, 2000. 320 с.

13. Нартов Н.А. Геополитика: учебник для вузов. 2-е изд., перераб. и доп. Москва: ЮНИТИ-ДАНА, Единство, 2004. С. 70-74, 82-83, 99-104.
14. Кудряченко А.І., Рудич Ф.М., Храмов В.О. Геополітика: підручник. Київ: МАУП, 2004. С. 42-43.
15. Основи політичної науки: курс лекцій за ред. Б.Кухти. Ч. 4: Міжнародна політика. Львів: Кальварія, 1999. С. 120.

Тема 6. УКРАЇНСЬКА ГЕОПОЛІТИЧНА ДУМКА

1. Геополітична думка в Україні XIX ст.
2. Українські геополітичні концепції з початку XX ст. до Другої світової війни.
3. Геополітичні погляди ідеологів українського національно-визвольного руху 40-х – 60-х років XX ст.
4. Геополітичні дослідження в Україні 90-х років XX ст. – на початку XXI ст.

ОСНОВНІ КАТЕГОРІЇ І ПОНЯТТЯ

Федерація, слов'янофільство, слов'янська федерація, геополітичний вектор, чорноморська «цибулина», східно-західна «рівновага», геоцентричний вектор, національний інтерес, тоталітарний ірраціоналізм, демократичний націоналізм, нація, криза нації, геополітична стратегія, національна безпека, економічний інтерес, інституалізація.

Рекомендована література:

1. Винниченко В. Заповіт борцям за визволення. Київ, 1999.
2. Грушевський М. Хто такі українці і чого вони хочуть? Київ, 1991.
3. Держалюк М. Геополітичні сюжети в українській суспільній думці. *Політична думка*. 1996. № 1. С. 64-70.
4. Дністрянський М.С. Геополітика: навчальний посібник. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2011. С. 95-125.
5. Донцов Д. Історія розвитку української державної ідеї. Київ, 1991.
6. Гольцов А.Г. Геополітика та політична географія: підручник. Київ: Центр учбової літератури, 2012. С. 327-335.
7. Зінченко А.Л., Дячук Ю.В. Геополітичні дослідження в Україні в 90-х роках XX ст.: спроба критичного аналізу. *Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки*. Міжвідомчий збірник наукових праць. Випуск 10. Київ, 2001. С. 260-286.
8. Липа Ю. Призначення України. Львів, 1992.
9. Липа Ю. Розподіл Росії. Львів, 1995.
10. Лисяк-Рудницький І. Україна між сходом і заходом. Формування українського народу й нації. Русифікація чи малоросіянізація? / за загальною редакцією Лариси Івшиної. Київ: Видавництво ПрАТ «Українська прес-група», 2012. 64 с.
11. Луценко А. Інституалізація геополітики як науки в системі державного управління України. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія: Політологія, Соціологія, Філософія. Вип. 13. Ужгород: Видавництво УжНУ, 2009. С. 198-201.
12. Мадіссон В.В., Шахов В.А. Політологія міжнародних відносин: навчальний посібник. Київ: Либідь, 1997. С. 147-153.
13. Мадіссон В.В., Шахов В.А. Сучасна українська геополітика: навчальний посібник. Київ: Либідь, 2003. С. 49-68.
14. Основи політичної науки: курс лекцій / за ред. Б.Кухти. Ч. 4: Міжнародна політика. Львів: Кальварія, 1999. С. 108-109.
15. Потульницький В.А. Історія української політології. Київ: Либідь, 1992.
16. Потульницький В.А. Теорія української політології. Курс лекцій. Київ: Либідь, 1993. С. 56-107, 157-169.
17. Рудницький С. Чому ми хочемо самостійної України? Львів, 1994.

18. Сенченко М.І. Україна: шляхом незалежності чи неоколонізації? Київ: МАУП, 2003. 120 с.

Тема 7. КОНСПИРОЛОГІЯ ТА ЛАТЕНТНІ СТРУКТУРИ СВІТОВОЇ ПОЛІТИКИ

1. Конспірологія як складова геополітики.
2. Масонство в західному світі.
3. Масонство в Росії та Україні.
4. Таємні товариства й олігархічні клуби (XVIII – ХХІст.).
5. Латентні структури Ізраїлю та США.

ОСНОВНІ КАТЕГОРІЇ І ПОНЯТТЯ

Конспірація, конспірологія, латентність, трансцендентність, окультизм, парапсихологія, всесвітня змова, Світовий уряд, глобалізація, концентрація управління, панування, сіонізм, контроль, таємне товариство, масонство, орден, магістр, деїзм, стратегія, меритократія, ротарі, олігархічний клуб, спецслужба, обеліск, зірка, печатка, орел, «всевидюче око», піраміда, новий світовий порядок.

Рекомендована література:

1. Андреев А.Р. История ордена иезуитов. Москва: Русская панорама, 1998.
2. Бегунов Ю. Тайная история масонства. Москва: Яуза-пресс, 2007. 704 с.
3. Бегунов Ю.К. Тайные силы в истории России. Сборник документов. 4-е изд. Москва: Изд-во газеты «Патриот», 2000.
4. Вебстер Неста Х. Всемирная революция. Заговор против цивилизации / пер. с англ. Н.Н.Сенченко. Киев: Серж, 2001.
5. Виноградов А. Тайные битвы XX столетия. Москва: Олма-Пресс, 1999.
6. Ден Равив, Йосси Мелман. История разведывательных служб Израиля. Москва: Международные отношения, 2000.
7. Дергачев В.А. Геополитика: учебник для вузов. Москва: ЮНИТИ-ДАНА, 2004. С. 401-413.
8. Документы масонских лож в «особом» архиве. *Родина*. 1993. № 2.
9. Дугин А. Конспирология. Москва: Арктогея, 1993.
10. Дуглас Рид. Спор о Смоне. Москва: Изд-во «Тверь», 1993.
11. Жаринов Е.В. Жак де Моле. Москва: «Олимп», «Изд-во Астрель», «Изд-во АСТ», 1999. 192 с.
12. Истархов В.А. Удар русских богов. Харьков: ООО «Свитовид», ЧП «ДИВ», 2004. 480 с.
13. Колеман Джон. Комитет 300. Тайны мирового правительства. Москва: Витзь, 2001.
14. Крижановська О. Таємні організації: масонський рух в Україні. Київ: «Наш час», 2010. 200 с.
15. Крилюк Роксим. Єврейська диктатура, або Конспірологія проти світу. Полтава, 2005. 284 с.
16. Кузьмич А. Заговор мирового правительства. Москва, 1994.
17. Масонство: тайная власть избранных / под. ред. Анджелы Черинотти. Москва: Изд-во «Ниола-Пресс», 2008. 128 с.
18. Морамарко Микеле. Масонство в прошлом и настоящем. Москва: Прогресс, 1989. 304 с.
19. Печникова Р.Ю. Мальтийский орден в прошлом и настоящем. Москва: Наука, 1990. 172 с.

20. Платонов О. Терновый венец России. Тайная история масонства 1731-1996. Москва: Родник, 1996. 704 с.
21. Платонов О. Терновый венец России. Тайна беззакония. Иудаизм и масонство против Христианской цивилизации. Москва, 1998.
22. Прохоров Д.П. Спецслужбы Израиля. Санкт-Петербург: Изд. дом «Нева»; Москва: Олма-Пресс, 2002.
23. Саттон Э. Как Орден организует войны и революции. Москва: Логос, 1995.
24. Сахаров В. Каменщики в эполетах. Масонство в русской армии. *Родина*. 2003. № 9.
25. Сенченко М.І. Латентні структури світової політики: нариси з конспірології. 2-ге вид., стереотипне. Київ: МАУП, 2005. 312 с.
26. Сенченко М.І. Україна: шляхом незалежності чи неокolonізації? Київ: МАУП, 2003. 120 с.
27. Ходос Эдуард. Еврейский синдром-3. Забавные протоколы сионистских мудрецов. Харьков, 2002.
28. Эпперсон Р. Невидимая рука. Введение во взгляд на историю как на заговор. Санкт-Петербург: Университетская книга, 1999.

Тема 8. ГЕОПОЛІТИКА ОБ'ЄДНАНОЇ НІМЕЧЧИНИ

1. Формування нової геополітичної моделі сучасної ФРН.
2. Геостратегія об'єднаної Німеччини щодо Центрально-Східної Європи.
3. Нові світові геополітичні характеристики ФРН.
4. Німеччина – Україна: вектори співпраці.

ОСНОВНІ КАТЕГОРІЇ І ПОНЯТТЯ

Національні цінності, оновлення суспільства, об'єднавчий процес, географічний кордон, непорушність кордонів, просторова і геополітична легітимация, геополітичний масив, транзитний центр, східна геополітика, центризм, зовнішня політика, політика безпеки, геостратегія, Середина Європа, континентальне суперництво, плацдарм, геополітичне поле, санітарний кордон, приливно-відливні землі, залізна завіса, політика стримання, периферія, інтеграційний процес, коаліційна угода, м'яке просування, примирення, анклав, статус-кво, економічна експансія, регіональний конфлікт, воєнна доктрина, гуманітарна інтервенція, кооперативна взаємодія, реформування, правове врегулювання, пацифізм.

Рекомендована література:

1. Беба П. Німеччина нас підтримає. *Урядовий кур'єр*. 2001. 8 грудня.
2. Валіон Оксана. Стратегічні напрямки політичних взаємин між Україною та Німеччиною на сучасному етапі. *Наукові записки: Серія «Історія»*. 2009. № 3. С. 230-236. URL: www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/NZTPU_ist/2009_3/matrialy/2009_3/40Valion.pdf
3. Власенко В. Українсько-німецькі відносини: тест на міцність. *Урядовий кур'єр*. 1999. 10 липня.
4. Гайкен Е. На головних напрямках співробітництва. *Політика і час*. 1996. № 12. С. 4-9.
5. Гайкен Е. Узи українсько-німецької дружби міцніють. *День*. 2000. 11 липня.
6. Зарудна Н. Про «стіну», бар'єри та перспективу. *День*. 2009. 5 листопада. С. 3.
7. Копиленко М.Л. Українсько-німецькі відносини: здобутки, проблеми, перспективи. Київ, 1996.
8. Костенко Ю. Курс на стабільне партнерство. *Політика і час*. 1996. № 12.

9. Кудряченко А.І. Європейська політика Федеративної Республіки Німеччини 1970-1991 рр. Київ: Наукова думка, 1996.
10. Кудряченко А.І. Нові політичні виміри розвитку ФРН. *Трибуна*. 2002. № 9-10.
11. Кудряченко А.І. Об'єднана Німеччина: нові політичні виміри. *Віче*. 2003. № 8.
12. Кудряченко А. Про стан і поліпшення українсько-німецьких зв'язків. *Нова політика*. 1996. № 4.
13. Кудряченко А.І., Рудич Ф.М., Храмов В.О. Геополітика: підручник. Київ: МАУП, 2004. С. 156-187.
14. Кудряченко А. Україна – Німеччина: можливості невичерпні, інтерес – обопільний. *Віче*. 1994. № 7. С. 147-153.
15. Литвин В. Сучасний стан українсько-німецького співробітництва // Литвин В. Україна: Європа чи Євразія. Київ, 2004. С. 200-232.
16. Мартинов А.Ю. Українсько-німецькі відносини на межі ХХІст.: попередні підсумки і перспективи. *Науковий вісник Дипломатичної академії України*. Випуск 7: Зовнішня політика: теорія, історія, практика. Київ, 2002. С. 229-242.
17. Олійник О. Україна – Німеччина: разом до нової Європи. *Урядовий кур'єр*. 1996. № 166-167. С.1-3.
18. Рудич С. Україна – Німеччина: вихід на сучасний рівень партнерства. *Віче*. 1997. № 12. С. 107-120.
19. Солошенко В. Україна – Німеччина: становлення і розвиток політичних відносин. *Вісник Київського національного університету ім.Тараса Шевченка*. 2001. Вип. 52. С. 69-73.
20. Старостенко Г.В. Німецьке бачення нового європейського порядку та Україна у ньому. *Науковий вісник Дипломатичної академії України*. Випуск 7: Зовнішня політика: теорія, історія, практика. Київ, 2002. С.154-161.
21. Старостенко Г. Розвиток українсько-німецьких відносин: політичний аспект співробітництва. *Актуальні проблеми міжнародних відносин: збірник наукових праць*. Київ: Київський національний університет ім.Тараса Шевченка. 2003. Вип. 42, частина II. С. 152-157.
22. Старостенко Г. Співробітництво України та ФРН у контексті європейської інтеграції. *Актуальні проблеми міжнародних відносин: збірник наукових праць*. Київ: Київський національний університет ім.Тараса Шевченка, 2002. Вип. 34, частина II. С. 43-49.
23. Химинець В. Українсько-німецькі політичні відносини на початку ХХІ ст. *Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки*. Випуск 14: Міжвідомчий збірник наукових праць / відп. ред. С.В.Віднянський. Київ, 2005. С. 91-100.

Тема 9. РОЗКОЛ СХІДНОЄВРОПЕЙСЬКОГО ГЕОПОЛІТИЧНОГО ПОЛЯ ТА ГЕОПОЛІТИКА ЮГОСЛАВСЬКОГО КОНФЛІКТУ

1. Східноєвропейська цивілізація і падіння Гартленду.
2. Геополітична трансформація Росії, України і Білорусі.
3. Геополітика Югославського конфлікту.

ОСНОВНІ КАТЕГОРІЇ І ПОНЯТТЯ

Східнослов'янська цивілізація, транзитний шлях, консолідація племен, державне утворення, геополітичний і гео економічний код, гартленд, трансформація, дезінтеграція, експансія, етнонаціональні та етноконфесійні конфлікти, пострадянський простір, соціокультурний рубіж, форпост, негромадянин, субкультура, соціокультурна особливість, євроінтеграція, капіталізація, криза ідентичності, геостратегія енергоресурсів, ядерний

статус, багатовимірність комунікаційного простору, рубіжна біполярність, географічний центр, геополітичний полюс, консолідація народу, національна риса, козак, критична маса особистостей, геоелектричний код, природний фактор, господарський уклад, руйнація, економічний суверенітет, енергетична залежність, маргіналізація, партизансько-селянський менталітет, Балкани, міжетнічна проблема, територіальна диференціація, символізм Югославії, ембарго, незалежність, «мала» Югославія.

Рекомендована література:

1. Адамський В. Політична трансформація у країнах Центральної і Східної Європи. Київ: Дакор, 2006. 274 с.
2. Бжезінський Збігнєв. Велика шахівниця: Американська першість та її стратегічні імперативи. Львів – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2000. 236 с.
3. Бжезінський Збігнєв. Вибір: світове панування чи світове лідерство. Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2006. 203 с.
4. Бжезінський З. «Холодна війна» та її наслідки. *Політика і час*. 1993. №1.
5. Бжезінський Збігнєв. Україна у геостратегічному контексті. Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2006. 102 с.
6. Василенко И.А. Геополитика современного мира: учебное пособие. Москва: Гардарики, 2007. С. 222-245.
7. Внук В.К. Современный Балканский кризис как элемент реализации концепции «гуманитарного вмешательства». *Вестник Московского университета*. Серия 12. Политические науки. 2001. № 6. С. 77-88.
8. Дегтярь Л. Новый этап социальных реформ в странах Центральной и Восточной Европы. *Проблемы прогнозирования*. 1998. №1.
9. Дергачев В.А. Геополитика: учебник для вузов. Москва: ЮНИТИ-ДАНА, 2004. С. 260-281, 314-338.
10. Дергачев В.А. Цивилизационная геополитика: учебник для вузов. Київ: ВИРА-Р, 2004. С. 234-252, 298-406, 467-500.
11. Дугин Александр. Основы геополитики. Москва: Арктогея, 1997. С. 398-403, 423-431, 452-464.
12. Капченко Н. Восточная Европа: новые геополитические реальности. // Геополитика: теория и практика. Москва, 1993.
13. Каменецький Максим. Колишня Югославія – конфліктогенний простір (спроба політичної морфології). *Політична думка*. 1995. № 2-3. С. 40-49.
14. Нартов Н.А. Геополитика: учебник для вузов. 2-е изд., перераб. и доп. Москва: ЮНИТИ-ДАНА, Единство, 2004. С. 230-248.
15. Приходько О. Восточная Европа познается в сравнении. *Зеркало недели*. 1998. № 6. (7 февраля). С. 10.
16. Рудич Ф.М. Політологія: підручник. Київ: Либідь, 2004. С. 307-350.
17. Рудяков Павло. «Балканська криза» (1991-2001рр.): характер, особливості, наслідки. *Політична думка*. 2001. № 1-2. С. 77-88.
18. Рудяков Павло. Незалежна Україна і оновлювана Європа. *Політична думка*. 2001. № 3. С. 116-124.
19. Тисменяну В. Поворот у політиці: Східна Європа від Сталіна до Гавела. Київ, 2003. 336 с.
20. Центрально-Восточная Европа во второй половине XX века: в 3 т. Москва: Наука, 2002. Т. 3: Трансформация 90-х годов. Ч. 1. 468 с.; Ч. 2. 464 с.
21. Шепелев Максиміліан. Східноєвропейський геополітичний простір: анізотропність як властивість його організації. *Нова політика*. 1998. № 1. С. 43-46.

22. Шилова А.В. Югославська криза та проблеми врегулювання. *Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки*. Міжвідомчий збірник наукових праць. Київ, 2001. Випуск 10. С. 144-154.

РЕКОМЕНДОВАНІ ДЖЕРЕЛА ІНФОРМАЦІЇ «ГЕОПОЛІТИКИ»

Основна література:

1. Ашенкамф Н.Н., Погорельская С.В. Современная геополитика: учебное пособие. Москва: Академический Проект, 2005. 208 с.
2. Василенко И.А. Геополитика. Москва: Логос, 2003. 205 с.
3. Василенко И.А. Геополитика современного мира: учебное пособие. Москва: Гардарики, 2007. 317 с.
4. Вегеш М. Геополітика в іменах. Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», 2011. 216 с.
5. Вегеш М. Західна геополітика в іменах. Ужгород: Видавництво УжНУ, 2003. 200 с.
6. Вегеш М.М., Петрінко В.С. Геополітична енциклопедія: навчальний посібник. Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», 2017. 492 с.
7. Вегеш М., Палінчак М., Петрінко В. Геополітика в постатях і термінах: підручник для студентів і аспірантів спеціальності «Політологія». Ужгород: Видавничий дім «Гельветика», 2020. 786 с.
8. Гаджиев К. Геополитика. Москва: Международные отношения, 1997. 384 с.
9. Гаджиев К.С. Введение в геополитику. Москва: Логос, 2002. 432 с.
10. Гаджиев К.С. Геополитика: учебник. 4-е изд., перераб. и доп. Москва: Издательство Юрайт, 2011. 479 с. URL: mmedia.ozon.ru/multimedia/book-file/1002961296.pdf
11. Геополитика: популярная энциклопедия / авторы-сост. В.Баришполец, Д.Баришполец, В.Манилов; под общ.ред. В.Манилова. Москва: ТЕРРА – Книжный клуб, 2002. 624 с.
12. Геополітика: енциклопедія / за ред. чл.-кор. НАПН України, д-ра філос. наук, проф. Є.М.Суліми. Київ: Знання України, 2013. 919 с.
13. Гольцов А.Г. Геополітика та політична географія: підручник. Київ: Центр учбової літератури, 2012. 416 с.
14. Дергачев В.А. Геополитика: учебник для вузов. Москва: ЮНИТИ-ДАНА, 2004. 526 с.
15. Дергачев В.А. Цивилизационная геополитика. Киев: ВИРА-Р, 2004. 672с.
16. Дергачев В.А. Геополитический словарь-справочник. Киев: КНТ, 2009. 592 с.
17. Дністрянський М.С. Геополітика: навчальний посібник. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2011. 436 с.
18. Дністрянський М.С. Геополітичні доктрини і підходи: критичний аналіз методології. Львів: ЛНУ, 2003. 111 с.
19. Дністрянський М.С. Політична географія та геополітика України: навчальний посібник. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2010. 344 с.
20. Исаев Б.А. Геополитика: учебное пособие. Санкт-Петербург: Питер, 2006.
21. Классика геополитики, XIX век: сб. / сост. К.Королев. Москва: ООО «Издательство АСТ», 2003. 718 с.
22. Классика геополитики, XX век: сб. / сост. К.Королев. Москва: ООО «Издательство АСТ», 2003. 731 с.

23. Колосов В.А., Мироненко Н.С. Геополитика и политическая география: учебник для студентов вузов. 2-е изд., испр. и доп. Москва: Аспект Пресс, 2005. 479 с.
24. Кудряченко А.І., Рудич Ф.М., Храмов В.О. Геополітика: підручник. Київ: МАУП, 2004. 296 с.
25. Мадіссон В.В., Шахов В.А. Сучасна українська геополітика: навч. посібник. Київ: Либідь, 2003. 174 с.
26. Нартов Н.А. Геополитика: учебник для вузов. 2-е изд., перераб. и доп. Москва: ЮНИТИ-ДАНА, Единство, 2004. 439 с.
27. Панарин А.С. Геополитика. Москва, 1997.
28. Поздняков Э.А. Геополитика. Москва: Прогресс-Культура, 1995. 96 с.
29. Сирота Н.М. Основы геополитики. Санкт-Петербург: ИВЭСЭП, Знание, 2001. 136 с.
30. Тихонравов Ю.В. Геополитика: учебное пособие. Москва: Интел-Синтез, 1998. 368 с.

Допоміжна література:

1. Адамський В. Політична трансформація у країнах Центральної і Східної Європи. Київ: Дакор, 2006. 274 с.
2. Бабіна В.О. Зміна системи міжнародних відносин у контексті нових геополітичних викликів. *Науковий журнал «Політикус»*. 2017. Вип. 2. С. 54-57.
3. Бжезінський Збігнев. Велика шахівниця: Американська першість та її стратегічні імперативи. Львів – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2000. 236 с.
4. Бжезінський Збігнев. Вибір: світове панування чи світове лідерство. Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2006. 203 с.
5. Бжезінський З. «Холодна війна» та її наслідки. *Політика і час*. 1993. №1.
6. Бжезінський Збігнев. Україна у геостратегічному контексті. Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2006. 102 с.
7. Бузгалин А. Имперская модель мира и альтернативные ей перспективы. *Международные процессы*. 2004. Т. 2. № 2.
8. Внук В.К. Современный Балканский кризис как элемент реализации концепции «гуманитарного вмешательства». *Вестник Московского университета*. Серия 12. Политические науки. 2001. № 6. С. 77-88.
9. Волес Вільям, Волес Гелен. Творення політики в Європейському Союзі. Київ: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2004. 871 с.
10. Гаджиев К.С. Геополитика Кавказа. Москва: Междунар. отношения, 2001. 463 с.
11. Гальчинський А.С. Україна – на перехресті геополітичних інтересів. Київ: Знання, 2002. 180 с.
12. Геополітика України (Військовий аспект): навч. посібник / Л.П. Шлемкевич, П.П. Ткачук, М.П. Гетьманчук та інші. Львів: Військовий інститут, 2004. 835 с.
13. Глобалізація і безпека розвитку: кол. монографія / за ред. О.Г.Білоруса. Київ, 2001.
14. Гумилев Л. Ритмы Евразии: Эпохи и цивилизации. Москва: АСТ, 2005. 606 с.
15. Дергачев А. Украина-российские отношения – европейский и евразийский контекст. *Политические исследования (Полис)*. 2000. № 6. С. 110-121.
16. Держалюк М. Україна у зарубіжних доктринах та стратегіях 20 ст. *Політична думка*. 1996. № 1. С. 64-85.
17. Дністрянський М.С. Геополітичні доктрини і підходи: критичний аналіз методології. Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2003. 111 с.
18. Дугин А.Г. Мистерии Евразии. Москва: Арктогея, 1996. 200 с.
19. Дугин А.Г. Проект «Евразия». Москва: Яуза: Эксмо, 2004. 511с.
20. Евангелиста М. Геополитика и будущее Российской Федерации. *Полис*. 2002. № 2. С. 82-98.
21. Замятин Д.Н. Власть пространства и пространство власти: Географические образы в политике и международных отношениях. Москва: РОССПЭН, 2004. 352 с.

22. Замятин Д.Н. Геополитика: основные проблемы и итоги развития в XX в. *Полис*. 2001. № 6. С. 97-113.
23. Замятина Н.Ю. Модели политического пространства. *Полис*. 1999. № 4. С. 29-41.
24. Зленко А. Дипломатія і політика. Україна в процесі динамічних геополітичних змін. Харків: ФОЛПО, 2003.
25. Зонн И.С., Жильцов С.С. Стратегия США в Каспийском регионе («Большая игра – 2»). Москва: ООО «Эдель-М», 2003. 197 с.
26. Зонтгаймер К. Як нацизм прийшов до влади. Київ, 2009. 320 с.
27. Зюганов Г. География победы. Основы российской геополитики. Москва, 1997.
28. Ильин М.В. Этапы становления внутренней геополитики России и Украины. *Полис*. 1998. № 3. С. 82-94.
29. Киссинджер Г. Дипломатия. Москва: Ладомир, 1997. 848 с.
30. Клаузевиц К. О войне. Москва: Эксмо; СПб.: Мидгард, 2007. 864с.
31. Копійка В.В., Шинкаренко Т.І. Європейський Союз: історія і засади функціонування: навч. посіб. Київ: Знання, 2009. 751 с.
32. Кудряченко А.І. Геополітичне сходження України. *Президент*. 2002. № 9.
33. Луценко А. Институалізація геополітики як науки в системі державного управління України. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія: Політологія, Соціологія, Філософія. Випуск 13. 2009. С. 198-201.
34. Марцун Є. Майбутній світоустрій очима китайських політологів. *Людина і політика*. 2003. № 4. С. 63-72.
35. Мировая политика и международные отношения: учебное пособие / под ред. С.А.Ланцова, В.А.Ачкасова. Санкт-Петербург: Питер, 2006. 448 с.
36. Мировые процессы, политические конфликты и безопасность / редкол.: Л.И.Никовская и др. Москва: РАПН, РОССПЭН, 2007. 248 с.
37. Михайлов Т.А. История геополитических идей. Москва: Логос, 1999.
38. Михальченко М.І. Україна як нова історична реальність: запасний гравець Європи. Дрогобич; Київ: Видавнича фірма «Відродження», 2004. 487 с.
39. Основы евразийства: [Антология] / Н.Агамалян и др. (сост.); Политическая партия «Евразия». Москва: Арктогея центр, 2002. 796 с.
40. Основы політичної науки: курс лекцій за ред. Б.Кухти. Ч. 4: Міжнародна політика. Львів: Кальварія, 1999. 436 с.
41. Панарин А.С. Стратегическая нестабильность в XXI веке. Москва: Алгоритм, 2003. 559 с.
42. Петрінко В. Взаємини України та Румунії у контексті геополітичних процесів Чорноморського регіону. *Relatii romano-ucrainene. Istorie si contemporaneitate / Румунсько-українські відносини*. Історія і сучасність. Satu Mare: Editura Muzeului Satmarean, 2009. С. 245-249.
43. Петрінко В. Геополітична трансформація Центрально-Східної Європи: від ідеологічного впливу до газової дипломатії. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія: Політологія. Соціологія. Філософія. Випуск 5-6. Ужгород: СМП «Вісник Карпат», 2007. С. 58-62.
44. Петрінко В. Геополітика «холодної війни»: концептуальний підхід. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія: Політологія. Соціологія. Філософія. Випуск 11. Ужгород: СМП «Вісник Карпат», 2009. С. 49-54.
45. Петрінко В. Нова геополітична ситуація у Центрально-Східній Європі та українське питання в російській геополітичній науці. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія: Політологія. Соціологія. Філософія. Випуск 3. Ужгород: СМП «Вісник Карпат», 2006. С. 68-74.
46. Петрінко В. Україна в геополітичних дослідженнях З.Бжезінського. *Сучасна українська політика*. Київ: Вид-во «Центр соціальних комунікацій», 2011. Вип. 24. С. 268-282.

47. Плешаков К.Г. Геоидеологическая парадигма. *Международная жизнь*. 1995. № 4-5. С. 109-116.
48. Плешаков К.Г. Геополитика в свете глобальных перемен. *Международная жизнь*. 1994. №.10. С. 30-39.
49. Політологія: підручник / за ред. М.М.Вегеша. 3-тє вид., перероб. і доп. Київ: Знання, 2008. 384 с.
50. Рудич Ф.М. Політологія. Київ: Либідь, 2004. 480 с.
51. Рудич Ф. Місце і роль України в сучасному геополітичному просторі. *Нова політика*. 1998. № 5. С. 18-23.
52. Рудич Ф. Україна, Росія, Євроатлантика: деякі аспекти взаємовідносин. *Людина і політика*. 2000. № 3. С. 40-44.
53. Савицкий П.Н. Континент Евразия. Москва: Аграф, 1997. 464 с.
54. Соловьев А.И. Латентные структуры управления государством или игра теней на лице власти. *Полис*. 2011. № 5. С. 70-98.
55. Соловев Э.Г. Геополитика как профессия и как научная дисциплина: перспективы эволюции в современной России. *Вестник Московского университета*. Сер. Социология и политология. 2003. № 2. С. 3-23.
56. Соловев Э.Г. Геополитический анализ международных проблем современности: pro et contra. *Полис*. 2003. № 1. С. 116-129.
57. Суліма Є.М., Шепелев М.А. Глобалістика: підручник. Київ: Вища школа, 2010. 544 с.
58. Україна в сучасному геополітичному просторі: теоретичний і прикладний аспекти: кол. монографія / за ред. Ф.М.Рудича. Київ: МАУП, 2002.
59. Уткин А.И. Американская стратегия для XXI века. Москва: Логос, 2000. 272 с.
60. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций? *Философская и социологическая мысль*. 1996. № 1-2. С. 9-29.
61. Хаусхофер К. О геополитике. Работы разных лет. Москва: Мысль, 2001. 426 с.
62. Цыганков П.А. Геополитика: последнее прибежище разума? *Вопросы философии*. 1994. № 7-8. С. 59-71.
63. Цымбурский В.Л. Геополитика как мировидение и род занятий. *Полис*. 1999. № 4. С. 7-28.
64. Челлен Р. О политической науке, ее соотношении с другими отраслями знания и об изучении политического пространства. *Полис*. 2005. № 2. С. 115-126.
65. Шепелев Максиміліан. Конфлікт модерну і постмодерну як основна проблема цивілізаційної безпеки в процесі мондіалізації. *Людина і політика*. 2002. № 5. С. 92-101.
66. Шепелев М. Планетарний дуалізм як основна суперечність сучасної світової системи: деякі аспекти взаємодії сил Суші і Моря. *Нова політика*. 1998. № 5. С. 24-27.
67. Шергін С.О. До справедливого міжнародного порядку. Китайські політологи про багатопольсний світ. *Політика і час*. 2003. № 5.
68. Ширер Вільям. Злет і падіння Третього Райху. Історія нацистської Німеччини: у 2 т. / пер. з англ. Катерина Діса. 2-ге вид. Київ: Наш Формат, 2022. I том. 704 с.; II том. 600 с.
69. Шульга М.А. Російський дискурс геополітики: монографія. Київ: Вид. ПАРАПАН, 2006. 524 с.
70. Ясперс К. Будущий мировой порядок. *Век XX и мир*. 1990. № 9. С. 20-25.

Інформаційні ресурси в мережі Інтернет

1. «Ізборник» – Історія України ІХ-ХVІІІ ст. Першоджерела та інтерпретації. Розділ «Політологія». URL: <http://litopys.org.ua/>
2. Бібліотека політолога. URL: <http://politics.ellib.org.ua/>

3. Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса. URL: <http://www.nas.gov.ua/UA/Org/Pages/default.aspx?OrgID=0000290>
4. Національний Інститут стратегічних досліджень при Президентові України. URL: <http://www.niss.gov.ua/>
5. Соціологічна група «Рейтинг» (Rating Group Ukraine). URL: <http://ratinggroup.ua/about.html>
6. Український центр економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова. URL: <http://www.razumkov.org.ua/ukr/index.php>
7. Українські підручники онлайн: Політологія. URL: <http://pidruchniki.ws/politologiya/>
8. Фонд Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва. URL: <https://dif.org.ua/>
9. Центр соціологічних і політичних досліджень та технологій "СОЦІОПОЛІС". URL: <http://sociopolis.com.ua/Sociopolis/About/>

**ДОДАТКОВА ЛІТЕРАТУРА ДЛЯ НАПИСАННЯ РЕФЕРАТИВ,
КУРСОВИХ І ДИПЛОМНИХ РОБІТ З «ГЕОПОЛІТИКИ»**

1. А.Б.В. Збройний конфлікт в термінах (Путівник для України) / Д. Дуцик, В. Черниш, В. Вороніна, Н. Рюче, І. Мороз, О. Паперняк, І. Калапуха. Київ, 2019.
2. Абдуллаєв Самір. Сучасний міжнародно-правовий статус Каспійського моря / Самір Абдуллаєв. *Політичний менеджмент*. 2009. № 3. С. 164-173.
3. Аверинцев С.С. Несколько мислей о «евразийстве» Н.С.Трубецкого. *Новый мир*. 2003. № 2.
4. Адамський В. Політична трансформація у країнах Центральної і Східної Європи. Київ: Дакор, 2006. 274 с.
5. Азимов А. Москва и Дели в многополярной системе. *Международная жизнь*. 2000. № 7.
6. Актуальные вопросы глобализации. Круглый стол «МЭиМО». *Мировая экономика и международные отношения*. 1999 (2000). № 4, 5.
7. Актуальные проблемы Европы / РАН. ИНИОН. Вып. 2. Европа и мир: Проблемно-тематический сборник / Т.Мационашвили (ред.). Москва, 2000.
8. Александр Дугин: «Началась Великая Война Континентов». *Пражский Телеграф*. 9 апреля 2014 г. URL: <http://ptel.cz/2014/04/aleksandr-dugin-nachalas-velikaya-vojna-kontinentov>.
9. Александр Дугин: Нам нужна свободная Украина. *Информационно-аналитическое издание «Украина.ру»*. 20 октября 2017 г. URL: <https://ukraina.ru/exclusive/20171020/1019404891.html>.
10. Алексеев Ю.М. Украина и европейский глобализм (1989-2009). Киев: Киевский Славистический университет, 2010.
11. Алексеева И., Зеленев Е., Якунин В. Геополитика в России: между Востоком и Западом. Конец XVIII – начало XX в. Санкт-Петербург: Издательство СПбГУ, 2001. 304 с.
12. Алексеенко Ирина. Процеси централізації та децентралізації світу в теоретичному дискурсі. *Політичний менеджмент*. 2008. № 2. С. 156-160.
13. Алексеева Т.І. Міжнародні організації: навч. посібн. Харків: Вид-во ХНЕУ, 2006.
14. Аналитический доклад: Россия и Прибалтика. *Независимая газета*. 1997. 28 октября.
15. Андреев А.Р. История ордена иезуитов. Москва: Русская панорама, 1998.
16. Андреев А.Р. Монашеские ордена. Бенедектинцы. Москва, 2002.
17. Андреева О. М. Національна безпека України в контексті національної ідентичності і взаємовідносин з Росією. Київ: Парламентське видавництво, 2009. 359 с.
18. Андрианова Т.В. Геополитические теории XX в.: Социально-философское исследование. Москва: РАН ИНИОН, 1996. 178 с.
19. Андронов А. Индия: борьба с бандитами. *Независимое военное обозрение*. 1999. № 19.
20. Андрусів В.В. Нормативний дискурс формування європейської ідентичності. *Політичний менеджмент*. 2007. № 3. С. 135-146.
21. Андрущенко (Гринько) С.В. Україна в сучасному геополітичному середовищі. Київ: Логос, 2005. 288 с.
22. Анилионис Г.П., Зотова Н.А. Глобальный мир: единый и разделенный. Эволюция теорий глобализации. Москва: Международные отношения, 2005.
23. Арбатова Н. Евроатлантические отношения в XXI веке: проблемы и сценарии. *Мировая экономика и международные отношения*. 2015. Т. 59. № 11. С. 31-37.
24. Арбатов А. Безопасность: российский выбор. Москва: ЭПИцентр, 1999.
25. Арбатов А.Г. Ядерная перезагрузка и международная безопасность. *Полис*. 2011. № 3. С. 36-49.

26. Арбатова М., Рыжков В. Россия и ЕС: сближение на фоне разрыва? *Россия в глобальной политике*. 2005. Т. 3. № 1. С. 195-204.
27. Арин О. А. Мир без России. Москва: ЭКСМО «Алгоритм», 2002.
28. Арин О. А. Россия: ни шагу вперед. Москва: ЭКСМО «Алгоритм», 2003.
29. Арон Р. Избранное: Введение в философию истории. Москва: ПЕР СЭ; СПб: Университетская книга, 2000.
30. Арон Р. История XX века: Антология. Москва: Ладомир, 2007.
31. Арон Р. Мемуары: 50 лет размышлений о политике. Москва: Ладомир, 2002.
32. Арон Р. Мир і війна між націями. Київ: Юніверс, 2000.
33. Арон Р. Опій інтелектуалів. Київ: Юніверс, 2006.
34. Асиметрія міжнародних відносин / під ред. Г.М. Перепелиці, О.М. Субтельного. Київ: Видавничий дім «Стилос», 2005. 555 с.
35. Асснер П. Насилие и мир. От атомной бомбы до этнической чистки. Санкт-Петербург: Всемирное слово, 1999.
36. Асснер П'єр. Парадокси розвитку світового співтовариства. *Політична думка*. 1996. № 3-4. С. 96-109.
37. Аттали Ж. Линии горизонта. *Европа и вызовы XXI века: Реферативный сборник/ Т.Г.Парлахина (ред.)*. Москва: РАН ИНИОН, 1993. С. 14-28.
38. Афганская война (1979-1989). Неизвестные страницы. *Родина*. 1999. № 2.
39. Афонін Е.А., Бандурка О.М., Мартинов А.Ю. Велика розтока (глобальні проблеми сучасності: соціально-інформаційний аналіз). Київ: ПАРАПАН, 2002. 352 с.
40. Африка на пороге XXI века. Москва, 1997.
41. Ахундов Каміл. Деякі аспекти політики США на Близькому Сході. *Політичний менеджмент*. 2009. № 4. С. 143-148.
42. Ачкасов В.А. «Образ запада» и современный кризис российской идентичности. *Вече: Альманах русской философии и культуры*. Санкт-Петербург, 1997. Вып. 8. С. 11-24.
43. Ачкасов В.А. Россия как разрушающееся традиционное общество. 2001. № 3. С. 83-92.
44. Бабашева Санубар Адыширин кызы. Биполярность в международной системе и ее внутренняя динамика. *Науковий журнал «Політикус»*. 2017. Вип. 6. С. 118-121.
45. Бабурин С. Н. Мир империй: территория государства и мировой порядок. Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2005.
46. Бабурин С. Российский путь: становление российской геополитики кануна XXI века: статьи, выступления, интервью 1990-1995 гг. Москва, 1995.
47. Бабурин С.Н. Естественные границы государств: возвращение политико-правовой аксиомы. *Известия вузов. Правоведение*. Санкт-Петербург, 1999. № 1. С. 17-23.
48. Бабурин С.Н. Территория государства. Правовые и геополитические проблемы. Москва: Издательство МГУ, 1997.
49. Баган О. Українська Понтида: Геополітичні виміри сучасної України. Дрогобич: Коло, 2002.
50. Баган Олег. Україна XXI століття: геополітичні виклики. *Сурма козацький журнал*. URL: <http://universum.lviv.ua/journal/2010/6/dnistr.htm>
51. Баган Олег. Україна XXI століття: геополітичні виклики. *Сурма козацький журнал*. URL: <http://universum.lviv.ua/journal/2010/6/dnistr.htm>
52. Бадах Ю.Г. «Холодна війна» та її виміри (1946-1991 рр.). Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2009.
53. Бадер Антон. Громадянська війна як вид збройного насилля: дефініція феномену в українській та зарубіжній політичній науці. *Науково-теоретичний альманах «Грані»*. 2020. Том 23. № 3. С. 98-107.

54. Бадер Антон. Сутнісні основи збройного насилля крізь призму феномену соціального насилля. *Науково-теоретичний альманах «Грані»*. 2020. Том 23. № 1-2. С. 93-101.
55. Бадзьо Ю. Український вибір. Київ: Смолоскип, 2004.
56. Бажанов Е. Неизбежность многополюсного мира. *Международная жизнь*. 2003. № 8.
57. Базив Д.П. Геополитическая стратегия Украины. Київ, 2000.
58. Байбаков А. Будут ли арабы жить лучше? Новые подходы к оценке развития арабских стран (рубеж XX – XXI вв.). *Азия и Африка сегодня*. 2008. № 1.
59. Бакаев О.О., Пирожков С.І., Ревенко В.Л. Міжнародні транспортні коридори – особливий пріоритет України на шляху інтеграції у світову економічну систему. *Стратегічна панорама*. 1999. № 4. С. 37-55.
60. Бандера С. Перспективи Української Революції: Друге репринтне вид. Дрогобич: Видавнича фірма «Відродження», 1999. 656 с.
61. Банчук-Петросова О.В. Дипломатія у механізмі врегулювання міжнародних територіальних спорів. *Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти*. 2020. Вип. 5. С. 9-21.
62. Баранов А.В. Сепаратизм в современной Италии: факторы развития, институционализация, политические стратегии. *Человек. Сообщество. Управление*. 2015. Т. 16. № 12. С. 78-90.
63. Баранов С.Д. Тезисы о факторах переориентации интересов России. *Полис*. 2000. № 1. С. 73-74.
64. Барановський Фелікс. Чинники та мотиви європейської інтеграції України. *Політичний менеджмент*. 2007. № 6. С. 115-124.
65. Бардін О. Геокультурополітична складова тероризму. *Людина і політика*. 2002. № 6. С. 89-106.
66. Баскакова А.С. Окупація Кримського півострова та російсько-українське збройне протистояння на сході України. *Науковий журнал «Політикус»*. 2021. Вип. 2. С. 19-25.
67. Басняк Ю.А. Загрози та виклики сучасному трансатлантичному простору безпеки і «українське питання». *Науковий журнал «Політикус»*. 2016. Вип. 1. С. 198-203.
68. Батюк В. Российско-американские отношения сегодня. URL: www.rau.su/observer/N03_96/3_05.htm
69. Бауман З. Глобализация. Последствия для человека и общества. Москва, 2004.
70. Бауман З. Глобалізація: наслідки для людини і суспільства / пер. з англ. І.Андрущенко. Київ: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008.
71. Бачо Янош. Нацизм. Москва: Язуз, Эксмо, 2004. 544 с.
72. Бебик В. М., Шергін С. О., Дегтерьова Л.О. Сучасна глобалістика: провідні концепції і модерна практика. Київ: Університет «Україна», 2006. 208 с.
73. Бегунов Ю.К. Тайные силы в истории России. Сборник статей и документов: 4-е изд. Москва: Изд-во газеты «Патриот», 2000.
74. Бедрій А. Юрій Липа – ідеолог і політичний теоретик. *Визвольний шлях*. 1994. Кн. 4. С. 502-510.
75. Безпека України – 2010: Безпека України: геополітичний вимір / під ред. В.П.Горбуліна, А.М.Зленка, Г.К.Крючкова та ін. Київ: Громад.-політ. об'єд. «Український форум», 2007.
76. Бек У. Политическая динамика в глобальном обществе риска. *Мировая экономика и международные отношения*. 2002. № 5.
77. Бек У. Что такое глобализация? / пер. с нем. Москва: Прогресс-Традиция, 2001.
78. Белковский С.А. Россия против Запада: война, религия, любовь. URL: <http://www.apn.ru/publications/article20160.htm>.

79. Бердяев Н. Падение священного русского царства: публицистика 1914-1922. Москва: Астрель, 2007.
80. Бердяев Н. Русская идея. Москва: Издательство АСТ; Харьков: Фолио, 2004.
81. Березовська-Чміль Олена, Кобець Юлія, Міщук Мар'яна. Управління системою національної безпеки в умовах воєнно-політичного конфлікту. *Науково-теоретичний альманах «Грані»*. 2021. Том. 24. № 9. С. 70-76.
82. Бесараба Олеся. Регіональне співробітництво в Європі. *Нова політика*. 2001. № 2 (34). С. 20-21.
83. Бесараба Олеся. Сучасні виклики європейській безпеці. *Людина і політика*. 2001. № 3. С. 103-108.
84. Беспалов С.В. Перспективы реализации геополитических интересов России на постсоветском пространстве. *Полис*. 2011. № 2. С.118-128.
85. Бессонов Б. Фашизм: идеология, политика. Москва: Высшая школа, 1985.
86. Бжезінський Збігнєв. Велика шахівниця: Американська першість та її стратегічні імперативи. Львів – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2000. 236 с.
87. Бжезінський Збігнєв. Україна у геостратегічному контексті. Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2006. 102 с.
88. Бжезінський З. Вибір: світове панування чи світове лідерство. Київ: Вид. «Києво-Могилянська академія», 2006. 203 с.
89. Бжезінський З. Україна і Польща в контексті Європейської інтеграції. *Стратегічна панорама*. 1998. № 3-4.
90. Бжезінський З. Україна має стати європейською державою. *Сучасність*. 1991. № 9.
91. Бжезінський З. «Холодна війна» та її наслідки. *Політика і час*. 1993 №1.
92. Бжезінський З. Геостратегія для Євразії. *Независимая газета*. 1997. 24 октября.
93. Бжезінський З. Еще один шанс. Три президента и кризис Американской сверхдержавы. Москва: Международные отношения, 2007.
94. Бжезінський З. Зыбучие пески гегемонии. *Россия в глобальной политике*. 2004. Т. 2. № 2. С. 187-203.
95. Бжезінський З. Как строить отношения с Россией. *Pro et contra*. 2001. Т. 6. № 1-2. С. 137-152.
96. Бжезінський вважає, що сближение России и США неизбежно. *Газета. Ру*. 2008. URL: <http://gazeta.ru>
97. Бицилли П.М. Два лика евразийства. Избранные труды по философии. Москва: Наследие, 1996. С. 35-48.
98. Білорус О. Імперативи стратегії розвитку України в умовах глобалізації. *Політична думка*. 2001. № 4. С. 68-83.
99. Білорус О.Г. Глобалізація і національна стратегія України. Київ: ВО «Батьківщина»; Броди: Просвіта, 2001.
100. Білоус А. О. Політико-правові системи: світ і Україна: нав. посібн. Київ: АМУПП, 2000.
101. Біркович Р.В. Ісламський чинник у міжнародних відносинах на Балканах: Автореф. дис. ... канд. політ. наук. / Київ. нац. ун-т ім. Т.Г.Шевченка. Київ, 2005.
102. Блажевська Є В. Міграція як виклик спільній безпековій політиці ЄС. *Науковий журнал «Політикус»*. 2017. Вип. 3. С. 127-132.
103. Близький Схід: міжнародна безпека, регіональні відносини та перспективи для України: монографія / Рада нац. безпеки і оборони України, Нац. ін-т проблем міжнар. безпеки; Відп. ред. Б.О.Парахонський. Київ: ПЦ «Фоліант», 2008.
104. Блэр А. Рубл. Россия, Европа и Америка – перспективы стратегического партнерства. *Современная Европа*. 2003. № 4. С. 22-34.

105. Богатуров А.Д. Великие державы на Тихом океане: история и теория международных отношений в Восточной Азии после Второй мировой войны (1945-1995) / Институт США и Канады РАН. Москва: Конверт-МОНФ, 1997.
106. Боден Дитер. Россия в глобальной политике. URL: <http://www.globalaffairs/29/№6>, Ноябрь-декабрь 2007.
107. Бодрук О.С. Структури военной безопасности: национальный та міжнародний аспекти. Київ: НІПМБ, 2001.
108. Бодрук Олег. Ракетний синдром. Військові потенціали країн Третього світу у контексті сучасних міжнародних процесів. *Політика і час*. 2002. № 5. С. 47-59.
109. Бодрук Олег. Фактор сили у сучасному світі. Геополітичні зміни сучасної міжнародної безпеки після трагічних подій 11 вересня 2001 р. *Політика і час*. 2002. № 3. С. 57-67.
110. Боечко В., Ганжа О., Захарчук Б. Кордони України: історична ретроспектива та сучасний стан. Київ: Основи, 1994.
111. Божко В. Особливості та уроки «гібридної війни» Росії проти України. *Незалежний аналітичний центр геополітичних досліджень «Борисфен Інтел»*. URL: https://bintel.org.ua/nukma/gibridna-ja_vojna.
112. Бойко О. Геополітичні проблеми України в контексті мирних переговорів Української держави з РСФРР (Аналітична записка Д. Донцова «О границях Української держави під виглядом політичним»). *Вісник КНДУ*. Серія Історія. Економіка. Філософія. 2014. Випуск 19. С. 78-88.
113. Бокль Г.Т. История цивилизации в Англии. Ленинград, 1986.
114. Болгов О. Нова глобальна геополітична ситуація і реформа ООН. *Право України*. 1998. № 9. С. 80-84.
115. Болховитинов Н.Н. Доктрина Монро (происхождение и характер). Москва: Изд-во ИМО, 1959.
116. Бондаренко В.Д. Сучасна Ісламська Республіка Іран як осередок ескалації регіональної небезпеки на Близькому Сході. *Науковий журнал «Політикус»*. 2022. Вип. 5. С. 105-110.
117. Бондаренко В.Д. Сучасний огляд на геополітичний трикутник Китай – Іран – Росія у контексті контрбалансу сили США у регіоні Близького Сходу. *Науковий журнал «Політикус»*. 2023. Вип. 4. С. 113-120.
118. Бордачев Т., Мошес А. Россия: конец европеизации? *Россия в глобальной политике*. 2004. Т. 2. № 2. С. 104-116.
119. Борко Ю.А. Европейский Союз на пороге XXI века: выбор стратегии развития. Москва: Издательский Дом «Деловая литература», 2001.
120. Борко Ю.А. От европейской идеи – к единой Европе. Москва: Издательский Дом «Деловая литература», 2003.
121. Боротьба з міжнародним тероризмом: нормативна база / упоряд. В.А.Ліпкан. Київ: КНТ, 2007.
122. Бортников В.С. Арктические стратегии России и США в XXI в.: сравнительный анализ. *Политическая наука: науч. журн.* Москва. 2015. № 4: Сравнительные исследования мировой политики. С. 191-203.
123. Брагина Е. Формирование новой экономической общности России и постсоветского пространства. *Мировая экономика и международные отношения*. 2003. № 7.
124. Бредіхін Андрій. Проблема краю Косово і Метохії як передумова формування нових принципів міжнародних відносин. *Політичний менеджмент*. 2009. № 6. С. 143-148.

125. Бродель Фернан. Матеріальна цивілізація, економіка і капіталізм, XV – XVIII ст. У 3-х т. Т. 1. Структура повсякденності: можливе і неможливе / пер. з фр. Г.Філіпчук. Київ: Основи, 1995. 543 с.
126. Бродель Фернан. Матеріальна цивілізація, економіка і капіталізм, XV – XVIII ст. У 3-х т. Т. 2. Ігри обміну / пер. з фр. Г.Філіпчук. Київ: Основи, 1997. 585 с.
127. Бродель Фернан. Матеріальна цивілізація, економіка і капіталізм, XV – XVIII ст. У 3-х т. Т. 3. Час світу / пер. з фр. Г.Філіпчук. Київ: Основи, 1998. 631 с.
128. Бубняк Соломія. Внутрішньо переміщені особи в контексті сучасних міграційних процесів в Україні. *Науково-теоретичний альманах «Грані»*. 2019. Том 22. № 11. С. 56-68.
129. Бузгалин А. Имперская модель мира и альтернативные ей перспективы. *Международные процессы*. 2004. Т. 2. № 2.
130. Булгаков В. Геополітична реальність – виклик часу. *Віче*. 1997. № 12. С. 11-19.
131. Бурант Р. Україна і Польща: до стратегічного партнерства. *Політична думка*. 1997. № 3. С. 97-100.
132. Бурдяк Віра, Мороз Ігор. Перспективи співробітництва «Україна – НАТО» і роль у ньому польського фактора. *Політичний менеджмент*. 2008. № 3. С. 165-174.
133. Буряченко О.В. Вплив наслідків російсько-української війни на глобальний ядерний порядок. *Науковий журнал «Політикус»*. 2023. Вип. 4. С. 121-131.
134. Буряченко О.В. Російсько-українська війна як фактор порушення та еволюції світової безпекової рівноваги. *Науковий журнал «Політикус»*. 2023. Вип. 2. С. 73-83.
135. Буряченко О. Криза системи контролю над ядерною зброєю. Виклики ХХІ сторіччя та ризики майбутнього. *Наукові праці МАУП. Політичні науки та публічне управління*. 2023. № 1 (67). С. 19-30.
136. Бурьян С.В. Российско-белорусские отношения на современном этапе. URL: nest-expert.ru/node/62
137. Бутейко Д.Д. Куди прямує Україна. Київ: Видавничий дім «Юридична книга», 2001.
138. Бучин М.А., Бурій Д.А. Енергетична війна Російської Федерації проти України як різновид гібридної війни. *Науковий журнал «Політикус»*. 2023. Вип. 3. С. 13-17.
139. Бушанський В.В. Структура російської імперської ідеології. *Науковий журнал «Політикус»*. 2015. Вип. 1. С. 63-67.
140. Быстрицкий Е. Идеал Запада и реальность России для Украины. *Материали Міжнародної наукової конференції «Ялта – 2000. Роль Європи в ХХ столітті»*; 7-9 травня 2000 року. Ялта, 2000. С. 201-207.
141. В поисках своего пути: Россия между Европой и Азией: Хрестоматия по истории российской общественной мысли XIX и XX веков / сост. Н.Г.Федоров. 2-е изд. Москва: Логос, 1997.
142. Вакулич В. Чеченський тероризм у контексті російсько-кавказької проблеми. Київ: Ін-т політич. і етнонац. дослідж. ім. І.Ф.Кураса, 2007.
143. Вакулич В.М. Відносини США – ЄС і перспективи поширення інтеграційного процесу в Європі. Кіровоград, 2000.
144. Валецький О.Л., Гончар М.М. Структура геополітичних інтересів України. Київ, 1995. 99 с.
145. Валєєва Ю. Виклики європейській архітектурі безпеки: український контекст. *Зовнішні справи*. 2014. Вип. 9. С. 8-15.
146. Валлерстайн И. Анализ мировых систем и ситуация в современном мире. Санкт-Петербург: Университетская книга, 2001. 416 с.
147. Валлерстайн И. Конец знакомого мира: социология XX века / пер. с англ. Москва: Логос, 2003. 355 с.

148. Валлерстайн И. Миросистемный анализ: введение. Москва, 2006.
149. Вандам А.Е. Геополитика и геостратегия. Москва: Издательство «Кучково поле», 2002. 272 с.
150. Василевич Ю.В. Чорноморська концепція Юрія Липи у геополітичній думці України. *Наукові праці. Політологія*. 2012. Випуск 166. Т. 178. С. 8-11.
151. Василевский Э. США: государство и проблема конверсии. *Мировая экономика и международные отношения*. 2000. № 5. С. 103-112.
152. Василенко И.А. Политическая глобалистика: учеб. пособ. Москва: Логос, 2003. 359 с.
153. Василенко Світлана. Геополітичні вектори України: витоки й особливості їх формування. *Нова політика*. 2000. № 3 (29). С. 46-51.
154. Василенко С. Геополітичні концепції і українська геополітика. *Сучасна українська політика: Політики і політологи про неї* / редколегія: М.Михальченко, В.Андрущенко, Ф.Рудич. Київ, 2000. Вип. 2. С. 63-73.
155. Василенко С.Д. Європейський вибір України. Одеса: «ВидавІнформ» ОНМА, 2003.
156. Василенко С.Д. Україна: геополітичні виміри в загальноєвропейському процесі. Одеса, 2000.
157. Василенко С. «Чорноморська доктрина» України та її сучасні виміри. *Людина і політика*. 2002. № 4. С. 11-17.
158. Васюк Н. О. Геополітична стратегія держави кризового суспільства. *Розвиток системи державного управління в Україні*. Теорія та практика державного управління. 2014. Випуск 3 (46). С. 19-28.
159. Вебер А.Б. Политика мирового развития между реальностью глобализации и императивом устойчивости. *Полис*. 2003. № 5.
160. Вебстер Неста Х. Всемирная революция. Заговор против цивилизации / пер. с англ. Н.Н.Сенченко. Киев: Серж, 2001.
161. Вегеш М. Геополітика. *Актуальні проблеми політичної науки*. Випуск перший. Ужгород: «ФОП Сабов А.М.», 2017. С. 121-143.
162. Вегеш М. Геополітика. *Політична наука: Навчально-методичний посібник* / за заг. ред. М.М. Вегеша. Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», 2009. С. 233-323.
163. Вегеш М. Геополітика. *Політологія: підручник* / за ред. М.М.Вегеша. 3-тє вид., перероб. і доп. Київ: Знання, 2008. С. 350-380. (Вища освіта ХХІ століття).
164. Вегеш М. Геополітична концепція Карла Гаусгофера. *Relatii Romano-ucrainene, istorie si contemporaneitate. Румунсько-українські відносини. Історія та сучасність. Romanian-ukrainian relations, history and present*. Editura Muzeului Satmarean, 2015. С. 143-152.
165. Вегеш М. Збігнев Бжезінський про геополітичні пріоритети України: еволюція оцінок. *Політика і державне управління*. Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», 2016. С. 26-31.
166. Вегеш М. Проблематика війни і миру в спадщині Реймона Арона. *Україна та Центральна Європа*. Матеріали II Міжнародної наукової конференції «Формат розвитку відносин України та країн Центральної Європи у контексті впливу гібридної війни, виборчих процесів та забезпечення прав національних меншин» (м. Ужгород, 3 травня 2019 року). Ужгород, 2019. С. 108-116.
167. Вегеш М. Світовий процес і геополітика. Навчальний посібник. Ужгород: «ФОП Сабов А.М.», 2017.
168. Вегеш М. Юрген Габермас про США та сучасне і майбутнє ЄС. *Україна та Центральна Європа*. Матеріали II Міжнародної наукової конференції «Формат розвитку відносин України та країн Центральної Європи у контексті впливу гібридної війни, виборчих процесів та забезпечення прав національних меншин» (м. Ужгород, 3 травня 2019 року). Ужгород, 2019. С. 148-152.

169. Вегеш М., Гиря В. Деякі нотатки про місце і роль України в сучасному геополітичному просторі. *Карпатська Україна – етап українського державотворення: історія і сучасність*. Матеріали наукової конференції, присвяченої 80-річчю проголошення незалежності Карпато-Української держави і 145-річчю від дня народження видатного закарпатського політика й громадсько-культурного мислителя Августина Волошина (м. Ужгород, 14 березня 2019 року). Ужгород, 2019. С. 209-216.
170. Вегеш М., Гиря В. Роберт Каган про роль США в новому світовому порядку. *Україна та Центральна Європа*. Матеріали II Міжнародної наукової конференції «Формат розвитку відносин України та країн Центральної Європи у контексті впливу гібридної війни, виборчих процесів та забезпечення прав національних меншин» (м. Ужгород, 3 травня 2019 року). Ужгород, 2019. С. 188-197.
171. Вегеш М. Світовий процес і геополітика // Вегеш М., Остапеч Ю. Основи політології. Ужгород: Видавництво УжНУ, 2003. С. 259-315.
172. Вегеш М., Сасин Г. Україна і світ у науковій спадщині З. Бжезінського (Від «Великої шахівниці» до останніх інтерв'ю). *Україна та Центральна Європа*. Матеріали II Міжнародної наукової конференції «Формат розвитку відносин України та країн Центральної Європи у контексті впливу гібридної війни, виборчих процесів та забезпечення прав національних меншин» (м. Ужгород, 3 травня 2019 року). Ужгород, 2019. С. 239-254.
173. Велика О.В., Майстренко Ю.І. Особливості українояпонських відносин у 2017 – 2021 рр. *Науковий журнал «Політикус»*. 2022. Вип. 5. С. 111-115.
174. Вербинський В.В., Земляний М.Г. Російський фактор євроінтеграційних енергетичних відносинах України. *Стратегічна панорама*. 2004. № 1. С. 57-64.
175. Верменко Анатолій. Перспективи оптимізації соціально-демографічної ситуації в Україні: погляд з позицій екоцентризму. *Нова політика*. 1998. № 6(20). С. 29-33.
176. Вернадский В.И. Размышления натуралиста. Научная мысль как планетарное явление. Москва: Наука, 1977.
177. Верховцева І.Г. Російська імперія у фокусі глобалістики: парадокси управлінської уніфікації імперського простору. *Регіональні студії*. 2021. № 24. С. 110-115.
178. Взгляд из России: избранные политические статьи «Русского журнала». Київ: Основні цінності, 2004.
179. Винниченко В. Заповіт борцям за визволення. Київ: Видавниче товариство «Криниця» книголюбів України, 1991.
180. Виноградов А. Тайные битвы XX столетия. Москва: Олма-Пресс, 1999.
181. Витвер И.А. Французская школа «географии человека» // Витвер И.А. Избранные сочинения / под ред. В.Вольского, А.Е.Слуки. Москва: Изд-во МГУ, 1998. С. 513-546.
182. Вільсон Е. Українці: несподівана нація. Київ: КІС, 2004.
183. Вінникова Н.А. Китай як глобальна цифрова імперія. *Науковий журнал «Політикус»*. 2022. Вип. 1. С. 128-133.
184. Вінникова Н.А. Штучний інтелект у контексті глобального управління. *Науковий журнал «Політикус»*. 2022. Вип. 3. С. 65-70.
185. Вітман К.М. Євроскептицизм як прояв дезінтеграційних тенденцій в ЄС. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Історія. Флософія. Політологія*. Одеса: Фенікс, 2017. Вип. 13. С. 8-12.
186. «В інтересах іншої держави...»: проблеми виявлення та протидії агентам впливу: аналіт. доп. / Д.В.Дубов, І.О.Корецька. Київ: НІСД, 2018. 48 с.
187. Власюк О.С. Національна безпека України: еволюція проблем внутрішньої політики: вибрані наукові праці. Київ: НІСД, 2016. 528 с.

188. Внук В.К. Влияние распада биполярного мира на кризис региональных политических систем (на примере современного Балканского кризиса). *Вестник Московского университета*. Серия 12. Политические науки. 2001. № 2. С. 42-53.
189. Внук В.К. Современный Балканский кризис как элемент реализации концепции «гуманитарного вмешательства». *Вестник Московского университета*. Серия 12. Политические науки. 2001. № 6. С. 77-88.
190. Вовк С.О., Бадер А.В. Переосмислення інституційно-функціонального наповнення національної безпеки України в умовах збройного насилля. *Науковий журнал «Політикус»*. 2023. Вип. 4. С. 7-14.
191. Вовк С.О. Громадянська війна як засіб зміни вектора політичного процесу: дис. ... на здоб. наук. ступ. доктора політ. наук. Одеса, 2018. 441 с.
192. Войтенко Ю.М. Ідентичність українців в умовах демократичного транзиту та геополітичних викликів: динаміка. *Науковий журнал «Політикус»*. 2022. Вип. 1. С. 176-181.
193. Войтович О.І. Американсько-британські відносини (1997 – 2009 рр.). *Науковий журнал «Політикус»*. 2023. Вип. 4. С. 132-137.
194. Войтович Олександр. Азіатсько-Тихоокеанський регіон наприкінці ХХ століття (деякі проблеми воєнно-політичного й економічного розвитку). *Нова політика*. № 5 (25). С. 36-37.
195. Волес Вільям, Волес Гелен. Творення політики в Європейському Союзі. Київ: Видво Соломії Павличко «Основи», 2004. 871 с.
196. Волков А. «Шведский социализм» сегодня. *Современная Европа*. 2003. № 2. С. 80-86.
197. Володин А.Г., Широков К.Г. Глобализация: истоки, тенденции, перспективы. *Полис*. 1999. № 5.
198. Вонсович С.Г. Концепт «євроінтеграція»: історико-політологічний дискурс. *Науковий журнал «Політикус»*. 2022. Вип. 4-2. Спецвипуск. С. 34-39.
199. Воронич Б.О., Єгоров Ю.В., Костенко Г.Ф. Оцінка геополітичної обстановки та прийняття стратегічних рішень щодо запобігання воєнним конфліктам. Київ: Паливода А.В., 2011.
200. Воронов І.О. Глобалізація і політика: реалії і перспективи соціальних трансформацій. Київ: Генеза, 2004.
201. Врублевський В., Хорошковський В. Український шлях. Начерки: геополітичне становище України та її національні інтереси. Київ: Демократична Україна, 1997. 422 с.
202. Выдрин Д. Лицом к Европе не значит задом к России. *Комсомольская правда в Украине*. 2002. 1 марта.
203. Вячеслав Липинський: Історико-політологічна спадщина і сучасна Україна. Студії. Т. 1 / редактор Ярослав Пеленський. Київ – Філадельфія, 1994. 285 с.
204. Гаврилишин Б. Україна між Сходом і Заходом, Північчю і Півднем: геополітичні можливості і обмеження. *Розбудова держави*. 2002. № 7. С. 26-34.
205. Гаджиев К.С. Геополитика Кавказа. Москва: Международные отношения, 2001.
206. Гаджиев К.С. Конец евроцентрического мира и новая конфигурация геополитических сил. Москва, 1993. 296 с.
207. Газин В. Украина и новый миропорядок. *День*. 2005. 19 июля.
208. Галака Сергій. Майбутнє режиму нерозповсюдження ядерної зброї. *Політична думка*. 1998. № 3-4. С. 75-85.
209. Галкин А.А. Германский фашизм. Москва: Наука, 1989. [Електронний ресурс]. URL: [scepsis. Ru/library/id-2735.html](http://scepsis.ru/library/id-2735.html)
210. Галумов Э.А. Международный имидж России: стратегия формирования. Москва: Известия, 2003.

211. Гальчинский А. Украина – Россия: новая повестка дня стратегического партнерства. *День*. 2005. 12 апреля.
212. Гальчинський А.С. Стратегія євроінтеграції та питання участі України у формуванні єдиного економічного простору: аналітичні оцінки. Київ: НІСД, 2003. 23 с.
213. Гальчинський А.С. Україна – на перехресті геополітичних інтересів. Київ: Знання України, 2002. 180 с.
214. Гантінгтон С. Протистояння цивілізацій та зміна Світового Порядку. Львів: Кальварія, 2006.
215. Гао Шудинь. Трансформация отношений между Россией и КНР после холодной войны. *Полис*. 2010. № 6. С. 141-148.
216. Гатагова Л.С. Империя: идентификация проблемы. *Исторические исследования в России*. Тенденции последних лет / ред. Г.Бордюгов. Москва: АИРО, 1996. С. 332-356.
217. Геба Г.І. Перспективи виходу країн-членів з Європейського Союзу після Брекзиду. *Науковий журнал «Політикус»*. 2020. Вип. 6. С. 79-88.
218. Гедікова Н.П. Новий світовий порядок і роль у ньому України. *Науковий журнал «Політикус»*. 2023. Вип. 4. С. 31-36.
219. Гейден Г. Критика немецкой геополитики / пер. с нем. / ред. Е.Н.Петрунин. Москва: Изд-во иностр. лит., 1960.
220. Гельд Д., Мак-Грю Е. Глобалізація / антиглобалізація. Київ: КІС, 2004.
221. Геополитика: антология. Москва: Академический Проект; Культура, 2006.
222. Геополитика: хрестоматія / сост. Б.А.Исаев. Санкт-Петербург: Питер, 2007.
223. Геополитические и геоэкономические проблемы России. Санкт-Петербург, 1995.
224. Геополітика: Військово-політичні аспекти: навч. посібн. / науковий редактор Л.П. Шлемкевич. Львів: ЛІСВ, 2008.
225. Геополітичне сходження України: проблеми, сучасний стан, перспективи. Проблеми і перспективи української реформації / за заг. ред. М.Ф. Головатого, Г.В. Щокіна. Київ: МАУП, 2001. С. 181-198.
226. Геополітичний вимір сучасної української ситуації: Розд. 2. Сучасна українська політика: Політики і політологи про неї. Київ, 2003. Вип. 4. С. 209-254.
227. Герасимчук Т.Ф. Країни Центральної Європи в політиці Європейського Союзу (1989 – 2004): автореф. дис. ... канд. іст. наук. / Ін-т історії України НАН України. Київ, 2005.
228. Гербут Н.А. Енергетична політика ЄС: зміна фокуса в контексті агресії Росії проти України. *Науковий журнал «Політикус»*. 2023. Вип. 4. С. 138-143.
229. Геффернен М. Значення Європи. Географія та геополітика / переклад з англ. Київ: Дух і Літера, 2011.
230. Гитлер А. Моя борьба / перевод с немецкого с комментариями и редакциями. Б.м.: ИТФ «Т-ОКО», 1996. 228 с.
231. Гитлер А. Моя борьба. Харьков: ООО «Свитовид», 2003.
232. Гільченко О.Л. Проблема трансформації сучасного геополітичного коду України. *Науковий журнал «Політикус»*. 2020. Вип. 6. С. 89-95.
233. Гірман А.П. Європейська інтеграція: ретроспективний погляд. *Науковий журнал «Політикус»*. 2022. Вип. 4-2. Спецвипуск. С. 40-44.
234. Гливаковский А. Сценарий «атлантистов». *День*. 1993. 3 апреля.
235. Глобализация как стержневая проблема грядущего мира («круглый стол»). *Международная жизнь*. 2000. № 11.
236. Глобализация мирового хозяйства и национальные интересы России / В.П. Колосов (ред.); Московский государственный ун-т им. М.В. Ломоносова. Экономический ф-т. Москва: ТЕИС, 2002.

237. Глобализация: человеческое измерение / отв. ред. А.В. Торкунов. Москва, 2002.
238. Глобалізація і безпека розвитку: кол. монографія / наук. ред. О.Г. Білоруса. Київ: Національний економічний університет, 2001.
239. Глобалізація та політика національної безпеки: підручник / під ред. П. Юхименка. Київ: Центр навчальної літератури, 2021. 408 с.
240. Глобальне управління – 2025: вирішальний момент / переклад з англ. Г. Ленів. Львів: Літопис, 2011.
241. Глобальні трансформації і стратегії розвитку / О.Г. Білорус (ред.) та ін.; НАН України. Інститут світової економіки і міжнародних відносин. Київ, 1998.
242. Глобальные вызовы и Европа: сборник обзоров и рефератов / Т. Кондратьева, И. Новоженова (ред.). Москва, 2003.
243. Гнатюк Микола. Переваги стратегії приєднання України до Європейського Союзу: SWOT аналіз. *Політичний менеджмент*. 2010. № 3. С. 147-153.
244. Гнатюк О. Прощання з імперією. Українські дискусії про ідентичність: авторизований переклад з польської. Український науковий інститут Гарвардського університету, Інститут критики. Київ: Критика, 2005.
245. Головач Н., Згалат-Лозинська Л. Цивілізаційний розвиток України: сучасні виклики та можливості в просторі публічної політики. *Наукові праці МАУП. Політичні науки та публічне управління*. 2021. № 1 (60). С. 15-20.
246. Головка В. Україна та Китай: еволюція відносин (2021 – травень 2022 рр.). Київ: Інститут історії України НАН України, 2022. 199 с.
247. Головченко В. Витоки агресивності зовнішньої політики Росії. *Київські історичні студії*. Вип. 2. 2016. С. 68-75.
248. Головченко В. «Дракон у тумані»: геополітичний виклик Пекіна і відповідь Вашингтона. *Людина і політика*. 2004. № 3. С. 97-107.
249. Головченко В.І., Солдатенко В.Ф. Українське питання в роки Першої світової війни: монографія. Київ: Парламентське вид-во, 2009. 448 с.
250. Голубчиков Ю.Н. Российский Север в современной геополитике. *Общественные науки и современность*. 1999. № 1. С. 125-130.
251. Гольцов А.Г. Геополітична ідеологія Російської Федерації. *Науковий журнал «Політикус»*. 2021. Вип. 6. С. 83-88.
252. Гольцов А.Г. Геополітичний вимір стратегії Російської Федерації на пострадянському просторі: монографія. Київ: ЦУЛ, 2018. 392 с.
253. Гольцов А.Г. Геостратегія держави: прикладний вимір. *Науковий журнал «Політикус»*. 2023. № 1. С. 72-77.
254. Гольцов А.Г. Геостратегія України в Східній Азії. *Науковий журнал «Політикус»*. 2023. Вип. 2. С. 84-91.
255. Гольцов А.Г. Захід у світовому геополітичному порядку. *Науковий журнал «Політикус»*. 2022. Вип. 6. С. 66-71.
256. Гольцов Андрій. Імперська геополітика Німеччини щодо України під час Першої світової війни. *Науково-теоретичний альманах «Грані»*. 2021. Том. 24. № 9. С. 77-81.
257. Гонагов Р.Р. Геополитический аспект подхода Азербайджана к международно-правовому статусу Каспийского моря. *Науковий журнал «Політикус»*. 2017. Вип. 1. С. 57-61.
258. Гончаренко О.М. Геополітична дилема України. *Економічний часопис*. 1997. № 9. С. 3-9.
259. Гончаренко О.М. Пріоритети та засади формування інтегральної стратегії національної безпеки на перспективу. *Стратегічна панорама*. 1998. № 1-2.

260. Гончаренко О.М., Парахонський Б.О. Геополітичні пріоритети світових потуг і Україна. *Україна 2000 і далі: геополітичні пріоритети та сценарії розвитку*. Київ, 1999.
261. Гончаров Геннадій, Каплін Рлександр, Файер Олена. Збігнєв Бжезінський і місце України у його геостратегічній концепції (кінець 1940-х – 2017 рр.). *Науково-теоретичний альманах «Грані»*. 2021. Том. 24. № 12. С. 43-50.
262. Горбань Ю.А. Історія сучасного світу: соціально-політична історія XV – початку ХХІ століть. Київ: Знання, 2012. 438 с.
263. Горбатенко В.П., Кукуруз О.В. Енергетична безпека: зміна підходів до розуміння. *Науковий журнал «Політикус»*. 2023. Вип. 4. С. 37-42.
264. Горбулін В. Мой путь в зазеркалье. Не только путевые заметки. Киев: Брайт Букс, 2019.
265. Горбулін В.П., Власюк О.С., Кононенко С.В. Україна і Росія: дев'ятий вал чи Китайська стіна. Київ: НІСД, 2015. 132 с.
266. Горбунов Євген, Возняк Степан, Соловей Олексій. Геополітичні закономірності розвитку глобального світу. *Політичний менеджмент*. 2010. № 2. С. 156-165.
267. Горичева Л. Естественные-природные условия развития национальных хозяйств России и Западной Европы. *Мировая экономика и международные отношения*. 2004. № 2,3.
268. Горичева Л. Культурно-историческая целостность национально-государственного хозяйства. *Мировая экономика и международные отношения*. 2002. № 1.
269. Горло Н.В. Роль «Великої ідеї» в політиці іредентизму. *Науковий журнал «Політикус»*. 2017. Вип. 3. С. 63-67.
270. Горюнова Є.О. Зовнішня політика ЄС щодо російсько-української війни (2014-2022 рр.). *Науковий журнал «Політикус»*. 2022. Вип. 4-2. Спецвипуск. С. 45-51.
271. Горяев А. Евразийская идея в современном измерении. *Россия и современный мир*. 2003. № 3. С. 112-122.
272. Грани глобализации, трудные вопросы современного мира / под ред. А.Б.Вебера. Москва: Горбачев-фонд, 2003.
273. Гречанінов Вадим. Після розпаду біполярної системи. Новий світовий порядок та глобалізація на початку ХХІ століття. *Політика і час*. 2002. № 1. С. 58-67.
274. Гречка О. Міграційна криза в Європі як загроза безпеці ЄС: факти, виклики та можливі рішення. *Наукові праці МАУП. Політичні науки та публічне управління*. 2022. № 2 (62). С. 48-53.
275. Гречко П. Империя – императив нового мирового порядка. *Свободная мысль – XXI*. 2004. № 2. С. 3-11.
276. Григор О.О. Сучасні виміри дипломатії в умовах конфліктних і кризових ситуацій. *Науковий журнал «Політикус»*. 2019. Вип. 2. С. 79-84.
277. Гринів О. Україна і Росія: партнерство чи протистояння?: етнополітичний аналіз. Львів: НАН України, Інститут народознавства, 1997.
278. Гринів Олег. Передбачення глобального масштабу // Липа Юрій. Росподіл Росії. Львів, 1995. С. I-XX.
279. Гринько С.В. Особливості розвитку предмета геополітики як науки, що формується. *Вісник Київського національного університету ім. Т.Шевченка*. Серія: Міжнародні відносини. 2002. Вип. 21-24. С. 190-194.
280. Гриффіс Р.Т. Основания европейской интеграции. *Полис*. 2002. № 4. С. 135-145.
281. Гриценко А.А. Стратегічне планування зовнішньої політики як складова системи національної безпеки. *Науковий журнал «Політикус»*. 2022. Вип. 1. С. 39-43.
282. Гриценко А. Зовнішньополітична стратегія як результат стратегічного зовнішньополітичного планування. *Наукові праці МАУП. Політичні науки та публічне управління*. 2022. № 2 (62). С. 54-59.

283. Грищенко Т. Геостратегія постбіполярності (сучасні американські концепції та Україна). *Політична думка*. 1997. № 1.
284. Громько А. Россия и Иран: новая реальность. *Независимая газета*. 1998. 26 июня.
285. Грушевський М. Новий період історії України за роки від 1914 до 1919. Київ: Либідь, 1992.
286. Грушевський М. Твори: У 50 т. / редкол.: П. Сохань, Я. Дашкевич, І. Гирич та ін.; гол. ред. П. Сохань. Т. 1: Серія «Суспільно-політичні твори (1894-1907)». Львів: Світ, 2002.
287. Грушевський М. Твори: У 50 т. / редкол.: П. Сохань, Я. Дашкевич, І. Гирич та ін.; гол. ред. П. Сохань. Т. 2: Серія «Суспільно-політичні твори (1907-1914)». Львів: Світ, 2005.
288. Грушевський М. Твори: У 50 т. / редкол.: П. Сохань, Я. Дашкевич, І. Гирич та ін.; гол. ред. П. Сохань. Т. 3: «Суспільно-політичні твори (1907-березень 1917)». Львів: Світ, 2005.
289. Грушевський М. Хто такі українці і чого вони хочуть. Київ, 1991.
290. Грэхем Томас. Переосмысливая отношения между США и Россией. *Независимая газета*. 2001. 21 марта.
291. Губань Радим. Потентат планети. *Людина і політика*. 2001. № 3. С. 109-113.
292. Губерський Л., Андрущенко В., Михальченко М. Культура. Ідеологія. Особистість: методолого-світоглядний аналіз. Київ: Знання України, 2002.
293. Губський Б.В. Внутрішні та зовнішні фактори економічної безпеки України. *Стратегічна панорама*. 2000. № 1-2. С. 75-79.
294. Гугнін Едуард. Олігархічна корупція: сценарії та технології зовнішнього впливу в Україні (теоретико-соціологічний підхід). *Науково-теоретичний альманах «Грані»*. 2020. Том. 23. № 12. С. 58-67.
295. Гугнін Едуард. Чинники моря та суші в теоретичному обґрунтуванні стратегій зовнішнього впливу. *Науково-теоретичний альманах «Грані»*. 2020. Том. 23. № 11. С. 69-80.
296. Гугнін Олександр, Лисневська Юлія. Ріхард Зорге: керівництво разведсети в Японії (1933-1941 рр.). *Науково-теоретичний альманах «Грані»*. 2021. Том. 24. № 4. С. 22-30.
297. Гудби Дж. Неразделенная Европа. Новая логика мира в американо-российских отношениях. Москва: Международные отношения, 2000.
298. Гудзь Євген. Моно-, бі- чи багатополарність зовнішньої політики майбутнього. *Нова політика*. 1999. № 2 (22). С. 15-17.
299. Гулив Б.Ш. Войны эпохи глобализации: теоретические подходы, реальность и перспективы. *Научный журнал «Политикус»*. 2017. Вип. 2. С. 6-10.
300. Гуменюк Б. Дипломатія доби глобалізації: нові виклики та завдання. *Світогляд*. 2009. № 1. С. 23-33.
301. Гумилев Л. История народа Хунну: В 2-х книгах. Москва, 2002.
302. Гумилев Л. Н. Этногенез и биосфера Земли. Москва: Айрис Пресс, 2004.
303. Гумилев Л. Открытие Хазарии. Москва, 2002.
304. Гумилев Л. Ритмы Евразии: Эпохи и цивилизации. Москва: АСТ, 2005.
305. Гумилев Л. Тысячелетие вокруг Каспия. Москва, 2002.
306. Гумилев Л.Н. Древняя Русь и Великая Степь. Москва, 2002.
307. Гумилев Л.Н. Из истории Евразии. Москва: Искусство, 1993.
308. Гумилев Л.Н. От Руси к России: очерки этнической истории. Москва: Экопрос; Прогресс, 1992.
309. Гумилев Л.Н. Этногенез и биосфера Земли. Ленинград: Гидрометеиздат, 1990.
310. Гумилев Л.Н. Этносфера. История людей и история природы. Москва: Экопрос, 1993.

311. Гунчак Т. Україна: ХХ століття. Київ: Дніпро, 2005.
312. Гуренко В. Геополітика і націонал-соціалізм. *Нова політика*. 2001. № 5. С. 44-46.
313. Гусейнлі Сархан Мазахір оглу. Сучасна політика Туреччини щодо Сирії. *Науковий журнал «Політикус»*. 2023. Вип. 2. С. 92-95.
314. Гуцало Марія. Європейська політика безпеки у сфері протидії тероризму. *Політичний менеджмент*. 2010. № 1. С. 147-154.
315. Гуцало Марія. Процеси глобалізації і деякі чинники ескалації терористичних проявів. *Політичний менеджмент*. № 6. С. 125-132.
316. Давимука О.О. Стратегічна оцінка сучасних загроз безпеці державам Балто-Чорноморського регіону. *Науковий журнал «Політикус»*. 2021. Вип. 2. С. 93-99.
317. Давыдов Ю.П. «Старый» европеизм против «нового» атлантизма. *США – Канада: экономика, политика, культура*. 2003. № 9. С. 3-20.
318. Давыдов Ю.П. США: меняющееся видение меняющихся угроз. *США – Канада: экономика, политика, культура*. 2004. № 10. С. 3-22.
319. Даниелова А. Основные направления информатизации американского сообщества. *США-Канада*. 1999. № 5.
320. Данилевский Н.Я. Россия и Европа. Москва: Книга, 1991. 574 с.
321. Даниленко И. Высшая стратегия и судьбы Отечества // Вандам А.Е. Геополитика и геостратегия / сост., вступ. ст. и коммент. И.Образцова. Москва: Кучково поле, 2002. С. 235-260.
322. Даниленко С., Гальона О. Геополітичні акценти зовнішньої політики США у Центральній Азії. *Вісник Київського національного університету. Міжнародні відносини*. 2017. № 46. С. 20-25.
323. Дахин А.В. Свежее дыхание имперской идеи. *Полис*. 2004. № 1. С. 32-33.
324. Дахин В.Н. Контуры имперской системы: О новой модели международных отношений. *Свободная мысль – XXI*. 2001. № 11. С. 46-55.
325. Дашевська О. В. Геополітичний статус держави: сутність, фактори та функції. *Грані*. 2015. № 9 (125). С. 33-37.
326. Дашевська О.В. Геополітичні наслідки циклічності політичних криз в Україні. *Гілея: науковий вісник*. 2015. Вип. 98. С. 386-391.
327. Дашевська О. В. Стан геополітичних досліджень в українській науці. *Грані*. 2016. № 1 (129). С. 59-66.
328. Дашкевич Я.Р. Большая граница Украины (Этнический бартер или этноконтактная зона) // Этноконтактные зоны в Европейской части СССР (география, динамика, методы изучения). Москва, 1989.
329. Дебенко Василь. Генеза деспотизму і месіанства в Московській державі. *Нова політика*. 1998. № 6 (20). С. 25-28.
330. Дегоев В. Кавказские горизонты Большой Европы. *Россия в глобальной политике*. 2004. Т. 2. № 5. С. 150-160.
331. Делягин М. Мировой кризис: Общая теория глобализации / М.Делягин. – М.: ИНФРА-М, 2003.
332. Делягин М. Миссия России в эпоху второго «кризиса Гуттенберга». *Россия в глобальной политике*. 2004. Т. 2. № 1. С. 99-113.
333. Делягин М. От глобальных противоречий – к региональным конфликтам. *Россия в глобальной политике*. 2004. Т. 2. № 5. С. 128-135.
334. Деменко О. Українська геополітика ХХІ ст.: євразійство чи євроінтеграція. *Людина і політика*. 2004. № 1. С. 73-82.
335. Дергачев А. Украина-российские отношения – европейский и евразийский контекст. *Полис*. 2000. № 6. С. 110-121.
336. Дергачев В. Геоэкономика (Современная геополитика). Киев: ВИРА-Р, 2002.

337. Дергачев В.А. Балканское зарево: трансформация геополитического пространства. *Национальные интересы*. 1999. № 4.
338. Дергачев В.А. Восточноевропейский геополитический узел. *Проблемы постсоветских стран*. Москва: ИМЭПИ РАН, 1999.
339. Дергачев В.А. Геополитическая трансформация Украины. Россия и СНГ в новейших европейских интеграционных процессах. Москва: ИМЭПИ РАН, 2003.
340. Дергачов О. Небезпека як атрибут державності. *Політична думка*. 1997. № 1.
341. Дергачов О. Україна в сучасних геополітичних перетвореннях. *Політична думка*. 1998. № 2.
342. Дергачов Олександр. Геополітичні констеляції посткомуністичного світу. *Політична думка*. 1995. №1. С. 51-62.
343. Дергачов Олександр. Міжнародне становище України. *Політична думка*. 2000. № 2. С. 92-110.
344. Дергачов Олександр. Україна в європейському та євразійському інтер'єрі. *Політична думка*. 2000. № 4. С. 80-91.
345. Державотворчий процес в Україні. 1991-2006 / редакційна колегія: В.А. Смолій (відповідальний редактор), В.М. Геєць, Г.В. Касьянов, С.В. Кульчицький (заступник відповідального редактора), Ю.А. Левенець, В.М. Литвин, О.С. Онищенко, М.В. Попович, Ю.С.Шемшученко. Київ: Наукова думка, 2007.
346. Держалюк М. Україна у зарубіжних доктринах та стратегіях 20 ст. *Політична думка*. 1996. № 1. С.64-85.
347. Джафаров Мирназیم Мирсалман оглу. Тайные общества против усиления Османской империи: историко-политический аспект. *Научный журнал «Политикус»*. 2020. Вып. 4. С. 26-34.
348. Джафаров Мірназім. Роль таємних організацій в експансії Передньої Азії західними державами в часи пізнього середньовіччя. *Зовнішні справи*. 2019. № 4-5. С. 33-37.
349. Джеймс П., Мартин Дж. Все возможные миры. История географических идей. Москва: Прогресс, 1988.
350. Джердж С. Україна – НАТО: співробітництво заради безпеки. Київ: Т-во «Знання»України, 2007.
351. Джозеф Най: Якщо у сусідів України різне бачення політики, досить важко підібрати шлях, який зацікавить всіх. Главком: Офіційний веб-сайт. 14 березня 2011 р. URL: <https://glavcom.ua/publications/113741-dzhozef-naj-jakshcho-u-susidiv-ukrajini-rizne-bachennja-politiki-dosit-vazhko-pidibrati-shljah-jakij-zatsikavit-vsih.html>.
352. Дзьобань О. Геополітичні чинники системи національної безпеки (соціально-філософський аспект). *Людина і політика*. 2004. № 1. С. 83-90.
353. Динис Г.Г., Дербак В.І., Сюсько І.М. Транскордонне співробітництво України. *Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки*. Міжвідомчий збірник наукових праць. Випуск 10. Київ, 2001. С. 110-127.
354. Динис Г. Сучасні гібридні збройні конфлікти (приклад агресії Російської Федерації проти України). *Геополітика України: історія та сучасність*. 2016. Вип. 2. С. 108-112.
355. Діалог цивілізацій чи Четверта світова війна: матеріали П'ятої Всесвіт. конф., Київ, 25 трав. 2006 р. Київ: МАУП, 2007.
356. Дівак В.В. Країни «Великого Близького Сходу» та Північної Африки в контексті глобального виміру. URL: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/oc.gum/DIP/2012_56/01_105.PDF
357. Дівак В.В. Країни «Великого Близького Сходу» та Північної Африки в контексті глобального переформатування регіону. *Держава і право*. 2012. № 56. С. 573-584.

358. Дівак Вікторія. Косово, боротьба за незалежність: історія питання та його наслідки. *Політичний менеджмент*. 2008. № 3. С. 107-119.
359. Для чого Україні вступ до НАТО. Київ: Т-во «Знання»України, 2007. 24 с.
360. Дмитрашко С.А., Тимошенко О.С. Оборонна доктрина КНР: порівняльний аналіз «білих книг з національної оборони» Китаю. *Китайська цивілізація: традиції і сучасність*: матеріали міжнародної наукової конференції, 24 листопада 2021 р. Київ: Видавничий дім «Гельветика», 2021. С. 168-171.
361. Дмитренко Микола. Цивілізаційні виклики сучасності в контексті концепцій перелаштування світу. *Політичні дослідження*. 2021. № 2. С. 150-169.
362. Дневники Йозефа Геббельса. 1940-1941 гг. *Новая и новейшая история*. 1995. № 3.
363. Дністрянський М. Закони геополітики: історичні міфологеми, ідеологічні установки чи реальні глобальні тренди? *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. Серія: Географічні науки. 2013. № 16. С. 163-167.
364. Дністрянський М. Праці С. Рудницького і Ю. Липи в контексті європейської політико-географічної думки. *Всеукраїнський науково-теоретичний часопис*. Тернопіль, 2000. Випуск 2. С. 73-77.
365. Дністрянський М.С. Геополітичні доктрини і підходи: критичний аналіз методології. Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2003. 111 с.
366. Дністрянський М. С. Етнополітична географія України. Львів, 2006.
367. Дністрянський М. С. Україна в політико-географічному вимірі. Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. І.Франка, 2000. 310 с.
368. Добрански С. Формирование Черноморского сообщества. *Полис*. 2013. № 1. С. 177-181.
369. Добровольський О. В. Геополітичний розвиток Південної Азії, Океанії, Африки й Латинської Америки та інтереси України. Київ: Університетське видавництво «Пульсари», 2006. 128 с.
370. Доган М. Падение традиционных ценностей в Западной Европе: религия, государство-нация, власть. *Мировая экономика и международные отношения*. 1999. № 12.
371. Додонов Роман. Чорноморські вектори у геополітичних концепціях України і Росії. *Політичний менеджмент*. 2005. № 4. С.127-140.
372. Документы масонских лож в «особом» архиве. *Родина*. 1993. № 2.
373. Домащенко Л.М. «Всеукраїнська трилогія» Юрія Липи: геополітичний ракурс. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. Серія: Філософія. Політологія. 2007. Випуск 84-86. С. 166-169.
374. Домащенко Л.М. Зовнішньополітична діяльність України в міжнародних політичних відносинах. *Матеріали Міжнародної наукової конференції «Людина – Світ – Культура»* (20-21 квітня 2004 року). Київ: Центр навчальної літератури, 2004.
375. Домащенко Л. М. Основні положення доктрини Юрія Липи. *Міжнародна наукова конференція «Дні науки філософського факультету – 2008»* Київського національного університету імені Тараса Шевченка (16-17 квітня 2008 року). Матеріали доповідей та виступів. Київ: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2008. Ч. 2. С. 69-71.
376. Донцов В.Е., Чурилина Т.А. Международный терроризм и ислам. *Терроризм в современном мире: истоки, сущность, направления и угрозы*. Москва: ИС РАН, 2003.
377. Донцов Д. За яку революцію. Репринтне відтворення 1957 р. Львів, 1990.
378. Донцов Д. Історія розвитку української державної ідеї. Київ, 1991.

379. Донцов Д. Клич доби. Репринтне відтворення. Лондон: Союз українців у Великій Британії, 1968.
380. Донцов Д. Московська отрута. Київ: ФОП Стебеляк, 2015.
381. Донцов Д. Русский либерализм и украинское движение. Мелитополь, 1918.
382. Донцов Д. Твори. Т. 1. Геополітичні та ідеологічні праці. Львів: Кальварія, 2001.
383. Донченко Є.В. Розвиток українсько-французького співробітництва. *Вісник Державної академії кадрів культури і мистецтв*. Київ, 2006. № 4. С. 113-117.
384. Донченко Є. Україна у східноєвропейській політиці Франції (1991-2010 рр.). *Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки*. 2010. Вип. 19. С. 277-284. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mzu_2010_19_26
385. Дорошенко М.С. Вплив «перезавантаження» американсько-російських відносин на зовнішню політику держав пострадянського простору. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2012. Вип. 107 (1). С. 97-102.
386. Дорошко М.С. Геополітичні інтереси та зовнішня політика держав пострадянського простору: навчальний посібник. Київ: Ніка-Центр, 2011.
387. Дубов Д.В. Кіберпростір як новий вимір геополітичного суперництва. Київ: НІСД, 2014.
388. Дугин А.Г. Геополитика как эффективный метод современной Российской политической теории и практики. *Научная мысль Кавказа*. 2008. № 3. С. 5-13.
389. Дугин А.Г. Мистерии Евразии. Москва: Арктогея, 1996. 200 с.
390. Дугин А.Г. Проект «Евразия». Москва: Яуза: Эксмо, 2004. 511 с.
391. Дугин А. Евразийство как политическая философия. URL: <http://dugin.ru/video/aleksandr-dugin-evraziystvo-kak-politicheskaya-filosofiya>.
392. Дугин А. Евразийство: от философии к политике. *Независимая газета*. 2001. 30 мая.
393. Дугин А. Конспирология. Наука о заговорах, секретных обществах и тайной войне. Москва: РОФ «Евразия», 2005. 624 с.
394. Дугин Александр. Геополитика постмодерна. Времена новых империй. Очерки геополитики XXI века. Санкт-Петербург: Амфора, 2007. 382 с.
395. Дугин Александр. Мондиализм и атлантизм (Конспирология, Москва, 2005). URL: <http://arcto.ru/modules.php?name=News&file=article&sid=1326>
396. Дугин Александр. Основы геополитики. Геополитическое будущее России. Москва: Арктогея-центр, 1999. 928 с.
397. Дудко І.Д. Інституційне й управлінське забезпечення зовнішньополітичної стратегії США в умовах постбіполярності. Київ: КНЕУ, 2007. 144 с.
398. Дудко І.Д. Національні інтереси США в постбіполярному світі. Київ: КНЕУ, 2003. 208 с.
399. Дудко І.Д., Погорелова І.С. Статус головного союзника США поза НАТО: міжнародно-політична суб'єктність, оцінки, перспективність для України. *Науковий журнал «Політикус»*. 2023. № 1. С. 78-86.
400. Дудко І.Д. Політика США щодо Середньоазійського регіону СНД: політична ретроспектива постбіполярних часів. *Науковий журнал «Політикус»*. 2020. Вип. 3. С. 122-129.
401. Дудко Ірина. Держдепартамент і держсекретар в системі зовнішньополітичного механізму США. *Політичний менеджмент*. 2006. № 5. С. 145-163.
402. Дума Б.А., Рослонь Д.-А.Т. Вплив європейської цивілізаційної ідентичності на геополітичний вибір України. *Науковий журнал «Політикус»*. 2022. Вип. 1. С. 103-106.
403. Эжиев И.Б. Геополитический риск как политическая категория. *Власть*. 2009. № 12. С. 140-143.

404. Евангелиста М. Геополитика и будущее Российской Федерации. *Полис*. 2002. № 2. С. 82-98.
405. Евзеров Р.Я. Украина: с Россией вместе или врозь? Москва: Весь мир, 2000. 158 с.
406. Европа и вызовы XXI века: Реферативный сборник / Т.Г.Парлахина (ред.). Москва: РАН, ИНИОН, 1993. 196 с.
407. Европеизм и атлантизм в политике стран Европейского Союза / отв. ред. Н.К. Арбатова. Москва: ИМЭМО РАН, 2014. 118 с.
408. Европейский Союз: основополагающие акты в редакции Лиссабонского договора с комментариями. Москва: ИНФРА-М, 2008. 698 с.
409. Елацков А.Б. Общая геополитика: вопросы теории и методологии в географической интерпретации. Москва: ИНФРА-М, 2017. 250 с.
410. Елисеева О.И. Геополитические проекты Г.А.Потемкина. Москва, 2000.
411. Енциклопедія політичної думки / за редакцією Девіда Міллера. Київ: Дух і Літера, 2000.
412. Ерасов Б.С. Социокультурные и геополитические принципы евразийства. *Полис*. 2001. № 5. С. 65-74.
413. Ергюн Мелісса. Співвідношення національного та наднаціонального рівнів формування зовнішньої політики Європейського Союзу. *Науково-теоретичний альманах «Грані»*. 2020. Том. 23. № 10. С. 58-67.
414. Ефимов Н.Н. Ответы на вызовы XXI века. *Полис*. 2010. № 1. С. 166-172.
415. Євген Коновалець та його доба. Мюнхен: Видання фундації ім. Євгена Коновальця, 1974.
416. Європейський Союз: вчора, сьогодні, завтра / укл. Ю.І. Макар, В.І. Бурдяк, Т.Д. Івасютин та ін. Чернівці: «Рута», 2008. 224 с.
417. Жаде З.А. Геополитическое мироощущение как измерение политической реальности. *Мировые процессы, политические конфликты и безопасность* / редкол.: Л.И.Никовская и др. Москва: РАПН, РОССПЭН, 2007. С. 25-35.
418. Жан К., Савона П. Геоэкономика. Господство экономического пространства. Москва, 1997.
419. Жангожа Р.Н., Негель Л.С. Геополітичні та гео економічні аспекти українсько-російських відносин. *Стратегічна панорама*. 1999. № 1-2. С. 89-92.
420. Жеглова Юлия. Старые темы и новые вызовы. *Независимое военное обозрение*. 1998. № 8. (Про конфлікт на Балканах).
421. Жигайло В.М. Місце США на міжнародній арені в 21 столітті. *Науковий журнал «Політикус»*. 2017. Вип. 4. С. 107-112.
422. Жильцов С.С., Зонн И.С., Ушков А.М. Геополитика Каспийского региона. Москва: Международные отношения, 2003. 280 с.
423. Журавлева Т.А. Латентные сети в публичной политике. *Власть*. 2016. № 6. С. 22-28.
424. Завада Я.І., Данчук Г.Д. Особливе становище Тайваню на міжнародній арені та його роль у протистоянні США та Китаю. *Науковий журнал «Політикус»*. 2022. Вип. 5. С. 116-121.
425. Завада Я.І., Сіно І.А. Спільна політика безпеки і оборони ЄС на сучасному етапі: основні перспективи і загрози. *Науковий журнал «Політикус»*. 2022. Вип. 3. С. 71-76.
426. Завальнюк О.Й. Соціально-географічний аспект регіональної політики. *Український географічний журнал*. 1999. № 2. С. 15-19.
427. Загладин Н.В. Глобализация: вызовы современного мира. *Мировая экономика и международные отношения*. 2002. № 9. С. 10-13.
428. Загладин Н.В. Кризис цивилизации или гуманитарного знания? *Полис*. 2010. № 2. С. 146-157.

429. Загурська-Антонюк В.Ф. Гуманітарно-політична безпека та комунікативні виклики в сучасній геополітиці. *Науковий журнал «Політикус»*. 2017. Вип. 3. С. 141-144.
430. Замікула М.О. Зовнішня та безпекова політика Саудівської Аравії в умовах актуальної дестабілізації Близькосхідного простору. *Стратегічна панорама*. 2018. № 1. С. 40-49.
431. Замятин Д.Н. Власть пространства и пространство власти: географические образы в политике и международных отношениях. Москва: РОССПЭН, 2004. 352 с.
432. Замятин Д.Н. Геополитика: основные проблемы и итоги развития в XX в. *Полис*. 2001. № 6. С. 97-113.
433. Замятин Д.Н. Геополитические образы мирового развития. *Общественные науки и современность*. 2001. № 1.
434. Замятин Д.Н. Историко-географические аспекты региональной политики и государственного управления в России. *Регионология*. 1999. № 1.
435. Замятин Д.Н. Метагеографические оси Евразии. *Полис*. 2010. № 4. С. 22-47.
436. Замятин Д.Н. Моделирование геополитических ситуаций (на примере Центральной Азии во второй половине XIX века). *Полис*. 1998. № 2, 3.
437. Замятин Д.Н. Образы страны: структура и динамика. *Общественные науки и современность*. 2000. № 1.
438. Замятин Д.Н. Политико-географические образы и геополитические карты мира (Представление географических знаний в моделях политического мышления). *Полис*. 1998. № 6.
439. Замятина Н.Ю. Модели политического пространства. *Полис*. 1999. № 4. С. 29-41.
440. Захарченко А.М. Реконфігурація регіональних альянсів на Близькому та Середньому Сході після «Арабської весни». *Науковий журнал «Політикус»*. 2022. Вип. 1. С. 140-146.
441. Збигнев Бжезинский: прогноз об Украине и России. Телеканал «Интер»: видео с экрана. URL: https://www.youtube.com/watch?v=4zWwFu_JeWo.
442. Зборовська К.Б. Roma aeterna: релігійне підґрунтя «самодержця» в російській і західноєвропейській державницькій доктринах. *Науковий журнал «Політикус»*. 2021. Вип. 4. С. 81-86.
443. Зиновьев А. Глобальное сверхобщество и Россия. Москва: АСТ, 2000.
444. Зиновьев А. Запад. Москва: ЭКСМО, 2003.
445. Зінченко А.Л., Дячук Ю.І. Геополітичні дослідження в Україні в 90-х роках ХХ століття: спроба критичного аналізу. *Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки*. Міжвідомчий збірник наукових праць / відп. ред. С.В. Віднянський. Вип. 10. Київ: Ін-т історії України НАН України, 2001. С. 260-286.
446. Зінько С. Іслам у світових геополітичних і гео економічних процесах. *Людина і політика*. 2004. № 1. С. 91-100.
447. Зленко А. Дипломатия и политика: Украина в процессе динамических геополитических перемен. Харьков: Фолио, 2004.
448. Зленко А.М. та ін. Україна і Франція. Діалог: історія, політика, економіка. Київ: ІПЕД, 2002. 350 арк.
449. Злобин Н. Второй новый миропорядок. Геополитические головоломки. Москва: Эксмо, 2009.
450. Зовнішня політика політика України та шляхи країни до Європи. Київ: Центр миру, конверсії та зовнішньої політики України, 2007. 170 с.
451. Зовнішньополітичні пріоритети Росії (аналітична доповідь). *Політична думка*. 1998. № 1. С. 76-90.
452. Зозуля О. Інформаційна зброя як геополітичний чинник та інструмент силової політики. URL: <http://academy.gov.ua/ej/ej18/PDF/12.pdf>.

453. Зонн И.С., Жильцов С.С. Стратегия США в Каспийском регионе («Большая игра – 2»). Москва: ООО «Эдель-М», 2003. 197 с.
454. Зубов А. Геополитическое будущее Кавказа: опыт ретроспективно-сравнительного анализа. *Знамя*. 2000. № 4.
455. Зюганов Г. География победы. Основы российской геополитики. Москва, 1997.
456. Зюганов Г.А. Глобализация и судьба человечества. Москва: «Молодая гвардия», 2002. 448 с.
457. Зюганов Г.А. Россия – Родина моя. Москва: Информпечать, 1998.
458. Зюсс Дитмар, Зюсс Винфрид. Третий рейх. Расцвет и крах империи / пер. с нем. Е. Жирновой, М. Лебединского. Харьков – Белгород: Книжный Клуб «Клуб Семейного Досуга», 2009. 400 с.
459. Иванов И.Д. Расширение ЕС на восток: последствия для России. *Современная Европа*. 2003. № 3 (15). С. 23-34.
460. Иванов С.А. Восприятие пределов империи: от Рима к Византии. *Славяне и их соседи*. Вып. 8. Москва, 1998.
461. Ивасита А. Москва – Пекин: «стратегическое партнерство» и пограничные переговоры. *Мировая экономика и международные отношения*. 2000. № 11. С. 92-96.
462. Ивашов Л.Г. Россия или Московия? Геополитическое измерение национальной безопасности России. Москва: ЭКСМО «Алгоритм», 2002. 416 с.
463. Ильин И. Что сулит миру расчленение России. *Русский рубеж*. Москва: Художественная литература, 1991.
464. Ильин М.В. Альтернативы развития Украины и России. *Політична думка*. 1998. № 3-4. С. 7-10.
465. Ильин М.В. Балто-Черноморская система как фактор формирования государств в Восточной Европе. *Политическая наука: сб. науч. тр.* Москва, 2008. № 1. С.101-131.
466. Ильин М.В. Геохронополитика – соединение времен и пространств. *Вестник Московского университета*. Серия: Политические науки. 1997. № 2. С. 28-43.
467. Ильин М.В. Кольцевая модель глобального геополитического пространства. *Полис*. 2011. № 2. С. 129-133.
468. Ильин М.В. Критерий современности в политике. *Полис*. 1995. № 1. С. 80-87.
469. Ильин М.В. Проблемы формирования «острова Россия» и контуры его внутренней геополитики. *Вестник Московского университета*. Серия: Политические науки. 1995. № 1. С. 37-52.
470. Ильин М.В. Российский выбор: сделан, отсрочен, отменен? *Полис*. 2003. № 2. С. 157-163.
471. Ильин М.В. Слова и смыслы: опыт описания ключевых политических понятий. Москва: РОССПЭН, 1997. 432 с.
472. Ильин М.В. Формирование и контуры внутренней геополитики Европы в двойной системе Евразия-Европа. *Вестник Московского университета*. Серия: Политические науки. 1999. № 6. С. 60-75.
473. Ильин М.В. Хронополитическое измерение: за пределами повседневности и истории. *Полис*. 1996. № 1. С. 55-77.
474. Ильин М.В. Этапы становления внутренней геополитики России и Украины. *Полис*. 1998. № 3. С. 82-94.
475. Ильин М.В., Мелешкина Е.Ю., Мельвиль А.Ю. Формирование новых государств: внешние и внутренние факторы консолидации. *Полис*. 2010. № 3. С. 26-39.
476. Ильинский М. Жизнь и смерть Бенито Муссолини: Вчера, сегодня, завтра. Москва: Вече, 2000. 464 с.
477. Империя пространства: хрестоматия по геополитике и геокультуре России / сост. Д.Н.Замятин, А.Н.Замятин. Москва: РОССПЭН, 2003. 720 с.

478. Иноземцев В. Бессмысленность вопрошания. *Свободная мысль – XXI*. 2004. № 1. С. 4-12.
479. Иноземцев В. Британская империя и современная геополитика. *Мировая экономика и международные отношения*. 2003. № 8.
480. Иноземцев В. Перспективы глобализации: оправданы ли риски? *Мировая экономика и международные отношения*. 2004. № 2.
481. Иноземцев В. Россия в системе международных отношений XXI века. *Международная жизнь*. 2002. № 9-10.
482. Иноземцев В., Кузнецова Е. Возвращение Европы. Штрихи к портрету Старого Света в новом столетии. Москва: Интердиалект, 2002.
483. Иноземцев В.Л. Геополитика: основные проблемы и итоги развития в XXI веке. *Свободная мысль – XXI*. 2002. № 3. С. 14-25.
484. Иноземцев В.Л. Глобальный конфликт XXI в. Размышления об истоках и перспективах межцивилизационных противоречий. *Полис*. 2001. № 6. С. 131-139.
485. Иноземцев В.Л. Расколота цивилизация. Наличествующие предпосылки и возможные последствия постэкономической революции. Москва: Academia, Наука, 1999. 724 с.
486. Иноземцев В.Л. США и ЕС в новом столетии: союзники или соперники? *США – Канада: экономика, политика, культура*. 2002. № 10. С. 59-73.
487. Иноземцев В.Л., Караганов С.А. О мировом порядке XXI века. *Россия в глобальной политике*. 2005. Т. 1. № 1.
488. Ионин Л.Г. Консервативная геополитика и прогрессивная глобалистика. *Социс*. 1998. № 10. С. 34-43.
489. Ирхин А.А. Геополитические центры Евразии и национальные интересы Украины. Севастополь: Рабэст, 2011.
490. Исаев Б.А. Геополитика классическая и геополитика современная. *Полис*. 2011. № 2. С. 69-85.
491. Исаев И.А. Геополитика России-Евразии: возвращение к традиции? *Национальные интересы – актуальные проблемы российского общества, государства, геополитики, экономики и истории в освещении известных политиков, философов, публицистов*. 2003. № 4. С. 20-21.
492. Историки античности: в двух томах. Т. 1. Древняя Греция. Москва: Издательство «Правда», 1989.
493. Ігнат'єва Т.В. Українські землі в російських геополітичних кодах розвитку. *Збірник наукових праць «Політологічні студії»*. 2010. Вип. 1. С. 33-41.
494. Ігнат'єва Т. Геополітика України в категоріях і поняттях: минуле та сучасність: навч. посібник. Камянець-Подільський, 2015.
495. Ільїн Михайл. Етапи становлення внутрішньої геополітики Росії та України. *Політична думка*. 1998. № 2. С. 120-139.
496. Історія політичної думки України: підручник / за загальною редакцією Н.М. Хоми. Львів: Новий Світ-2000, 2017.
497. Їжа М.М. Інформаційні війни як загроза національної безпеки країни. *Науковий журнал «Політикус»*. 2015. Вип. 2. С. 61-64.
498. Каганский В.Л. Кривда и правда евразийства (Смысл и статус евразийской концепции пространства России). *Общественные науки и современность*. 2003. № 4. С. 63-79; № 5. С. 70-83.
499. Каграманов Ю. Ислам, Россия и Запад. *Новый мир*. 2001. № 7.
500. Казанков Р. Ю. Проблема формування Чорноморського геополітичного простору в першій половині ХХ ст.: український варіант. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. Серія Історія. Харків, 2008. Випуск 11. С. 44-50.

501. Казанцев А.А., Меркушев В.Н. Россия и постсоветское пространство: перспективы использования «мягкой силы». *Полис*. 2008. № 2.
502. Казань, Москва, Петербург: Российская империя взглядом из разных улов / Б.Гаспаров и др. (ред.). Москва: О.Г.И., 1997. 416 с.
503. Казарян Л.Г. По ту сторону системы координат (Мирополитические и мирохозяйственные процессы через призму западной геополитики). *Глобальное сообщество: новая система координат (подходы к проблеме)* / Э.Б.Алаев, В.Я.Белокреницкий и др. ; А.И.Некlessа (рук. Проекта и отв. ред.). Санкт-Петербург., 1996. 163 с.
504. Кальвакоресси П. Мировая политика после 1945 года: в 2-х книгах. Москва: Международные отношения, 2000. Т. 1 594 с.; Т. 2. 464 с.
505. Каменецкий Максим. Колишня Югославія – конфліктогенний простір (спроба політичної морфології). *Політична думка*. 1995. № 2-3. С. 40-49.
506. Камінський Євген. Протодемократичні концепції світового правління і перспектива України у ХХІ столітті. *Політична думка*. 2001. № 3. С. 102-108.
507. Канак Ф., Гловатий М. Україна у світовому просторі: національне буття і міжнародна відповідальність. Україна в сучасному геополітичному просторі. Київ, 2000.
508. Кан Ден Сік. Політика Російської Федерації на Корейському півострові *Політичний менеджмент*. 2009. № 5. С. 166-170.
509. Канцелярук Б.І. Східноєвропейська дилема Америки. Київ, 1995. 200 с.
510. Канцелярук Борис. Політика приреченої заплутаності. *Нова політика*. 1999. № 2 (22). С. 18-21.
511. Капітоненко М.Г. «М'яка сила» у сучасній світовій політиці: теоретичні аспекти. *Актуальні проблеми міжнародних відносин. Вип. 94 (Частина II)*. 2010. С. 20-29.
512. Каплан М. Система и процесс в международной политике. *Вестник Московского университета. Сер. Социология и политика*. 1998. № 2. С. 125-141.
513. Караганов С.А. Россия, Европа и новые вызовы. *Современная Европа*. 2003. № 1 (13). С. 8-15.
514. Карпенко Т., Овчаренко О. Сутність і протиріччя Версальсько-Вашингтонської системи. *Актуальні проблеми природничих і гуманітарних наук у дослідженнях молодих учених «Родзинка – 2019»*: матеріали ХХІ Всеукраїнської наукової конференції молодих учених. 2019. С. 85-87.
515. Карпилена Н.В. Геополитика: борьба за пространство и могущество в Евразии. *Вестник Военной Академии Республики Беларусь*. 2013. № 3. С. 23-29. URL: http://varb.mil.by/nauka/vestnik/PDF/Vestnik_3-2013.pdf.
516. Каспэ С.И. Империи: генезис, структура, функции. *Полис*. 1997. № 5. С. 31-47.
517. Катин В. США шпионят за Европой. *Независимая газета*. 2001. 6 июня.
518. Кафарський Володимир. Україна – ЄС: нові перспективи націотворення. *Політичний менеджмент*. 2005. № 3. С. 3-15.
519. Квіт С. Дмитро Донцов: ідеологічний портрет / Видання друге, виправлене і доповнене. Львів: Галицька видавнича спілка, 2013.
520. Квіт С. Українська геополітика: неприєднаність до життя? *Визвольний шлях*. 2000. № 3. С. 3-7.
521. Кеннеди П. Вступая в ХХІ век. Москва: Весь мир, 1997. 480 с.
522. Кизеветтер А.А. Евразийство (1926). *Философские науки*. 1991. № 12. С. 123-136.
523. Кинг А., Шнайдер Б. Первая глобальная революция. Доклад Римского клуба. Москва: «Прогресс-Панагея», 1991. 339 с.
524. Кирилюк Ф.М. Історія політології. Київ: Видавництво «Знання України», 2002. 535 с.

525. Кириченко В. Українсько-російські відносини: час для дій *Віче*. 1999. № 3. С. 133-145.
526. Киселев И.Ю., Смирнов А.Г. Образ государства как фактор принятия внешнеполитических решений. *Полис*. 2004. № 4. С. 116-125.
527. Кисельов Є.Л. Методологія геополітики. Харків: Магістр, 2002.
528. Киссинджер Г. Дипломатія. Москва: Ладомир, 1997. 848 с.
529. Киссинджер Генри. О Китае / пер. с англ. В.Н. Верченко. Москва: АСТ, 2014. 635 с.
530. Киссинджер Г. Нужна ли Америке внешняя политика? Москва, 2002.
531. Киссинджер Г. Ядерное оружие и внешняя политика: сокр. пер. с англ. / под ред. проф., ген.-лейт. С.Н. Красильникова. Москва: Изд. иностр. лит., 1959. 508 с.
532. Киссинджер Г. Світовий порядок. Роздуми про характер націй в історичному контексті / пер. з англ. Н. Коваль. Київ: Наш формат, 2017. 320 с.
533. Китай в мировой политике / отв. ред. А.В. Торкунов. Москва, 2001.
534. Китай: сценарії і тренди 2021. URL: http://prismua.org/trends_2021_china/
535. Китайский фактор. *Независимая газета*. 1998. 9 июля.
536. Кіндратець Олена. Проблеми війни і миру в третьому тисячолітті. *Політичний менеджмент*. 2010. № 2. С. 119-127.
537. Кінець історії? Американський політолог Френсіс Фукуяма – про майбутнє України: Анонс [Електронний ресурс] Новое Время: Офіційний веб-сайт. URL: <https://nv.ua/ukr/ukraine/dialohi-pro-majbutnje-z-frensisom-fukujamoju-vidomij-amerikanskij-politoloh-pro-provali-ta-uspikhi-ukrajintsiv-2463862.html>.
538. Кір'яков П.О., Лускалова К.Є., Литвиненко В.І. Україна в російських геополітичних концепціях. *Стратегічна панорама*. 1998. № 3-4. С. 51-59.
539. Киссинджер Г. Світовий порядок. Роздуми про характер націй в історичному контексті. Київ, 2017. 320 с.
540. Кісь Р. Фінал Третього Риму: російська месіанська ідея на зламі тисячоліть. Львів: Інститут народознавства НАН України, 1998. 744 с.
541. Кіш Є. Теоретико-методологічні засади дослідження геополітичної ролі нових кордонів ЄС. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія Політологія. Соціологія. Філософія. 2006. Випуск 4. С. 166-174.
542. Класики політичної думки від Платона до Макса Вебера / під ред. Євгена Причепія. Київ: ВК ТОВ «Тандем», 2002.
543. Клаузевиц К. О войне. Москва: Эксмо; Санкт-Петербург: Мидгард, 2007. 864 с.
544. Клепацкий Л. Глобализация и национальные интересы. *Международная жизнь*. 2000. № 1.
545. Клиненко О. Україна і Російська Федерація у міжнародному співтоваристві. *Стратегічна панорама*. 1998. № 3-4. С. 41-50.
546. Климончук В.Й., Дерев'янюк С.М. Зовнішньополітичні інтереси України в Катарі, Кувейті та ОАЕ. *Науковий журнал «Політик»*. 2022. Вип. 4. С. 34-41.
547. Клочко О., Семенець-Орлова І. Національна безпека: український вимір. *Наукові праці МАУП. Політичні науки та публічне управління*. 2022. № 2 (62). С. 66-75.
548. Клочко А., Семенець-Орлова І. Система співробітництва з НАТО в зміцненні безпеки державного кордону в сучасних умовах. *Наукові праці МАУП. Політичні науки та публічне управління*. 2023. № 1 (67). С. 31-36.
549. Клочовський Є. Україна: питання про майбутнє. *Політика і час*. 1994. № 8. 12-13.
550. Ключковский Л.Л. Экономический гегемонизм США и Латинская Америка. *Латинская Америка*. 2006. № 1. С. 4-17.
551. Ключников Б. Исламизм, США и Европа. Москва: Эксмо, 2003. 320 с.
552. Ковалев Е. Зловещее предсказание Т.Р.Мальтуса. *Мировая экономика и международные отношения*. 2004. № 1.

553. Коваленко В.И., Пролубников А.В. Россия за Россию: перспективы XXI века. *Вестник Московского университета. Сер. Политические науки*. 2003. № 1. С. 39-52.
554. Ковалкин В. Россия в новых геополитических реалиях на пороге XXI века. Москва: Институт Международного права и экономики, 1996. 64 с.
555. Коваль В.С. «Барбаросса»: истоки и история величайшего преступления империализма / АН УССР. Ин-т истории. Киев: Наукова думка, 1989. 624 с.
556. Ковальов Павло. Взаємовідносини США з політичними структурами Євросоюзу. *Політичний менеджмент*. 2004. № 6. С.138-150.
557. Ковальський В.П., Маначинський О.Я., Пронкін Є.К. Оцінка та прогнозування розвитку воєнно-політичної обстановки в деяких регіонах світу. Київ, 1994.
558. Ковальчук Тетяна. Інституціональний вимір культурної політики Європейського Союзу. *Політичний менеджмент*. 2009. № 2. С. 146-154.
559. Козакевич Є. Розширення НАТО та європейська політика України. *Політична думка*. 1999. № 1-2.
560. Козьма В.В. Роль стратегічних комунікацій Росії в європейському інформаційному просторі (до питання євроскептицизму). *Науковий журнал «Політикус»*. 2021. Вип. 2. С. 109-114.
561. Кокошин А.А. Национальная безопасность России в условиях глобализации. Москва, 2001.
562. Кокошин А.А. Россия – сверхдержава, великая или региональная держава? *Международная жизнь*. 2002. № 9-10.
563. Кола Доминик. Геоэкономическая и геополитическая модель. // Политическая социология. Москва: Издательство «Весь мир», «ИНФРА-М», 2001. С. 375-379.
564. Колеман Джон. Комитет 300. Тайны мирового правительства. Москва: Витязь, 2001.
565. Коломієць П. Україна між Сходом і Заходом: міст чи кордон? *Політика і час*. 1994. № 12. С.36-40.
566. Колонтай В.М. Эволюция западных концепций глобализации. *Мировая экономика и международные отношения*. 2002. № 1.
567. Колосов В.А., Бородулина Н.А. и др. Геополитическая картина мира в средствах массовой информации. *Полис*. 2003. № 3. С. 33-49.
568. Колосов В.А., О'Локлин Дж. Социально-территориальная динамика и этнические отношения на Северном Кавказе. *Полис*. 2008. № 4.
569. Колосов В.А., Туровский Р.Ф. Геополитическое положение России на пороге XXI века: реалии и перспективы. *Полис*. 2000. № 3. С. 40-60.
570. Коляда С., Кравець Т. Національна безпека країни та світові глобалізаційні процеси. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2003. Вип. 44, ч. 2. С. 3-9.
571. Комарчук О.О. Історичні та психологічні передумови виникнення гібридних війн. *Політикус*. Одеса. 2016. Вип. 2. С. 5-9.
572. Кондратенко О. Ю. Геополітика: сутність феномену та його еволюція. *Вісник Дніпропетровського університету. Серія Політологія*. 2015. № 4. С. 98-106.
573. Кондратюк С. Європейська політика об'єднаної Німеччини: монографія. Київ: Профі, 2008. 264 с.
574. Кондратьев Н.Д. Большие циклы конъюнктуры: избранные сочинения. Москва, 1993.
575. Кононенко Сергій. Новітня великодержавність. *Політична думка*. 1996. № 3-4. С.139-147.
576. Кононенко С. Логіка великодержавності. *Дослідження світової політики: політологічні есе*. Київ: Знання, 1996. С. 85-96.

577. Конопка Н.О., Стрихоцький Т.Л. «М'яка сила» в зовнішній політиці Королівства Саудівська Аравія. *Науковий журнал «Політикус»*. 2020. Вип. 4. С. 100-109.
578. Конфликты в современном мире / под ред. М.М.Лебедевой. Москва: Московский общественный научный фонд, 2001.
579. Концепция внешней политики Российской Федерации. *Международная жизнь*. 2000. № 8-9.
580. Концепція зовнішньої політики України. Експертні рекомендації / під ред Є. Габер, С. Корсунського, Г. Шелест. Жовтень 2020. Київ: Фонд ім. Фрідріха Еберта, 2020.
581. Концепція (основи державної політики) національної безпеки України. *Урядовий кур'єр*. 2000. 23 лютого.
582. Копійка В.В. Європейський Союз: досвід розширення і Україна. Київ: Юрид. думка, 2005. 448 с.
583. Копійка В.В., Шинкаренко Т.І. Європейський Союз: історія і засади функціонування: навч. посібн. Київ: Знання, 2009. 751 с.
584. Коппель О.А., Пархомчук О.С. Альтернативні концепції нового міжнародного порядку. *Науковий журнал «Політикус»*. 2016. Вип. 3. С. 149-153.
585. Коппель О.А., Путкарадзе К.З. Зовнішні фактори еволюції близькосхідної регіональної підсистеми міжнародних відносин. *Науковий журнал «Політикус»*. 2018. № 3. С. 58-65.
586. Кореньков О.О. Стратегія виснаження терористів «Ісламської держави» на прикладі кампанії в Іраку в травні-червні 2019 року. *Науковий журнал «Політикус»*. 2020 Вип. 2. С. 139-154.
587. Кормич Л.І. Світовий політичний процес: глобальний та національний вимір: навч. посібник. Одеса: Фенікс, 2017. 240 с.
588. Корнат Леся. Політичні відносини США та КНР упродовж 2016 – 2021 років. *Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії*. 2022. Вип. 44. С. 194-202.
589. Королев С.А. Бесконечное пространство: гео- и социографические образы власти в России. Москва, 1997.
590. Королев С.А. Поглощение пространства. Геополитическая утопия как жанр исторического действия. *Дружба народов*. 1997. № 12. С. 126-138.
591. Королев С.А. Российская граница как края пространства: генезис и типология. *Россия и современный мир*. 2002. № 2. С. 5-25.
592. Корома Н. Політико-географічні фактори формування стикових геополітичних регіонів (приклад Балто-Чорноморського регіону). *Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка. Географія*. 2012. Вип. 60. С. 53-57.
593. Коротков Д.С. Україна в геостратегіях США та Росії: проблеми суб'єктності. *Науковий журнал «Політикус»*. 2020. Вип. 4. С. 118-123.
594. Корсунський С. Зовнішня політика в епоху трансформацій. Харків: Віват, 2020. 256 с.
595. Корсунський С. Як будувати відносини з країнами Азії. Економіка, дипломатія, культурні особливості. Харків: Віват, 2021. 288 с.
596. Косевцов В.О., Бінько І.Ф. Національна безпека України: проблеми та шляхи реалізації пріоритетних національних інтересів. Київ: РНБО України, НІСД, 1996. 54 с.
597. Косиков И.Г., Косикова Л.С. Северный Кавказ. Социально-экономический справочник. Москва: Эксклюзив-пресс, 1999.
598. Косолапов Н.А. О месте геополитики в эпоху глобализации. *Восток*. 2003. № 4. С. 128-151.

599. Косолапов Н. Внешняя политика и внешнеполитический процесс субъектов международных отношений. *Мировая экономика и международные отношения*. 1999. № 3. С. 64-74.
600. Косолапов Н. Международная безопасность и глобальный политический процесс. *Мировая экономика и международные отношения*. 1992. № 12.
601. Косолапов Н. Сила, насилие, безопасность: современная диалектика взаимосвязи. *Мировая экономика и международные отношения*. 1992. № 11.
602. Костин А.И. Модели глобализации в условиях кризиса цивилизации: сравнительно-политический метод. *Политическая наука: науч. журн. Москва*. 2015. № 4: Сравнительные исследования мировой политики / ред.-сост. номера Чихарев И.А. С. 40-59.
603. Костин А.И. Планетарная парадигма политики в век глобализации. *Вестник Московского университета*. Серия 12. Политические науки. 2001. № 5. С. 78-93.
604. Костомаров М. Закон Божий. Книга буття українського народу. Київ, 1991.
605. Котенко А.О. Гібридна війна як форма сучасного міжнародного конфлікту. *Міжнародні відносини. Серія «Політичні науки»*. 2017. № 13. URL: http://journals.iir.kiev.ua/index.php/pol_n/article/view/3070/2758
606. Котигоренко Віктор. Вплив зовнішніх чинників на етнополітичну ситуацію в Україні. *Людина і політика*. 2001. № 4. С. 10-28.
607. Котик Ю.В., Анісов А.О. Місце НАТО в зовнішньополітичній стратегії України. *Науковий журнал «Політикус»*. 2021. Вип. 1. С. 101-107.
608. Кочетов Э.Г. Геоэкономика и стратегия России. Истоки и принципы построения внешнеполитической доктрины. Москва, 1997.
609. Кочетов Э.Г. Осознание глобального мира. *Pro et contra*. 1999. Т. 4. С. 212-221.
610. Кочетов Э. Ослепление геополитикой: глобализирующийся мир и евразийский континент у опасной развилки. *Безопасность Евразии*. 2001. № 4. С. 287-325.
611. Кочетов Э. Российская школа глобалистики и ее геоэкономический отдел – выход на новые горизонты (мир с позиции человека нового, глобального – геоэкономического). *Безопасность Евразии*. 2003. № 2. С. 229-264.
612. Кочубей Ю. Мужність думки (Геополітичні візії Юрія Липи в контексті сучасності). *День*. 2004. № 187, № 192.
613. Кошкин А.П., Новиков А.В. Геополитический треугольник отношений России, Евросоюза и США: взгляд в будущее. *Власть*. 2016. Вып. 4. С. 5-13.
614. Кравець А.Ю., Алексеєнко І.В. Біодипломатія як нова біополітична модель міжнародних відносин. *Науковий журнал «Політикус»*. 2020. Вип. 4. С. 124-128.
615. Кременюк В. Внешняя политика Москвы в поисках сути. *Международная жизнь*. 2001. № 4.
616. Кремень В.Г., Табачник Д.В., Ткаченко В.М. Україна: альтернативи поступу (критика історичного досвіду). Київ: «ARC-UKRAINE», 1996. 793 с.
617. Кремень В., Ткаченко В. Україна: шлях до себе. Проблеми сучасної трансформації. Київ: ДрУк, 1999. 446 с.
618. Кресін О.В. Політико-правова спадщина української політичної еміграції першої половини XVIII століття. Київ, 2001.
619. Кресіна Ірина, Стойко Олена. Нелегальна міграція: проблеми протидії та правового регулювання. *Політичний менеджмент*. 2009. № 3. С. 174-180.
620. Кривохижа В. Россия в новом мире: время решений. Москва: РИСИ, 1997. 489 с.
621. Кривошеїн В.В. Концепт «геополітичний ризик» у структурі оцінки інвестиційного клімату країни. *Науковий журнал «Політикус»*. 2015. Вип. 1. С. 104-110.
622. Кривошеїн Віталій, Іваненко Валентин. Українська національна ідея в добу постіндустріального (інформаційного) суспільства. *Науково-теоретичний альманах «Грані»*. 2019. Том 22. № 9-10. С. 5-14.

623. Крилюк Роксим. Єврейська диктатура, або Конспірація проти світу. Полтава, 2005. 284 с.
624. Крисаченко В.С., Степико М.Т., Власюк О.С. Українська політична нація: генеза, стан, перспективи / за редакцією В.С. Крисаченка. Київ: НІСД, 2003.
625. Круглашов А. Європейська інтеграція: напрями і перспективи. *Європа: ідеї та процеси*. Чернівці, 1998.
626. Крупкін Павло. Російська еліта: її імперство та можливі ризики для України. *Політичний менеджмент*. 2009. № 1. С. 107-118.
627. Кряжева Е. Влияние Газпрома в Западной Европе усиливается. *Независимая газета*. 1998. 30 июня.
628. Кудряченко А.І. Геополітичне сходження України. *Президент*. 2002. № 9.
629. Кудряченко А.І. Геополітичне сходження України: проблеми, сучасний стан, перспективу Проблеми і перспективи української реформації: [Кол. моногр.] / за заг. ред. М.Ф.Головатого, Г.В.Щокіна. Київ: МАУП, 2001. С. 181-198.
630. Кудряченко А.І. Європейська стратегія України в епоху глобалізації // Діалог цивілізацій: протиріччя глобалізації. Київ: МАУП, 2003.
631. Кудряченко А.І. Нові політичні виміри розвитку ФРН. *Трибуна*. 2002. № 9-10.
632. Кудряченко А.І. Об'єднана Німеччина: нові політичні виміри. *Віче*. 2003. № 8.
633. Кудряченко А.І. Східна Європа на шляху змін. Київ, 1995.
634. Кудряченко А. Між двома полюсами. Деякі питання взаємовідносин України, Польщі, Росії, Німеччини. *Політика і час*. 1993. № 3. С.16-18.
635. Кудряченко А. Нові політичні виміри поступу Німеччини. *Людина і політика*. 2002. № 6. С. 59-70.
636. Кузнецова Е. НАТО. Тенденция к размыванию альянса. *Международная жизнь*. 2004. № 4-5.
637. Кузнецов В. Что такое глобализация? *Мировая экономика и международные отношения*. 1998. № 2. С. 12-21; № 3. С. 14-19.
638. Кузьмич А. Заговор мирового правительства. Москва, 1994.
639. Кузьо Тарас. Україна і чеченська криза. *Політична думка*. 1995. № 1. С. 71-76.
640. Кулиев Б.В. Различные подходы к взаимоотношению политической журналистики и геополитики. *Политикус*. Одеса. 2016. Вип. 2. С. 10-15.
641. Куля Ф. Німецькомовна історіографія 30 – 50-х років про Україну і Карпатську Україну. *Науковий Збірник Товариства «Просвіта» в Ужгороді*. Річник IV (XVIII). Ужгород, 2000. С. 72-74.
642. Куля Ф. Погляд з Берліна: Аксель Шмідт і його книга «Україна. Країна майбутнього». *Карпатський край*. 1995. № 9-12. С. 82-83.
643. Куля Ф. У поступі за волю: Аксель Шмідт про Україну і Карпатську Україну. *Новини Закарпаття*. 1995. 13 квітня.
644. Кульчицький С. Плани А.Гітлера щодо України. *Історія України*. 2004. № 23-24 (червень). С.1-3.
645. Кульчицький С. Чому А.Гітлер напав на СРСР у 1941р.? *Історія України*. 2004. № 14 (квітень). С. 1, 4-6.
646. Кульчицький С., Солдатенко В. Володимир Винниченко. Київ: Видавничий Дім Альтернативи, 2005.
647. Купер Р. Сила і безсилля європейської перспективи. *Незалежний культурологічний часопис «І»*. 2005. Число 39.
648. Купренюк Г. Сучасний атлантизм: оцінки і прогнози. *Віче*. 2003. С. 25-31.
649. Кургинян С., Бялый Ю. Украина: вызов и урок для России. *Россия – XXI*. 2005. № 1. С. 4-53.
650. Кустарев А. Адольф Гитлер. Триумф до поразки. *Новое время*. 1999. № 26 (4 июля). С. 28-31.

651. Кутырев В. Террор в отношениях между народами. *Свободная мысль*. 2006. № 2. С. 156-166.
652. Кухта Б., Зінько І. Геополітичні виміри міжнародної політики. Основи політичної науки: курс лекцій за ред. Б.Кухти. Ч. 4: Міжнародна політика. Львів: Кальварія, 1999. С. 91-122.
653. Кучков Р., Савка А. Экономическая транснационализация: особенности, противоречия. *Экономист*. 2005. № 12. С.48-55.
654. Лавер О.Г. Війни та народонаселення країн світу в ХХ столітті: статистичне дослідження. Ужгород, 2002. 304 с.
655. Лавриненко С. Сучасне геополітичне положення України у працях вітчизняних учених. *Економічна та соціальна географія*. 2014. Випуск 1 (69). С. 3-12.
656. Лаврук Т.П. Новітні особливості інтерпретативної репрезентації геополітичної дійсності. *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки*. Серія Міжнародні відносини. 2012. № 21. С. 26-32.
657. Лазарович М. Російсько-українська війна (2014-1017 роки). Короткий нарис. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2017. 239 с.
658. Лангевіше Д. Нація, націоналізм, національна держава в Німеччині і в Європі / пер. з нім. Київ: «К.І.С.», 2008. 240 с.
659. Лапкин В.В., Пантин В.И. Геоэкономическая политика: предмет и понятия (К постановке проблемы). *Полис*. 1999. № 4. С. 42-60.
660. Лапшин О.Є. Конфлікт у колишній Югославії 1991 – 1995 рр. в загальноєвропейській політиці США: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00.02 «Всесвітня історія». Одеса, 1999. 16 с. URL: <http://www.lib.ua-ru.net/inode/28384.html>
661. Лаумулин Мурат. Исламские игроки на центральноазиатском поле: интересы близлежащих мусульманских государств в странах региона. *Центральная Азия и Кавказ*. 2003. № 2 (26).
662. Лебедев Г.С. «Скандовизантия» и «Славогюркика» как культурно-географические факторы становления Руси. *Русская литература*. 1995. № 3. С. 30-41.
663. Лебедева М.М. Мировая политика: учебник для вузов. Москва: Аспект- Пресс, 2003. 351 с.
664. Левандовський В. Україна в геополітичних концепціях першої третини 20 ст. *Політична думка*. 1994. № 3. С. 52-60.
665. Левитська-Доба Є.О. Політика США та КНР в Азійсько-Тихоокеанському регіоні: автореф. дис. ... канд. політ. наук: 23.00.04. Чернівці, 2021. 18 с.
666. Лекаренко О.Г. Первые проекты военно-политической интеграции стран Западной Европы. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2011. Вип. 101 (Частина I). С. 37-46.
667. Леонтьев К. Восток, Россия и Славянство. Москва: Эксмо, 2007.
668. Лещенко Л. Національні інтереси України та її зовнішньополітична стратегія. *Політика і час*. 1993. № 7. С. 13-17.
669. Лещенко О. Гібридна війна як науковий конструкт: проблеми пошуку термінологічної та концептуальної сутності. *Вісник Дніпропетровського університету*. Серія: Філософія. Соціологія. Політологія. 2016. № 6. С. 60-71.
670. Лещенко О.Я. Вплив сучасних воєнно-політичних конфліктів на проблематику цивільного захисту: досвід Сирії та України. *Вісник Дніпропетровського університету*. Серія: Філософія. Соціологія. Політологія. 2016. № 5. С. 67-80.
671. Лещенко О.Я. Питання забезпечення цивільного захисту в зонах воєнно-політичного конфлікту: досвід України в умовах «гібридної війни». *Вісник Дніпропетровського університету*. Серія «Політологія». 2015. № 5. С. 228-237.

672. Ле Э. Лингвистический анализ политического дискурса: язык статей о чеченской войне в американской прессе. *Полис*. 2001. № 2. С. 93-112.
673. Лимар В.В. Енергетична безпека України: геополітичний аспект. *Науковий журнал «Політикус»*. 2023. Вип. 2. С. 102-108.
674. Лимар В.В. Передумови та наслідки «арабської весни» для країн Близького Сходу та Північної Африки. *Науковий журнал «Політикус»*. 2022. Вип. 6. С. 72-76.
675. Липа Ю. Всеукраїнська трилогія: в 2 т. Т. 1: Призначення України. К.: МАУП, 2007. 336 с.; Т. 2: Чорноморська доктрина. Чорноморський простір (Атлас). Розподіл Росії. Київ: МАУП, 2007.
676. Липа Ю. Призначення України. Львів, 1992.
677. Липа Ю. Розподіл Росії. Львів, 1995.
678. Липинський В. Листи до братів-хліборобів. *Філософська і соціологічна думка*. 1991. № 10.
679. Лисицин Є. Стратегічне партнерство – поняття сучасне. *Віче*. 1999. № 2. С. 32-43.
680. Лисяк-Рудницький І. Історичні есе: в 2 т. Київ: Основи, 1994.
681. Лисяк-Рудницький І. Україна між сходом і заходом. Формування українського народу й нації. Русифікація чи малоросіянізація? / Серія «Броньбійна публіцистика» / за заг. ред. Лариси Івшиної. Київ: ПрАТ «Українська прес-група», 2012. 64 с.
682. Литвин В. Зовнішня політика України: 1990 – 2000. *Віче*. 2001. № 1.
683. Ліпкан В.А. Геостратегія сучасної української держави: засади формування. *Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії*. 2022. № 42. С. 268-277.
684. Ліпкан В.А. Концепція мертвої води: напрями інтерпретації деструктивної геополітичної ідеології на прикладі війни путінського режиму проти Української держави. *Наукові праці МАУП. Політичні науки та публічне управління*. 2022. № 2 (62). С. 93-100.
685. Ліпкан В.А. Наративний аналіз виступів керівників п'ятого покоління КНР: на прикладі Цінь Гана. *Науковий журнал «Політикус»*. 2023. Вип. 1. С. 110-118.
686. Ліпкан В.А. Наративний аналіз деструктивних геополітичних концепцій. *Науковий журнал «Політикус»*. 2022. Вип. 4. С. 47-55.
687. Ліпкан В.А. Політичний зміст концепції стратегічної невизначеності: на прикладі Китаю. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2022. № 38.
688. Ліпкан В.А. Політичний зміст концепції стратегічної ясності: на прикладі КНР. *Науковий журнал «Політикус»*. 2022. Вип. 6. С. 77-84.
689. Ліпкан В.А. Понятійно-категоріальний апарат стратегії державної інфраструктурної політики України. *Регіональні студії*. 2021. № 27. С. 55-62.
690. Ліпкан В.А. Теорія геостратегії: дискурсивний аналіз. *KELM (Knowledge, Education, Law, Management)*. 2022. № 4 (48).
691. Ліпкан В.А. Щодо необхідності творення геостратегічного дискурсу. *Науковий журнал «Політикус»*. 2022. Вип. 3. С. 34-41.
692. Ліпкан В. Геостратегія сучасної української держави: чинники впливу. *Наукові праці МАУП. Політичні науки та публічне управління*. 2022. № 4 (64). С. 70-84.
693. Ліпкін В.А. Національна безпека України. Київ: КНЕУ, 2008.
694. Літвін Л.А. Сучасні геополітичні концепції: висновки для України. *Політичне життя*. 2019. № 4. С. 109-115.
695. Логвиненко Сергій. Геополітичні суперечності в сучасному світі. *Політичний менеджмент*. 2010. № 1. С. 133-139.
696. Логвиненко Сергій. Етнотероризм сьогодні і завтра. *Політичний менеджмент*. 2009. № 3. С. 181-186.

697. Логвиненко Сергій. Суть терористичних загроз в сучасному світі. *Політичний менеджмент*. 2008. № 5. С. 161-167.
698. Лосев І. Крим як геополітична проблема України на зламі ХХ-ХХІ століть. URL: <http://nomos.com.ua/content/view/36/1/>
699. Лоссовський І.Є. Дипломатичні пріоритети України в протистоянні російській агресії. *Стратегічна панорама*. 2019. № 1-2. С. 5-19.
700. Лоссовський І.Є. Зовнішньополітична стратегія Росії щодо країн пострадянського простору як реалізація «нової доктрини обмеженого суверенітету». *Стратегічна панорама*. 2018. №1. С. 19-30.
701. Лотман Ю.М. Современность между Востоком и Западом. *Знамя*. 1997. № 9.
702. Лотоцький С., Трохимчик С. Україна в світовому геополітичному просторі. Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2002. 192 с.
703. Лохаузен Г.Й. Война в Персидском заливе – война против Европы // Дугин А.Г. Основы геополитики. Геополитическое будущее России. 3-е изд. Москва: АРКТОГЕЯ-центр, 1999. С. 893-897.
704. Лукасевич А.В., Пасічний Р.Я., Рослонь Д.Т. Теоретичні підходи та реалізація «східної політики» Польщі в сучасному вимірі. *Науковий журнал «Політикус»*. 2019. Вип. 4. С. 82-86.
705. Лукашевич В.М. Глобалізація: навч. посіб. Львів: Новий Світ, 2010. 440 с.
706. Лурье С., Казарян Л. Принципы организации геополитического пространства. *Общественные науки и современность*. 1994. № 4. С. 85-95.
707. Луценко А. Інституалізація геополітики як науки в системі державного управління України. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія: Політологія, Соціологія, Філософія. Випуск 13. 2009. С. 198-201.
708. Лысенко Н. Наша цель – создание великой империи. *Наши современник*. 1992. № 9. С. 122-130.
709. Любжин А. Что такое империя? *Россия в глобальной политике*. 2004. Т. 2. № 5. С. 94-100.
710. Любкемейер Э. Безопасность в мире после Берлинской стены: немецкая точка зрения // Почепцов Г. Национальная безопасность стран переходного периода: учеб. пособие для студ. Киев: КНУ им. Тараса Шевченко. Ин-т международных отношений, 1996. С. 124-126.
711. Людендорф Э. Мои воспоминания о войне 1914-1918 гг. / пер. с нем. А.А.Свечина. Москва: Вече, 2014. 704 с.
712. Люкс Л. Евразийство и консервативная революция. *Вопросы философии*. 1996. № 3. С. 57-69.
713. Лю Цзайци. «Мягкая сила» в стратегии развития Китая. *Полис*. 2009. № 4. С. 149-155.
714. Лялька Ю.М. Еволюція інструментарію «публічної дипломатії» Великої Британії. *Науковий журнал «Політикус»*. 2020. Вип. 1. С. 58-62.
715. Лялька Ю.М. Програма «Great» як один із інструментаріїв публічної дипломатії Великої Британії. *Науковий журнал «Політикус»*. 2019. Вип. 6. С. 54-58.
716. Ляховенко О.И. Дж. О'Тоал: Критическая геополитика и ее критики. *Политическая наука: сб. науч. тр.* Москва, 2009. № 1. С. 178-187.
717. Ляшенко О.О. Встановлення зв'язків з провідними країнами Західної Європи як передумова інтеграції України у західноєвропейські і євроатлантичні структури. *Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки*. Міжвідомчий збірник наукових праць. Випуск 10. Київ, 2001. С. 127-135.
718. Магда Є. Близькосхідна криза: ретроспектива та прогноз. *Нова політика*. 2001. № 4. С. 30-33.
719. Магда Є.В. Гібридна війна: вижити і перемогти. Харків: Vivat, 2015. 304 с.

720. Мадіссон В.В., Шахов В.Л. Сучасна українська геополітика: навч. посібн. Київ: Либідь, 2003. 176 с.
721. Мадіссон В., Шахов В. Глобальні проблеми та національний інтерес у зовнішній політиці. *Політологічні читання*. 1993. № 4.
722. Мадіссон В., Шахов В. Політологія міжнародних відносин: навчальний посібник. Київ: Либідь, 1997. 176 с.
723. Мазер Вернер. Адольф Гитлер. Ростов-на-Дону: Феникс, 1998. 608 с.
724. Майский И.М. Кто помогла Гитлеру (Из воспоминаний советского посла). Москва: Издательство Института международных отношений, 1962. 199 с.
- 725.
726. Макаренко В. Кто союзники России? Ментальность и геополитика: парадоксы политики безопасности России. Москва: Аналитико-консультативный центр «СТРАДИС»: ФИАМР, 2000. 253 с.
727. Макарычев А.С. Глобальное и локальное: меняющаяся роль государства в управлении пространственным развитием: сб. научн. трудов / сост. И.Бусыгина, Т.Титова. Москва, 2003. С. 8-27.
728. Макиавелли Н. Избранное. Москва: Рипол Классик, 1999. 799 с.
729. Маккиндер Х.Дж. Географическая ось истории. *Полис*. 1995. № 4; Классика геополитики, XX век: сб. / сост. К.Королев. Москва: Издательство АСТ, 2003. С. 7-32.
730. Маккиндер Х.Дж. Демократические идеалы и реальность. *Полис*. 2011. № 2. С. 134-144.
731. Максименко В.И. Геополитическое измерение истории и среднеазиатский вопрос. *Восток*. 2003. № 5. С.73-85.
732. Максименко В.И. Происходит ли глобализация? *Pro et contra*. 1999. Т. 4. № 4. С. 84-102.
733. Максименко В.И. Россия и Азия, или Анти-Бжезинский (очерк геополитики 2000 года). *Восток*. 2000. № 1. С. 52-64; № 2. С. 32-43; № 4. С. 67-77; № 5. С. 48-61.
734. Максименко В.И. Соблазн и иллюзия глобального управления. *Pro et contra*. 2002. Т. 7. №. 4. С.46-56.
735. Максимова В.С. Глобализация и устойчивое развитие современного мира: вопросы методологии и практики. *Мировые процессы, политические конфликты и безопасность* / редкол.: Л.И.Никовская и др. Москва: РАПН, РОССПЭН, 2007. С. 11-24.
736. Максимов О.Н. О способах борьбы с терроризмом в Великобритании. *Власть*. 2000. № 10. С. 46-51.
737. Малахов В.С. Иммиграционные режимы в государствах Запада и в России: теоретико-политический аспект. *Полис*. 2010. Часть I. № 3. С.60-68; Часть II. № 4. С. 151-158.
738. Малашенко А.В. Исламские ориентиры Северного Кавказа. Москва, 2001.
739. Малашенко А. Исламская альтернатива и исламский проект. Москва: Весь мир, 2006. 221 с.
740. Малаян Р. Международные организации в формирующемся миропорядке. *Космополис*. 2008. № 1.
741. Малевич И.А. Внимание, Китай. Минск, 2001.
742. Малий політичний словник / за редакцією Бориса Кухти. Львів, 1997.
743. Малышева Е.М. Геополитические приоритеты России на Северном Кавказе. *Мировые процессы, политические конфликты и безопасность* / редкол.: Л.И.Никовская и др. Москва: РАПН, РОССПЭН, 2007. С. 36-53.
744. Мальтус Т.Р. Дослідження закону народонаселення. Київ: Основи, 1998. 535 с.

745. Мамедов И.Б. Политическая активность зарубежных ТНК в Каспийском регионе: сравнительный анализ. *Политическая наука: науч. журн.* Москва. 2015. № 4: Сравнительные исследования мировой политики / ред.-сост. номера Чихарев И.А. С. 222-229.
746. Маначинский А.Я. Ирак: тайне пружины войны. Київ: Изд. дом «РУМБ», 2005. 416 с.
747. Маначинський О.Я., Соболев А.А. Воєнна безпека України та вплив на неї геополітичних факторів. Київ, 1997.
748. Манелюк Ю.М., Чубур Н.В. Феномен глобалізації у трактуванні наукових шкіл: історія та сучасність. *Науковий журнал «Політикус»*. 2023. Вип. 3. С. 115-119.
749. Манжола В.А., Андрущенко С.В., Денисенко К.Ю. Україна в європейському геополітичному середовищі. *Україна на шляху інтеграції до ЄС: сучасний стан та подальші перспективи*. Актуальні проблеми міжнародних відносин. Випуск 100 (Частина 1). 2011. С. 37-48.
750. Манжола В. Европейская политика и Украина. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2005. Вип. 56. Ч. 1. С. 16-18.
751. Манжулина О.А. Инструменты современной публичной дипломатии США. *American Studies*. 2014. № 6. С. 118.
752. Манилов В.Л. Безопасность в эпоху партнерства. Москва: ТЕРРА, 1999. 364 с.
753. Мартин Г.-П., Шуманн Х. Западная глобализация. Атака на процветание и демократию / пер. с нем. Москва : Изд. Дом «Альпина», 2001. 335 с.
754. Мартинов А. Німецько-американські відносини в контексті перспектив становлення нової системи міжнародного світо порядку. *Людина і політика*. 2004. № 1. С. 3-11.
755. Мартинюк В. Балто-Чорноморський союз: проблеми сьогодення та перспективи розвитку. *INTERMARUM: історія, політика, культура*. 2015. Вип. 2. С. 130-142.
756. Марцун Є. Майбутній світоустрій очима китайських політологів. *Людина і політика*. 2003. № 4. С. 63-72.
757. Масонство: тайная власть избранных / под ред. Анджелы Черинотти / пер. с итал. Москва: Издательство «Ниола-Пресс», 2008. 128 с.
758. Матвеева О. Проблеми мондіалістської інтерпретації постглобалізму. *Наукові праці. Політологія*. 2016. Вип. 261. Том 273. С. 103–108.
759. Матвійчук Н.В. Культурна дипломатія США за президентства Д. Трампа. *Науковий журнал «Політикус»*. 2020. Вип.4. С. 129-138.
760. Мацук А. Человек и пространство: сознание как геополитический фактор? URL: [www. archipelago.ru](http://www.archipelago.ru)
761. Медоуз Д. Пределы роста. 30 лет спустя. URL: <http://зеленыевузы.рф/wp-content/uploads/2018/09/Пределы-роста.-30-летспустя.pdf> (дата звернення: 23.06.21).
762. Межуев Б.В. Понятие «национальный интерес» в российской общественно-политической жизни. *Полис*. 1997. № 1. С. 5-31.
763. Мелихов И. Исламский мир. *Международная жизнь*. 2001. № 3.
764. Мельникова І. М., Мартинов А. Ю. Україна в новому геополітичному устрої Центральної та Південно-Східної Європи (90-ті роки ХХ століття). *Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки*. Міжвідомчий збірник наукових праць. Випуск 10. К., 2001. С. 95-110.
765. Мельников Д., Черная Л. Империя смерти: Апарат насилля в нацистской Германии. 1933-1945. Москва: Политиздат, 1987. 414 с.
766. Мельников Д., Черная Л. Преступник № 1. Нацистский режим и его фюрер. Москва: Издательство Агентства печати Новости, 1981. 432 с.
767. Менгес К. Китай: нарастающая угроза. Москва, 2006.

768. Мережі і мережні війни: майбутнє терору, злочинності та бойових дій / за ред. Дж.Арквіллі, Д.Рандельдта; пер. з англ. А.Іщенка. Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2005. 350 с.
769. Мехдізаде Фікрат. Вплив НАТО на стан і перспективи розвитку середовища безпеки. *Політичний менеджмент*. 2010. № 1. С. 140-146.
770. Мехдізаде Фікрат. Функція держави у системі міжнародних відносин щодо проблеми національної безпеки. *Політичний менеджмент*. 2008. № 4. 126-134.
771. Мечников Л.И. Цивилизация и великие исторические реки: статьи. Москва: АО «Изд. группа «Прогресс»-«Панагея»», 1995. 461 с.
772. Мешков А. Актуальные аспекты внешней политики России. *Международная жизнь*. 2002. № 4.
773. Міжнародні відносини та зовнішня політика. 1980-2000 роки / керівник авторського колективу Л.Ф.Гайдуков. Київ, 2001.
774. Міжнародні організації: навч. посібн. / за ред. О.С.Кучика. 2-е вид., перероб. і доп. Київ: Знання, 2007. 749 с.
775. Мітрофанова О.О. Досвід та особливості узгодження суперечностей між Німеччиною та Францією. *Проблеми всесвітньої історії: науковий журнал*. 2021. № 3 (15). С. 106-124.
776. Мітрофанова О.О. Франція в контексті східноєвропейської безпеки (Україна, Росія, Польща). *Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки*. Міжвідомчий збірник наукових праць. Випуск 10. Київ, 2001. С. 189-202.
777. Міщук Віктор. Національні інтереси та альтернативні інтеграційні проекти держав Центральної Європи в межах ЄС у сучасний період. *Науково-теоретичний альманах «Грані»*. 2021. Том. 24. № 6. С. 145-154.
778. Миллер А.И. Империя и современный мир – некоторые парадоксы и заблуждения. *Современные империи: сборник научных трудов / сост. А.Миллер*. Москва, 2004. С. 4-11.
779. Милов В. Бизнес вместо геополитики. Транзит как средство возрождения российской экономики. *Россия в глобальной политике*. 2004. Т. 2. № 2. С. 94-102.
780. Милютин Д.А. Критическое исследование значения военной географии и военной статистики. *Русский геополитический сборник*. 1996. № 2. С. 39-48.
781. Мировая политика и международные отношения: учебное пособие / под ред. С.А.Ланцова В.А.Ачкасова. Санкт-Петербург: Питер, 2006. 448 с.
782. Мировые процессы, политические конфликты и безопасность / редкол.: Л.И.Никовская и др. Москва: РАПН, РОССПЭН, 2007. 248 с.
783. Мирон-«Орлик» Д. Ідея і чин України. Київ, 2017. 316 с.
784. Мир России – Евразия: антология / сост. Л.И.Новиков, И.Н.Сиземская. Москва: Высшая школа, 1995. 339 с.
785. Мирский Г. Исламская цивилизация в глобализирующемся мире. *Мировая экономика и международные отношения*. 2004. № 6.
786. Митин И.И. На пути к мифогеографии России: «игры пространством». *Вестник Евразии*. 2004. № 3. С. 140-159.
787. Митрофанова Оксана. Польша як стратегічний партнер України. *Політичний менеджмент*. 2006. № 6. С. 153-160.
788. Митрофанов А.В. Шаги новой геополитики. Москва: Русский вестник, 1997.
789. Михайленко М. Вызовы или стимулы глобализации? Сайт независимого аналитического ресурсу «Диалог. UA». URL: <http://dialogs.org.ua>.
790. Михайлов Т.А. История геополитических идей. Москва: Логос, 1999.
791. Михальченко М.І. Україна як нова історична реальність: запасний гравець Європи. Дрогобич; Київ: Видавнича фірма «Відродження», 2004. 487 с.

792. Михальченко Н.И. Украинское общество: трансформация, модернизация или лимитроф Европы. Киев, 2001. 440 с.
793. Михальченко Н. Лимитроф Европы: случайность или судьба Украины. *Украина в современном геополитическом пространстве*. Приложение № 5(10) к журналу «Персонал». 2000. № 2 (56).
794. Многоликая глобализация. Культурное разнообразие в современном мире / под ред. П.Бергера и С.Хантингтона / пер. с англ. Москва: Аспект-Пресс, 2004. 379 с.
795. Могиль В. Європейська інтеграція як перспективний напрям модернізації України. *Наукові праці МАУП. Політичні науки та публічне управління*. 2022. № 3 (63). С. 78-82.
796. Могилевкин И. Россия: пространство как экономическая и политическая категория. *Мировая экономика и международные отношения*. 1996. № 8. С. 54-65.
797. Модельски Дж. Эволюция глобальной политики. *Полис*. 2005. № 3. С. 62-82.
798. Модестов С.А. Геополитика ислама. Москва, 2003.
799. Модестов С.А. Информационное противоборство как фактор геополитической конкуренции. Москва, 1999.
800. Мойсеев Н.Н. Евразийский союз: новые рубежи, проблемы и перспективы. Москва: ИСПИ РАН, 1996.
801. Молодяков В.Э. Геостратегические проекты принца Коноэ. *Русский геополитический сборник*. Вып. № 2. Москва, 1997-1998.
802. Молчанов М.А. Дискуссионные аспекты проблемы «национальный интерес». *Полис*. 2000. № 1. С. 8-22.
803. Монбриаль Т. де Действие и система мира. Москва: МГИМО, РОССПЭН, 2005. 488 с. (Глобализация. С. 295-316, 364-382).
804. Моннэ Жан. Реальность и политика. Москва, 2001.
805. Монтескье Ш. О духе законов. Москва: Мысль, 1999.
806. Морамарко Микеле. Массонство в прошлом и настоящем. Москва: Прогресс, 1990. 304 с.
807. Моргацький В., Дністрянський М. Геостратегічні інтереси в регіоні Західні Балкани у контексті нових геополітичних реалій. *Економічна та соціальна географія. Наукові записки*. 2018. № 1. С. 51-64.
808. Моргунова Е.С. Ціннісно-поведінковий вимір енергетичної політики. *Науковий журнал «Політикус»*. 2023. Вип. 4. С. 49-56.
809. Мороз Андрій. Світоглядні орієнтації молоді в контексті євроінтеграційної політики України. *Політичний менеджмент*. 2009. № 4. С. 158-164.
810. Морозов И.Л. Политический экстремизм в период глобализации. *Мировые процессы, политические конфликты и безопасность* / редкол.: Л.И.Никовская и др. Москва: РАПН, РОССПЭН, 2007. С. 54-64.
811. Москалик Д.Д. Доктрина «Блакитна Батьківщина» та військово-морські сили Туреччини як інструмент впровадження турецької зовнішньої політики. *Науковий журнал «Політикус»*. 2021. Вип. 4. С. 99-104.
812. Москва и Париж снова вместе. *Независимое военное обозрение*. 1998. № 26.
813. Моссе Дж. Нацизм и культура. Идеология и культура национал-социализма. Москва: ЗАО Центрполиграф, 2003. 446 с.
814. Мошенець І.О. Поняття енергетичної безпеки у політичній науці та прикладній оцінці державної політики. *Стратегічна панорама*. 2018. № 2. С. 86-93.
815. Мселлему С.А. Корни террора / пер. с англ. Б.Петрука. *Азия и Африка сегодня*. 2006. № 3. С. 39-43.
816. Музиченко Г.В. Державна політика країн пострадянського простору в умовах глобалізаційних змін: монографія. Одеса: ОРІДУ НАДУ при Президентіві України, 2012. 406 с.

817. Мурадян И. Насколько реалистична американская перекройка границ в Азии? URL: http://www.centrasia.ru/news_d.php?st=1254134280
818. Мурсалиев М. Построение и разработка геополитических сценариев. URL: www.archipelago.ru
819. Мхитарян Н. Україна і Туреччина в рамках ЧЕС. *Політика і час*. 1997. № 4. С. 42-46.
820. Мэхен А.Т. Влияние морской силы на историю (1660-1783). Москва – Санкт-Петербург: АСТ, Terra Fantastica, 2002. 634 с.
821. Мэхэн А.Т. Влияние морской силы на историю. *Классика геополитики, XIX век*: сб. / сост. К.Королев. Москва: ООО «Издательство АСТ», 2003. С. 183-274.
822. Мэхэн А.Т. Влияние морской силы на Французскую Революцию и Империю (1793-1802). Т. 1. Москва – Санкт-Петербург: АСТ, Terra Fantastica, 2002. 573 с.
823. Мэхэн А.Т. Влияние морской силы на Французскую Революцию и Империю (1802-1812). Т. 2. Москва – Санкт-Петербург: АСТ, Terra Fantastica, 2002. 603 с.
824. «Мягкая безопасность» по Джозефу Наю. URL: <http://www.intertrends.ru/>.
825. Нагайчук В.І. Глобальні виклики та регіональні процеси на Близькому і Середньому Сході. *Глобалізація і сучасний міжнародний процес* / за заг. ред. проф. Б.Гуменюка і проф. С.Шергіна. Харків: Університет «Україна», 2009. С. 318-355.
826. Надибська О.Я., Надибський М.І. Стратегічне партнерство Канада – США: досвід асиметричних відносин. *Науковий журнал «Політикус»*. 2019. Вип. 5. С. 49-53.
827. Назаретян А.П. Геополитика, планетарное мышление и «агентура влияния». *Психологическое знание в научной картине мира*. Белгород: Автономная некоммерческая организация высшего образования «Белгородский университет кооперации, экономики и права», 2015. С. 21-28.
828. Назаров М.І., Макаренко О.Я. Сучасний стан інтеграційних процесів у світі. *Економіка і суспільство*. 2018. Вип. 18. С. 57-66.
829. Нариси з історії дипломатії України / голова редакційної ради В.М.Литвин; відповідальний редактор В.А.Смолій. Київ: Видавничий Дім Альтернативи, 2001.
830. Нартов Н.А. Геополитика: учебник для вузов. 2-е изд., перераб. и доп. Москва: ЮНИТИ-ДАНА, Единство, 2004. 439 с.
831. НАТО і Україна. Київ: Т-во «Знання» України, 2007. 24 с.
832. НАТО: історія, структура, діяльність, перспективи: навч. посібн. / С.В.Федонюк, В.Й.Лажнік, А.А.Моренчук та ін. Луцьк: «Вежа», 2008.
833. Наумкіна Світлана, Ткачук Юлія. Глобалізація: тенденції інтеграції, універсалізації та поляризації сучасного світу. *Політичний менеджмент*. 2005. № 6. С. 121-128.
834. Наумкіна С.М., Каменчук Т.О. Сучасний світопорядок в системі політичних відносин. *Політикус*. 2023. № 1. С. 37-40.
835. Национальная безопасность России глазами экспертов. Аналитический доклад Института социологии РАН. *Полис*. 2011. № 3. С. 8-23.
836. Национальная идея России / Б.А.Аникин (ред.), В.В.Ефимова и др. – Москва: Издательско-торговая корпорация «Дашков и Ко», 2002.
837. Нашинець-Наумова А. Концептуальні підходи щодо забезпечення національної безпеки: інформаційно-правові та інституційні засади. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 1. С. 34-39. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2017/1/7.pdf>.
838. Недбай В.В. Світова політика сучасності: навч. посібник. Миколаїв: ЧДУ ім. П. Могили, 2014. 237 с.
839. Неклесса А. Внешняя политика нового мира: движение к нестационарной системе мировых связей. *Pro et contra*. 2002. Т. 7. № 4. С. 7-25.
840. Неклесса А.И. Глобализация: новый цивилизационный контекст. *Проблемы глобализации*. Москва: Новый век, 2001.

841. Неклесса А.И. ORDO QVARDO – четвертый порядок: пришествие постсовременного мира. *Полис*. 2000. № 6. С. 6-27.
842. Неклесса А.И. Пакс Экономикана: новое геоэкономическое мироустройство. *Экономические стратегии*. 1999. № 1.
843. Неклесса А.И. Постсовременный мир в новой системе координат. Глобальное сообщество: новая система координат (подходы к проблеме) / Э.Б.Алаев, В.Я.Белокреницкий и др.; А.И.Неклесса (рук. проекта и отв. ред.). Санкт-Петербург: Алетейя, 2000. С. 11-78.
844. Неклесса А.И. «Российский проект» в системе мировых координат XXI века. *Постиндустриальный мир: Центр, периферия, Россия*. Сб. 3: Особый случай России. Москва, 1999. С. 6-15.
845. Неклесса А.И. «Третий Рим» или «третий мир»: глобальные сдвиги и национальная стратегия России. *Восток*. 1995. № 1. С. 5-19.
846. Неклесса А.И. Управляемый хаос: движение к нестандартной системемировых отношений. *Мировая экономика и международные отношения*. 2002. № 9.
847. Неклесса А.И. Эпилог истории. Глобальное сообщество: новая система координат (подходы к проблеме) / Э.Б.Алаев, В.Я.Белокреницкий и др.; А.И.Неклесса (рук. проекта и отв. ред.). Санкт-Петербург: Алетейя, 2000. С. 206-259.
848. Несук М., Репринцев В., Камінський Є. Україна в зарубіжних доктринах та стратегіях ХХ століття. *Політична думка*. 1995. № 2-3. С. 50-70.
849. Нечай М. І., Чередниченко О. Т. Російська стратегія і українська перспектива. *Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки*. Міжвідомчий збірник наукових праць. Випуск 10. Київ, 2001. С. 74-95.
850. Никитин В. Самый большой вызов для нас – сама Украина // Сайт незалежного аналітичного ресурсу «Діалог. UA». URL: <http://dialogs.org.ua>.
851. Ниязов А.В. Евразийский контрглобализм – будущее России. *Независимая газета*. 2001. 3 февраля.
852. Новизна и преемственность в российской внешней политике. *Независимая газета*. 2001. 15 июня.
853. Новицький В. Геоекономічні пріоритети України: регіональні тенденції. *Економіка України*. 1997. № 5. С. 25-35.
854. Новый курс России: предпосылки и ориентиры. Москва: ИСПИ РАН, Academia, 1996.
855. О'Тоал Дж. Геополитика постмодерна? Геополитические представления модерна и за их пределами. *Политическая наука: сб. науч. тр.* Москва, 2009. № 1. С. 188-223.
856. Образ Европы: оценки и дискуссии. Реф. сб. / ред. Ю.Гусаров. Москва, 2000. 204 с.
857. Общая теория национальной безопасности: учебник / под общ. ред. А.А. Прохожева. Изд. 2-е, доп. Москва: Изд-во РАГС, 2005. 344 с.
858. Огнева В.В. Геополитическое самоопределение России в контексте украинского кризиса. *Известия ТулГУ. Гуманитарные науки*. 2022. Вып. 2. С. 53-60.
859. Озернюк Г.В., Мельник Ю.П. Китай в міжнародних економічних організаціях АТР. *Науковий журнал «Політикус»*. 2023. № 1. С. 119-124.
860. Ознобищев С.К. Новый мир и отношения Россия-НАТО. *Полис*. 2011. № 3. С. 50-57.
861. Окунев И.Ю. Методологический синтез в современной геополитике: навстречу неклассической (посткритической) геополитике. *Политическая наука*. Москва. 2015. № 2. С. 26-38.
862. Олейников Д. Большая Кавказская война. *Родина*. 2000. № 1-2.
863. Олкотт М.Б. Размышления о политике США в Центральной Азии. *Pro et contra*. 2000. Т. 5. № 3.
864. Ольшанский Д.В. Психология терроризма. Санкт-Петербург, 2002.

865. Операції НАТО. Київ: Т-во «Знання» України, 2007. 24 с.
866. Орлик В.В. Косовське питання у контексті безпекової ситуації на Балканах – виклики для України. *Стратегічні пріоритети*. 2019. № 3-4 (51). С. 57-69.
867. Орлова И.Б. Евразийская цивилизация. Социально-историческая ретроспектива и перспектива. Москва: Норма, 1998. 275 с.
868. Осипов Г.В. Новый курс России: предпосылки и ориентиры. Москва: Academia, 1996. 329 с.
869. Основи політичної науки: курс лекцій за ред. Б.Кухти. Ч. 4: Міжнародна політика. Львів: Кальварія, 1999. 436 с.
870. Основы евразийства: [Антология] / Н.Агамалян и др. (сост.); Политическая партия «Евразия». Москва: Арктогея центр, 2002. 796 с.
871. Островская Е.П. Франция: трудная дорога к модернизации. *Современная Европа*. 2003. № 4. С. 80-90.
872. Остроухов Володимир, Лікаренко Олег, Петрик Валентин. Ісламський релігійний екстремізм та ваххабізм. *Політичний менеджмент*. 2007. № 6. С. 133-142.
873. Остроухов Володимир, Петрик Валентин. До проблеми забезпечення інформаційної безпеки України. *Політичний менеджмент*. 2008. № 4. С. 135-141.
874. О’Тоал Дж. Геополитика постмодерна? Геополитические представления модерна и за их пределами. *Политическая наука*: сб. науч. тр. Москва, 2009. № 1. С. 188-223.
875. Павлова Т.С., Шамраєва В.М. Інструменти публічної дипломатії США. *Науковий журнал «Політикус»*. 2017. Вип. 6. С. 142-146.
876. Павлов С.В., Мезенцев К.В., Любимцева О.О. Географія релігій. Київ: АртЕк, 1999. 504 с.
877. Павловський М., Головенко Б. Глобалізація і національна стратегія України у XXI столітті. *Універсум*. 2002. № 9-10. С. 35-41.
878. Пагіря О. Як захопити Європу. *Український тиждень*. 2012. № 21. (238). URL: <https://tyzhden.ua/History/51121>.
879. Пайфер С. Наша главная задача – подтолкнуть Украину, чтобы она пошла вверх *День*. 1998. 28 октября.
880. Паламарчук О.М. Наукові категорії геополітики і досвід аналізу геополітичного положення країни. *Стратегічна панорама*. 2000. № 1-2. С. 50-59.
881. Паламарчук О.М. Теоретико-методологічні засади дослідження геополітичного положення України. *Український географічний журнал*. 1998. № 1. С. 19-23.
882. Панарин А. Искушение глобализмом. Москва: Русский национальный фонд, 2000; Москва: ЭКСМО-Пресс, 2002.
883. Панарин А.С. Стратегическая нестабильность в XXI веке. Москва: Эксмо, 2004.
884. Панарин А.С. «Вторая Европа» или «Третий Рим»? : избранная социально-философская публицистика. Москва: РАН, Институт философии, 1996. 154 с.
885. Панарин А.С. Вызов (Геополитический пессимизм против цивилизационного оптимизма). *Знамя*. 1994. № 6. С. 149-160.
886. Панарин А.С. Глобальное политическое прогнозирование в условиях стратегической нестабильности. Москва: Эдиториал УРСС, 1999. 271 с.
887. Панарин А.С. Евразийский проект в миросистемном контексте. *Восток*. 1995. № 2. С. 66-79.
888. Панарин А.С. Реванш истории: российская стратегическая инициатива в XXI веке. Москва: Логос, 1998.
889. Панарин А.С. Россия в Евразии: вызовы и ответы. *Вестник Московского университета*. Сер. Социально-политические исследования. 1994. № 5. С. 25-35.
890. Панарин А.С. Россия в поисках идеи: варианты цивилизационного выбора. *Вестник Московского университета*. Сер. Социально-политические исследования. 1993. № 5. С. 9-16.

891. Панарин А.С. Россия в цивилизационном процессе (между атлантизмом и евразийством). Москва, 1995. 262 с.
892. Панарин А.С. Россия в циклах мировой истории. Москва: Изд-во Моск. ун-та, 1999. 287 с.
893. Панарин А.С. Славянский мир сегодня: очарованные странники на опасной дороге. *Вестник Московского университета. Сер. Политические науки*. 2003. № 4. С. 5-14.
894. Панарин А.С. Стратегическая нестабильность в XXI веке. Москва: Алгоритм, 2003. 560 с.
895. Панасюк В.А. Політико-правове толкування концепції «Москва – третій Рим» та її ідеологічне обґрунтування російської експансії. *Політикус*. 2023. Вип. 4. С. 73-78.
896. Панасюк Л.В. Идеология «Русского мира» і білінгвізм. *Науковий журнал «Політикус»*. 2021. Вип. 3. С. 110-115.
897. Панасюк Леонід. Идеология «Русского мира» і українська мова (імперська доба). *Науково-теоретичний альманах «Грані»*. 2021. Том. 24. № 6. С. 138-144.
898. Панков В. Тайная родина мира. *Родина*. 1996. № 5.
899. Пантин В.И. Циклы и волны глобальной истории. Москва: Новый век, 2003.
900. Пантин И.К. Проблемы самоопределения России: историческое измерение. *Вопросы философии*. 1999. № 10. С. 3-17.
901. Панченко Ж.О. Геополітичне позиціонування України в процесах євроінтеграції: Автореф. дис. ... канд. політ. наук. Київ. нац. ун-т ім. Т. Г. Шевченка. Київ, 2006. 19 с.
902. Парахонський Б.О. Міжнародне право, геополітика та національна безпека. *Стратегічна панорама*. 1999. № 1-2. С. 37-45.
903. Парахонський Б.О. Місце та роль України у сучасному геополітичному просторі. *Стратегічна панорама*. 1998. № 1. С. 35-42.
904. Парахонський Б. Південні дивіденди. *Політика і час*. 1998. № 10. С. 43-51.
905. Парахонський Б., Яворська Г. Зовнішня політика України в умовах кризи міжнародного безпекового середовища. Аналітична доповідь. *Національний інститут стратегічних досліджень. Серія «Національна безпека»*. 2015. Вип. 10. 100 с.
906. Парвулеско Ж. Геополитика третьего тысячелетия // Дугин А.Г. Основы геополитики. Геополитическое будущее России. Мыслить пространством. 3-е изд. Москва: АРКТОГЕЯ-центр, 1999. С. 884-892.
907. Паркер Дж. Преимущество и изменения в геополитической мысли Запада. *Международный журнал социальных наук*. 1991. № 3. С. 20-26.
908. Парфенов Олександр. Українсько-румунський діалог: без права на помилку. *Політичний менеджмент*. 2005. № 4. С.141-147.
909. Пархомчук А.Д. Вплив політики США на структурні параметри Близькосхідної регіональної системи. *Науковий журнал «Політикус»*. 2021. Вип. 1. С. 115-120.
910. Паршев А.П. Почему Россия не Америка. Москва, 2001.
911. Пахомов Ю. Біфуркаційний стан світосистемного ядра напередодні зміни світових лідерів. *Економіка України*. 2008. № 4. С. 4-14.
912. Пахомов Ю.Н., Крымский С.Б., Павленко Ю.В. Пути и перепутья современной цивилизации. Киев: Международный деловой центр, 1998. 432 с.
913. Пахомов Ю. Україна і Росія на хвилях глобалізації: економічний аспект. *Політична думка*. 1998. № 2. С.47-50.
914. Пашенко Євген. «Балканський реактор» посткомунізму та Україна (роздуми очевидця). *Політична думка*. 2001. № 3. С.125-132.
915. Перга Т.Ю. Відносини Угорщини з сусідніми країнами у XX – на початку XXI ст. *Проблеми всесвітньої історії: науковий журнал*. 2021. № 3 (15). С. 74-91.

916. Передрій О., Устич С. Від «прозорих» кордонів до умовних. *Політика і час*. 1993. № 4. С. 19-24.
917. Перенос столиці: історический опыт геополітеского проєктівования. Матеріали конференції 28-29 октября 2013 г. / отв. ред. И.Г.Коновалова. Москва: Інститут всеобщей історії РАН; Аквілон, 2013. 164 с.
918. Перепелиця Г.М. Без'ядерний статус і національна безпека України. Київ: НІСД, 1998. 108 с.
919. Перепелиця Г.М. Конфлікти в посткомуністичній Європі. Київ: НІСД, 2003. 431 с.
920. Перепелиця Григорій. Як жити, відрізняючись, але в гармонії. Теоретичні аспекти міждержавних відносин. *Політика і час*. 2002. № 4. С. 50-64.
921. Переслегин С. О спектроскопии цивилизаций, или Россия на геополитической карте мира // Хантингтон Самюэль. Столкновение цивилизаций. Москва: Издательство АСТ, 2003. С. 579-603.
922. Переслегин С. Самоучитель игры на «мировой шахматной доске»: законы геополитики // Классика геополитики. XX век. Москва: Издательство АСТ, 2003. С. 700-731.
923. Переслегин С. Самоучитель игры на «мировой шахматной доске»: основные понятия геополитики // Классика геополитики. XIX век. Москва: Издательство АСТ, 2003. С. 680-700.
924. Перфілева А.О. Лідерство у міжнародних відносинах: теоретико-концептуальний вимір. *Науковий журнал «Політикус»*. 2021. Вип. 6. С. 101-106.
925. Петлюра С. Народе український: Вибрані статті, листи, документи. Харків: Лівий берег, 1992.
926. Петлюра С. Статті. Київ: Дніпро, 1993.
927. Петрінко В. Взаємини України та Румунії у контексті геополітичних процесів Чорноморського регіону. *Relatii romano-ucrainene. Istorie si contemporaneitate / Румунсько-українські відносини. Історія і сучасність*. Satu Mare: Editura Muzeului Satmarean, 2009. С.245-249.
928. Петрінко В. Геополітика «холодної війни»: концептуальний підхід. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія: Політологія. Соціологія. Філософія. Випуск 11. Ужгород: СМП «Вісник Карпат», 2009. С.49-54.
929. Петрінко В. Геополітична трансформація Центрально-Східної Європи: від ідеологічного впливу до газової дипломатії. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія: Політологія. Соціологія. Філософія. Випуск 5-6. Ужгород: СМП «Вісник Карпат», 2007. С.58-62.
930. Петрінко В. Нова геополітична ситуація у Центрально-Східній Європі та українське питання в російській геополітичній науці. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія: Політологія. Соціологія. Філософія. Випуск 3. Ужгород: СМП «Вісник Карпат», 2006. С.68-74.
931. Петрінко В. Україна в геополітичних дослідженнях З. Бжезінського. *Сучасна українська політика*. Київ: Вид-во «Центр соціальних комунікацій», 2011. Вип. 24. С. 268-282.
932. Петров В.Л. Геополитика России (Возрождение или гибель?). Москва: Вече, 2003. 464 с.
933. Петровский В.Ф. Стратегическая безопасность – требование XXI века. *Современная Европа*. 2003. № 4. С. 37-46.
934. Пехник А.В., Краснопольська Т.М. Проблеми у зовнішній політиці: сучасні проєкції. *Науковий журнал «Політикус»*. 2022. Вип. 4. С. 7-12.
935. Печатнов В. Его империя. *Родина*. 2003. № 2.
936. Печникова Р.Ю. Мальтийский орден в прошлом и настоящем. Москва: Наука, 1990. 172 с.

937. Пилипенко О. Сучасні проблеми міжнародної безпеки. *Actual Problems of International Relations*. 2016. № 1 (123). С. 16-23.
938. Пил К. Разделительный рубеж между Россией и Западом [Електронний ресурс]. URL: // <http://www.proua.com/digest/2004/11/26>
939. Пироженко Віктор. Євроатлантичні цінності й місіонерство США: конфлікт ідеалів та національних інтересів. *Політичний менеджмент*. 2007. № 2. С. 123-136.
940. Пирожков С. Національні інтереси України: концепція безпеки і сучасні реалії геополітичної ситуації в Європі. *Віче*. 1992. № 8. С. 11-23.
941. Пирожков Сергій. Українсько-російські відносини у євроатлантичному інтер'єрі. *Політична думка*. 1999. № 3. С. 87-95.
942. Пирожков С. Україна у геополітичному вимірі: деякі пріоритети. *Україна в сучасному геополітичному просторі*. Приложение № 5 (10) к журналу «Персонал». 2000. № 2 (56).
943. Пирожков С. Українські пріоритети в геополітиці. *Віче*. 2000. № 5.
944. Пінцак Вадим. Політика України у врегулюванні Придністровського конфлікту. *Нова політика*. 2002. № 2. С. 25-27.
945. Платонов О.А. Терновый венец России. Документы и материалы. Москва: Русский Вестник, 2000. Т. 1.
946. Платонов О.А. Терновый венец России. Тайна беззакония. Иудаизм и масонство против Христианской цивилизации. Москва, 1998.
947. Платонов О.А. Терновый венец России. Тайная история масонства. 1731-1996. Москва: Родник, 1996. 704 с.
948. Плешаков К.Г. Геоидеологическая парадигма. *Международная жизнь*. 1995. № 4-5. С. 109-116.
949. Плешаков К.Г. Геополитика в свете глобальных перемен. *Международная жизнь*. 1994. №.10. С. 30-39.
950. Плешаков К.Г. Миссия Россия. Третья эпоха. *Международная жизнь*. 1993. № 1. С. 21-30.
951. Плохій С. Брама Європи. Історія України від скіфських воєн до незалежності / пер. з англ. Романа Клочка; перероб. і доп. вид. Харків: Книжковий клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2021. 512 с.
952. Плохій С. Остання імперія: Занепад і крах Радянського Союзу. Харків: Книжковий клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2019.
953. Пляйс Я.Л. Россия и Европа: зачем мы нужны друг другу (О преодолении цивилизационного разлома). *Полис*. 2000. № 6. С. 100-109.
954. Побережний Володимир. Геополітичний простір України в історичній ретроспективі. *Нова політика*. 2002. № 2. С. 48-51.
955. Побережний Володимир. Туреччина у зовнішній політиці України. *Нова політика*. 2001. № 3 (35). С. 29-33.
956. Погорська І.І. Відносини США – Європа: криза парадигми трансатлантизму. *Науковий журнал «Політикус»*. 2019. Вип. 5. С. 59-64.
957. Політична історія України. XX ст.: у 6 т. / редколегія: І.Ф. Курас (голова) та ін. Т. 1. На зламі століть (кінець XIX ст. – 1917 р.) / Ю.А. Левенець (керівник), Л.П. Нагорна, М.С. Кармазіна. Київ: Генеза, 2002.
958. Політична історія України. XX ст.: у 6 т. / редколегія: І.Ф. Курас (голова) та ін. Т. 2. Революція в Україні: політико-державні моделі та реалії (1917-1920) / В.Ф. Солдатенко (керівник), В.Ф. Верстюк. Київ: Генеза, 2003.
959. Політична історія України. XX ст.: у 6 т. / редколегія: І.Ф. Курас (голова) та ін. Т. 3. Утвердження радянського ладу в Україні (1921-1938) / С.В. Кульчицький (керівник), Ю.І. Шаповал, В.А. Греченко та ін. Київ: Генеза, 2003.

960. Політична історія України. XX ст.: у 6 т. / редколегія: І.Ф. Курас (голова) та ін. Т. 4. Україна у Другій світовій війні. 1939-1945 / Керівник тому В.І. Кучер. Київ: Генеза, 2003.
961. Політична історія України. XX ст.: у 6 т. / редколегія: І.Ф. Курас (голова) та ін. Т. 5. Українці за межами УРСР (1918-1940) / Керівник тому В.П. Трощинський. Київ: Генеза, 2003.
962. Політична історія України. XX ст.: у 6 т. / редколегія: І.Ф. Курас (голова) та ін. Т. 6. Від тоталітаризму до демократії (1945-2002) / О.М. Майборода, Ю.І. Шаповал, О.В. Гарань та ін. Київ: Генеза, 2003.
963. Політична система для України: історичний досвід і виклики / О.Г. Аркуша, С.О. Біла, В.Ф. Верстюк та ін.; головний редактор В.М. Литвин. Київ: Ніка-Центр, 2008.
964. Політологія: підручник / за ред. М.М. Вегеша. 3-тє вид., перероб. і доп. Київ: Знання, 2008. 384 с. (Розділ 5. Світовий політичний процес. Система міжнародних відносин. С. 320-380).
965. Поліщук Олег. Міжнародні відносини у 21 столітті: місце і роль України. *Науково-теоретичний альманах «Грані»*. 2019. Том 22. № 9-10. С. 37-43.
966. Помпео М. «Якщо вільний світ не змінить комуністичний Китай, то Китай змінить нас». URL: <https://ukrainian.voanews.com/a/Pompeo-kytaj/5516138.html>.
967. Пономарева А.М., Татунц С.А. Иммиграция как проблема национальной безопасности РФ. *Полис*. 2010. № 4. С. 135-150.
968. Пономарева И.Б., Смирнова Н.А. Геополитика империализма США. Атлантическое направление / под ред. Е.М. Примакова. Москва: Мысль, 1986. 493 с.
969. Попович К. Гібридна війна як сучасний спосіб ведення війни: історичний та сучасний виміри. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Історія»*. 2016. Вип. 2 (35). С. 75-79.
970. Потульницький В.А. Теорія української політології. Курс лекцій / В.А. Потульницький. Київ: Либідь, 1993. 192 с. (Лекція 10. Українська геополітика. С. 157-169).
971. Почепцов Г. Гібридна війна: інформаційна складова. *Незалежний культурний часопис «І»*. URL: <http://www.ji-magazin.lviv.ua/2015/Pochepcov-Gibr-vijna-inf-skladova.htm>
972. Право и политика освободившихся стран. Москва, 1991.
973. Примаков Е. Россия и международные отношения в условиях глобализации. *Международная жизнь*. 2001. № 7.
974. Приймак Б.І. Трансформація зовнішньої політики Німеччини у зв'язку з кризою в Україні. *Наковий журнал «Політикус»*. 2017. Вип. 4. С. 121-125.
975. Прихненко М.І., Парчевська В.В. Ідеологічний чинник і Версальсько-Вашингтонська система міжнародних відносин. *Науковий журнал «Політикус»*. 2021. Вип. 1. С. 121-125.
976. Приходько В. Стратегічні дослідження перспектив співробітництва України з державами Центрально-Східної Європи в контексті євроінтеграційних процесів. *Актуальні проблеми стратегії розвитку України* (науковий збірник). 2003. С. 29-49.
977. Придодько О.В. Какая Европа нужна США? *США-Канада: экономика, политика, культура*. 2015. № 2. С. 45-69.
978. Проблемы российской геополитики. *Вестник Московского университета. Сер. Социально-политические исследования*. 1994. № 6. С. 3-22.
979. Проди Романо. Задум об'єднаної Європи. Київ, 2002. 196 с.
980. Проди Романо. Россия – часть Европейского дома. *Независимая газета*. 1998. 7 февраля.
981. Пронь С.В. Китай: зовнішня політика і дипломатія у другій половині XX століття: монографія. Миколаїв: Іліон, 2012. 148 с.

982. Проскуріна О. Інформаційна стратегія України в сучасному геополітичному просторі. *Політичний менеджмент*. 2009. № 3. С. 137-144.
983. Простір політичний. *Політологічний енциклопедичний словник*: навч. посібн. для студентів вищ. навч. закладів. Київ: Генеза, 1997. С. 288.
984. Прохоренко И. Понятие границы в современной геополитике. *Геополитика: теория и практика*. Москва: ИМЭМО, 1993. С. 76-101.
985. Прохоров Д.П. Спецслужбы Израиля. Санкт-Петербург: Изд. дом «Нева»; Москва: Олма-Пресс, 2002.
986. Пути мира на Северном Кавказе. Москва: РАН. Центр по изучению и урегулированию конфликтов Института этнологии и антропологии, 1999.
987. Пушков О. Россия – Евразийская сверхдержава. URL: www.netda.ru/slovo/index.htm.
988. Равив Ден, Мелман Йосси. История разведывательных служб Израиля. Москва: Междунар. отношения, 2000.
989. Разуваев В.В. О понятии «геополитика». *Вестник Московского университета*. Сер. Социально-политические исследования. 1993. № 4. С. 32-38.
990. Райс К. Во имя национальных интересов. *Pro et Contra*. 2000. Т. 5. № 2.
991. Ратленд Питер. Присутствие отсутствия: об этнической политике в России. *Полис*. 2011. № 2. С.172-189.
992. Ратцель Фридрих. Народоведение (Антропогеография) // Классика геополитики. XIX век. Москва: Издательство АСТ, 2003. С. 53-182.
993. Рашковский Е., Хорос В. Мировые цивилизации и современность. *Мировая экономика и международные отношения*. 2001. № 12.
994. Ребет Л. Теорія нації. Львів, 1997.
995. Региональная безопасность: геополитические и геоэкономические аспекты (теорія и практика): монография / под общ. ред. А.В. Возженикова. Москва: Изд-во РАГС, 2006. 262 с.
996. Режим Путіна: перезавантаження-2018 / М.М. Розумний (заг. ред.), Я.В. Бережний, І.В. Валюшко та ін. Київ: НІСД, 2018. 480 с.
997. Ржевська Н. Політичний аналіз та стратегічне прогнозування в США: інституційний вимір. Дрогобич: Коло, 2012. 255 с.
998. Рижук О.М. Забезпечення інформаційної безпеки України під час гібридної війни. *Науковий журнал «Політикус»*. 2018. Вип. 2. С. 147-150.
999. Роговской Е. Развитие информационного сектора США к началу XXI века. *США-Канада*. 2002. № 4.
1000. Роде Ф. Основы единой Европы // Метаморфозы Европы / отв. ред. А.О.Чубарян. Москва: Наука, 1993. С. 43-54.
1001. Родрик Д. Парадокс глобализации. Демократия и будущее мировой экономики. Москва: Изд-во Института Гайдара, 2014. 576 с.
1002. Росія та Україна в євроатлантичному просторі. *Політична думка*. 1999. № 1-2. С. 71-86.
1003. Рослонь Д.Т. Партнерство Польщі з ЄС у зовнішній політиці Польщі. *Науковий журнал «Політикус»*. 2016. Вип. 3. С. 154-158.
1004. Россия в геополитическом пространстве: современность и взгляд в XXI век: (Материалы заседания Клуба) / сост. Н.Н.Беляков, Ю.В.Третьяков. Москва, 1994. 96 с.
1005. Россия в пространстве и времени (история будущего) / Б.Н.Кузык, А.И.Ачеев, О.В.Доброчеев и др. Москва: Ин-т экономических стратегий, 2004. 336 с.
1006. Россия в условиях стратегической нестабильности. *Вопросы философии*. 1995. № 9. С. 13-40.

1007. Россия и Европа: отношения на рубеже веков: сборник статей. Москва, 2001. 200 с.
1008. Россия и ее соседи: соотношение национальных интересов внутри СНГ: реферативный сборник / отв. ред. А.Н.Литвинова. Москва: ИНИОН РАН, 1999. 203 с.
1009. Россия и Закавказье: реалии независимости и новое партнерство / под ред. Р.М.Авакова, А.Г.Лисова. М., 2000.
1010. Россия и Запад: взаимодействие культур (материалы «круглого стола»). *Вопросы философии*. 1992. № 6. С. 4-49.
1011. Россия и Китай на пороге тысячелетия. *Международная жизнь*. 1997. № 6.
1012. Россия и Латинская Америка на пути сближения. *Независимая газета*. 2001. 29 июня.
1013. Россия и страны Азии: поиск путей обновления / глав. ред. Р.М.Чудакова; РАН, Центр азиатских исследований при ИМЭПИ. Москва: Изд. компания «Финиздат», 1995. 344 с.
1014. Россия и США после «холодной войны» / Ю.П.Давыдова, В.А.Кременюк, А.И.Уткин и др.; РАН, Институт США и Канады. Москва: Наука, 1999. 143 с.
1015. Россия и Украина: из летописи родства двух культур / В.И.Десятерик, Е.А.Мазур (сост.). Москва: Фонд имени И.Д.Сытина, 2003. 223 с.
1016. Россия и Черноморские проливы (XVIII-XX столетия) / Л.Н.Нежинский, А.В.Игнатъев (ред.). Москва: Международные отношения, 1999. 557 с.
1017. Россия и Юг: возможности и пределы взаимодействия / Р.М.Аваков (отв. ред.), С.В.Жуков, Д.Б.Малышев и др. Москва: Финстатинформ, 1996. 252 с.
1018. Россия на рубеже XXI века. Оглядываясь на век минувший / Ю.А.Поляков, А.Н.Сахаров (отв. ред.); Ин-т российской истории. Москва: Наука, 2000. 343 с.
1019. Россия (СССР) в локальных войнах и военных конфликтах второй половины XX века / В.А.Золотарев (ред.). Москва: Кучково поле; Полиграф-ресурсы, 2000. 574 с.
1020. Ростецька С.І. Особливості формування регіональної ідентичності: кейс Італії. *Науковий журнал «Політикус»*. 2021. Вип. 2. С. 59-63.
1021. Руда Л. Глобальний світ в призмі локальних цивілізаційних утворень. *Наукові праці МАУП. Політичні науки та публічне управління*. 2022. № 4 (64). С. 97-101.
1022. Рудич Фелікс. Геополітичний вимір президентських виборів 2004 року. *Політичний менеджмент*. 2005. № 5. С. 3-17.
1023. Рудич Ф. Місце і роль України в сучасному геополітичному просторі. *Нова політика*. 1998. № 5 (19). С. 18-23.
1024. Рудич Ф.М. Політологія. Київ: Либідь, 2004. (Ч. V. Геополітичний вимір світу. С. 351-463.).
1025. Рудич Ф. Україна, Росія, Білорусь в новому геополітичному просторі: варіанти політичної модернізації. *Сучасна українська політика: Політики і політологи про неї* / редколегія: М.Михальченко, В.Андрущенко, Ф.Рудич. Київ, 2000. Вип. 2. С. 45-63.
1026. Рудич Ф. Україна в геополітичному контексті. *Віче*. 1998. № 11. С. 3-20.
1027. Рудич Ф. Україна, Росія, Євроатлантика: деякі аспекти взаємовідносин. *Людина і політика*. 2000. № 3. С. 40-44.
1028. Рудницький С. Чому ми хочемо самостійної України? Львів, 1994.
1029. Рудяков Павло. «Балканська криза» (1991-2001 рр.): характер, особливості, наслідки. *Політична думка*. 2001. № 1-2. С. 77-88.
1030. Рудяков Павло. Незалежна Україна і оновлювана Європа: випробування Балканами. *Політична думка*. 2001. № 3. С. 116-124.

1031. Рукомеда Р.М. Євразійська доктрина та сучасна російська політика *Наукові записки НаУКМА: Політичні науки*. Т. 31. Київ: Видавничий дім «КМ Академія», 2004. С. 47-53.
1032. Русанова М. Класична геополітика як наука, що сприяє створенню імперій: критичний зсув у дослідницькій парадигмі геополітики. *Гілея*. Науковий вісник. Збірник наукових праць. 2013. Випуск 74. С. 400-402.
1033. Руснак І. Військові аспекти у проблематиці національних інтересів і національної безпеки України. *Україна в сучасному геополітичному просторі*. Приложение к журналу «Персонал». Київ, 2000. № 5 (10).
1034. Русская доктрина / под ред. А.Б.Кобякова. Москва: «Яуза-пресс», 2008. 864 с.
1035. Русский мир. Геополитические заметки по русской истории. Москва: Эксмо; Санкт-Петербург: Terra Fantastica, 2003.
1036. Русский узел евразийства. Восток в русской мысли: сб. трудов евразийцев / С.Ключников (сост., вступ. ст. и прим.); Н.И.Толстой (отв. ред.). Москва: Беловодье, 1997. 527 с.
1037. Савицкий П. Геополитические заметки по русской истории // Русский мир. Москва: Эксмо, 2003. С. 823-859 (также в ж-ле «Вопросы истории». 1993. № 11-12).
1038. Савицкий П.Н. Континент Евразия. Москва: Аграф, 1997. 464 с.
1039. Саид Э. Европа и ее «чужие»: арабская перспектива // Керни Р. Диалоги о Европе / пер. с англ. Москва: Издательство «Весь Мир», 2002. С. 51-59.
1040. Саїд Е. Культура й імперіалізм. Київ: Критика, 2007. 606 с.
1041. Саїд Е. Орієнталізм / пер. з англ. В.Шовкун. Київ: «Основи», 2001. 511 с.
1042. Саймс Д. Имперская дилемма Америки. *Россия в глобальной политике*. 2004. Январь-февраль. Т. 2. № 1.
1043. Салимов Эмиль Олег оглу. Мягкая сила и публичная дипломатия Китайской Народной Республики. *Науковий журнал «Політикус»*. 2017. Вип. 3. С. 100-106.
1044. Салій К. Конфесійний фактор у зовнішньополітичному іміджі української держави. *Нова політика*. 2000. № 3 (29). С. 52-54.
1045. Салмін Олексій. Росія, Європа та новий світовий порядок. *Політична думка*. 1999. № 1-2. С. 103-119.
1046. Салтовський О.І. Концепції української державності в історії вітчизняної політичної думки (від витоків до початку ХХ сторіччя). Київ: Видавець ПАРАПАН, 2002.
1047. Саркисянц А.Г. Геополитика внешнего долга. *Финансы и кредит*. 2000. № 7.
1048. Сафарова Афет Ага Алі Кизи. Євратлантичні відносини Європейського Союзу. *Науковий журнал «Політикус»*. 2022. Вип. 4. С. 125-129.
1049. Сафарова Афет Ага Али кызы. Система европейской безопасности и ее особенности. *Науковий журнал «Політикус»*. 2018. Вип. 3. С. 70-74.
1050. Сахаров В. Каменщики в эполетах. Масонство в русской армии. *Родина*. 2003. № 9.
1051. Сахновський Є., Чедолума І. Воєнна теорія Карла фон Клаузевіца на межі ХХ – ХХІ ст. Матеріали наукового семінару кафедри історії нового та новітнього часу, 25 листопада 2014 р. *Історична панорама. Спеціальність: Історія*. 2015. Вип. 20. С. 109-127.
1052. Світова гібридна війна: український фронт: монографія / за заг. ред. Горбуліна В.П. Харків: Фоліо, 2017. 496 с.; Київ: НІСД, 2017. 496 с.
1053. Себайн Дж.Г., Торсон Т.Л. Історія політичної думки. Київ: Основи, 1997. 838 с. (Життєвий простір. С. 798-803).
1054. Седляр Ю.О., Стадніченко О.І. Фактори формування зовнішньої політики держави. *Науковий журнал «Політикус»*. 2017. Вип. 2. С. 138-142.
1055. Секретные материалы нацизма. От «Аненэрбе» до золота Шлимана / составитель Н.Н.Непомнящий. Москва: Вече, 2007. 384 с.

1056. Семенов-Тянь-Шанский В.П. О могущественном территориальном владении применительно к России. *Рождение нации* / сост. А.И.Курчки. Москва: Ди-Дик, 1996. С. 596-617.
1057. Семиноженко В. В нову еру міжнародних відносин. Тероризм: сучасні гуманітарні виклики та відповіді. *Політика і час*. 2001. № 11.
1058. Семиряга М.И. Тюремная империя нацизма и ее крах. Москва: Юридическая литература, 1991. 384 с.
1059. Сендеров В.Я. Евразийство – миф XXI века? *Вопросы философии*. 2001. № 4.
1060. Сенченко М.І. Латентні структури світової політики: нариси з конспірології. 2-ге вид., стереотип. Київ: МАУП, 2005. 312 с.
1061. Сенченко М.І. Україна: шляхом незалежності чи неокolonізації? Київ: МАУП, 2003. 120 с.
1062. Семчишин С.І. Чинники реалізації суверенітету України в умовах кризи міжнародної системи безпеки. *Науковий журнал «Політикус»*. 2017. Вип. 2. С. 143-150.
1063. Сергієнко Т. Особливості сучасної політики Китайської Народної Республіки на міжнародній арені. *Наукові праці МАУП. Політичні науки та публічне управління*. 2022. № 3 (63). С. 106-112.
1064. Сергійчук В. Етнічні межі і державний кордон України / видання 3-тє, доповнене. Київ: ПП Сергійчук М.І., 2008.
1065. Сергійчук В. Українські державники: Митрополит Андрей Шептицький. Вишгород: ПП Сергійчук М.І., 2015.
1066. Сергійчук В. Українські державники: Симон Петлюра. Київ: ПП Сергійчук М.І., 2009.
1067. Сергунин А.А. Проблемы национальной и международной безопасности в российской теории международных отношений. *Вестник Московского университета*. Сер. Социология и политология. 2004. № 2. С. 3-35.
1068. Сердюк Н.П. Політичні аспекти українсько-російського протистояння (на сучасному етапі). *Науковий журнал «Політикус»*. 2019. Вип. 5. С. 65-69.
1069. Серебрянников В.В. Войны России: социально-политический анализ. Москва: Научный мир, 1998. 380 с.
1070. Серов Р.І. Українсько-французький дискурс: інтерпретації політичної реальності в ЗМІ. *Науковий журнал «Політикус»*. 2020. Вип.1. С. 74-81.
1071. Серов Р.І. Українсько-французькі відносини: політологічний вимір в історичній ретроспективі. *Науковий журнал «Політикус»*. 2018. Вип. 5-6. С. 15-25.
1072. Сетябров А. Проблема терроризма в Испании: поучительный опыт. *Обозреватель*. 2000. № 3. С. 34-37.
1073. Симония Н. Российская внешняя политика в условиях современных вызовов. *Международная жизнь*. 2002. № 6.
1074. Синельников Руслан. Вибір геополітичної стратегії на сучасному етапі державотворення в Україні. *Нова політика*. 2000. № 5 (31). С. 22-26.
1075. Синха Яшвант. Многополярный мир – наша общая цель. *Международная жизнь*. 2003. № 3.
1076. Сирота М.Д. Україна в геополітичному просторі третього тисячоліття / 2-ге видання. Київ: Пульсари, 2007.
1077. Системная история международных отношений: в 4 т. 1918-2003. События и документы / отв. ред. А.Д.Богатуров: Научно-образовательный форум по международным отношениям, 2003. Т. 3.
1078. Ситнянский Г. Естественные границы: какой быть новой России. *Общественные науки и современность*. 1994. № 6. С. 112-119.

1079. Сич О.М. Радикалізація європейського життя міжвоєнного періоду: націоналізм, фашизм, нацизм. *Науковий журнал «Політикус»*. 2018. Вип. 5-6. С. 26-34.
1080. Сіденко Володимир. Геоелекономічні проблеми суспільного розвитку / Володимир Сіденко. *Політична думка*. 1995. № 1. С. 63-70.
1081. Сіденко Володимир. Росія в українській політиці соціально-економічної та геоелекономічної трансформації. *Політична думка*. 1998. № 2. С. 152-165.
1082. Сірий Сергій. Особливості локальних війн і воєнних конфліктів в умовах глобалізації. *Політичний менеджмент*. 2007. № 2. С. 144-154.
1083. Сколов Д.В. Еволюція німецької геополітики. *Геополітика: теорія і практика*. Москва: ИМЭМО, 1993. С. 124-143.
1084. Скороход Л. І., Скороход Ю. С. Політика України на Близькому Сході: здобутки та перспективи. *Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки*. Міжвідомчий збірник наукових праць. Випуск 10. Київ, 2001. С. 170-189.
1085. Слободянюк М. Україна у геополітиці великих держав під час Першої світової війни 1914-1918 років. *Українознавство*. 2019. № 2. С. 98-108.
1086. Смирнов А.Н. Російська геостратегія в Закавказ'ї: попередні результати десятиліття. *Вестник Московського університету*. Серія 18. Соціологія і політологія. 2001. № 1. С. 29-43.
1087. Смирнов А.Н. Уровні геополітичного сприйняття дійсності в сучасній Росії. *Вестник Московського університету*. Серія 12. Політичні науки. 1999. № 3. С. 45-61.
1088. Смолій В.А., Степанков В.С. Українська державна ідея: проблеми формування, еволюції, реалізації. Київ: Альтернативи, 1997.
1089. Смолянюк Володимир. Армія США як чинник геостратегічного лідерства Вашингтона («фотографія» військово-політичних можливостей Сполучених Штатів на старті ХХІ століття). *Людина і політика*. 2001. № 1. С. 101-110.
1090. Смолянюк Володимир. Воєнно-силова практика як константа цивілізаційного поступу. *Політичний менеджмент*. 2008. № 2. С. 120-134.
1091. Смолянюк Володимир. Національна безпека незалежної України: досягнення сутності. *Політичні дослідження*. 2021. № 1. С. 163-
1092. Смолянюк Володимир. Озброєна демократія, або Демократизована зброя. *Політичний менеджмент*. 2009. № 1. С. 95-106.
1093. Сморжевська А.Г. Багатостороннє співробітництво в регіоні Індійського океану: перспективи й виклики для Індонезії. *Науковий журнал «Політикус»*. 2017. Вип. 2. С. 151-154.
1094. Снігир О. Україна у геополітичних концепціях Європейського Союзу: динаміка «об'єкт-суб'єктних» відносин: автореф. дис... канд. політ. наук: 21.01.01 основи національної безпеки держави [Електронний ресурс]; Національний інститут стратегічних досліджень; Національний інститут проблем міжнародної безпеки. Київ, 2004.
1095. Согрін В.В. Політична історія США. ХVІІ – ХХ вв. Москва, 2001. 400 с.
1096. Соколов Д.В. Еволюція німецької геополітики. *Геополітика: теорія і практика*. Москва: ИМЭМО, 1993. С. 124-143.
1097. Соколовська О.М. Регіональні та глобальні напрямки в зовнішній політиці України. *Науковий журнал «Політикус»*. 2023. Вип. 2. С. 62-66.
1098. Сокут С. Індія – кращий партнер Росії. *Незалежна газета*. 2001. 5 лютого.
1099. Солана Хав'єр. Україна – ЄС: розвиваючи стратегічне партнерство. *Зеркало тижня*. 2000. 16 лютого.
1100. Соловійова Е. Роль Туреччини у Другій Карабаській війні та її наслідки для Центральної Азії. *Наукові праці МАУП. Політичні науки та публічне управління*. 2022. № 5 (65). С. 78-88.

1101. Соловьев В.С. Россия и Европа // Соловьев В.С. Сочинения: в 2 т. Т. 1. Философская публицистика. Москва: Изд-во «Правда», 1989. С. 333-396.
1102. Соловьев В.С. Русская идея / сост. и авт. вступ. статьи М.А.Маслин. Москва: Республика, 1992. С. 185-204.
1103. Соловьев В.С. Славянский вопрос // Соловьев В.С. Сочинения: в 2 т. Т. 1. Философская публицистика. Москва: Изд-во «Правда», 1989. С. 311-326.
1104. Соловьев Э.Г. Геополитика как профессия и как научная дисциплина: перспективы эволюции в современной России. *Вестник Московского университета*. Серия 18. Социология и политология. 2003. № 2. С.3-27.
1105. Соловьев Э.Г. Геополитический анализ международных проблем современности: pro et contra. *Полис*. 2003. № 1. С. 116-129.
1106. Соловьев Э.Г. Эсхатология больших пространств: о некоторых особенностях праворадикальной геополитической рефлексии (неоевразийство А.Дугина и «элементов»). *Вестник Московского университета*. Серия 18. Социология и политология. 2001. № 2. С. 63-77.
1107. Солоневич И. Народная монархия / сост. П.Иванов. Москва: ЭКМО, 1991. 607 с.
1108. Сорокин К.Э. Геополитика современности и геостратегия России. Москва: РОССПЭН, 1996. 168 с.
1109. Сорокин П.А. Человек. Цивилизация. Общество. Москва: Политиздат, 1992. 543 с.
1110. Сороко-Цюпа А. Проблема «национального интереса» в исследованиях французских теоретиков международных отношений. *Национальные интересы: теория и практика: (сб. ст.)* / под ред. Э.А.Позднякова. Москва: ИМЭИМО, 1991. С. 107-127.
1111. Сорос Дж. Джордж Сорос про глобалізацію: пер. з англ. Київ: Основи, 2002. 173 с.
1112. Сорос Дж. Криза глобального капіталізму (Відкрите суспільство під загрозою): пер. з англ. Київ: Основи, 1999. 259 с.
1113. Сорос Дж. Кризис мирового капитализма. Открытое общество в опасности. Москва: ИНФРА-М, 1999.
1114. Соснін О.В., Воронкова В.Г., Постол О.Є. Сучасні міжнародні системи та глобальний розвиток. Київ: Центр навчальної літератури, 2015. 556 с.
1115. Співробітництво Росії з НАТО. Київ: Т-во «Знання» України, 2007. 24 с.
1116. Ставицький А. Вплив сучасних геополітичних викликів на економічну безпеку держави. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2018. № 4 (199). С. 45-55.
1117. Станченко В.И. Некоторые особенности геополитической модели в эпоху глобализации и Россия. *Постиндустриальный мир: Центр, периферия, Россия*. Сб. 3: Особый случай России. Москва, 1999. С. 102-120.
1118. Стародуб Т.П. Зовнішньополітичні орієнтири України у теоретичній спадщині та практичній діяльності Степана Бандери в реаліях воєнного протистояння СРСР та Німеччини 1941 – 1945 рр. *Науковий журнал «Політикус»*. 2019. Вип. 1. С. 10-18.
1119. Старосольський В. Теорія нації / Передмова Ірини Кресіної. Нью-Йорк: Наукове Товариство ім. Т. Шевченка; Київ: Вища школа, 1998.
1120. Стафійчук В.І. Геополітика: історія становлення та сучасний стан. *Українська географія*. 1999. № 3. С. 25-30.
1121. Стиглиц Д.Ю. Глобализация: тревожные тенденции. Москва: Мысль, 2003. 304 с.
1122. Стецюк Н.М., Бойчук О.І. Westbindung чи Ostpolitik: Росія в зовнішньополітичних орієнтирах Федеративної Республіки Німеччина. *Політикус*. 2023. № 1. С. 125-135.
1123. Стратегії розвитку України: теорія і практика / за ред. Власика О.С. Київ: НІСД, 2002. 864 с.

1124. Стратегічне партнерство України з іншими державами: підходи та оцінки. *Національна безпека і оборона*. 2000. № 12.
1125. Стратегія національної безпеки України в контексті досвіду світової спільноти: зб. ст. за матеріалами між нар. конф. / гол. ред. О.Ф.Белов. Київ: ТОВ ВКФ «Сатсанга», 2001. 224 с.
1126. Страус А.Л. Униполярность. Концентрическая структура нового мирового порядка и позиция России. *Полис*. 1997. № 2. С. 27-44.
1127. Суліма Є.М., Шепелєв М.А. Глобалістика: підручник. Київ: Вища школа, 2010. 544 с.
1128. Сунгурова С.Р. Політико-інформаційна війна: інструментально-функціональний аналіз. *Науковий журнал «Політикус»*. 2021. Вип. 6. С. 67-72.
1129. Сушко Олександр. Нові глобальні реалії та ситуація у пострадянському просторі. *Політична думка*. 2001. № 4. С. 84-93.
1130. Тарасюк Б. Європейський вибір України. *Голос України*. 1999. 23 листопада.
1131. Тарасюк Б. Нова сесія Генеральної Асамблеї ООН: мета і завдання української дипломатії. *Урядовий кур'єр*. 1999. 21 вересня.
1132. Татакі Д.Д. Сучасний стан співробітництва між Китаєм та країнами Африки: інвестиційний аспект. *Науковий журнал «Політикус»*. 2021. Вип. 6. С. 107-110.
1133. Теміров Ю. Версальський порядок: столітня тінь гетерогенності. *Історичні і політологічні дослідження*. 2019. № 1. С. 17-22.
1134. Тенденції та перспективи європейської інтеграції України: державно-управлінські виміри: монографія / В.В.Корженко, Н.М.Мельтюхова, Г.С.Одінцова та ін. Харків: Вид-во ХарРІ НАДУ «Магістр», 2007. 268 с.
1135. Терновая Л.О. Геополитика островов. *Этносоциум*. Москва: Этносоциум, 2016. № 9 (99). С. 129-139.
1136. Терроризм. Правовые аспекты противодействия: нормативные и международно-правовые акты с комментариями, научные статьи / под ред. И.Л.Трунова и Ю.С.Горбунова. Изд. 2-е, перераб. и доп. Москва: «Эксмо», 2007. 768 с.
1137. Тер Ф. Україна на ментальній мапі Європи. *Критика*. 2005. Ч. 9. С. 5-8.
1138. Тихоненко І.В. Допомога Україні як інструмент позиціонування США на міжнародній арені. *Науковий журнал «Політикус»*. 2023. № 1. С. 136-141.
1139. Тириар Ж. Сверхчеловеческий коммунизм // Дугин А.Г. Основы геополитики. Геополитическое будущее России. Мыслить пространством. 3-е изд. Москва: АРКТОГЕЯ-центр, 1999. С. 515-525.
1140. Титаренко М.Л. Россия перед лицом Азии. Москва: Республика, 1998. 320 с.
1141. Ткаченко В.М., Дорошенко Н.П. В уповании на «новый мировой порядок». *Науковий журнал «Політикус»*. 2015. Вип. 1. С. 127-133.
1142. Ткаченко В.М. Україна і Росія: проблеми національного самовизначення: (Історіософський аналіз поточного моменту). Київ: Ін-т історії АН України, 1993. 190 с.
1143. Ткаченко В.П. Корейский полуостров и интересы России. Москва: Изд-я фирма «Восточная литература» РАН, 2000. 207 с.
1144. Ткаченко Ігор. Центральна Азія як зона перетину інтересів конкуруючих держав. *Політичний менеджмент*. № 5. С. 114-121.
1145. Ткач Олег. Згорання демократії як небезпека повернення до авторитаризму. *Політичні дослідження*. 2021. № 2. С. 170-185.
1146. Ткач Олег. Стратегії регіональної та національної інтеграції країн Латинської Америки. *Політичний менеджмент*. № 1. С. 140-146.
1147. Тойнбі А.Дж. Дослідження історії. Скорочена версія Д.Ч.Сомервелла: в 2-х т. Київ: Основи, 1995.

1148. Тойнби А. Цивилизация перед судом истории: сборник. Москва: Прогресс, культура; Санкт-Петербург: Ювента, 1995. 478 с.
1149. Толстов Сергій, Чумак Василь. Конфліктність в сучасній системі міжнародних відносин. *Нова політика*. 1999. № 5 (25). С. 32-35.
1150. Толстов Сергій. Україна в євроатлантичних відносинах: досвід пристосування. *Політична думка*. 1999. № 3. С. 73-86.
1151. Тренин Д. Большая игра с неопределенной целью. *Мировая экономика и международные отношения*. 2002. № 9.
1152. Тренин Д. Идентичность и интеграция: Россия и Запад в XXI веке. *Pro et contra*. 2004. Т. 8. № 3. С. 9-22.
1153. Тренин Д. Ненадежная стратегия. *Pro et contra*. 2001. Т. 6. № 1-2. С. 50-65.
1154. Тренин Д. Новый баланс сил: Россия в поисках внешнеполитического равновесия. Москва: Альпина Паблишер, 2021. 471 с.
1155. Троицкий М.А. Трансатлантический союз. 1999 – 2004. Модернизация системы американо-европейского партнерства после распада биполярности. Москва: ИСКРАН, 2004. 249 с.
1156. Троицкий М. Концепция «программирующего лидерства» в евроатлантической стратегии США. *Pro et contra*. Т. 7. 2002. № 7. С. 86-103.
1157. Троицкий Михаил. Российско-американские отношения после «перезагрузки». URL: russianscouncil.ru/inner/?id_4=314#top
1158. Трофименко М.В. Традиційна та публічна дипломатія Великої Британії. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: історія, політологія*. 2014. Вип. 10. С. 123-133.
1159. Трубецкой Е.Н. Смысл жизни. Москва: Республика, 1994.
1160. Трубецкой Н. Наследие Чингисхана. Москва: Эксмо, 2007.
1161. Трубецкой Н.С. История. Культура. Язык / сост. В.М.Жигов. Москва: Прогресс-Универс, 1995.
1162. Трубецкой Николай. Европа и человечество. Мы и другие. Русская проблема. Взгляд на русскую историю не с Запада, а с Востока. *Классика геополитики, XX век: сб. / сост. К.Королев*. Москва: Издательство АСТ, 2003. С. 33-226.
1163. Тукачев П. Россия и Европа. *Наш современник*. 1991. № 1.
1164. Тульчинский Г.Л. Российский потенциал свободы. *Вопросы философии*. 1997. № 3.
1165. Тураев В.А. Глобальные вызовы человечеству. Москва, 2002.
1166. Туренко Вікторія. Геополітика і націонал-соціалізм. *Нова політика*. 2001. № 5 (37). С. 44-46.
1167. Турів М. Концепція Міжмор'я в країнах Центрально-Східної Європи. *Вісник Прикарпатського університету. Політологія*. 2018. Вип. 12. С. 332-339.
1168. Туrowsкий Р.Ф. Политический ландшафт как категория политического анализа. *Вестник Московского университета. Сер. Политические науки*. 1995. № 3. С. 33-44.
1169. Туrowsкий Р.Ф. Русская геополитическая традиция. *Вестник Московского университета. Сер. Политические науки*. 1996. № 5. С. 51-64.
1170. Тюріна О. Сучасна євроатлантична політика Франції. *Наукові праці МАУП. Політичні науки та публічне управління*. 2021. № 1 (60). С. 57-60.
1171. Тюшка А.В. Договір про Конституцію для Європи: генезис, юридична природа, політична цінність: монографія. Київ: Вид-во «К.І.С.», 2007. 228 с.
1172. Угрин Л.Я. Идентичність як категорія аналізу сепаратизму: український контекст. *Науковий журнал «Політикус»*. 2016. Вип. 1. С. 55-59.
1173. Ударная армия ислама. *Независимое военное обозрение*. 1997. № 27.

1174. Удовік В.В. Українсько-японські відносини крізь призму окупації Криму Росією. *Гілея: збірник наукових праць* / гол. ред. В.М. Вашкевич. Київ: Гілея, 2016. Вип. 113. № 10. С. 406-410.
1175. Узун Ю.В. Управління міграційними процесами: глобальні та регіональні тенденції. *Науковий журнал «Політикус»*. 2019. Вип. 2. С. 56-65.
1176. Україна – НАТО: «за» та «проти». Київ: Т-во «Знання» України, 2007. 24 с.
1177. Україна – Росія: концептуальні основи гуманітарних відносин / І.М. Дзюба, О.А. Кубеліус, О.П. Лановенко (наук. ред.) та ін.; РНБО України, НІУРВ. Київ: Стилос, 2001. 472 с.
1178. Україна – Росія: між стратегічним партнерством і конфліктністю. Київ, 1997.
1179. Україна – Росія: проблеми економічної взаємодії / С.І. Пирожков, А.І. Сухоруков та ін. Київ, 2000. 255 с.
1180. Україна 2000 і далі: геополітичні пріоритети та стратегії розвитку / О.М. Гочаренко, Б.О. Парахонський, Є.М. Лисицин та ін.; НІСД, НІУРВ. Київ: Стилос, 1999. 192 с.
1181. Україна в 2005 – 2009 рр.: стратегічні оцінки суспільно-політичного та соціально-економічного розвитку. Київ: НІСД, 2009. 656 с.
1182. Україна в геополітичному інтер'єрі кінця ХХ сторіччя. *Політична думка*. 1994. № 3.
1183. Україна в сучасному геополітичному просторі. *Політична система сучасної України: особливості становлення, тенденції розвитку* / за ред. Ф.М. Рудича: навчальний посібник. Київ: Парламентське видавництво, 2002. С. 279-295.
1184. Україна в сучасному геополітичному просторі: теоретичний і прикладний аспекти: кол. монографія / за ред. Ф.М. Рудича. Київ: МАУП, 2002. 488 с.
1185. Україна і ЄС: сучасний стан та перспективи взаємовідносин: Аналітична доповідь / Український центр економічних досліджень. Київ, 2007. 42 с.
1186. Україна і Росія: хроніка взаємин: в 2-х т. Т. 2. 2004 – 2007 рр. Авт.-упор.: Соколов В.М., Стьопін А.О., Василенко С.Д. та ін. Одеса: Астропринт, 2007. 552 с.
1187. Україна крізь віки: у 15 т. / Творчий задум та загальна редакція академіка НАН України В.А. Смолія. Т. 1. К.П. Бунятян, В.Ю. Мурзін, О.В. Симоненко. На світанку історії. Київ: Видавничий Дім Альтернативи, 1998.
1188. Україна крізь віки: у 15 т. / Творчий задум та загальна редакція академіка НАН України В.А. Смолія. Т. 2. С.Д. Крижицький, В.М. Зубар, А.С. Русяєва. Античні держави Північного Причорномор'я. Київ: Видавничий Дім Альтернативи, 1998.
1189. Україна крізь віки: у 15 т. / Творчий задум та загальна редакція академіка НАН України В.А. Смолія. Т. 3. В.Д. Баран. Давні слов'яни. Київ: Видавничий Дім Альтернативи, 1998.
1190. Україна крізь віки: у 15 т. / Творчий задум та загальна редакція академіка НАН України В.А. Смолія. Т. 4. О.П. Толочко, П.П. Толочко. Київська Русь. Київ: Видавничий Дім Альтернативи, 1998.
1191. Україна крізь віки: у 15 т. / Творчий задум та загальна редакція академіка НАН України В.А. Смолія. Т. 5. М.Ф. Котляр. Галицько-Волинська Русь. Київ: Видавничий Дім Альтернативи, 1998.
1192. Україна крізь віки: у 15 т. / Творчий задум та загальна редакція академіка НАН України В.А. Смолія. Т. 6. О.В. Русина. Україна під татарами і Литвою. Київ: Видавничий Дім Альтернативи, 1998.
1193. Україна крізь віки: у 15 т. / Творчий задум та загальна редакція академіка НАН України В.А. Смолія. Т. 7. В.А. Смолій, В.С. Степанков. Українська національна революція XVII ст. (1648-1676 рр.). Київ: Видавничий Дім Альтернативи, 1999.
1194. Україна крізь віки: у 15 т. / Творчий задум та загальна редакція академіка НАН України В.А. Смолія. Т. 8. О.І. Гуржій, Т.В. Чухліб. Гетьманська держава. Київ: Видавничий Дім Альтернативи, 1999.

1195. Україна крізь віки: у 15 т. / Творчий задум та загальна редакція академіка НАН України В.А. Смолія. Т. 9. В.Г. Сарбей. Національне відродження України. Київ: Видавничий Дім Альтернативи, 1999.
1196. Україна крізь віки: у 15 т. / Творчий задум та загальна редакція академіка НАН України В.А. Смолія. Т. 10. О.С. Рубльов, О.П. Реєнт. Українські визвольні змагання 1917-1921 рр. Київ: Видавничий Дім Альтернативи, 1999.
1197. Україна крізь віки: у 15 т. / Творчий задум та загальна редакція академіка НАН України В.А. Смолія. Т. 11. С.В. Кульчицький. Україна між двома війнами (1921-1939 рр.). Київ: Видавничий Дім Альтернативи, 1999.
1198. Україна крізь віки: у 15 т. / Творчий задум та загальна редакція академіка НАН України В.А. Смолія. Т. 12. М.В. Коваль. Україна в Другій світовій і Великій вітчизняній війнах (1939-1945 рр.). Київ: Видавничий Дім Альтернативи, 1999.
1199. Україна крізь віки: у 15 т. / Творчий задум та загальна редакція академіка НАН України В.А. Смолія. Т. 13. В.К. Баран, В.М. Даниленко. Україна в умовах системної кризи (1946-1980-і рр.). Київ: Видавничий Дім Альтернативи, 1999.
1200. Україна крізь віки: у 15 т. / Творчий задум та загальна редакція академіка НАН України В.А. Смолія. Т. 14. В.М. Литвин. Україна на межі тисячоліть (1991-2000 рр.). Київ: Видавничий Дім Альтернативи, 2000.
1201. Україна крізь віки: у 15 т. / Творчий задум та загальна редакція академіка НАН України В.А. Смолія. Т. 15. В.П. Трощинський, А.А. Шевченко. Українці в світі. Київ: Видавничий Дім Альтернативи, 1999.
1202. Україна та Росія у системі міжнародних відносин: стратегічна перспектива / за заг. ред. С.І. Пирожкова. Київ: НІПМБ, 2001. 623 с.
1203. Україна та Росія: проблеми політичних і соціокультурних відносин: зб. наук. пр. / відп. ред. В.А. Смолій. Київ: Ін-т історії України НАН України, 2003. 602 с.
1204. Україна: крок у XXI століття (соціально-політичний аналіз) / В.С. Крисаченко, М.Т. Степико, О.І. Мостяєв (упоряд.) та ін.; НІСД, Укр. ін-т філософії НАН України. Київ: Луцьк, 2002. 288 с.
1205. Україна: політична історія. XX – початок XXI ст. / редакційна рада: В.М. Литвин; редколегія: В.А. Смолій, Ю.А. Левенець (співголови) та ін. Київ: Парламентське видавництво, 2007.
1206. Україна: поступ у XXI століття... *Урядовий кур'єр*. 2000. 23 лютого.
1207. Україна: стратегічні пріоритети. Аналітичні оцінки – 2004 / ред. А.С.Гальчинський. Київ: НІСД, 2004. 343 с.
1208. Україна та проект «русского мира»: аналітична доповідь / за ред. В. Яблонського та С. Здіорука. Київ: НІСД, 2014. 80 с.
1209. Українсько-російські відносини: гуманітарний вимір: наук. зб. / С.І.Пирожков та ін. Київ: РНБО України, НІУРВ, 1998. 155 с.
1210. Улунян А.А. Русская геополитика: внутрь или вовне? *Общественные науки и современность*. 2000. № 2. С. 61-70.
1211. Умови вступу України до НАТО. Київ: Т-во «Знання» України, 2007. 20 с.
1212. Уткин А.И. Американская стратегия для XXI века. Москва: Логос, 2000. 272 с.
1213. Уткин А.И. Глобализация: процесс и осмысление. Москва, 2001.
1214. Уткин А.И. Доктрина Буша: концепция, разделившая Америку. *Россия в глобальной политике*. 2005. Т. 3. № 4. С. 29-42.
1215. Уткин А.И. Единственная сверхдержава. Москва: «Алгоритм», 2003. 573 с.
1216. Уткин А.И. Мировой порядок XXI века. Москва: ЭКСМО «Алгоритм», 2002. 512 с.
1217. Уткин А.И. Энергетические ресурсы и геополитика. *Полис*. 2010. № 3. С. 9-25.

1218. Участь України в агенціях і програмах Європейського Союзу: перспективи та можливості / Міжнар. центр персп. дослідж. / ред. О. Шумило. Київ: Віпол, 2008. 335 с.
1219. Ушаков И. Демографическое настоящее и будущее Европы. *Международная экономика и международные отношения*. 1991. № 6.
1220. Федоров А.В. Образы холодной войны: проекция политики противостояния на экране. *Полис*. 2010. № 4. С. 48-64.
1221. Федоров Ю. Кризис внешней политики России: концептуальный аспект. *Pro et contra*. 2001. Т. 6. № 1-2. С. 31-49.
1222. Федоров Ю. Кризис внешней политики России: концептуальный аспект. *Pro et contra*. 1999. Т. 4. № 4. С. 5-27.
1223. Федякин А.В. О понятии «образ государства». *Вестник Московского университета*. Сер. Политические науки. 2004. № 5. С. 73-84.
1224. Федянін В.О. Відносини Україна – ОАЕ у період після «Арабської весни». *Науковий журнал «Політикус»*. 2022. Вип. 1. С. 158-168.
1225. Федянін В.О. Позиція ОАЕ по відношенню до повномасштабної агресії Російської Федерації проти України. *Науковий журнал «Політикус»*. 2023. Вип. 2. С. 109-117.
1226. Фейгин М. Закавказский узел. *Новый мир*. 1998. № 9.
1227. Фельдман Д.М. Конфликты в мировой политике. Москва: Международный университет бизнеса и управления «Братья Карич», 1997. 126 с.
1228. Фесенко М.В. Контрфаза консолідації міжнародного порядку. *Проблеми всесвітньої історії: науковий журнал*. 2021. № 2 (14). С. 7-25.
1229. Філософія політики. Короткий енциклопедичний словник / Автор-упорядник В.П.Андрущенко. Київ: Знання України, 2002. 670 с.
1230. Фомин О.В. Сакральная триада: алхимия, мифология, конспирология. Москва: Вече, 2005. 448 с.
1231. Фомін С. Глобалізація та її наслідки для України. *Політика і час*. 2001. № 7.
1232. Фридман Дж. «Горячие точки». Геополитика, кризис и будущее мира. Санкт-Петербург: Питер, 2016. 400 с.
1233. Фридман Джордж. Доктрина Медведева и стратегия Америки. «Главред»: (George Friedman). Переклад Ю. Романенка. URL: <http://glavred.info/archive/2008/09/12/112843-0.html>
1234. Фукуяма Ф. Америка на распутье. Демократия, власть и неоконсервативное наследие. Москва: Издательство АСТ; Издательство «Хранитель», 2007.
1235. Фукуяма Ф. Великий краї. Людська природа і відновлення соціального порядку. Львів: Кальварія, 2005.
1236. Фукуяма Ф. Великий разрыв. Москва: Издательство АСТ, 2003. 474 с.
1237. Фукуяма Ф. Витоки політичного порядку. Від прадавніх часів до Французької революції / переклад з англ. Романа Корнута. 2-ге видання. Київ: Наш формат, 2019.
1238. Фукуяма Ф. Доверие. Социальные добродетели и путь к процветанию. Москва: Издательство АСТ – Ермак, 2004.
1239. Фукуяма Ф. Конец истории и последний человек. Москва: Издательство АСТ; Издательство «Ермак», 2004.
1240. Фукуяма Ф. Наше постчеловеческое будущее: Последствия биотехнологической революции. Москва: Издательство АСТ; ОАО «Люкс», 2004.
1241. Фукуяма Ф. Політичний порядок і політичний занепад. Від промислової революції до глобалізації демократії / переклад з англ. Тарас Цимбал і Роман Корнута. Київ: Наш формат, 2019.
1242. Фукуяма Ф. Сильное государство. Москва: Изд-во «Хранитель», 2006.

1243. Фукуяма: Перемога України над популізмом має значення для Європи. Українська правда. 30 березня 2018 р. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2018/03/30/7176236>.
1244. Фукуяма: Україна у глобальній битві за демократію – на передовій. Радіо Свобода: Офіційний веб-сайт. 23 серпня 2016 р. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/27941881.html>.
1245. Фурсов А. Государство, оно же корпорация. *Эксперт*. Украинский деловой журнал. 2006. № 7. С. 52-57.
1246. Фуше М. Европейская республика. Исторические и географические контуры: эссе / пер. с фр. В.П. Серебряников, Т.Н. Серебряникова. Москва: Междунар. отношения: Белэн, 1998. 168 с.
1247. Хаас Р. Ближний Восток. *США: экономика, политика, идеология*. 1997. № 10. С. 102-108.
1248. Хабермас Ю. Расколотый Запад / пер. с нем. Москва: Издательство «Весь Мир», 2008. 192 с.
1249. Хавлик П. Россия и Европейский Союз. *Современная Европа*. 2003. № 1 (13). С. 32-37.
1250. Халиков М.С. Российская цивилизация в контексте глобализации. *Вестник Московского университета*. Сер. Социология и политология. 2004. № 4. С. 36-43.
1251. Халлидей Фред. Окончание холодной войны и международные отношения. *Теория международных отношений на рубеже столетий* / общ. ред. и предисл. П.А.Цыганкова. Москва: Гардарики, 2002. С. 51-74.
1252. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций и переустройство мирового порядка. *Pro et Contra*. 1997. № 2. С. 131-158.
1253. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций и преобразование мирового порядка: монография / пер. с англ. Т. Велимеев, Ю. Новиков. Москва: Издательство АСТ, 2003. 603 с.
1254. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций? *Полис*. 1994. № 1.
1255. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций? *Философская и социологическая мысль*. 1996. № 1-2. С. 9-29.
1256. Хантингтон С. Третья волна. Демократизация в конце XX века. Москва: РОССПЭН, 2003.
1257. Харитоновна О.Г. Что мы знаем и не знаем о перевороте как о смене режима? *Политическая нака*. Москва. 2015. № 2. С. 191-211.
1258. Харпен М. Х. Ван. Війни Путіна. Чечня, Грузія, Україна: незасвоєні уроки минулого. Харків: Віват, 2015.
1259. Хатами М. Ислам, диалог и гражданское общество. Москва: РОССПЭН, 2001.
1260. Хатунцев С.В. Лимитрофы – межцивилизационные пространства старого и новогосвета. *Полис*. 2011. № 2. С. 86-98.
1261. Хаусхофер К. Границы в их географическом и политическом значении. *Классика геополитики, XX век*. Москва: Издательство АСТ, 2003. С. 227-598.
1262. Хаусхофер К. О геополитике: работы разных лет. Москва: Мысль, 2001. 426 с.
1263. Хибберт К. Бенито Муссолини. Ростов-на-Дону: Феникс, 1998. 512 с.
1264. Хлобустов О.М. О международно-правовых основах борьбы с терроризмом. *Власть*. 2000. № 1. С. 46-51.
1265. Ходос Э. Еврейский синдром-3. Харьков, 2002. 333 с.
1266. Хома Н.М., Ніколаєва М.І. Японо-російські відносини: зміни в умовах загострення безпекової ситуації 2022 року. *Науковий журнал «Політикус»*. 2022. Вип. 6. С. 98-103.
1267. Хорев Б.С. Очерки геоглобалистики и геополитики. Москва, 1997.

1268. Хорішко Л.С. Публічна дипломатія України в умовах сучасної політичної дійсності. *Науковий журнал «Політикус»*. 2022. Вип. 3. С. 60-64.
1269. Хофман С. Столкновение глобализаций. Как сделать мир более пригодным для жизни. *Россия в глобальной политике*. 2003. Т. 1. № 1.
1270. Храбан Ігор. Системний підхід до політологічного аналізу євроатлантичної системи безпеки. *Політичний менеджмент*. 2009. № 2. С. 119-127.
1271. Храпчихин А. Размножение суверенитетов делением. *Независимое военное обозрение*. 2008. 10 октября.
1272. Христенко В. Нужна ли нам интеграция? *Россия в глобальной политике*. 2004. Т. 2. № 1. С. 77-87.
1273. Хто є хто в європейській та американській політичній науці. Малий політологічний словник / упорядник Б. Кухта. Львів: Кальварія, 1997.
1274. Худолій А.О. Регіональні глобальні виклики в Азійсько-Тихоокеанському регіоні. *Науковий журнал «Політикус»*. 2016. Вип. 1. С. 237-241.
1275. Цибульський С.І. Особливості геостратегії держав сучасності. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2009. Т. 2. № 84. С. 121-128.
1276. Цивилизации и культуры. Вып. 3. Россия и Восток: геополитика и цивилизационные отношения. Москва: Ин-т востоковедения, 1996. 415 с.
1277. Цивилизационная структура современного мира. Кн. 2. Киев: Наукова думка, 2008. 640 с.
1278. Циганюк Вікторія. Переформатування зовнішньої політики Японії в умовах російсько-української війни. *Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії*. 2022. Вип. 45. С. 206-213.
1279. Цуладзе Яго. Момент повернення до істини. Геополітика Кавказу в умовах становлення нового світового порядку. *Політика і час*. 2002. № 2. С. 79-83.
1280. Цыганков А.П. Что для нас Евразия? Пять стратегий российского освоения пространства после распада СССР. *Вопросы философии*. 2003. № 10. С. 3-15.
1281. Цыганков П.А. Геополитика: последнее прибежище разума? *Вопросы философии*. 1994. № 7-8. С. 59-71.
1282. Цыганков П.А. Российская идентичность и европейский порядок. *Социально-политический журнал*. 1996. № 6.
1283. Цыганков П.А. Теория международных отношений: учебное пособие. Москва: Гардарики, 2003. 590 с. (С. 201-225).
1284. Цыганков П. Особенности французской геополитики. *Международные процессы*. 2012. Т. 10. № 1 (28). С. 81-86.
1285. Цыганков П. Французская школа геополитики в 2000-х годах: отношения ЕС с Россией. *Международные процессы*. 2011. Т. 9. № 2 (26). С. 4-15.
1286. Цымбурский В.Л. «Европа-Россия»: третья осень системы цивилизаций. *Полис*. 1997. № 2. С. 56-76.
1287. Цымбурский В.Л. «От великого острова Руси ...» (К прасимволу российской цивилизации). *Полис*. 1997. № 6. С. 34-57.
1288. Цымбурский В.Л. SPEAK, MEMORY! (Введение в книгу «Конъюнктуры Земли и Времени»). *Полис*. 2011. № 2. С. 145-161.
1289. Цымбурский В.Л. Борьба за «евразийскую Атлантиду»: геοэкономика и геостратегия. Москва: Институт экономических стратегий, 2000.
1290. Цымбурский В.Л. Второе дыхание Левиафанов. *Полис*. 1995. № 1. С. 87-92.
1291. Цымбурский В.Л. Геополитика для «евразийской Атлантиды». *Pro et contra*. 1999. Т. 4. № 4. С. 141-174.
1292. Цымбурский В.Л. Геополитика как мировидение и род занятий. *Полис*. 1999. № 4. С. 7-28.

1293. Цымбурский В.Л. Дважды рожденная «Евразия» и геостратегические циклы России. *Вестник Евразии*. 2003. № 4. С. 5-30.
1294. Цымбурский В.Л. Земля за великим Лимитрофом: от «России Евразии» к «России в Евразии». URL: // www.archipelag.ru
1295. Цымбурский В.Л. Идентичность геополитическая. *Новая философская энциклопедия*: в 4 т. Москва: Мысль, 2001. Т. 1.
1296. Цымбурский В.Л. Как живут и умирают международные конфликтные системы (судьба Балто-Черноморской системы в XVI-XX веках). *Полис*. 1998. № 4. С. 52-73.
1297. Цымбурский В.Л. Метаморфоза России: новые вызовы и старые искушения. *Вестник Московского университета*. Сер. Социально-политические исследования. 1994. № 3. С. 3-10; № 4. С. 36-40.
1298. Цымбурский В.Л. Народы между цивилизациями. URL: // www.archipelago.ru
1299. Цымбурский В.Л. Остров Россия (перспективы российской геополитики). *Полис*. 1993. № 5. С. 6-24.
1300. Цымбурский В.Л. Остров Россия. Геополитические и хронополитические работы. 1993-2006. Москва: РОССПЭН, 2007.
1301. Цымбурский В.Л. Остров Россия: Циклы похищения Европы (Большое примечание к «Острову Россия»). URL: // www.archipelago.ru
1302. Цымбурский В.Л. Россия – Земля за Великим Лимитрофом: цивилизация и ее геополитика. Москва: Эдиториал УРСС, 2000. 142 с.
1303. Цымбурский В.Л. Русские и геэкономика. *Pro et contra*. 2003. Т. 8. № 2. С. 178-213.
1304. Цымбурский В.Л. Сюжет для цивилизации-лидера: самооборона или саморазрушение? (В полемике с версией С.Хантингтона). *Полис*. 1995. № 1. С. 134-147.
1305. Цымбурский В.Л. Тютчев как геополитик. *Общественные науки и современность*. 1995. № 6. С. 86-98.
1306. Цурканова І. Комплексний політичний аналіз вторгнення Росії в Україну. *Наукові праці МАУП. Політичні науки та публічне управління*. 2022. № 1 (61). С. 113-120.
1307. Цюрупа М. Военные теоретики Европы о войне, мире и национальной безопасности: сравнительный анализ концепций военно-теоретических школ Европы второй половины XIX начала XX века / ред. С.П.Пузько. Киев, 1996.
1308. Цюрупа М.В. Миротворчі операції як міжнародно-правовий та воєнно-гуманітарний феномен: навч. посібн. Київ: ВГІ НАОУ, 2003. 78 с.
1309. Чаадаев П.Я. Избранные сочинения и письма. Москва: Правда, 1991.
1310. Чарських І.Ю. Світопорядок, що змінюється, з погляду конкуруючих мейнстрімних теоретичних парадигм. *Науковий журнал «Політикус»*. 2021. Вип. 2. С. 13-18.
1311. Чекаленко Л. КНР – Середня Азія: реалізація концепції економічного шовкового шляху. *Україна – Європа – Світ. Серія «Історія, міжнародні відносини»*. 2017. Вип. 20. С. 148-156.
1312. Чекаленко М.Д. Зовнішня політика України: підручник. Київ: Либідь, 2006.
1313. Челлен Р. Государство как форма жизни. Москва: РОССПЭН, 2008. 319 с.
1314. Челлен Р. О политической науке, ее соотношении с другими отраслями знания и об изучении политического пространства. *Полис*. 2005. № 2. С. 115-126.
1315. Чернега О.Б. НАТО та система міжнародної безпеки: навч. посібн. Донецьк: Вид-во ДонНУЕТ, 2009. 228 с.
1316. Чернега О.Б. Спеціальні програми НАТО: навч. посібн. Донецьк: ДонНУЕТ, 2009. 219 с.

1317. Черник П.П. Стратегічні прорахунки Російської Федерації в розв'язанні війни в Україні навесні 2014 року. *Науковий журнал «Політикус»*. 2016. Вип. 1. С. 242-246.
1318. Черник П.П., Черник Ю.В. Геополітичні аспекти українсько-японської співпраці в глобальному аспекті. *Науковий журнал «Політикус»*. 2017. Вип. 2. С. 155-160.
1319. Чернов П.В. Новый геополитический передел мира: Что будет с Россией? Москва: Вост. литература, 2003. 287 с.
1320. Чешков М.А. Глобалистика: предмет, проблемы и перспективы. *Общественные науки и современность*. 1998. № 2. С. 129-139.
1321. Чешков М. Глобализация: сущность, нынешняя фаза, перспектива. *Pro et contra*. 1999. Т. 4. № 4.
1322. Чешков М. Глобалізація: сутність, сучасна фаза, перспективи. *І*. 2000. № 19. С.178-194.
1323. Чирко В.Г. Геополітичні пріоритети найбільш впливових глобальних сил сучасності і Україна. *Украина в современном геополитическом пространстве. Приложение к журналу «Персонал»*. Киев, 2000. № 5.
1324. Чихарев И.А., Полулях Д.С. Сравнительная мировая политика: основное течение или одно из направлений? *Политическая наука: науч. журн.* Москва. 2015. № 4: Сравнительные исследования мировой политики / ред.-сост. номера Чихарев И.А. С. 7-21.
1325. Чихарев И.А. Проблематика политического пространства и времени в современной политологии и международных исследованиях. *Политическая наука: сб. науч. тр.* Москва, 2009. № 1. С. 7-31.
1326. Чубарян А. Европа единая, но делимая. *Россия в глобальной политике*. 2003. № 2. С. 22-30.
1327. Чумак В.М., Камінський Є.Є., Чумак В.А. Україна і Росія. Між стратегічним партнерством і конфліктністю. Київ: РНБО України, НІСД, 1997. 67 с.
1328. Шаблій О. Україна у сучасних геополітичних концепціях. *Україна та глобальні процеси: географічний вимір: зб. наук. пр.: в 3 т.* Київ; Луцьк, 2000. Т. 1. С. 68-72.
1329. Шаклеин В.В. Проблемы безопасности и администрация Буша: старые подходы и новая эпоха. *США – Канада: экономика, политика, культура*. 2002. № 2. С. 81-95.
1330. Шаклеина Т.А. Реалистическая школа: дебаты о мировом порядке и внешнеполитической стратегии современной России. *Вестник Московского университета. Сер. Социология и политология*. 2004. № 2. С. 50-79.
1331. Шаклеина Т.А. Современные американские концепции мирового лидерства. Москва: Институт США и Канады РАН, 1999. 54 с.
1332. Шамраєва В.М. Перспективи розвитку українсько-американського стратегічного партнерства. *Науковий журнал «Політикус»*. 2016. Вип. 4. С. 98-102.
1333. Шаповал Ю., Верба І. Михайло Грушевський. Київ: Видавничий Дім Альтернативи, 2005.
1334. Шаповалов В.Ф. Восприятие России на Западе: мифы и реальность. *Общественные науки и современность*. 2000. № 1. С. 51-67.
1335. Шаран Ольга. Національні та міжнародно-політичні механізми протидії сепаратизму у Балканських державах. *Науково-теоретичний альманах «Грані»*. 2019. Том 22. № 1. С. 68-77.
1336. Шарп Дж. От диктатуры к демократии: концептуальные основы освобождения. Москва: Ультра. Культура, 2005. 224 с.
1337. Швед В.О. Близькосхідний регіон у сучасних стратегіях трансатлантичної спільноти. Київ: НІСД, 2006. 242 с.

1338. Швед В.О. Індійсько-пакистанське прикордоння: історичний розвиток та сучасні засади узгодження суперечностей. *Проблеми всесвітньої історії: науковий журнал*. 2021. № 3 (15). С. 140-150.
1339. Швед В.О. Формування основних засад близькосхідної політики адміністрації Джо Байдена. *Проблеми всесвітньої історії: науковий журнал*. 2021. № 2 (14). С. 147-163.
1340. Швець С.Л. Міграційні потоки в країни ЄС: виклики та шляхи регуляції. *Науковий журнал «Політикус»*. 2023. Вип. 3. С. 63-67.
1341. Шебаршин Л. США построили сейчас мир в одну шеренгу... *Независимая газета*. 2001. 20 октября.
1342. Шевцов А.І., Мернікова Г.І. Агресія РФ проти України як фактор геополітичних та гео економічних змін. *Стратегічна панорама*. 2018. № 1. С. 20-29.
1343. Шевченко М.М., Супкарєв М.О. Війни ХХІ ст.: цивілізаційний та геополітичний аспекти. *Суспільство. Держава. Армія*. Серія: Суспільні науки. 2003. Вип. № 6-7. С. 217-223.
1344. Шевчук О.В. Китай між США та Росією: геостратегічні відносини: монографія. Миколаїв: «Фірма Іліон», 2008. 448 с.
1345. Шедяков В.Е. Всемирная децентрализация и тенденции сепаратизма сквозь призму постглобализма. *Науковий журнал «Політикус»*. 2016. Вип. 3. С. 100-103.
1346. Шелемба Михайло. Трансформація міграційної політики ЄС на початку ХХІ ст. *Науково-теоретичний альманах «Грані»*. 2019. Том 22. № 4. С. 15-24.
1347. Шелленберг В. Лабиринт. Мемуары гитлеровского разведчика. Москва: Дом Бируни, 1991.
1348. Шемякин Я.Г., Шемякина О.Д. Россия-Евразия: специфика формирования в цивилизационном пограничье. *Общественные науки и современность*. 2004. № 4. С. 108-119; № 5. С. 83-94.
1349. Шепелев М.А., Бариска А.Т., Шмелева М.И. Цивилизационное измерение геоэкономики. *Исторические Исследования*. 2001. № 3. С.160-164.
1350. Шепелев М. Антицивілізаційний потенціал мондіалізації як чинник формування глобального неототалітаризму. *Людина і політика*. 2002. № 6. С. 107-120.
1351. Шепелев М. Планетарний дуалізм як основна суперечність сучасної світової системи: деякі аспекти взаємодії сил Суші і Моря. *Нова політика*. 1998. № 5. С. 24-27.
1352. Шепелев М. Східноєвропейський геополітичний простір: анізотропність як властивість його організації. *Нова політика*. 1998. № 1 (15). С. 43-46.
1353. Шепелев Максиміліан. Конфлікт модерну і постмодерну як основна проблема цивілізаційної безпеки в процесі мондіалізації. *Людина і політика*. 2002. № 5. С. 92-101.
1354. Шепелев Максиміліан. Політична система мондіалізму. *Політичний менеджмент*. 2008. № 5. С. 151-160.
1355. Шепелев Максиміліан. Проблеми гео економічної безпеки в контексті процесів глобалізації. *Людина і політика*. 2001. № 5. С. 49-57.
1356. Шепелев Максиміліан. Світознавство в контексті політизації цивілізаційного процесу. *Людина і політика*. 2002. № 2. С. 63-72.
1357. Шепітько Т.В. До питання про сутнісні виміри гібридної війни: класичні і новітні уявлення. *Науковий журнал «Політикус»*. 2021. Вип. 1. С. 138-144.
1358. Шергін С.О. Азійсько-тихоокеанський регіон у контексті проблем безпеки. *Зовнішні справи*. 2015. № 6. С. 16-21.
1359. Шергін С.О. До справедливого міжнародного порядку. Китайські політологи про багатополосний світ. *Політика і час*. 2003. № 5.

1360. Шергін С.О. Китай і США в глобальних трансформаціях. *Зовнішні справи*. 2010. № 11-12. С. 50-55.
1361. Шергін С. Політологія міжнародних відносин. Київ: Центр навчальної літератури, 2019. 256 с.
1362. Шергін С. Світовий порядок: концепції і реальності. *Політика і час*. 1997. № 1. С. 14-21.
1363. Шершнев Е. Информатизация общества и экономики США. *США-Канада*. 2002. № 1.
1364. Шилова А.В. Югославська криза та проблеми врегулювання. *Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки*. Міжвідомчий збірник наукових праць. Випуск 10. Київ, 2001. С. 144-154.
1365. Шихелілі Джавід Сафаїл огли. Стратегія Росії і США у Каспійському регіоні. *Науковий журнал «Політикус»*. 2018. Вип. 2. С. 120-126.
1366. Шишкіна В. Чорноморський вектор зовнішньої політики Туреччини: історична ретроспектива і сучасність. *Людина і політика*. 2004. № 1. С. 12-26.
1367. Шконда І. Україна і Польща: крок до примирення. *Україна. Європа. Світ*. 1997. 24-30 травня.
1368. Шлаєн Олександр. Аллах акбар? Міжнародний тероризм і небезпека для загальнолюдських цінностей. *Політична думка*. 2001. № 4. С. 98-107.
1369. Шлемко В.Т., Бінько І.Ф. Економічна безпека України: сутність і напрями забезпечення. Київ, 1997.
1370. Шмаленко Ю.І. Геополітичні концепції українських вчених на початку ХХ ст. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: Держава та армія. 2007. № 584. С. 38-43.
1371. Шмелев Н. Российская идентичность, Европа и цивилизационные процессы. *Глобализация и проблемы идентичности в многообразном мире*. Москва: Огни ТД, 2005.
1372. Шмитт К. Земля и Море: созерцание всемирной истории // Дугин А.Г. Основы геополитики. Геополитическое будущее России. Мыслить пространством. 3-е изд. Москва: АРКТОГЕЯ-центр, 1999. С. 840-883; URL: <http://eurasia.com.ru/docs/schmitt.html>.
1373. Шмитт К. Планетарная напряженность между Востоком и Западом и противостояние Земли и Моря. *Элементы*. 1996/97. № 8; Дугин А.Г. Основы геополитики. Геополитическое будущее России. Мыслить пространством. 3-е изд. Москва: АРКТОГЕЯ-центр, 1999. С. 526-549.
1374. Шнайдер-Детерс Вінфрід. До конкретизації концепції «Великої Європи». *Політична думка*. 2000. № 4. С. 70-79.
1375. Шопрад Э. Большая игра. Дугин А.Г. Основы геополитики. Геополитическое будущее России. Мыслить пространством. 3-е изд. М.: АРКТОГЕЯ-центр, 1999. С. 890-892.
1376. Шпенглер О. Закат Европы. Очерки морфологи мировой истории. Москва: Мысль, 1993.
1377. Шульга М.А. Російський дискурс геополітики. Київ: Вид. ПАРАПАН, 2006. 524 с.
1378. Шульга Марина. Геополітика – геоеконіміка – хронополітика. *Політичний менеджмент*. 2006. № 4. С. 148-156.
1379. Шульга Марина. Геополітичні виміри української євроінтеграції в уявленнях російських науковців. *Політичний менеджмент*. 2007. № 5. С. 138-147.
1380. Шульга Марина. Геополітичні інтенції російських цивілізаційних концепцій. *Політичний менеджмент*. 2008. № 5. С. 141-150.

1381. Шульга Марина. Європа та «інші». *Політичний менеджмент*. 2009. № 5. С. 157-165.
1382. Шульга Марина. Критерії європейської ідентичності. *Політичний менеджмент*. 2010. № 2. С. 139-147.
1383. Шульга Марина. Поняття геополітичного образу в сучасній російській геополітиці. *Політичний менеджмент*. 2005. № 5. С. 139-147.
1384. Шульга Марина. Цивілізаційна рубіжність України у дзеркалі російської науки. *Політичний менеджмент*. 2007. № 6. С. 106-114.
1385. Шуляк С.В. Мотиви турецької військової інтервенції в Сирії у 2016 – 2017 рр. (операція «Щит Євфрату»). *Науковий журнал «Політикус»*. 2017. Вип. 3. С. 150-154.
1386. Шуляк С.В., Щолокова Г.В. Іноземні військові інтервенції як феномен міжнародної політики. *Науковий журнал «Політикус»*. 2021. Вип. 4. С. 110-116.
1387. Щербак Ю. Геополитическое одиночество. Восток или Запад? *День*. 2004. № 35. 27 февраля. С. 5.
1388. Що таке НАТО? Створення, розвиток та сучасний стан. Київ: Т-во «Знання» України, 2007.
1389. Эвола Ю. Люди и руины. Критика фашизма: взгляд справа. Москва: АСТ, 2007. 445 с.
1390. Этническая идентичность: социосистемологическое измерение геополитики: монография / Я.В.Зоська и др. / за ред. Романенко Ю.В. Киев: Меркюри-Подолье, 2016. 369 с.
1391. Юнусов А. Бакинский социум на пороге XXI века. *Мировая экономика и международные отношения*. 2000. № 2.
1392. Юртаев В.И. Шанс России: лидерство в евразийской интеграции. *Восток*. 2003. № 3. С. 120-125.
1393. Юсеф Нахла. Політичні пріоритети розвитку Близького Сходу в контексті глобальних процесів. *Політичний менеджмент*. 2008. № 4. С. 163-171.
1394. Ютен Серж. Невидимые правители и тайные общества. Москва: Крон-Пресс, 1998.
1395. Яковенко И. Небесный Иерусалим, или Российская империя: диалектика должного и сущего. *Рубежи*. 1997. № 7. С. 81-94; № 8-9. С. 27-46.
1396. Яковенко И.Г. Прошлое и настоящее России: Имперский идеал и национальный интерес. *Полис*. 1997. № 4. С. 88-96.
1397. Яковенко И. Страна в имперской ловушке (о естественных границах и оптимальных размерах территории России). *Открытая политика*. 1999. № 9-10. С. 25-32.
1398. Яковец В.Ю. Глобализация и взаимодействие цивилизаций. 2-е изд. Москва, 2003.
1399. Янків М. Україна і Польща: стратегічне партнерство в системі геополітичних координат: політико-економічний та секторальний аналіз. Львів: Світ, 2011.
1400. Янов А.Л. Россия против России: итоги XX века. *Вестник Московского университета*. Сер. Политические науки. 2003. № 1. С. 26-38.
1401. Яновський Д. Проект «Україна», або Таємниця Михайла Грушевського. Харків: Фоліо, 2010. 315 с.
1402. Янчук О. Пороги вічності Юрія Липи. *Українська культура*. 2000. № 3. С. 32-33.
1403. Японское чудо. *Знание – власть*. 1997. № 22.
1404. Ярмоленко В. Розвиток концепцій зовнішньої політики Китаю у постбіполярний період. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Міжнародні відносини»*. 2013. Вип. 3. С. 279-288.
1405. Ясперс К. Будущий мировой порядок. *Век XX и мир*. 1990. № 9. С. 20-25.
1406. Ясперс К. Смысл и назначение истории. Москва: Политиздат, 1991. 527 с.

1407. Яцько А. За алгоритмами суші і моря. Телурократія та таласократія у геополітичній карті світу. *Політика і час*. 2000. № 11-12. С. 50-59.
1408. Яцько А. Тероризм як форма політичної боротьби. *Політика і час*. 2002. № 1, 2.

=====

ЗАСОБИ ДІАГНОСТИКИ ТА КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ НАВЧАННЯ

Засоби оцінювання та методи демонстрування результатів навчання

Засобами оцінювання та методами демонстрування результатів навчання з навчальної дисципліни є:

- залік; екзамен;
- аналітичний реферат;
- презентація результатів виконаної індивідуальної роботи студента (політична карта світу; колоквіум);
- виступ на семінарських заняттях;
- поточне опитування.

Форми контролю та критерії оцінювання результатів навчання

Форми поточного контролю: поточне опитування; виступ на семінарських заняттях, написання аналітичного реферату, письмове тестування з теми.

Форма модульного контролю: письмова контрольна робота.

Форма підсумкового семестрового контролю: усний залік.

Розподіл балів, які отримують здобувачі вищої освіти (модуль 1)

Поточне оцінювання та самостійна робота									Модульна контрольна робота	Сума
T1	T2	T3	T4	T5	T8	T10	T11	T12	50	100
3,33	3,33	3,33	3,33	3,33	3,33 + 10	3,33	3,33 + 10	3,33		

T1, T2... - теми

Розподіл балів, які отримують здобувачі вищої освіти (модуль 2)

Поточне оцінювання та самостійна робота							Модульна контрольна робота	Сума
T2	T3	T4	T6	T7	T8	T9	50	100
4,28	4,28	4,28	4,28	4,28 +20	4,28	4,28		

T1, T2... - теми

Розподіл балів, які отримують здобувачі вищої освіти (модуль 3)

Поточне оцінювання та самостійна робота	Модульна контрольна робота	Сума

T13	T15	T21	50	100
10	10 + 20	10		

T1, T2... - теми

Оцінювання окремих видів навчальної роботи з дисципліни

Вид діяльності здобувача вищої освіти	Модуль 1		Модуль 2	
	Кількість	Максимальна кількість балів (сумарна)	Кількість	Максимальна кількість балів (сумарна)
Практичні (семінарські) заняття	12	30	7	30
Політична карта світу	1	10		
Колоквіум			1	20
Реферат (аналітичне завдання)	1	10		
Модульна контрольна робота	1	50	1	50
Разом		100		100

Вид діяльності здобувача вищої освіти	Модуль 3	
	Кількість	Максимальна кількість балів (сумарна)
Практичні (семінарські) заняття	3	30
Політична карта світу		
Колоквіум		
Реферат (аналітичне завдання)	1	20
Модульна контрольна робота	1	50
Разом		100

Критерії оцінювання модульної контрольної роботи.

Мінімальний поріг для допуску до модульної контрольної роботи становить 10 балів. Модульна контрольна робота складається з трьох запитань описово-аналітичного характеру.

Перше запитання покликане оцінити знання з тематичної проблематики відповідного модулю, яка надавалася на лекціях і обговорювалася на семінарських заняттях. Залежно від обсягу, послідовності викладу й орієнтуванні у тематичному матеріалі, перше запитання модульної контрольної роботи максимально може бути оцінене у 15 балів.

Друге запитання має на меті оцінити розуміння основних тенденцій розвитку сучасних політико-географічних і геополітичних аспектів концептуального та прикладного характеру держав світу та в Україні. Залежно від послідовності викладу й орієнтуванні у тематичному матеріалі, друге запитання модульної контрольної роботи максимально може бути оцінене у 15 балів.

Третє питання модульної контрольної роботи має творчо-аналітичний характер. Залежно від обґрунтованості аргументів і суб'єктивних висновків студента з визначеної

проблематики, третє запитання модульної контрольної роботи максимально може бути оцінене у 20 балів.

Критерії оцінювання підсумкового семестрового контролю.

Відповідно до «*Положення про порядок та методик у проведення семестрових (курсoвих) екзаменів і заліків в Ужгородському національному університеті*» (затверджено Наказом Ректора ДВНЗ «УжНУ» № 698/01-17 від 08.05.2015 р.), знання студентів оцінюється як з теоретичної, так і з практичної підготовки за такими критеріями:

оцінку «відмінно» (90-100 балів, А) заслуговує студент, який:

- всебічно і глибоко володіє навчально-програмовим матеріалом;
- вміє самостійно виконувати завдання, передбачені програмою, використовує набуті знання і вміння у нестандартних ситуаціях;
- засвоїв основну і ознайомлений з додатковою літературою, яка рекомендована програмою;
- засвоїв взаємозв'язок основних понять дисципліни та усвідомлює їх значення для професії, яку він набуває;
- вільно висловлює власні думки, самостійно оцінює різноманітні життєві явища і факти, виявляючи особистісну позицію;
- самостійно визначає окремі цілі власної навчальної діяльності, виявив творчі здібності і використовує їх при вивченні навчально-програмового матеріалу, проявив нахил до наукової роботи.

оцінку «добре» (82-89 балів, В) – заслуговує студент, який:

- повністю опанував і вільно (самостійно) володіє навчально-програмовим матеріалом, в тому числі застосовує його на практиці, має системні знання в достатньому обсязі відповідно до навчально-програмового матеріалу, аргументовано використовує їх у різних ситуаціях;
- має здатність до самостійного пошуку інформації, а також до аналізу, постановки і розв'язування проблем професійного спрямування;
- під час відповіді допустив деякі неточності, які самостійно виправив, добирає переконливі аргументи на підтвердження вивченого матеріалу;

оцінку «добре» (74-81 бал, С) заслуговує студент, який:

- в цілому навчальну програму засвоїв, але відповідає на екзамені з певною кількістю помилок;
- вміє порівнювати, узагальнювати, систематизувати інформацію під керівництвом викладача, в цілому самостійно застосовувати на практиці, контролювати власну діяльність;
- опанував навчально-програмовий матеріал, успішно виконав завдання, передбачені програмою, засвоїв основну літературу, яка рекомендована програмою;

оцінку «задовільно» (64-73 бали, D) – заслуговує студент, який:

- знає основний навчально-програмовий матеріал в обсязі, необхідному для подальшого навчання і використання його у майбутній професії;
- виконує завдання непогано, але зі значною кількістю помилок;
- ознайомлений з основною літературою, яка рекомендована програмою;
- допускає на заняттях чи екзамені помилки при виконанні завдань, але під керівництвом викладача знаходить шляхи їх усунення.

оцінку «задовільно» (60-63 бали, E) – заслуговує студент, який:

- володіє основним навчально-програмовим матеріалом в обсязі, необхідному для подальшого навчання і використання його у майбутній професії, а виконання завдань задовольняє мінімальні критерії. Знання мають репродуктивний характер.

оцінка «незадовільно» (35-59 балів, FX) – виставляється студенту, який:

виявив суттєві прогалини в знаннях основного програмового матеріалу, допустив принципові помилки у виконанні передбачених програмою завдань.

оцінка «незадовільно» (35 балів, F) – виставляється студенту заочної форми навчання, який:

- володіє навчальним матеріалом тільки на рівні елементарного розпізнавання і відтворення окремих фактів або не володіє зовсім;
- допускає грубі помилки при виконанні завдань, передбачених програмою;
- не може продовжувати навчання і не готовий до професійної діяльності після закінчення університету без повторного вивчення даної дисципліни.

При виставленні оцінки враховуються результати навчальної роботи студента протягом семестру.

Таблиця відповідності оцінок за різними шкалами

Оцінка за 100-бальною шкалою	Оцінка ЄКТС	Оцінка за національною шкалою	
		диференційована	недиференційована
90 – 100	A	відмінно	зараховано
82-89	B	добре	
74-81	C		
64-73	D	задовільно	
60-63	E		
35-59	FX	незадовільно з можливістю повторного складання	незараховано з можливістю повторного складання
0-34	F	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни	незараховано з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

ДОДАТКИ

Характеристика держав світу

№ п/ п	Назва		Столиця, кількість населення	Форма правління	Форма устрою	Адміністративна одиниця	Площа, тис. кв. ²	Кількість населення, (рік)
	Загальна	Офіційна						
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Європа								
	Австрія	Австрійська Республіка	Відень 1,898 млн (2019), мегаполіс 2 890 57 7 осіб	Р	Ф	Федеральна земля (9)	83 870 кв. км	8,956 млн осіб (2021)
	Албанія	Республіка Албанія	Тірана 557 422 особи, мегаполіс 912 190 осіб	Р	У	Регі (26)	28 748 кв. км	2,812 млн осіб (2021)
	Андорра	Князівство Андорра	Андорра- ла- Велья 22 256	М	У	Община (7)	468 кв. км	79 034 особи (2021)

			осіб (2011)					
	Бельгія	Королівство Бельгія	Брюссель 188 734 особи (2022), мегаполіс 1 831 742 особи	М	Ф	Округ (3)	30 688 кв. км	11,590 млн осіб (2021)
	Білорусь	Республіка Білорусь	Мінськ 1,975 млн осіб (2017)	Р	У	Область (6)	207 600 кв. км	9,340 млн осіб (2021)
	Болгарія	Республіка Болгарія	Софія 1,236 млн осіб (2017)	Р	У	Область (9)	111 000 кв. км	6,520 млн осіб (2021)
	Боснія та Герцеговина	Республіка Боснія та Герцеговина	Сараєво 275 524 особи (2013)	Р	Ф	Район (100)	51 209 кв. км	3,271 млн осіб (2021)
	Ватикан	Держава-місто Ватикан	Ватикан 825 осіб	М	У	–	44 га	825 осіб (2019)
	Велика Британія	Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії	Лондон 8,982 млн осіб (2019), мегаполіс 14 257 962 особи	М	У	Історичні області (4)	242 500 кв. км	67,791 млн осіб (2022)
	Греція	Грецька Республіка	Афіни 3 722 544 особи	Р	У	Ном (51), особлива адміністративна одиниця (1)	131 957 кв. км	10,640 млн осіб (2021)

	Данія	Королівство Данія	Копенгаген 615 993 особи (2018), мегаполіс 2 135 634 особи	М	У	Амти (14), особливі адміністративні одиниці	42 951 кв. км	5,857 млн осіб (2021)
	Естонія	Естонська Республіка	Таллінн 426 538 осіб (2017)	Р	У	Повіти (15), муніципалітети (6)	45 228 кв. км	1,331 млн осіб (2021)
	Ірландія	Ірландія	Дублін 544 107 осіб (2016), мегаполіс 1 417 700 осіб	Р	У	Графство (26)	70 273 кв. км	5,033 млн осіб (2021)
	Ісландія	Республіка Ісландія	Рейк'явік 122 853 осіб (2016), мегаполіс 233 034 особи	Р	У	Округ (8)	103 000 кв. км	372 520 осіб (2021)
	Іспанія	Королівство Іспанія	Мадрид 3,223 млн осіб (2018)	М	У	Автономні області (17)	505 990 кв. км	47,420 млн осіб (2021)
	Італія	Італійська Республіка	Рим 2 783 809 осіб (2021)	Р	У	Область (20)	302 073 кв. км	59,110 млн осіб (2021)
	Латвія	Латвійська Республіка	Рига 632 614 осіб	Р	У	Район (26)	64 589 кв. км	1,884 млн

			(2019), мегаполіс 870 000 осіб					осіб (2021)
	Литва	Литовська Республіка	Вільнюс 544 386 осіб (2016), мегаполіс 902 543 осіб	Р	У	Повіт (10)	65 300 кв. км	2,801 млн осіб (2021)
	Ліхтенштейн	Князівство Ліхтенштейн	Вадуц 5 450 осіб (2017)	М	У	Община (11)	158 кв. км	39 039 осіб (2021)
	Люксембург	Велике Герцогство Люксембург	Люксембург 132 780 осіб (2023)	М	У	Округ (3)	2 586 кв. км	640 064 особи (2021)
	Північна Македонія	Республіка Північна Македонія	Скоп'є 509 900 осіб (2018)	Р	У	Регіон (8), муніципалітет (123)	25 713 кв. км	2,065 млн осіб (2021)
	Мальта	Республіка Мальта	Валетта 5 730 осіб (2016)	Р	У	Область (6)	316 кв. км	443 435 осіб (2021)
	Молдова	Республіка Молдова	Кишинів 532 513 осіб (2014), мегаполіс 779 300 осіб	Р	У	Повіт (9), муніципалітет (1), автономне утворення (1)	33 846 кв. км	2,615 млн осіб (2021), з Придні стров'ям 4,034

								млн осіб
	Монако	Князівство Монако	Монако 36 686 осіб (2021)	М	У	Округ (3)	202 га	36 686 осіб (2021)
	Нідерланди	Королівство Нідерланди	Амстердам	М	У	Провінція (12)	41 850 кв. км	17,530 млн осіб (2021)
	Німеччина	Федеративна Республіка Німеччина	Берлін 3,645 млн осіб (2019), мегаполіс 6 144 600 осіб	Р	Ф	Земля (16)	357 588 кв. км	83,200 млн осіб (2021)
	Норвегія	Королівство Норвегія	Осло 702 543 осіб (2022)	М	У	Фюльке (19)	325 207 кв. км	5,408 млн осіб (2021)
	Польща	Республіка Польща	Варшава 1,778 млн осіб (2018), мегаполіс 3 100 844 особи	Р	У	Воєводство (16)	312 265 кв. км	37,75 млн осіб (2021)
	Португалія	Португальська Республіка	Лісабон 504 718 осіб (2016), мегаполіс 2 871 133 особи	Р	У	Округ (18), автономна область (2)	92 212 кв. км	10,33 млн осіб (2021)

	Росія	Російська Федерація	Москва 12 455 682 осіб (2021)	Р	Ф	Республіка (21), область (46), край (9), автономний округ (4), автономна область (1)	17 098 246 кв. км	143,4 млн осіб (2021)
	Румунія	Румунія	Бухарест 1, 830 млн осіб (2019), мегаполіс 2 259 669 осіб	Р	У	Округ (41), муніципалітет (1)	238 397 кв. км	19,12 млн осіб (2021)
	Сан-Марино	Республіка Сан-Марино	Сан-Марино 33 745 осіб (2021)	Р	У	Муніципалітет (9)	61,2 кв. км	33 745 осіб (2021)
	Сербія	Республіка Сербія	Белград 1,375 млн осіб (2016), мегаполіс 1 685 563 осіб	Р	Ф	Регіон (7), автономний край (2), округ (29)	88 499 кв. км	6,834 млн осіб (2021)
	Словаччина	Словацька Республіка	Братислава 437 723 (2019)	Р	У	Край (8)	49 036 кв. км	5,456 млн осіб (2019)
	Словенія	Республіка Словенія	Любляна 279 631 особи (2016), мегаполіс	Р	У	Область (12)	20 273 кв. км	2,108 млн осіб (2021)

			с 537 893 особи					
	Угорщина	Угорщина	Будапешт 1,756 млн осіб (2016), мегаполіс 3 011 598 осіб	Р	У	Медьє (19)	93 030 кв. км	9,71 млн осіб (2021)
	Україна	Україна	Київ 2,884 млн осіб (2017)	Р	У	Автономна Республіка Крим, область (24)	603 700 кв. км	43,79 млн осіб (2021)
	Фінляндія	Фінляндська Республіка	Гельсінкі 1 631 695 осіб (2016), мегаполіс 1 536 810 осіб	Р	У	Лянті (6)	338 440 кв.км	5,541 млн осіб (2021)
	Франція	Французька Республіка	Париж 2,175 млн осіб (2021) мегаполіс 10 млн осіб	Р	У	Регіони (18), департамент (101)	551 595 кв. км	67,75 млн осіб (2021)
	Хорватія	Республіка Хорватія	Загреб 806 341 осіб (2019), мегаполіс 1 107 150 осіб	Р	У	Жупанії (21)	56 594 кв. км	3,899 млн осіб (2021)

	Чехія	Чеська Республіка	Прага 1,4 млн осіб (2022), мегаполіс 2 709 418 осіб	Р	У	Край (14)	78 866 кв. км	10,524 млн осіб (2021)
	Чорногорія	Республіка Чорногорія	Подгорця 150 977 осіб (2011)	Р	У	Община (23)	13 812 кв. км	619 211 осіб (2021)
	Швейцарія	Швейцарська Конфедерація	Берн 133 798 осіб (2017)	Р	Ф	Кантон (26)	41 285 кв. км	8,703 млн осіб (2021)
	Швеція	Королівство Швеція	Стокгольм 975 551 осіб (2020), мегаполіс 2 415 139 осіб	М	У	Лан (21)	450 295 кв. км	10,42 млн осіб (2021)
Азія								
	Азербайджан	Республіка Азербайджан	Баку 2,236 млн осіб (2016)	Р	У	Автономна республіка (1), район (59)	86 600 кв. км	10,14 млн осіб (2021)
	Афганістан	Ісламська Держава Афганістан	Кабул 4 601 789 осіб (2021)	Р	У	Провінція (7), область (6)	652 230 кв. км	40,1 млн осіб (2021)

	Бангладеш	Народна Республіка Бангладеш	Дакка 14 543 124 осіб (2006), мегаполіс 22 478 116 осіб	Р	У	Регіон (бібхар; 8), округ (зіла; 64)	148 460 кв. км	169,4 млн осіб (2021)
	Бахрейн	Держава Бахрейн	Манама 162 000 осіб, мегаполіс 345 000 осіб	М	У	Мухафаза (4)	760 кв. км	1,463 млн осіб (2021)
	Бруней	Держава Бруней-Даруссалам	Бандар-Сері-Бегаван 241 000 осіб (2014)	М	У	Округ (4)	5 765 кв. км	445 373 осіб (2021)
	Бутан	Королівство Бутан	Тхімпху 114 551 осіб (2021)	М	У	Дзонгдєї (4), дзонгхаги (20)	38 394 кв. км	777 486 осіб (2021)
	В'єтнам	Соціалістична Республіка В'єтнам	Ханой 3,083 млн осіб (2004), мегаполіс 8 330 830 осіб	Р	У	Провінція (тінь; 58), міста-провінції (5)	331 690 кв. км	97,47 млн осіб (2021)
	Вірменія	Республіка Вірменія	Єреван 1,075 млн осіб (2016), мегаполіс	Р	У	Марзи (10)	29 743 кв. км	2,791 млн осіб (2021)

			1 420 00 0 осіб					
	Грузія	Республіка Грузія	Тбілісі 1 171 20 0 осіб (2022), мегаполі с 1 485 29 3 осіб	Р	У	Автономна республіка (2), край (9), район (69)	69 700 кв. км	3,709 млн осіб (2021)
	Ємен	Єменська Республіка	Сана 2,545 млн осіб (2017)	Р	У	Мухафаза (22)	527 96 8 кв. км	32,98 млн осіб (2021)
	Ізраїль	Держава Ізраїль	Єрусали м 919 438 осіб (2018) мегаполі с 1 253 90 0 осіб	Р	У	Округ (махоз;6)	22 145 кв. км	9,364 млн осіб (2021)
	Індія	Республіка Індія	Делі 13,783 млн осіб, мегаполі с 18 405 8 58 осіб	Р	Ф	Штат (29), союзна територія (7)	3 287 590 кв. км	1,408 млрд осіб (2021)
	Індонезія	Республіка Індонезія	Джакарт а 10,56 млн осіб (2020), мегаполі с	Р	У	Провінція (37)	1 919 440 кв. км	273,8 млн осіб (2021)

			33 900 000 осіб (2022)					
	Ірак	Республіка Ірак	Багдад 7,665 млн осіб (2014)	Р	У	Мухафаза (18), автономний регіон (3)	438 317 кв. км	43,53 млн осіб (2021)
	Іран	Ісламська Республіка Іран	Тегеран 8 846 782 особи (2016), мегаполіс 14 млн осіб	Р	У	Остани (31)	1 648 195 кв. км	87,92 млн осіб (2021)
	Йорданія	Хашемітське Королівство Йорданія	Амман 4 007 526 осіб (2016)	М	У	Мухафаза (12)	89 206 кв. км	11,15 млн осіб (2021)
	Казахстан	Республіка Казахстан	Астана 1 350 228 осіб (2022)	Р	У	Провінція (14)	2 727 300 кв. км	19 млн осіб (2021)
	Камбоджа	Королівство Камбоджа	Пномпень 2,282 млн осіб (2019)	М	У	Провінція (20), міста центр. підпорядк. (4)	181 035 кв. км	16,59 млн осіб (2021)
	Катар	Держава Катар	Доха 587 055 осіб (2015), мегаполіс 2,282 млн осіб (2018)	М	У	Муніципалітет (8)	11 571 кв. км	2,688 млн осіб (2021)

	Киргизстан	Киргизька Республіка	Бішкек 1 053 900 осіб (2020)	Р	У	Область (7), адмін. вільне місто (2)	199 900 кв. км	6,692 млн осіб (2021)
	Китай	Китайська Народна Республіка	Пекін 21,54 млн осіб (2018), мегаполіс 22 366 547 осіб	Р	У	Провінція (22), авт. район(5), місто центр. підпорядк. (4)	9 596 960 кв. км	1,412 млрд осіб (2021)
	Кіпр	Республіка Кіпр	Нікосія 313 400 осіб кіпр. част., 85 000 осіб ТРПК	Р	Ф	Район (6)	9 251 кв. км	1,244 млн осіб (2021)
	Корея Південна	Республіка Корея	Сеул 9 689 159 осіб (2020), мегаполіс 23 995 000 осіб	Р	У	Провінція (9), місто зі статус. провін. (4)	100 363 кв. км	51,74 млн осіб (2021)
	Корея Північна	Корейська Народно-Демократична Республіка	Пхеньян 2,87 млн осіб (2016)	Р	У	Провінція (9), місто зі статус. провін. (1)	120 548 кв. км	25,97 млн осіб (2021)
	Кувейт	Держава Кувейт	Ель-Кувейт 96 100 осіб (2005),	М	У	Мухафаза (6)	17 818 кв. км	4,25 млн осіб (2021)

			мегаполіс 2 380 000 осіб					
	Лаос	Лаоська Народна Демократична Республіка	В'єнтьян 948 477 (2020)	Р	У	Кхуенг (16), особл. адм. обл. (1)	236 800 кв. км	7,425 млн осіб (2021)
	Ліван	Ліванська Республіка	Бейрут 361 366 осіб (2012), мегаполіс 1,9 млн осіб	Р	У	Мухафаза (6)	10 452 кв. км	5,593 млн осіб (2021)
	Малайзія	Малайзія	Куала-Лумпур 1,808 млн осіб (2017), мегаполіс 7,564 млн осіб	М	Ф	Штат (13), федер. терит. (3)	329 847 кв. км	33,57 млн осіб (2021)
	Мальдіви	Республіка Мальдіви	Мале 142 909 осіб (2017)	Р	У	Атол (20)	298 кв. км	521 457 осіб (2021)
	Монголія	Монголія	Улан-Батор 1,466 млн осіб (2020)	Р	У	Аймак (21)	1 564 116 кв. км	3,348 млн осіб (2021)
	М'янма	Республіка Союзу М'янма	Найп'їдо	Р	Ф	Область (гаїнг; 7) і штат (пуйні; 7)	676 578 кв. км	53,8 млн осіб (2021)

			1 160 242 особи (2020)					
	Непал	Федеративна Демократична Республіка Непал	Катманду 1,442 млн осіб (2020)	Р	Ф	Регіон (5), зона (14)	147 181 кв. км	30,03 млн осіб (2021)
	ОАЕ	Об'єднані Арабські Емірати	Абу- Дабі 1,45 млн осіб (2018)	М	Ф	Емірат (7)	83 600 кв. км	9,365 млн осіб (2021) з яких громадя ни 1,4 млн
	Оман	Султанат Оман	Маскат 1 310 181 особи (2021)	М	У	Мухафаза (11)	309 501 кв.км	4,52 млн (2021)
	Пакистан	Ісламська Республіка Пакистан	Ісламабад 1,015 млн осіб (2017), мегаполіс 2 003 368 млн осіб	Р	Ф	Провінція (4), територія (4)	796 095 кв. км	231,4 млн осіб (2021)
	Саудівська Аравія	Королівство Саудівська Аравія	Ер-Ріяд 7,677 млн осіб (2018)	М	У	Провінція (мінтакат; 13)	2 150 00 кв. км	35,95 млн осіб (2021)

	Сирія	Арабська Республіка Сирія	Дамаск 2,079 млн осіб (2019)	Р	У	Мухафаза (14)	185 18 6 кв. км	21,32 млн осіб (2021)
	Сінгапур	Республіка Сінгапур	Сінгапур 5,454 млн осіб (2021)	Р	У	Міські райони (5)	726,6 кв. км	5,454 млн осіб (2021)
	Східний Тімор	Демократична Республіка Східний Тімор	Ділі 222 323 осіб (2015)	Р	У	Адміністративний район (14)	15 006 кв. км	1,321 млн осіб (2021)
	Таджикистан	Республіка Таджикистан	Душанбе 1 201 80 0 осіб (2022), мегаполіс 1,6 млн осіб	Р	У	Вілоят (3), авт. обл. (1)	142 60 0 кв. км	9,75 млн осіб (2021)
	Таїланд	Королівство Таїланд	Бангкок 14 626 2 25 осіб	М	У	Регіон (6), чангват (75)	514 00 0 кв. км	71,6 млн осіб (2021)
	Туреччина	Турецька Республіка	Анкара 5,663 млн осіб (2020)	Р	У	Регіон (7), іл (81)	783 56 2 кв. км	84,78 млн осіб (2021)
	Туркменістан	Туркменістан	Ашгабад 909 000 осіб	Р	У	Велаят (5)	488 19 9 кв. км	6,342 млн осіб (2021)

	Узбекистан	Республіка Узбекистан	Ташкент 2 622 700 осіб (2020)	Р	У	Вілоят (12), авт. республіка (1), столиця (1)	447 400 кв. км	34,92 млн осіб (2021)
	Філіппіни	Республіка Філіппіни	Маніла 1 780 148 (2015)	Р	У	Регіон (18), провінція (81)	300 076 кв. км	113,9 млн осіб (2021)
	Шрі-Ланка	Демократична Соціалістична Республіка Шрі-Ланка	Котте 115 826 осіб, Коломбо 752 993 осіб, мегаполіс 5,6 млн осіб	Р	У	Провінція (9), округ (25)	65 610 кв. км	22,16 млн осіб (2021)
	Японія	Японська Держава	Токіо 13,96 млн осіб (2021), мегаполіс 38 млн осіб	М	У	Регіон (8), префектура (47)	377 972 кв. км	125,7 млн осіб (2021)
Африка								
	Алжир	Алжирська Народна Демократична Республіка	Алжир 2 988 145 осіб (2011)	Р	У	Вілай (48)	2 381 700 кв. км	44,18 млн осіб (2021)
	Ангола	Республіка Ангола	Луанда 2,572 млн осіб (2020), мегаполіс 8,33 млн осіб	Р	У	Провінція (18), муніципалітет (163)	1 247 000 кв. км	34,5 млн осіб (2021)

	Бенін	Республіка Бенін	Порто-Ново 264 320 осіб (2013)	Р	У	Департамент (12)	112 622 кв. км	13 млн осіб (2021)
	Ботсвана	Республіка Ботсвана	Габоронне 246 325 осіб (2022), мегаполіс 421 907	Р	У	Округ (9)	581 730 кв. км	2,588 млн осіб (2021)
	Буркіна-Фасо	Республіка Буркіна-Фасо	Уагадугу 2,453 млн осіб (2019), мегаполіс 3 030 384 особи	Р	У	Провінція (45)	274 400 кв. км	22,1 млн осіб (2021)
	Бурунді	Республіка Бурунді	Гітега 135 467 осіб (2020)	Р	У	Провінція (17), комуна (117)	27 830 кв. км	12,55 млн осіб (2021)
	Габон	Габонська Республіка	Лібревіль 703 940 осіб (2013)	Р	У	Провінція (9)	267 667 кв. км	2,341 млн осіб (2021)
	Гамбія	Республіка Гамбія	Банжул 31 301 особи (2013)	Р	У	Провінція (6)	10 689 кв. км	2,64 млн осіб (2021)

	Гана	Республіка Гана	Аккра 2,388 млн осіб (2017), мегаполіс 5 455 69 2 особи	Р	У	Регіон (10)	238 53 7 кв. км	32,83 млн осіб (2021)
	Гвінея	Республіка Гвінея	Конакрі 1 667 86 4 осіб (2014)	Р	У	Регіон (8), префектура (33)	245 85 7 кв. км	13,53 млн осіб (2021)
	Гвінея-Бісау	Республіка Гвінея-Бісау	Бісау 492 004 особи (2015)	Р	У	Округ (9)	36 125 кв. км	2,061 млн осіб (2021)
	Джібуті	Республіка Джібуті	Джібуті 603 900 осіб (2018)	Р	У	Регіон (5), місто- регіон (1), округ (11)	23 200 кв. км	1,106 млн осіб (2021)
	Екваторіальна Гвінея	Республіка Екваторіальна Гвінея	297 000 осіб (2018)	Р	У	Провінція (7)	28 051 кв. км	1,634 млн осіб (2021)
	Ерїтрея	Республіка Ерїтрея	Асмера 963 000 осіб (2020), мегаполіс 1 258 00 0 осіб	Р	У	Регіон (зоба; 6)	117 60 0 кв. км	6 086 495 осіб (2012)
	Ефіопія	Федеративна Демократична	Аддис-Абеба	Р	У	Регіон (10), місто- регіон (2)	1 112 000 кв. км	120,3 млн осіб (2021)

		Республіка Ефіопія	3 041 00 2 осіб (2012)					
	Єгипет	Арабська Республіка Єгипет	Каїр 9,54 млн осіб (2017), мегаполіс с 21,9 млн осіб	Р	У	Мухафаза (27)	1 001 450 кв. км	109,3 млн осіб (2021)
	Замбія	Республіка Замбія	Лусака 2 467 56 3 осіб (2017)	Р	У	Провінція (10)	752 61 4 кв. км	19,47 млн осіб (2021)
	Зімбабве	Республіка Зімбабве	Хараре 1,606 млн осіб (2006), мегаполіс с 3 120 91 7 осіб	Р	У	Провінція (8), міста- провінції (2)	390 75 7 кв. км	15,99 млн осіб (2021)
	Кабо-Верде	Республіка Кабо-Верде	Прая 159 050 осіб (2017)	Р	У	Муніципалітет (22)	4 033 кв. км	587 925 осіб (2021)
	Камерун	Республіка Камерун	Яунде 2 440 46 2 осіб (2014)	Р	У	Регіон (10)	475 44 2 кв. км	27,2 млн осіб (2021)
	Кенія	Республіка Кенія	Найробі 4,397 млн осіб (2019), 10 400 6 76 осіб	Р	У	Провінція (8)	582 64 7 кв. км	53,01 млн осіб (2021)

	Коморські Острови	Союз Коморських Островів	Мороні 54 000 осіб (2011)	Р	Ф	Провінція (3)	1 862 кв. км	821 625 осіб (2021)
	Конго (Браззавіль)	Республіка Конго	Браззавіль 1,696 млн осіб (2015)	Р	У	Департамент (10), комуна- столиця (1)	342 000 кв. км	5,836 млн осіб (2021)
	Конго (Кіншаса)	Демократична Республіка Конго	Кіншаса 17,07 млн осіб (2021), мегаполіс 17 239 463 осіб	Р	У	Регіон (11), провінція (26)	2 345 409 кв. км	95,89 млн осіб (2021)
	Кот-д'Івуар	Республіка Кот-д'Івуар	Ямусукро 355 573 осіб (2014)	Р	У	Район (14)	322 462 кв. км	27,48 млн осіб (2021)
	Лесото	Королівство Лесото	Масеру 330 760 осіб (2016)	М	У	Район (10)	30 355 кв. км	2,281 млн осіб (2021)
	Ліберія	Республіка Ліберія	Монровія 1 010 970 осіб	Р	У	Графство (15)	111 369 кв. км	5,193 млн осіб (2021)
	Лівія	Держава Лівія	Тріполі 3,072 млн осіб (2019)	Р	У	Муніципалітет (22)	1 760 000 кв. км	6,735 млн осіб (2021)

	Маврикій	Республіка Маврикій	Порт-Луї 148 147 осіб (2017)	Р	У	Округ (9), залежна територія (3)	2 040 кв. км	1,266 млн осіб (2021)
	Мавританія	Ісламська Республіка Мавританія	Нуакшот 958 390 осіб (2013)	Р	У	Область (12), столичний округ (1)	1 031 000 кв. км	4,615 млн осіб (2021)
	Мадагаскар	Республіка Мадагаскар	Антананаріву 1,275 млн осіб (2018)	Р	У	Провінція (6)	587 041 кв. км	28,92 млн осіб (2021)
	Малаві	Республіка Малаві	Лілонгве 989 318 осіб (2018)	Р	У	Регіон (3), провінція (28)	118 484 кв. км	19,89 млн осіб (2021)
	Малі	Республіка Малі	Бамако 2 757 234 осіб	Р	У	Область (8), столичний округ (1)	1 240 192 кв. км	21,9 млн осіб (2021)
	Марокко	Королівство Марокко	Рабат 577 827 осіб (2014)	М	У	Провінція (12), префектура (13)	458 730 кв. км (із Зах. Сахарою 710 850 кв. км)	37,08 млн осіб (2021)
	Мозамбік	Республіка Мозамбік	Мапуту 1,088 млн осіб (2017), мегаполі	Р	У	Провінція (11)	801 590 кв. км	32,08 млн осіб (2021)

			с 1 766 823 осіб					
	Намібія	Республіка Намібія	Віндгук 334 580 осіб (2012)	Р	У	Регіон (13)	825 118 кв. км	2,53 млн осіб (2021)
	Нігер	Республіка Нігер	Ніамей 1 324 7000 осіб (2020)	Р	У	Регіон (7), департамент (36), столичний округ (1)	1 267 000 кв. км	25,25 млн осіб (2021)
	Нігерія	Федеративна Республіка Нігер	Абуджа 778 567 осіб (2006), мегаполіс 6 млн осіб	Р	Ф	Штат (36), федеральна столична територія (1)	923 768 кв. км	213,4 млн осіб (2021)
	Південна Африка	Південно- Африканська Республіка (ПАР)	Преторія 2,473 млн осіб (2018)	Р	У	Провінція (9)	1 221 037 кв. км	59,39 млн осіб (2021)
	Південний Судан	Республіка Південний Судан	Джуба 525 933 осіб (2017)	Р	У	Штат (13)	644 329 кв. км	10,75 млн осіб (2021)
	Руанда	Руандійська Республіка	Кігалі 1 156 663 осіб (2019)	Р	У	Провінція (5)	26 338 кв. км	13,46 млн осіб (2021)
	Сан- Томе і Прінсіпі	Демократична Республіка	Сан- Томе	Р	У	Провінція (2), район (7)	963,5 кв. км	223 107 осіб (2021)

		Сан-Томе і Прінсіпі	71 868 осіб (2015)					
	Есватіні	Королівств о Есватіні	Мбабане 60 691 осіб (2017)	М	У	Округ (4)	17 364 кв. км	1,192 млн осіб (2021)
	Сейшель ські Острови	Республіка Сейшельськ і Острови	Вікторія 26 450 осіб (2010)	Р	У	Округ (25)	455 кв. км	99 258 осіб (2021)
	Сенегал	Республіка Сенегал	Дакар 1,146 млн осіб (2013)	Р	У	Область (10)	196 71 2 кв. км	17,07 млн осіб (2021)
	Сомалі	Федеративн а Республіка Сомалі	Могадіш о 2,12 млн осіб (2015)	Р	Ф	Провінція (18)	637 65 7 кв. км	17,07 млн осіб (2021)
	Судан	Республіка Судан	Хартум 639 598 осіб (2014), мегаполі с 5 274 32 1 осіб	Р	У	Вілайт (17)	1 886 068 кв. км	45,66 млн осіб (2021)
	Сьєрра- Леоне	Республіка Сьєрра- Леоне	Фрітаун 1,056 млн осіб (2015), мегаполі с 1 500 23 4 осіб	Р	У	Провінція (3), область (1)	71 740 кв. км	8,421 млн осіб (2021)

	Танзанія	Об'єднана Республіка Танзанія	Додома 213 636 осіб (2020)	Р	Ф	Регіон (мкоа; 26)	945 087 кв. км	63,59 млн осіб (2021)
	Того	Тоголезька Республіка	Ломе 837 437 осіб (2010), мегаполіс 1 477 660 осіб	Р	У	Регіон (5), столична комуна (1)	56 785 кв. км	8,645 млн осіб (2021)
	Туніс	Туніська Республіка	Туніс 638 845 осіб (2014), мегаполіс 2 658 816 осіб	Р	У	Вілаєт (24)	163 610 кв. км	12,26 млн осіб (2021)
	Уганда	Республіка Уганда	Кампала 1,507 млн осіб (2020), мегаполіс 6 709 900 осіб	Р	У	Регіон (4)	241 038 кв. км	45,85 млн осіб (2021)
	ЦАР	Центрально-африканська Республіка	Бангі 880 231 (2020)	Р	У	Префектура (17)	623 000 кв. км	5,457 млн осіб (2021)
	Чад	Республіка Чад	Нджамена 1 605 696 осіб	Р	У	Регіон (22)	1 284 000 кв. км	17,18 млн осіб (2021)

Північна Америка								
	Багамські Острови	Співдружність Багамських островів	Нассау 266 100 осіб (2016)	М	У	Район (32)	13 880 кв. км	407 906 осіб (2021)
	Беліз	Беліз	Бельмопан 17 222 осіб (2013)	М	У	Округ (6)	22 966 кв. км	400 031 осіб (2021)
	Гаїті	Республіка Гаїті	Порт-о- Пренс 1,2 млн осіб, мегаполіс 2 618 894 осіб	Р	У	Департамент (9)	27 750 кв. км	11,45 млн осіб (2021)
	Гватемала	Республіка Гватемала	Гватемала 995 393 осіб (2018)	Р	У	Департамент (22)	108 889 кв. км	17,11 млн осіб (2021)
	Гондурас	Республіка Гондурас	Тегусігальпа 1,158 млн осіб (2013)	Р	У	Департамент (18)	112 492 кв. км	10,28 млн осіб (2021)
	Домініканська Республіка	Домініканська Республіка	Санто- Домінго 2,254 млн осіб (2006)	Р	У	Провінція (31), область (1)	48 442 кв. км	11,12 млн осіб (2021)
	Канада	Канада	Оттава 994 837 осіб	М	Ф	Провінція (10),	9 985 000 кв. км	38,25 млн

			(2017), мегаполіс 1 488 30 7 осіб			територія (3)		осіб (2021)
	Коста-Ріка	Республіка Коста-Ріка	Сан-Хосе 339 581 осіб (2017), мегаполіс 2 158 89 8 осіб	Р	У	Провінція (7), кантон (81)	51 179 кв. км	5,154 млн осіб (2021)
	Куба	Республіка Куба	Гавана 2,13 млн осіб (2017), 3 929 028 осіб	Р	У	Провінція (15), муніципалітет (1)	110 860 кв. км	11,26 млн осіб (2021)
	Мексика	Мексиканські Сполучені Штати	Мехіко 8 918 653 осіб (2015), мегаполіс 19,028 млн осіб	Р	Ф	Штат (31), федеральний округ (1)	1 972 550 кв. км	126,7 млн осіб (2021)
	Нікарагуа	Республіка Нікарагуа	Манагуа 1,052 млн осіб (2019), мегаполіс 1,723 млн осіб	Р	У	Департамент (15), авт. регіон (2)	130 373 кв. км	6,851 млн осіб (2021)
	Панама	Республіка Панама	Панама 813 097 осіб, мегаполіс	Р	У	Провінція (10), авт. область	75 517 кв. км	4,351 млн осіб (2021)

			с 1,063 млн осіб			(комаркас; 3)		
Сальвадор	Республіка Ель-Сальвадор	Сан-Сальвадор	238 244 осіб (2017), мегаполіс 2 177 432 осіб	Р	У	Департамент (14)	21 040 кв. км	6,314 млн осіб (2021)
США	Сполучені Штати Америки	Вашингтон	712 816 осіб (2020), мегаполіс 5,4 млн осіб	Р	Ф	Штат (50), федер. округ (1)	9 826 675 кв. км	331,9 млн осіб (2021)
Ямайка	Ямайка	Кінгстон	1,243 млн осіб (2019)	М	У	Округ (парафія; 14)	11 500 кв. км	2,828 млн осіб (2021)
Південна Америка								
Антигуа і Барбуда	Антигуа і Барбуда	Сент-Джонс		М	У	Округ (6), залежна територія (2)	442 кв. км	93 219 осіб (2021)
Аргентина	Аргентинська Республіка	Буенос-Айрес	2 891 082 осіб (2010), мегаполіс	Р	Ф	Провінція (23), федер. округ (1)	2 780 000 кв. км	45,81 млн осіб (2021)

			15 370 000 осіб					
	Барбадос	Барбадос	Бриджтаун 110 000 (2014)	Р	У	Парафія (11)	430 кв. км	281 200 осіб (2021)
	Болівія	Багатонаціональна Держава Болівія	Сукре 247 300; Ла-Пас 896 800 осіб, мегаполіс 2,1 млн осіб	Р	У	Департамент (9)	1 098 581 кв. км	12,08 млн осіб (2021)
	Бразилія	Федеративна Республіка Бразилія	Бразилія 2,6 млн осіб, мегаполіс 4 291 577 осіб	Р	Ф	Штат (26), федер. округ (1)	8 515 767 кв. км	214,3 млн осіб (2021)
	Венесуела	Боліваріанська Республіка Венесуела	Каракас 2 245 744 осіб (2017)	Р	Ф	Штат (23), федер. округ (1)	916 445 кв. км	28,2 млн осіб (2021)
	Гаяна	Кооперативна Республіка Гаяна	Джорджтаун 239 227 осіб (2009), мегаполіс 354 964 осіб	Р	У	Регіон (10)	214 969 кв. км	804 567 осіб (2021)

	Гренада	Гренада	Сент-Джорджес 33 734 осіб (2012)	М	У	Округ (6), залежна територія (2)	344 кв. км	124 610 осіб (2021)
	Домініка	Співдружність Домініки	Розо 14 725 (2011)	Р	У	Парафія (10)	751 кв. км	72 412 осіб (2021)
	Еквадор	Республіка Еквадор	Кіто 2,011 млн осіб (2020)	Р	У	Провінція (24), столична обл. (1)	283 561 кв. км	17,8 млн осіб (2021)
	Колумбія	Республіка Колумбія	Богота 7,181 млн осіб (2018), мегаполіс 12 772 828 осіб	Р	У	Департамент (32), столичний округ (1)	1 141 748 кв. км	51,52 млн осіб (2021)
	Парагвай	Республіка Парагвай	Асунсьйон 729 000 осіб, мегаполіс 1 982 773 осіб	Р	У	Департамент (17), столичний округ (1)	406 752 кв. км	6,704 млн осіб (2021)
	Перу	Республіка Перу	Ліма 9 674 755 осіб (2020), мегаполіс 11 283 787 осіб	Р	У	Регіон (25)	1 285 200 кв. км	33,72 млн осіб (2021)

	Сент-Вінсент і Гренадіни	Сент-Вінсент і Гренадіни	Кінгстаун 17 400 осіб	М	У	Округ (5)	389 кв. км	104 322 осіб (2021)
	Сент-Кітс і Невіс	Федерація Сент-Кітс і Невіс	Бастер 14 000 (2021)	М	Ф	Округ (14)	261 кв. км	47 606 осіб (2021)
	Сент-Люсія	Сент-Люсія	Кастрі 20 000 осіб (2013)	М	У	Приход (11)	617 кв. км	179 651 осіб (2021)
	Сурінам	Республіка Сурінам	Парамарібо 243 640 осіб	Р	У	Округ (10)	163 821 кв. км	612 985 осіб (2021)
	Тринідад і Тобаго	Республіка Тринідад і Тобаго	Порт-оф-Спейн 49 000 осіб	Р	У	Графство (9), муніципалітет (5), самоврядна територія (1)	5 128 кв. км	1,526 млн осіб (2021)
	Уругвай	Східна Республіка Уругвай	Монтевідео 1,381 млн осіб	Р	У	Департамент (19)	176 215 кв. км	3,426 млн осіб (2021)
	Чилі	Республіка Чилі	Сантьяго 5,614 млн осіб (2017)	Р	У	Регіон (15)	756 096 кв. км	19,49 млн осіб (2021)
Австралія та Океанія								
	Австралія	Австралійський Союз	Канберра	М	Ф	Штат (6), територія (3), зовнішня	7 688 287 кв. км	25,69 млн

			395 790 осіб (2016)			територія (6)		осіб (2021)
	Вануату	Республіка Вануату	Порт- Віла 51 437 осіб (2016), мегаполі с 79 212 осіб	Р	У	Провінція (6)	12 189 кв. км	319 137 осіб (2021)
	Кірібаті	Республіка Кірібаті	Баїрікі, Півд. Тарава 56 284 осіб (2010)	Р	У	Група островів (4)	72 634 кв. км	128 874 осіб (2021)
	Маршалові Острови	Республіка Маршалові Острови	Маджуро 27 797 осіб (2011)	Р	У	Муніципалі тет (33)	181 кв. км	42 050 осіб (2021)
	Мікронезія	Федеративні Штати Мікронезії	Палікір 1 647 осіб (2010)	Р	Ф	Штат (4)	702 кв. км	113 131 осіб (2021)
	Науру	Республіка Науру	Денігом оду 2 396 осіб (2005)	Р	У	Округ (7)	21 кв. км	12 511 осіб (2021)
	Нова Зеландія	Нова Зеландія	Веллінгтон 215 900 (2021)	М	У	Регіон (17)	268 02 1 кв. км	5,123 млн осіб (2021)

	Палау	Республіка Палау	Нгерулмуд 271 особи	Р	У	Штат (16)	459 кв. км	18 024 осіб (2021)
	Папуа-Нова Гвінея	Папуа-Нова Гвінея	Порт-Морсбі 254 158 осіб	М	У	Провінція (20), авт. регіон (1), стол. округ (1)	462 840 кв. км	9,949 млн осіб (2021)
	Самоа	Незалежна Держава Самоа	Апія 35 744 осіб (2016)	Р	У	Округ (11)	2 831 кв. км	218 764 осіб (2021)
	Соломонові Острови	Соломонові Острови	Гоніара 84 520 осіб (2017), мегаполіс 151 538 осіб	М	У	Провінція (9), стол. територія (1)	28 896 кв. км	707 851 осіб (2021)
	Тонга	Королівство Тонга	Нукуалофа 23 221 осіб (2016), мегаполіс 74 454 осіб	М	У	Округ (5)	748 кв. км	106 017 осіб (2021)
	Тувалу	Тувалу	Фунафуті 6 320 осіб (2017)	М	У	Дистрикти (9)	26 кв. км	11 204 осіб (2021)
	Фіджі	Республіка Фіджі	Сува	Р	У	Округ (4), залежна	18 333 кв. км	924 610 осіб (2021)

			93 970 осіб (2017)			територія (1)		
--	--	--	--------------------------	--	--	------------------	--	--

Примітки до таблиці: Р – республіка; М – монархія; У – унітарний устрій; Ф – федеративний устрій.

Найважливіші зміни на політичній карті світу з 1990 р. і донині

Частина світу	Країна, об'єднання	Рік	Зміни на політичній карті
1	2	3	4
Європа	ФРН і НДР	03.10.1990	Об'єднання Німеччини. Німецька Демократична Республіка (комуністична чи Східна Німеччина) вступила до Федеративної Республіки Німеччини (капіталістичної чи Західної Німеччини). НДР з жовтня 1990 р. опинилася у сфері юрисдикції Основного закону ФРН. Політичною столицею об'єднаної Німеччини став Берлін.
	СРСР	1991	Розпад СРСР на 15 незалежних держав
	Україна	24.08.1991	Проголошення незалежності. Акт проголошення незалежності було ратифіковано всеукраїнським референдумом 1 грудня 1991 р.
	СНД	08.12.1991	Утворення Співдружності Незалежних Держав, до якого ввійшли пострадянські держави, крім Литви, Латвії та Естонії, Грузія стала

			членом у 1994 р., а 2006 р. заявила про свій вихід з організації
	ОВД, РЕВ	1991	Припинення діяльності Організації Варшавського договору та Ради економічної взаємодопомоги країн соціалістичного табору
	СФРЮ	1991	Розпад Соціалістичної Федеративної Республіки Югославії та утворення суверенних балканських держав: Словенії, Хорватії, Боснії та Герцеговини, Македонії
	Югославія	Квітень 1992	Утворення Союзної Республіки Югославії у складі Сербії та Чорногорії
	ЧЕС	25.06.1992	Підписання Декларації про Чорноморське економічне співробітництво (Азербайджан, Албанія, Болгарія, Вірменія, Греція, Грузія, Молдова, Росія, Румунія, Туреччина та Україна)
	Чехословаччина	01.01.1993	Розпад на дві незалежні держави: Чеську Республіку та Словацьку Республіку
	Європейське Економічне Співтовариство (ЄЕС)	01.11.1993	Набуття чинності Маастрихтського договору (підписаного 07.02.1992) про утворення Європейського Союзу на основі ЄЕС
	Андорра	1993	Отримала статус незалежної держави і вступила в ООН
	ЄС	01.01.1995	Четверте розширення: вступ до ЄС Австрії, Фінляндії, Швеції (союз «п'ятнадцяти»)

	НАТО	1999	Вступ Польщі, Чехії та Угорщини
	Швейцарія	10.09.2002	Вступ в ООН (після референдуму від 03.03.2002 р., на якому 55 % громадян проголосувало за членство в ООН)
	НАТО	29.03.2004	Найбільша хвиля розширення, приєдналося 7 держав Східної та Південно-Східної, Центрально-Східної та Південної Європи (Естонія, Латвія, Литва, Болгарія, Румунія, Словаччина, Словенія)
	ЄС	01.05.2004	П'яте розширення: вступило до ЄС 10 країн Східної, Центрально-Східної, Південної та Південно-Східної Європи – Естонія, Латвія, Литва, Польща, Чехія, Словаччина, Угорщина, Словенія, Мальта, Кіпр (союз «двадцяти п'яти»)
	Югославія	03.06.2006	Прийняття парламентом Чорногорії Декларації про незалежність Республіки Чорногорія. Розпад Югославії на дві незалежні держави: Республіка Сербія і Республіка Чорногорія
	Чорногорія	28.06.2006	Вступ в ООН
	ЄС	01.01.2007	Шосте розширення: вступ до ЄС Болгарії та Румунії (союз «двадцяти семи»)
	ЄС	01.07.2013	Сьоме розширення: вступ до ЄС Хорватії (союз «двадцяти восьми»)

	ЄС	31.01.2020	Вихід Великої Британії («Брексід») зі складу ЄС (знову союз «двадцяти семи»)
Азія	Народно-Демократична Республіка Ємен (Аден) і Єменська Арабська Республіка (Сана)	Травень 1990	Об'єднання та проголошення Єменської Республіки зі столицею в м.Сана
	Камбоджа	Осінь 1993	Зміна республіканської форми правління на монархічну, проголошення Королівства Камбоджа
	Ізраїль	Листопад 1993	Декларування автономії Палестини
	Сянган (Гонконг) перший спеціальний адміністративний район КНР	1997	Скасована залежність від Великої Британії, повернення під суверенітет Китаю
	Аоминь (Макао) – другий спеціальний адміністративний район КНР	2000	Перехід від Португалії під суверенітет Китаю
	Східний Тимор	20.05.2002	Колишня колонія Португалії (з XVI ст. до 28.11.1975 р.), окупована Індонезією (1975 – 1999 р.) визнана незалежною. Офіційна назва – Демократична Республіка Східний Тимор. Столиця м.Ділі
Африка	Намібія	Березень 1990	Проголошення незалежності
	Ефіопія	24.05.1993	Відокремлення провінції Еритреї від Ефіопії та проголошення її незалежності як Республіка Еритрея зі столицею в м.Асмера

	Заїр	1997	Перейменовано у Демократичну Республіку Конго зі столицею у м.Кіншаса
	Судан	09.07.2011	Відокремлення автономної (з 2005 р.) південної частини Судану та проголошення Республіки Південний Судан зі столицею у м.Джуба
Океанія	Федеративні Штати Мікронезії (Каролінські Острови), Республіка Маршаллові Острови	1991	Здобули незалежність і були прийняті в ООН

Залежні території світу

Володіння	В Європі	В Африці	В Азії	В Америці	В Океанії
1	2	3	4	5	6
Великої Британії	Гібралтар	Острови Святої Єлени, Вознесіння та архіпелаг Тристан-да-Кунья в південній частині Атлантичного океану	Сянган (Гонконг) – до 1997 р.	Ангілья; Віргінські Острови; Кайманові Острови; Монсеррат; Теркс і Кайкос; Бермудські Острови; Фолклендські (Мальвінські) Острови – спірна територія з Аргентиною; Південна Джорджія і	Піткерн

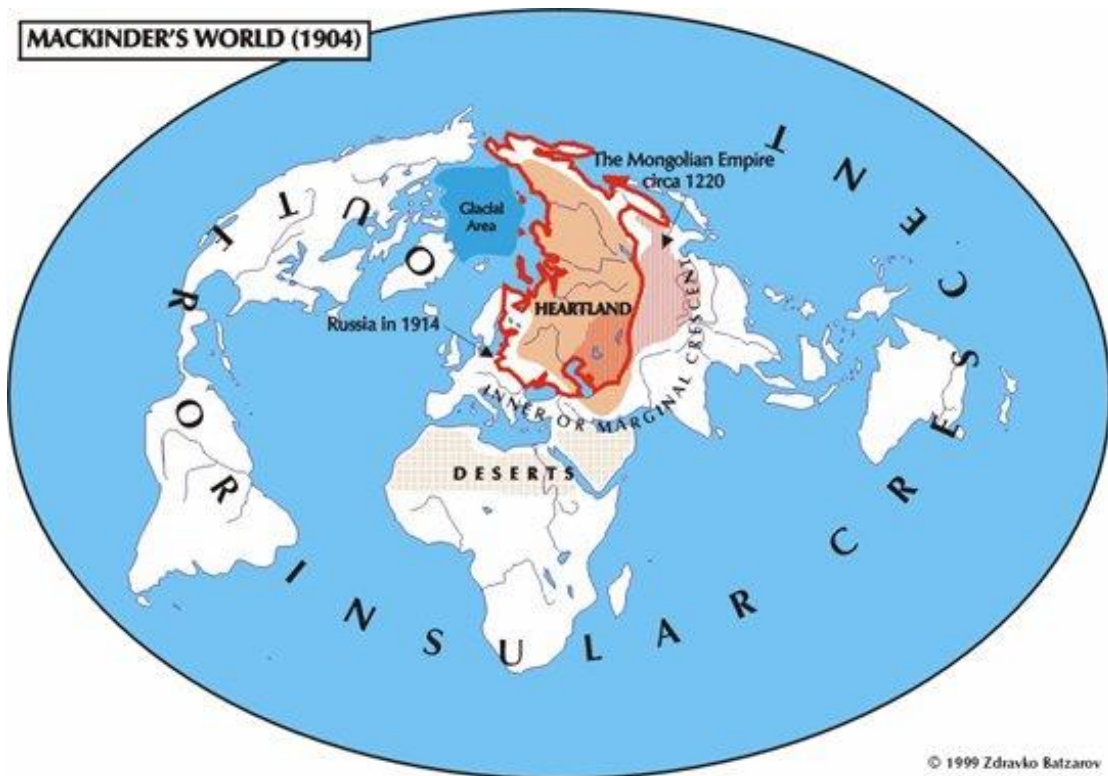
				Південні Сандвічеві Острови	
Франції		Острів Маоре – воєнна база (особливе територіальне утворення); острів Реюньйон – «заморський департамент»; острови Крозе		Французька Гвіана; Гваделупа; Мартиніка – «заморські департаменти»; острови Сен-П'єр і Мікелон	«Заморські території» – Французька Полінезія; острови Співтовариства (Таїті, Гамб'є, Тубуаї, Маркізькі та ін.); Нова Каледонія; Улліс і Футуна; острів Сен-Поль; острів Амстердам; острів Кергелен
Данії	Фаррери			Гренландія	
Нідерландів				Антильські острови, Аруба – статус внутрішнього самоуправління	
Португалії			Аоминь (Макао) – до 2000 р.		
Іспанії		Міста Сеута і Мелілья			
США				Віргіні Американські;	Східне Самоа; Гуам

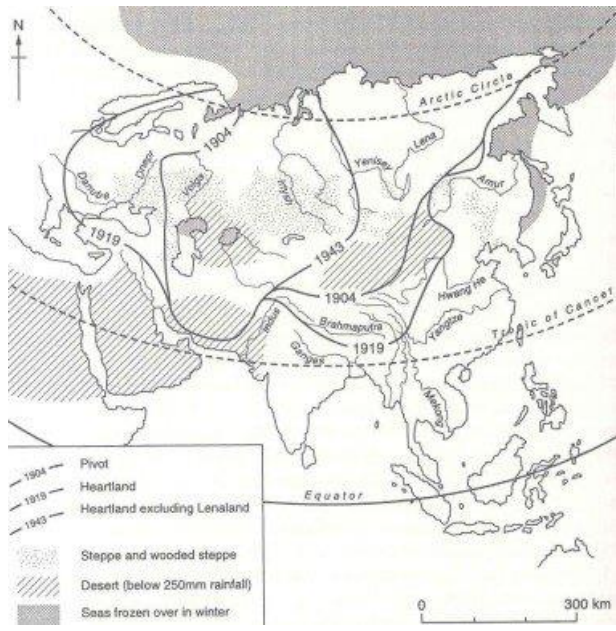
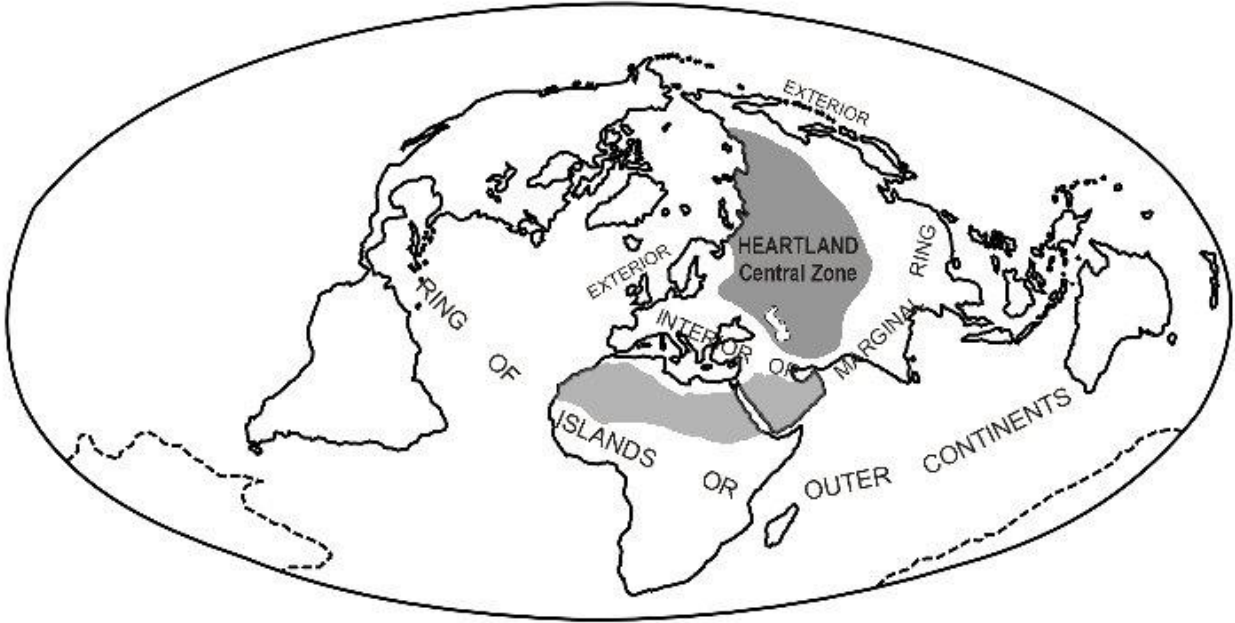
				Пуерто-Ріко – «вільна асоціація» з США з правами самоуправління	(«неприєднана територія»); Мідуей (воєнно-морська база); Уейк; Співдружність Північних Маріанських островів; Федеративні Штати Мікронезії; Республіка Маршаллові Острови – «вільна асоціація з США»
Австралії					Острів Різдва; Кокосові (Кілінг) Острови – формально приєднані до Австралії; Острів Норфолк; Острови Коралового моря
Нової Зеландії					Острови Токелау – «несамоврядна територія»; острови Кука і Ніуе – «самоврядні держави у вільній асоціації з

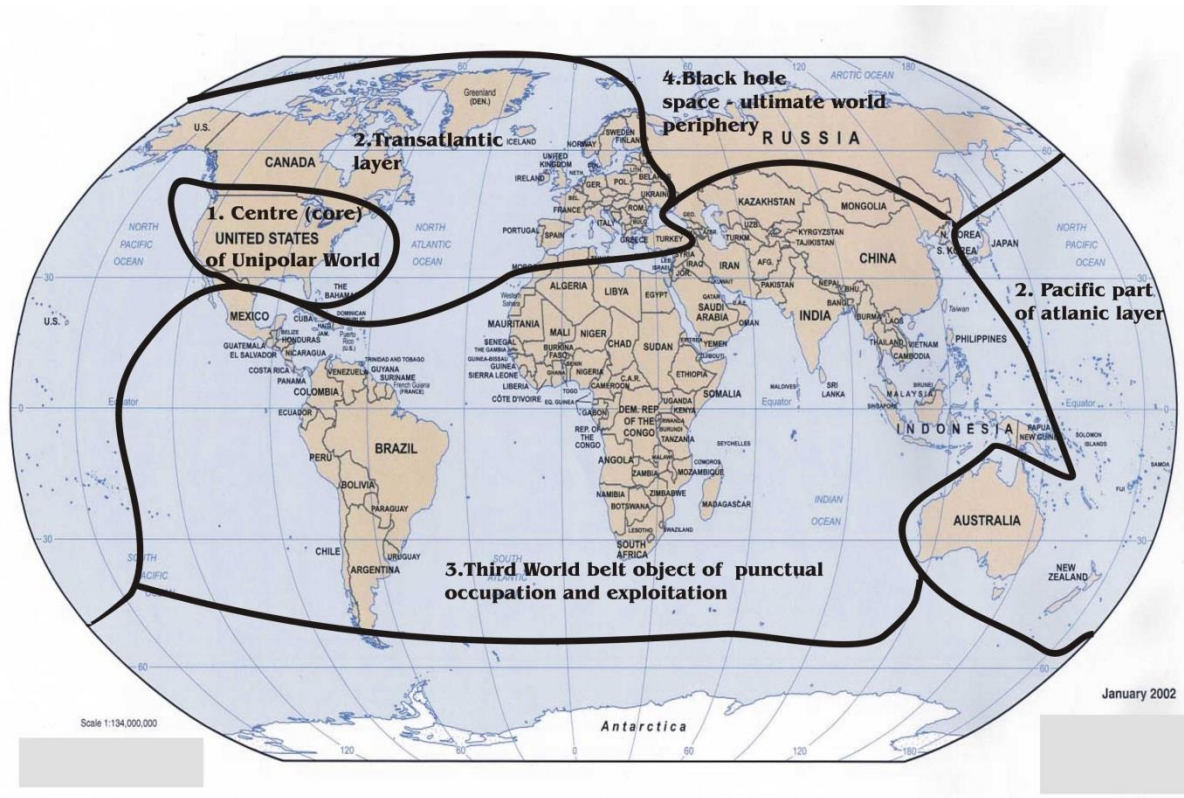
					Новою Зеландією»
--	--	--	--	--	---------------------

Примітка: статус «вільної асоціації» передбачає, що держава зберігає внутрішнє самоврядування та визначену самостійність у сфері зовнішньої політики.

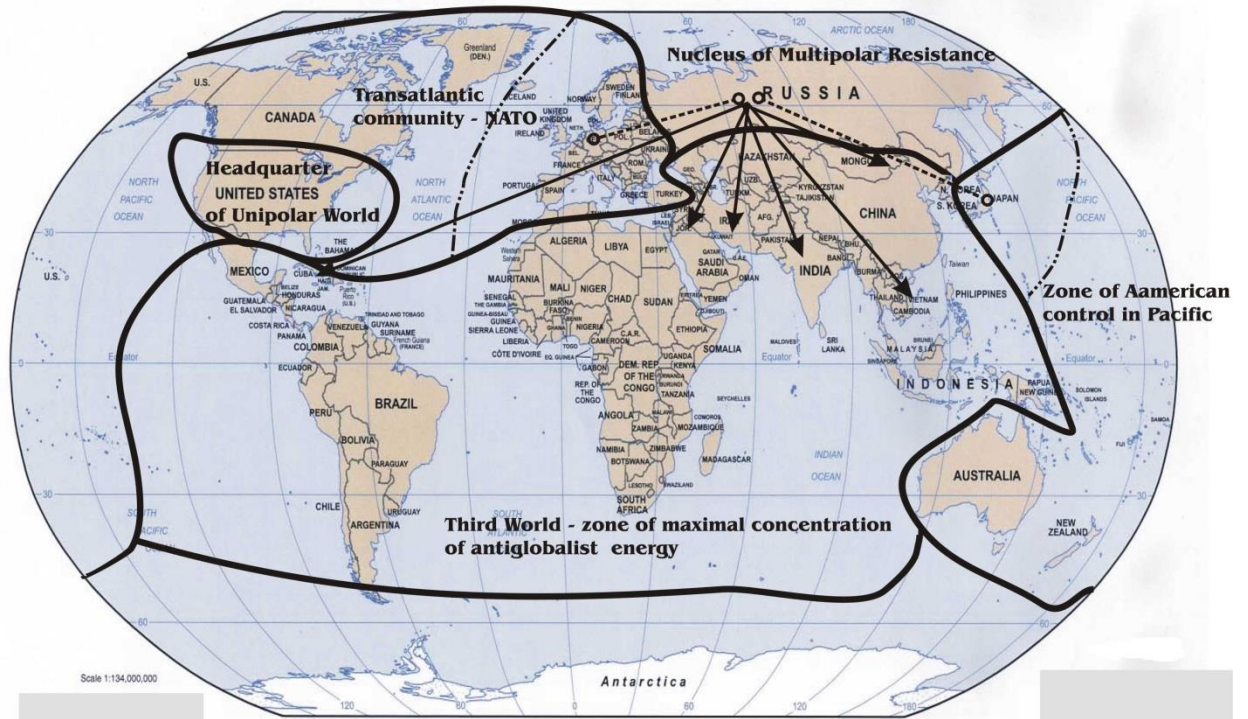
ЕТАПИ СТАНОВЛЕННЯ ГАРТЛЕНДУ (ЗА Г.МАКІНДЕРОМ)

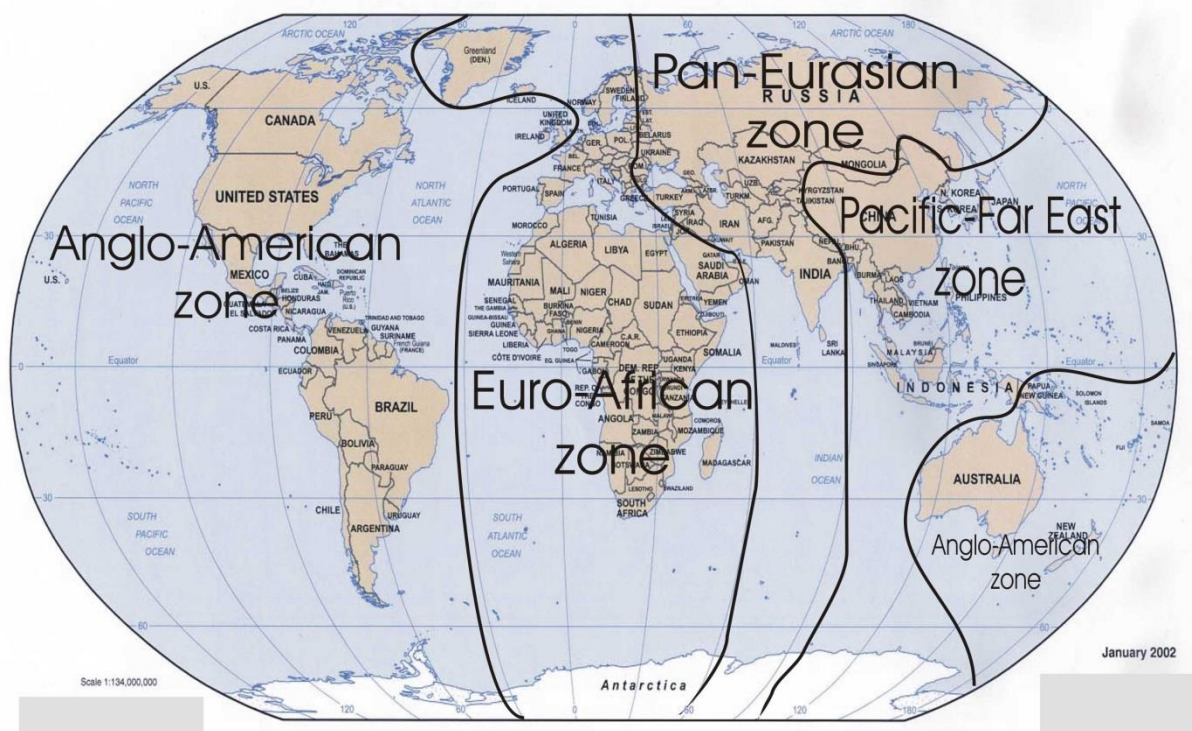

Map of unipolar world. 1 central nucleus, 2-3 peripheral layers and 4. black hole land

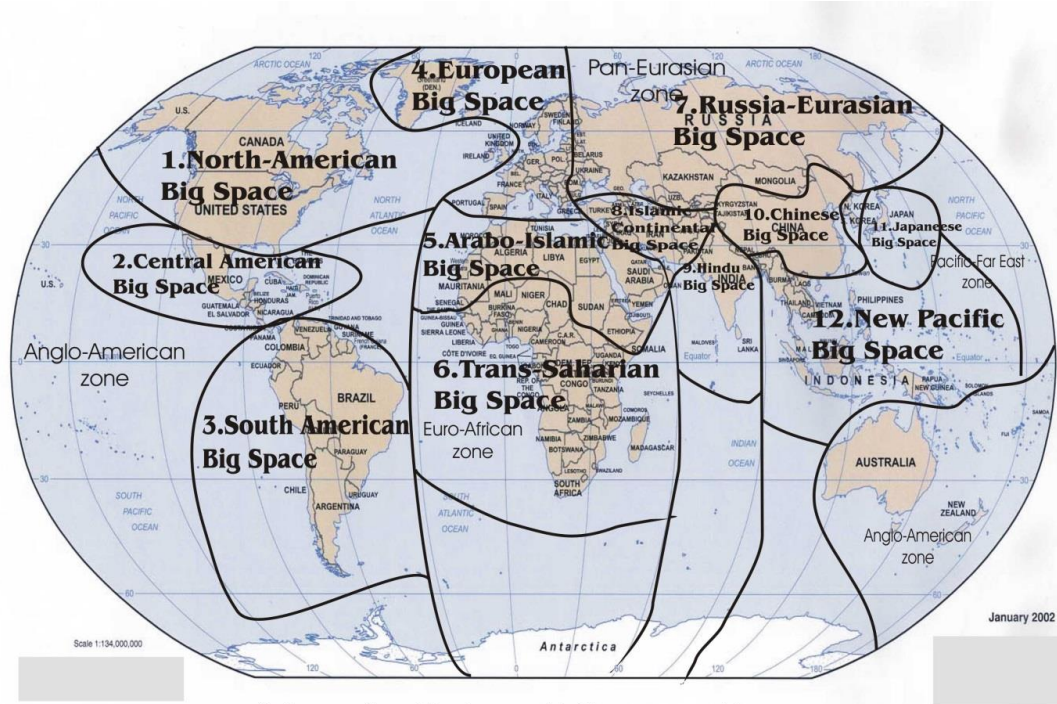
Map of Russian-Eurasian reaction against unipolar globalization. Counterstrategy.

- Most important lines of fracture of pro-atlantist-globalist space
- Rays of close strategical partnership with countries of Third world
- Crucial axes of alliances of eurasian geopolitics with "emerging empires" - Great Europe and free Japan

Map of multipolar world. Four zones - four poles

January 2002

2-d map of multipolar world. Four zones - big spaces.

- 1. North-American big space
- 2. Central American big space
- 3. South American big space
- 4. European big space
- 5. Arabo-Islamic big space
- 6. Trans-Saharan big space
- 7. Russian-Eurasian big space
- 8. Islamic continental big space
- 9. Hindu big space
- 10. Chinese big space
- 11. Japanese big space
- 12. New Pacific big space

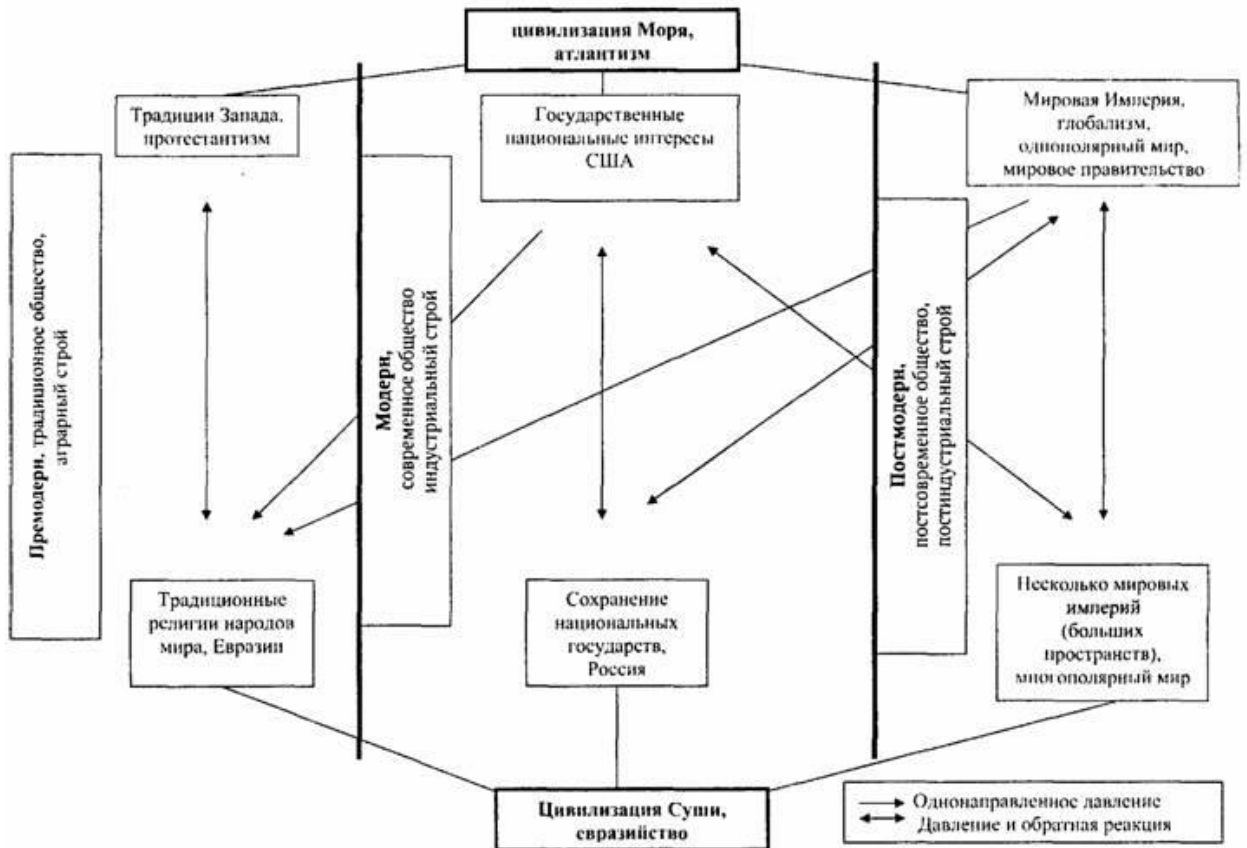

СХЕМА ОСНОВНИХ ПАРАДИГМ ГЛОБАЛЬНОЇ ПОЛІТОЛОГІЇ ХХІ СТ.

(ЗА О.Г. ДУГІНИМ)

Навчально-методичне видання

ПОЛІТИЧНА ГЕОГРАФІЯ ТА ГЕОПОЛІТИКА

П 30 Петрінко В. Політична географія та геополітика: навчально-методичний посібник.
Ужгород:, 2023. 243 с.

УДК 32(075.8):911.3:327.39

У навчально-методичному посібнику подаються матеріали з геопросторового виміру політичної організації людства, що проявляється в таких споріднених науках як політична географія та геополітика. Зміст посібника становить детальний розпис тем навчального матеріалу, плани семінарських занять, теми рефератів і курсових робіт, рекомендовані джерела інформації. У посібнику наведена значна кількість додаткової літератури для поглибленого вивчення наукових аспектів та написання рефератів і курсових робіт із проблем політичної географії та геополітики, а також додатки.

Видання призначається для здобувачів вищої освіти бакалаврського рівня галузі знань – 05 Соціальні та поведінкові науки, спеціальності – 052 Політологія, освітньої програми «Політологія». Також посібник стане в нагоді студентам спеціальностей «Публічне управління та адміністрування», «Міжнародні відносини», «Географія» та усім, хто цікавиться політико-географічними та геополітичними проблемами політології і держави.

ISBN